

ANNALER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE,

UDGIVNE

AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1847.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS J. D. QVIST, BOG- OG NODETRYKKER.

DE ISLANDSKE SAGAER I DERES FORHOLD TIL DEN RUSSISKE HISTORIE, AF OSIP IVANOVITSCH SENKOVSKI; FRA RUSSISK OVERSAT AF L. KEYPER.

(Denne Afhandling findes i Библіотека для Чтенія; Журналъ Словесности, Наукъ, Художествъ, Промышлености, Новостей и Модъ. Томъ I. Bibliothek for Læsning, en Journal for Literatur, Videnskab, Kunst, Industri, Nyheder og Moder, 1ste Deel, St. Petersborg 1834.)

Nuomstunder skrive alle Historie, lære Historie, foredrage Historie, der er endog mange, som læse Historie; men der er kun faa, som lægge Mærke til, hvad de foretage sig ved at skrive, lære, foredrage, og selv undertiden ved at læse Historien.

Hvad betyder egentlig Ordet *Historie?* en Beretning, en Fortælling. Naar havde man en virkelig Historie? Et vigtigt Spörgsmaal, dersom der gives vigtige Spörgsmaal betræffende Literaturen; men Historien er ogsaa en Literatur — og derhos den förste Literatur hos ethvert Folk.

Lader os betragte et större Rum paa Jorden, beboet af Masser Mennesker af forskjellige Stammer, der nærme sig mere den naturlige end den dannede Tilstand og som endnu ikke have forvandlet deres heftige Lidenskaber til Politikens skjulte og kolde Rænker. Disse Masser ere allerede politiske Selskaber, men endnu ingen politiske Legemer. Det er en chemisk Blanding af alle Elementer til Civilisation og Nationalkraft, som er i Gjæring; en Blanding, hvori der allerede har dannet sig en utallig Mængde Kjærner til tilkommende Krystaller; men de kunne endnu, ved förste Rystelse, ved förste Forögelse af Heden

i Masserne, paa ny blive blandede og flyde sammen til et större, regelmæssigt Legeme. I en saadan Tilstand hos Masserne af Mennesker herske Lidenskaberne kraftigt, stormende, töileslöst, aabenbart: enhver Fölge af deres Handlinger eller Sammenstöd er „en Tildragelse", et Factum. Nationens eller rettere, Stammernes Forfængelighed, der er en af de mest herskende Lidenskaber hos Massen, attraaer naturligviis at bevare, for sig og for Efterkommernes Forfængelighed, Mindet om hine Begivenheder; attraaer at redde dem fra Forglemmelse og Blanding med andre lignende Begivenheder. Skrift er endnu ubekjendt. Den menneskelige Forstand, kaldet til Hjelp af Forfængeligheden, lader sig tilsyne for samme med et ikkun immaterielt Redskab: Talegaven. Det er kun nödvendigt eengang at bruge dette ene Redskab til at understötte Samfundets svage Hukommelse for bestandig — og det förste Middel, som dertil fremstiller sig for Forstanden, er at ordne Ord og Lyd saaledes at Hukommelsen desto lettere kan bevare dem, saaledes at det af dem pirrede Öre, af Begjerlighed efter deres eiendommelige Behagelighed, stedse kan opfatte dem i een og samme Fölgerække og forebygge at Hukommelsen ikke blander dem sammen, Metret, Vers, Rythmus, Harmonie og Poesie opstaae i samme Öieblik, og ere den simple Realisation af denne uundgaaelige Nödvendighed og dette Middel. Og saaledes er Digtekunsten kun Menneskets förste Literatur, den Skrift, hvormed det optegner Ord og Tanker i sin Hukommelse; intet andet end et mnemonisk Kunstgreb.

Med Opkomsten af de förste Digte, de förste philosophiske Böger, de mundtlige Fremstillinger af enkelte Tildragelser, opstaaer en egen Classe af Mennesker, som paatager sig at lære dem udenad og gjentage dem for deres Landsmænd, og som man kunde kalde Stammernes oprindelige, bevægelige Archiver, det förste lærde og literaire

Selskab. Dette Selskab udgjör sædvanligt en Deel af den geistlige Orden, og desaarsag pleie Samfundets Tildragelser at være beskrevne i Digtene i Forbindelse med Tildragelserne i den aandelige Verden, med Religionen, med Mythologien. Historien er allerede födt, men den er endnu ifört et Svöb af hedensk Theologie. Denne Periode kalde vi den fabelagtige. Den kunde mere passende kaldes den poetiske, og dens Mindesmærker burde ikke letsindigt forkastes af en ufornuftig Attraa efter at blive berömt som stræng Kritiker; thi de give en Skildring af hin Periodes Begreber, en Skildring af de daværende Mennesker, uden hvilken den meest troe Optegnelse af de politiske Begivenheder ikkun er et Skelet af Historien. Den saakaldte historiske Sandhed eller Troværdighed förer os ligefrem til ingenting; vi blive hverken mere forstandige, erfarne eller lykkelige ved at kjende mindre til en Begivenhed fra Hedenolden; men ved at foragte denne Begivenhed, fordi den er indvævet med Myther, fabelagtige Omstændigheder, tabe vi baade det Aarhundrede, hvori den ansaaes som en almindelig Sandhed, og de Mennesker som troede paa den, af Sigte.

Smagen for Ordenes og Lydenes harmoniske Sammensætning udbreder sig snart iblandt Masserne; Tilhörernes Fordringer blive större; Poesien fordrer allerede Anstrængelser af Talentet og Phantasien, og da de, som beskjeftige sig med den, Rhapsoderne, Druiderne, Skjaldene, Harpespillerne (Гусляры), Bajanerne (Баяны) eller Vaideloterne ikke ere istand til uafladeligt at forfatte gode Digte, saa see de sig nödte til at tage deres Tilflugt til Prosa, og foredrage Tildragelserne, ved Höitideligheder og Gjestebud, i Form af forud studerte Fortællinger. En vis Kunst i Sammensætningen, visse betingede Former, udmærke fremdeles disse Frembringelser af Talegaven, denne nye Art af Skrift, som Öiet endnu ei har seet; hvilke Former ere uundgaaeligen nödvendige saavel til Betryggelse for

den fortællende Klasses forfattede Eiendom, som ogsaa for Tilhörernes Fornöielse; men da overhovedet Letheden af Compositionen forøger Antallet af Forfattere og Fortællere, saa gaaer ogsaa de sidstes udelukkende Ret til at fortælle over paa andre Steder, og Samfundets Begivenheder afsondres fra Theologien. Overflödigheden af forfattede Fortællinger tvinger allerede Fortællerne til at afskrive dem til sig selv ved Hjelp af en virkelig Bogstavskrift, hvilken altid opstaaer omtrent i denne Periode af Nationaldannelsen. Samfundet befinder sig da i Fortællingernes Tidsalder, i dets Tidsalder som Grækerne kaldte ἱστορίαι, Romerne fabulæ, Skandinaverne Sagaer, og Slaverne повѣсти; alle disse Ord betyde bogstaveligen: Fortællinger. Paa denne Tid blomstrer Historien, i Ordets fulde Betydning, hos Nationen, og Folket lever, aander ved den. Historien toner, gjenlyder i hele Stammen, forskjönner ved sig selv dens höitidelige Forsamlinger, bliver den vigtigste Deel af dens Forlystelser og, idet den forener sig med Harpens og Lurens Toner, udbreder den sig over alle Tilfælde i Livet og opflammer hele Folkemasser til Krigsbedrifter, heltemodige Kampe, Streiftoge og Hæder. Ved Hjelp af Fortællinger udbrede de selvsamme Fölelser, Begreber og Kundskaber sig over alle de Strækninger af Jorden, som Stammen beboer, naae til de fjerneste Grændser, hvor dens Sprog tales, og sætte paa samme Maade alles Forstand og Hjerter i Bevægelse. Fortællingerne forene de mangfoldige adskilte Stammer til et eneste Heelt, og idet de indgyde dem Fölelse for fælles Hæder, gjöre de dem modtagelige for Begrebet om et fælles Fædreland. Fortællingerne ere hin Tids virkelige Aviser, som fuldkomment erstatte Selskabet, der befinder sig paa et tilsvarende Trin af Dannelse, disse, og omvendt vore Aviser, Journaler og Memoirer ere ikke andet end ἱστορίαι, fabulæ, Sagaer, повѣсти, om vort selskabelige Liv. Dersom vi havde alle

græske og romerske Sagaer ihænde, saa kunde vi med Rette sige at vi besad en fuldstændig Samling af Aviser fra Troja, det gamle Hellas og Latium.

Men dette Liv, denne Historiens kraftfulde glimrende Blomstren og dens Herredömme over Samfundet er ikke af lang Varighed: Pennen og Skriften, som nu anmasse sig Ret til at omtale den i en faderlig Tone og lære Menneskene dens punktlige Indhold, ere de förste som dræbe den. Ved Indförelsen af Skrivekunsten fortrænges Talegaven paa en grusom Maade af Skriften, som forvandler Tonerne til hemmelige og stumme Tegn, og, i det den med sig selv erstatter enhver anden mundtlig Færdighed, gjör den Fortællingen kold og udramatisk. Lidt efter lidt forsvinder ogsaa den fortællende Klasse, hvis hele Viden allerede er overfört paa Papiret; Historien slumrer hen i Bögerne, som ere utilgængelige for Krigeren og for Lægmand; Bögerne tilintetgjöres efterhaanden og Historien hendöer paa nogle tilfældigviis reddede Levninger af dem. Enkelte Mennesker, uden Begeistring og störstedelen uden andet Talent end Kjendskab til Skriften og Attraa efter at skrive Böger i Efterligning af deres Naboer, hvem de skylde deres Bogstaver, samle sig, i det de komme Historiens fordums Tilværelse ihu, ved dens Liigbegængelse. Efterat have forfattet en Gravskrift over den, under Benævnelse af: „den förste Annal", begrave de den for stedse i Forglemmelsens Mörke. Man kan ei give disse magre, törre og visne Optegnelser af Begivenhederne, som de förste Annalister have uddraget af de tilbageblevne Fortællinger, anden Benævnelse end af en Gravskrift over Historien; Optegnelser, hvori de sædvanligt opfylde alle dem ubekjendte Perioder med deres Partiskhed, med deres Fordomme og Gisninger, — Efterligninger af udvalgte Mönstre, — og med deres Uvidenhed, blandede med meer eller mindre troværdige Facta. Annalisternes Periode ind-

træder: Forfædrenes Daad udslettes ganske af Folkets Erindring og bevares allerede ikkun i Bögerne tilligemed Annalisternes Vildfarelser, Forskjönnelser og vilkaarlige Forvanskninger. Den Ærefrygt, hvoraf alle raae Folkeslag sædvanligt ere gjennemtrængte, for Forfatteren af den förste Bog i deres Sprog, bringer dem til at foragte dens Kilder, og de sidste Levninger af Fortællingerne gaae uigjenkaldeligt tabte.

Efter nogle Aarhundreders Forlöb gaae Annalerne over i Folks Hænder, der tilbyde sig at forsyne deres Samtidige med fuldstændige, systematiske Kundskaber om det, der har tildraget sig fra Nationens Oprindelse indtil den nærværende Tid. Opdragne i andre Sæder, henrevne af de herskende Theorier, gjennemblöde disse Leverandeurer en gros af Efterretninger om Fortiden Indholdet af de gamle Annaler uvilkaarligen med deres egne Begreber, efterat have slaaet det igjennem et Dörslag af deres Anskuelsesmaade: de skalte og valte uindskrænket med Annalernes Heltes Fölelser og Hensigter; nogle tildele de deres historiographiske Naadesbeviisninger, andre forfölge de af Fordomme, som de for det meste ikke selv kunne gjöre sig Rede for; og istedetfor Sagen meddele de os deres Dom under den prægtige Titel af: „Dette eller hint Folks eller Riges Historie". Et saadant Værk kan have store, endog utallige Fortjenester i enhver anden Henseende — kun er det ingen Historie: det er Historiens Liig, et næsten forraadnet Liig som de have optaget af Graven, sønderlemmet med Kritikens stumpe Kniv ved en ligesaa besværlig som unyttig Obduction, forpiint, og undertiden endog hudflettet med deres Lidenskaber; — og, om man saa vil, saa er det en Afhandling over Folkets eller Rigets Historie; thi saadanne Arbeider foretages paa den Tid, da Historien allerede havde ophört at være en Sag, som frembragtes

ved en af Samfundets virkende Kræfter, og blev til en Videnskab. Dette er den historiske Videnskabs Periode.

Den her fremsatte Skildring af en for os alle saa vigtig og interessant Gjenstands Skjebne kan ikke behage nogle af dens ivrige Dyrkere, men ikke desto mindre er den gjengivet efter Naturen: dersom der findes Mangler i samme, maa de tilskrives Forfatterens svage Pen. Det Væsentlige af Sagen skades paa ingen Maade derved. Det forlöbne Aarhundrede skabte, blandt mange falske Theorier, ogsaa en Theorie for den historiske Kritik, hvilken vi ikke ville kalde falsk — tvertimod, den er ligesaa nyttig som ædel — men man drev denne, ligesom de övrige Theorier i hint Aarhundrede, forvidt, og det til saadan Grad at den meddelte Kritiken en ganske falsk Retning. Da begyndte alle at forske i Historien efter Sandhed, Troværdighed, Reenhed i Factaerne, uden at tage i Betragtning at Menneskeslægten, at dens Nytte og fornuftige Nydelse, snarere fordre en Skildring af Mennesket i Samfundet, end Aarstal og Datum paa denne eller hin Misgjerning, end en Fortegnelse paa Begivenhederne med en nöiagtig Angivelse i Rubrikkerne, af den Grad af Tillid, som man kan tillægge dem, uden at betynge sin Samvittighed med Skyld for Lettroenhed. Nu kom Mythernes sande Forfölgelsesperiode: alle gamle, forlængst i Historien optagne Begivenheder bleve gjorte mistænkelige og lagdes paa Pinebænken, paa den blotte Formodning om at de skjulte utilladelige Myther; mange af dem omkom endog under Pinslerne, maaskee uskyldigt. En af de grusomste Bödler mod de historiske Efterretninger, som lykkeligen vare ældede i Bögerne, var vor berömte Schlözer, hvis frygtsomme Indbildningskraft overalt saae Mythens vanskabte Phantom, undtagen i dem som han havde udkaaret i den Mening at de maatte tjene til Minde om hans Hæder. Vi omtale her fortrinsviis Schlözer, fordi hans Meninger,

hans Navns Vægt og hans Lærdoms truende Tone gave det 19de Aarhundredes förste historiske Arbeider i Rusland en egen Retning. Karamsin, uagtet det Talent og den sjeldne Forstand, hvormed Naturen havde begavet ham, skrev udelukkende under Indflydelse af hans Anskuelser, havde den samme Tro som han, og forkastede ubetinget alt hvad det forbigangne Aarhundredes ubönhörlige Kritiker havde erklæret mistænkeligt, som uforeneligt med hans Theorie. Det sidste berömte Skud af denne Skole for de rene Factaers ubændige Liebhavere, for Mythernes Caligulaer, for hine Rövere af Menneskeslægtens uskyldige Glæder, opblomstrede i Niebuhrs Person, og vi kjende mange, som han endnu i vor Tid gjorde ör i Hovedet.

Men Niebuhrs Mistænkelighed kom fulde fire Aarhundreder for silde: i vor Tid var den allerede en iöinefaldende Anachronisme, som hverken Skribentens store Talent eller Kritikerens umaadelige Lærdom kunde skjule. Smagen for rene, uomtvistelige Factaer var uddöet, efterladende sig det ikke misundelsesværdige Ordsprog — c'est bête comme un fait — og alle fölte Attraa til at see tro og maleriske Skildringer af Mennesket og Samfundet i Historiens Blade, istedetfor kold Skepticisme og store Handelsvægter, hvorpaa Læseren hele Dagen igjennem maatte veie Begivenbederne med Forfatteren, for at erfare, i Pund og Qvintin nöie, hvormeget Sandhed og Mythe der fandtes i enhver af dem. Ved denne Catastrophe i Begreberne naaede Mythen sit Maal, sin Anvendelse: den er Frugten, det Væsentlige og Præget af det samme Menneske og Samfund, der skabte den og troede paa den som paa en Sandhed, og den er altsaa et vigtigt Material for sammes Historie.

Walter Scott var een af de förste som opfattede denne Aarhundredets Tanke og sögte at fremstille den som Roman. Uagtet hans uheldige Efterlignere ganske have tabt den af ham skabte Genre i den skjönne Literatur, saa

udvikledes, befæstedes den af ham grundlagte historiske Idee og lever i Publikum. Det oplyste Europa fordrede overlydt af Historikerne den levende, ægte, friske, originale Historie, med sin oprindelige uforfalskede Farve, saaledes som den var i hin Tid, da den endnu levede iblandt Menneskene og med dem, og förend den blev til Theorie og Videnskab. Den europæiske historiske Lærdom blev nödt til at optage i sin larmende Flodseng det rolige Tilbagelöb, opad mod Middelalderen, til de forglemte Sæder og Begreber, til Oldsproget, til Annalerne, og endog længere tilbage end disse række, til Levningerne af Literaturen för Annalerne: til Fortællingerne, Beretningerne og de poetiske Mindesmærker fra Samfundets förste Periode. Af Mangel paa slig Historie, önskede Publikum selv at læse de historiske Kilder, for deri at kunne skue hin Tids daværende Menneske, som den foregaaende Kritik havde udjaget af Historien eller skjult bag Skelettet af Factaer og bag sin Philosophie. Denne Omstændighed bör ogsaa det usædvanlige Held tilskrives, som for kort Tid siden, ikke allene de sande, men ogsaa de uægte Memoirer, de serbiske Sange og Romaner, oversatte fra chinesisk, nöde hos os.

Vanærede af det forlöbne Aarhundredes Kritikere, bleve de skandinaviske Sagaer næsten overalt paa ny gjennemgaaede, og, efterat være blevne betragtede fra et andet Synspunkt, aabenbarede de for vore Öine en heel Verden af ubekjendte Begreber, en heel Række af originale Skildringer, af et forlængst forsvundet selskabeligt Liv: hvad der er vigtigere, vi skuede i dem den uomtvistelige, philosophiske Sammenknytning mellem Middelalderens nordiske og den oprindelige klassiske Verdens Mennesker. De skandinaviske Sprog og Literatur værdigedes allerede den Ære at indtage en Plads paa det offentlige Catheder i Paris, og vor uforglemmelige Karamsin vilde upaatvivleligt have været den förste til nu at udelukke af sin Historie,

hvad han skrev om dem i sin Tids lærde Aand. Han kunde eiheller formode at han, efterat have benævnt dem: „*ikkun værdige til at fornöie de Lettroende*", ved denne ene Phrase compromitterede sig og sine Kundskaber overordentligt for den nærmeste Slægt af Efterkommerne, som voxede op under hans Öine, og som han selv gjorde bekjendt med den egentlige russiske Literatur.

Men denne nye Retning i de historiske Undersögelser förte os til den paafaldende Opdagelse: at, efterat vi havde forfattet saa mange fuldstændige, saa mange universelle Historier, faldt det os ind, at det ei var den rette Tid at skrive vor Historie: vi bleve nu först vaer at, ved de historiske Videnskabers nuværende Stilling, maatte Europas Folkeslag ikke tænke paa fuldstændige specielle, og endnu mindre paa universelle Historier, og at det först og fremmest var nödvendigt at beskjeftige sig med at studere og skildre enhver Nations særskilte Epocher, hver for sig, det vil sige, at give sig ifærd med at forfatte gode historiske Monographier, hvoraf dernæst en Historie vil fremstaae. De fortrinligste Genier, som nu indtage den förste Plads i den historiske Lærdoms Rige, gave sig ifærd med Monographier, eller med Skildringer af visse Tidsperioder tilligemed de dem tilhörende Mennesker, overladende den gamle Kritiks Tilhængere at fortsætte de fuldstændige og universelle Historiers forrige Skole, og forlyste sig med at bevise, om der har været en Romulus og en Rurik til i Verden eller ei. Nuomstunder vide vi alle, at Romulus og Rurik, beviiste eller gjendrevne paa bedste Maade, give os endnu intetsomhelst Begreb om Menneskehedens Tilstand i hine Tider og i hine Egne, hvori de bleve indregistrerede og hvorfra de bleve fordrevne, samt at det er ligesaa latterligt at forkaste som at forsvare hvad der ikke kan uomtvisteligt bevises.

Men foruden det theoretiske Begreb om Historiens Væsen og Öiemed, som altid udtrykkes ved Kritikens Aand og Retning, maa man endnu, i Skrifter af denne Art, lægge Mærke til Systemet: det har Hensyn til Fremstillingen, og tilhörer sædvanligt Forfatteren personligt, dersom han selv ikke ligefrem tilhörer det Aarhundrede, hvori han lever, eller er blandt Efterlignernes Tal. Alle hidtil bekjendte Maader at fremstille Historien paa — vi tale her ikke om Bogens Mechanisme, men om dens Egenskaber, og under „Fremstillingsmaaden" forstaae vi dens philosophiske Præg, derimod ikke en Række af ordnede Facta — kunne henföres under trende Hovedsystemer: det rhetoriske, det philosophiske og det progressive.

Den klassiske Verdens Fortællinger, Sagaer, og dens Annaler kom i Hænderne paa Grækenlands og Roms Rhetorikere, og af dem erholdt vi den rhetoriske Histories Mönstre, i hvilken Samfundets Begivenheder ere blandede med Veltalenhedens conventionelle Forziringer; hvor Factaernes Gang uophörligen maa standses og vente indtil Epopæen, med sit glimrende Tog af Figurer og Lignelser, samt Veltalenheden, med sit hele Tros af Exclamationer, Spörgsmaal og afrundede Perioder ere komne forbi. Alle fra Oldtiden bevarede historiske Værker henhöre, med Undtagelse af Herodot og Tacitus, til dette System. Herodot forener allerede med en Talers Fordringer endnu en Annalists Egenskaber; Tacitus derimod forener allerede en Talers Fordringer med den moralske Philosophs Stolthed. Den rhetoriske Methodes System vedligeholdt sig, indtil Philosophien aldeles overvandt det i det 18de Aarhundrede.

Bossuet, den sande Stifter af den anden Skole, var den förste som fremstillede Menneskets Handlinger under Form af et abstract Begreb. Hos ham ere Mennesket og Samfundet ikkun Redskaber for Troens store Læresætning: Alt sigter til et eneste, tidligere bestemt Maal; Menneske-

heden er ikkun den materielle Personificering af den aandelige Idee, og Religionen er Drivfjeren til alle Begivenheder. Saa ophöiet, tröstende, hellig Historikerens Tanke end var, saa foraarsagede den dog Historien, som snart blev et Offer for en rasende Modstand, stor Skade. Materialismen brugte netop de samme Begivenheder som et Vaaben i sin Feide mod det abstracte Begreb, der havde besjelet Bossuets Pen. Historien blev sönderslidt af Philosophien. Med Mennesket i Samfundet beskjeftigede sig ingen; alle store Historieskrivere, endog de der vare blandt Bossuets mest maadeholdne Modstandere, eller Philosophiens mest beskedne Lovtalere, betragtede ikkun det moralske Menneske, opsögte i den menneskelige Natur Oprindelsen og Anledningerne til alle Begivenheder og skabte historiske Charakterer efter den da herskende Psychologies og moralske Philosophies Regler. Menneslægtens Historie blev i Bossuets Hænder Aandens Historie, i hans Efterfölgeres, Hjertets Historie.

Endeligen opstod et nyt System, som nu veileder de fleste bekjendte Skribenters Pen, og som er det vi have kaldt: „det progressive System", i det vi önske at undgaae det Navn som dets ivrige Tilhængere have givet det, — „Folkenes Forsyns System", Uheldigviis leve vi i dets Aarhundrede, og indtil det kommer til at beherske Historieskrivernes Begreber, faae vi ingen virkelig Historie at see, nemlig ingen saadan som vi hidtil ikkun kunne tænke os den, og, som vi kunne önske at besidde og læse i Virkelighed. Hovedideen i dette System bestaaer i den, iövrigt ganske vilkaarlige, Forudsætning, at der i den moralske Verden er et eller andet eget politisk, saa at sige, Forsyn til, som ufravigeligt förer Menneskeslægten til en gradeviis Fuldendelse, og som nödvendigen maa före det til en idealsk Fuldkommenhed. Det er overflödigt at forklare, hvad dets Tilhængere forstaae under Navnet paa

denne Fuldkommenhed, bag hvilken de skjule deres til bedede Regjeringsform, som er mere passende for det simple, fattige, af Barbariet fremgangne Menneske, end for det der er forkjelet ved umaadelige aandelige og materielle Rigdomme og som, for at fordrive sin Kjedsommelighed, uophörligen udtænker nye Tilböiligheder og Luner; men det bör ei undlades at bemærke, at fra den Tid da man udfandt: „Folkenes Forsyn", begyndte „*Historie om Rigerne*" sjeldnere at vise sig, og Ordet: *Nation* begyndte at træde istedetfor Benævnelsen af Landet, paa de historiske Værkers Titelblade. Sandheden fordrer dog tillige at sige, at der ogsaa gives saadanne Skribenter, som, uden at forstaae den virkelige Tanke hos Opfinderne af denne nye Titel, ikkun forförtes af dens Nyhed, og aldeles ikke have noget tilfælles med selve Systemet, omendskjöndt de udgive deres Værker under Navn af „*Folkenes Historie*". Vi sige med Bestemthed at de ikkun bleve forförte af dens Nyhed, thi selve Indholdet af deres Værker beviser, at de ikke vilde have brugt denne Titel, dersom de tidligere havde vidst, hvortil den var bestemt at bruges som et charakteristisk Skildt. Nationernes Forsyns System, *système providentionnel*, eller som vi have kaldt det, det progressive System, er öiensynligt en reen politisk Bossuetisme og ikke istand til at före os paa Veien til Menneskeslægtens sande Historie. Og altsaa maa vi vente noget mere grundigt af de historiske Monographier. De bör hver for sig realisere hver historiske Epoches Tanke og fremstille os dens Menneske og dens Samfund, ikke alene i deres ægte, samtidige Skikkelse, men tillige i nöie Forbindelse med denne Tanke. Dette Middel er meget mere tilforladeligt end at forfölge eet og det samme Phantom igjennem tusinde Aarhundreder og Hundreder af forskjellige Stammer. Kritikens nuværende Theorie, skjöndt endnu ikke forstaaet af mange, maa ufeilbarligen befordre dette Maals

Opnaaelse: den udmærker sig nemlig fra den foregaaende derved, at den gamle Kritik med Stolthed forkastede alle tvivlsomme Materialier, medens at den nye söger samvittighedsfuldt at benytte dem alle, at bestemme, efter Værdi og Væsen, den rette Plads og Brug af ethvert især deleshed, og af ethvert Mindesmærke af den menneskelige Forstand at uddrage Samfundets Menneske og nye Træk til Skildringen af det Samfund, i hvilket det virkede.

Dette Tidsskrifts Grændser paalægge os den Pligt at indskrænke os blot til en almindelig Fremstilling af Gjenstandene, uden at indlade os paa Udviklingen af mangfoldige Exempler, ved hvilke vi kunde stadfæste vor Mening i forskjellige Henseender. De Læsere, som ere bekjendte med den historiske Literatur, ville selv let finde de fornödne Anvendelser deri. Vi ville kun bringe i Erindring, at ikke alle de mest bekjendte Skribenter hylde udelukkende et eneste System, at mange pleie at foretrække en Blanding af tvende, ja endog af trende Fremstillingsmaader; — og derpaa ville vi vende os til en os nærmere berörende Gjenstand — til Fædrelandets Historie.

Ved at afhandle den, kunne vi ikke undlade at omtale den uforglemmelige Karamsin, saameget mere som det synes at man med ham maa begynde og med ham ende Talen om den russiske Historie: det er ikke passende at fremsætte en afgjörende Mening om Værker, som endnu mere tilhöre Forfatteren selv end Publicum, og som med Tiden kunde erholde en större Fuldkommenhed. Lader os blot tale om det der er udfört og tilendebragt. Til hvilket System bör man henföre „det russiske Riges Historie?" Det er udenfor al Tvivl at Karamsin ikke var nogen Tilbeder af Folkets Forsyns System. Og altsaa kan hans udödelige Værk ikkun tilhöre een af de tvende historiske Skoler, den rhetoriske eller den philosophiske. Det tilhörer begge, men nærmest den förste. Den philo-

sophiske Deel deraf er indskrænket ved klogt at undgaae Veltalenhedens töileslöse Heftighed og ved en uefterlignelig Fölelse, Hjertensgodhed, uforfalsket Kjerlighed for Dyd og stærk Afsky for Laster, som ere udbredte over hele Værket, og udgaae ligefrem af Forfatterens ædle Sjel; iövrigt var Karamsin Rhetoriker. Dette forekommer os indtil videre at være den mest passende og upartiske Mening, som vi nu kunne fremsætte om det russiske Riges Historie. Heraf maa man dog ikke uddrage noget ufordelagtigt om selve dette Værk. Det er i det Væsentlige saa godt som det kun kan være efter sin Skole og den historiske Kritiks daværende Tilstand. Dersom nu hele Europa indrömmer at man ved den nærværende Tilstand af de historiske Undersögelser ikke kan skrive en virkelig Historie, desto rettere, ja desto mere smigrende kan man sige om Karamsin, at han gav sig altfor tidligt ifærd med at forfatte det russiske Riges Historie. Men han gav sig ifærd dermed, og ingen kan være berettiget til at bebreide Forfatteren den frie Brug af hans Villie; ved at give sig ifærd dermed, gjorde han alt hvad der kun var muligt at gjöre i hans Tid, og endog mere — han udförte en sand patriotisk Heltedaad! For denne Handling maa enhver utilbörlig Fordring nedlægge Vaabnene. Men Karamsins Værk er endog istand til med Hæder at udholde den strængeste Kritik i mange Henseender. Dersom det frembyder nogle svage Sider — uden saadanne gives der intet Værk af Menneskets Hænder — saa kunde muligen Varegernes Epoche og det mongolske Herredömmes Periode fortjene slig Bebreidelse. Karamsin er paa ingen Maade skyldig i dennes eller hins Ufuldkommenhed. Hvad den mongolske Periode angaaer, da bör man være Orientalist og desuden födes i et tilkommende Aarhundrede: kun da kan man vente at de historiske Undersögelser i denne Henseende ville fremstille noget tilfredsstillende. Betræffende Varegernes Epoche,

eller rettere sagt, den Tid som Nestors Chronik omfatter, fandt Karamsin paa sin Vei ene og alene Schlözer, og overförte i sit Værk hans Kritik med alle dens Mangler, som vi nu indsee, men som han ikke kunde kjende; thi den var ganske i Aanden af Kritikens daværende Theorie. At tilregne Karamsin dette som en Forbrydelse vilde være det samme som at forekaste Christopher Columbus at han ikke reiste til Amerika paa et Dampskib. Den menneskelige Virksomhed udstrakte sig ikke i den sidstnævntes Tid til Dampskibe, og i vor Historiographs Tid ikke til en bedre kritisk Theorie.

Ifölge den samtidige Kritiks Begreber gav Karamsin sig det stolte, glimrende, romantiske Navn af en Russer, men erklærede sig beskedent for en Slaver. Historikeren, som befinder sig paa de nuværende kritiske Begrebers Standpunkt, kan maaske hellere kalde sig en Russer, der har giftet sig med et slavisk Fruentimmer. Men Karamsin vilde hellere være Slaver uden nogensomhelst Blanding, og, ligesom Schlözer, bekymrede sig mere om det rene, enkelte Factum, hvem Russerne vare, end om dette Factums Forhold til hin Tids Mennesker i Samfundet, og om Spörgsmaalet, hvad de vare. Den nestorske Chroniks Kritiker og Forfatter til Nordens Historie (Schlözer) frygtede mere for at smittes af Mythologien i de skandinaviske Sagaer end for Döden og advarede enhver ikke at komme dem nær. Karamsin efterfulgte hans Raad. Derpaa erholdt vi det rene klare Factum at Russerne vare Skandinaver, men efter Factum fandt vi ikke nogen levende Sjel af dem. Mennesket forblev ganske i Skandinavien og dets Fortællinger tillige.

Ved at forkaste alle skandinaviske Sagaer som mistænkelige, og ikkun antage Nestors fædrelandske Sagaer som ene troværdige — vi ville i det fölgende see et Slægtskab mellem denne Chronik og Sagaerne — forestillede Karamsin sig at Russernes Tilværelse begyndte fra deres

Ankomst til det nuværende Rusland og at al den Tid, de havde tilbragt hinsides Grændsen, ikke henhörte til deres Historie. Vi see dog saavel hos Nestor som hos de arabiske Skribenter at Russerne förte alle deres Sæder, Skikke, Begreber, Regjering, Tro, samt endog det hele Cleresi af deres Religionstjenere, med sig. Det er bekjendt, hvilken Rolle deres Волхвы (Volchvy[1]) spillede her; selve Ordet Волхвъ (Volchv), Волфвъ (Volfv), eller Олфвъ (Olfv), viser at der tilligemed de skandinaviske Krigere fra Norge gik en Deel af deres hellige Kaste over til os, der udleder sin Slægt fra Guderne — Alfver eller Olfer — med deres nordiske Iliade eller normanniske, saa at sige, Apocalypsis, hvis Levninger ere os bekjendte under Navn af den gamle Edda; med deres romantiske Himmel, beboet af höie, dunkle, skrækkelige Skikkelser; med deres Valhalla, eller Paradiis, der alene er skabt for de Tappre, hvor de lykkelige Udvalgte evigen skulle kæmpe med hinanden og ved hvis Port staaer den himmelske Ulv, som ernærer sig med de Feiges Lig. Det er ikke vanskeligt at indsee, at det ikke var nogen Haandfuld Krigere, som bröd ind i Tschelovækkernes, (Человѣки[2]), eller de saakaldte Slavers (Славяне),

[1]) Karamsin antog at Volchvy vare en Art af slaviske Schamaner, Troldmænd; han vidste ikke at de dannede en egen, meget agtet Stamme i Skandinavien, og at endog deres Benævnelse hidrörer derfra.
[2]) Vi maa forklare hvorfor vi sige: Человѣки (Tschelovæki, Mennesker), eller de saakaldte Славяне (Slavane, Slaver). Navnene Slavanin og Slavane eller Славяне (Slavane, Slaver) kom til os ad den lærde Vei, hvilket ikke altid betyder det samme som den gode Vei. Begrebet om at vi ere Slaver, og at der gives et slavisk Sprog, blev os bibragt af Grækerne. Byzantinerne gjorde i deres rhetoriske Stolthed ingen Forskjel paa de „barbariske" Stammer, og i det de altid sögte at forene dem under et almindeligt fælles Stamme-Navn, kaldte de dem i Korthed: Germaner, Celter, Scyther Slaver, Tyrker o. s. v. De selv laante deres Begreb om Navnet Slavanin af de germaniske Folkeslag. Da Mæhrerne antoge den

politiske Liv og Sæder, men at hele det moralske, politiske og borgerlige Skandinavien, tilligemed alle dets Indretninger, Love og Traditioner, nedsatte sig i vort Land; at Varegernes Epoche er det slaviske Skandinaviens virkelige Periode; thi, uagtet de snart forglemte deres Sprog, ligesom Mandshurerne efter

---

christelige Religion og den hellige Skrift blev oversat fra det græske Sprog i deres Idiom, saa kaldte Grækerne dette „det slaviske Sprog", i det de benævnte dem, ikke efter deres særskilte men efter det almindelige Stamme-Navn: Slavanin. Siden efter gik denne Benævnelse: „det slaviske Sprog" over paa os tilligemed Oversættelsen af den hellige Skrift. Ligeledes kaldte de Ungarerne: „Tyrker" og deres Sprog: „det tyrkiske Sprog". Men uagtet Slavomanernes Bestræbelser, er det endnu ikke beviist, om der nogensinde har været et Folk til, som kaldte sig Slaver. Det er vist at de germaniske Folkeslag, og efter dem Grækerne, Italienerne og Araberne, ifölge de forskjellige dialektiske Udtaler, kaldte vor Stamme Slav, Slev, Schlav, Schklav, Sklav, Sthlav, Skiav, Sklab og Saklab. Kjendte den selv nogen af disse Benævnelser? Dette er underkastet den störste Tvivl. Man kan endog med Vished sige, at Navnet Slavane er meget senere fremstaaet af den germaniske og græske Form Slav, netop paa samme Maade som Navnene *Jegiptane*, Egyptere, *Korinfane*, Corinthere, *Afinane*, Atheniensere og flere baade samtidigen bleve bekjendte hos dem og hos selve Stammerne; men hvad angaaer „det slaviske Sprog", slavanski jasyk, saa var det kun til i Byzantinernes Indbildning. Stammen vidste ligesaalidet af at den blev kaldet „den slaviske", slavansky, som det germaniske Folk vidste og veed at nogen paa Jorden kalder dem Næmzi, Stumme. Slav og Næmez ere tvende conventionnelle Benævnelser, som ingen af begge disse Nationer selv gav sig, men som de gjensidigen gave hinanden. Hvad kaldte de da egentlig hos dem selv Menneskene i den Stamme, som Germanerne kaldte Slav eller Schlav? De kaldte sig: Tschelovæki. Ordet Tschelovæk, som nu betyder det samme som *homo*, Menneske, er det oprindelige, nationale Navn paa enhver saakaldet Slaver. I de östlig-slaviske Dialekter (Dialekter som altid dannes ved en Blanding af Racerne og forskjellige Stammers Udtale) fjernede det sig altfor meget fra dets oprindelige Form; i de vestlige blev der noget tilbage som var det nærmere; i de

Chinas Erobring, saa er det dog öiensynligt at de forbleve Normanner næsten indtil Mongolernes Tid. Man maa ikke blande Varegernes eller Russernes Forhold i Novgorod med deres Forhold til de russiske Человѣки (Tschelo-

midterste vedligeholdt det sig næsten i sin Fuldstændighed. Det samme Ord tschelovæk udtales i de andre Dialekter som tschlovæk, zlovæk, shlovæk, schlovæk, slovæk, slovek, tschovik, tschovak o. fl. Det er öiensynligt ikke andet end Slovak eller Schlovak, det fremkommer öiensynligt af Roden слово (slovo, Ord) og betyder: „en Person som taler med Ord, som kjender Ord, Tale, Samtale, Stammens National-Sprog", svarende til det latinske *conlinguinaris, consermonalis* (af eet Sprog), dannende en Modsætning af Udtrykket Næmez, nemlig en Person som ikke kjender слова (slova, Ordene), som ikke kan gjöre sig forstaaelig, er stum, næmy. En Mængde historiske Beviser kunne föres til Stadfæstelse paa denne iövrigt meget klare og naturlige Etymologie. Vi ville kun hendrage Læsernes Opmærksomhed paa efterfölgende Omstændigheder. Det Folk, som indtil nærværende Tid bevarede dette Stammenavn i sin nationale Benævnelses-Form, nemlig Словаки eller Шловаки (Slovakerne eller Schlovakerne) bruger ikke, for at betegne det almindelige Begreb *homo*, dette Udtryk tschelovæk eller slovek, men i Almindelighed et andet Ord: ljuda, mush, bagel, shiv. Den mystiske Tradition om at Ordet tschelovæk ikkun betyder et Individ af slavisk Herkomst har vedligeholdt sig paa mange Steder, hvor Sprog af slavisk Rod herske. Det er bekjendt, at i forskjellige slaviske Provindser siger Almuen: ja tschelovæk, ne næmez, Jeg er et Menneske og ingen Stum; on næmez, a ne tschelovæk, Han er en Stum og intet Menneske. Vi smile over hans Simpelhed, imedens at han har fuldkommen Ret: da han ikke er forvildet af falsk Lærdom, saa leverer han, af gammel Vane, i dette Udtryk, kun tvende hinanden modsatte nationale Benævnelser tschelovæk og næmez, og udtrykker Stammens virkelige historiske Sprog. Og omvendt i Provindser, der beboes af et Folk af ikke-slavisk Herkomst, uagtet det nu taler slaviske Dialekter, forkaster Almuen selv, i det den bevarer Kjendskab til sin gamle Nedstammelse, vilkaarligt Benævnelsen: tschelovæk. Naar hos os, i Rusland, Beboeren af de sumpige Egne i Pinsk, Efterkommer af de tappre

vækker, Mennesker), der vare deres virkelige Undersaatter i andre Dele af det nuværende Rusland. I Novgorod vare de ikkun Vareger (Væríngjar) eller Forsvarere, imedens at de i Kiev vare Russer, nemlig virkelige Seierherrer og Herrer i deres

Yatväger, en virkelig Ungarer af Ansigt og legemlig Constitution, kaldes tschelovæk, svarer han os stolt: ja pyntschuk, ne tschelovæk, Jeg er en Pinskier og intet Menneske, og Beboerne af Omegnen sige ligeledes om ham: on ne tschelovæk, no Pinttschuk, han er intet Menneske, men en Pinskier. Paa selvsamme Maade nægter Almuen Masurerne og Shmudinerne Benævnelsen af tschelovæk: de sidstnævnte have indtil nærværende Tid beholdt deres Sprog; paa de förstnævnte er det nok at kaste et Blik, for at see at de ei ere af slavisk Blod, og deres Dialekt bekræfter det endnu mere. Altsaa ved at kjende den sande Betydning af Ordet: tschelovæk, kunne vi let forstaae Meningen af vor gamle Talemaade: russki mush russki tschelovæk, (en russisk Mand og et russisk Menneske), det sidstnævnte betyder ligefrem: russki, russkom prinadleshaschtschi slavanin, den russiske, eller Russerne tilhörende Slaver. Af alt dette maa man slutte, at der aldrig har været, hverken en Nation af Slaver eller et slavisk Sprog til, men at der kun var Tschelovækker, som i det de udtalte dette Ord paa forskjellige Maader, dannede forskjellige Folkeslag, der enten bleve benævnte efter Stederne, som de beboede, eller efter Navnene paa deres Erobrere. Nestor omtaler dog et Folk eller en Stamme, som, efter hans Udsagn, kaldte sig Словене, Slovener, d. e. Славяне, Slaver; thi Nestor forvandlede ofte a til o, og я (ja) til e formedelst Indflydelsen af Slettebeboernes Udtale. Hans Angivelse forandrer aldeles ikke Sagens Væsen. Selv vidste han intet Nyt om Slaverne: alt hvad han beretter om Stammernes Adskillelse og de slaviske Massers Omvandringer skrev han ud af byzantinske Værker. Han fortæller at de *slovenski* (sloveniske) Stammer erholdt deres Navn af Provindser og Floder, og at blot Novgoroderne alene gave sig Navn af Slovener. Dette beviser ikkun at de gamle Novgoroder ikke kjendte noget andet Nationalnavn, end Benævnelsen: „Novgoroder", og at de, da de efter den christelige Religions Indförelse, bleve vaer, at de ogsaa henhörte til den slaviske Stamme, antoge et nyt Navn, og kaldte sig allerede i Nestors Tid, efter Historieskriverne, per excellentiam, Slovener d. e. Slaver, for at

Huus. I den frie Stad — saaledes ville vi kalde Novgorod, thi Republik kan det paa ingen Maade kaldes — var den borgerlige og den militaire Magt adskilt: den förstnævnte forblev hos Posadniken og Raadet, den anden i Knæsens Person, som med sin Livvagt (дружина, drushina) udövede en Art af Protectorat over Staden og Provindsen, der var i Besiddelse af sine Municipalrettigheder. Danzig stod i samme Forhold til Polen. Novgorods politiske Stilling kunde til en vis Grad sammenlignes med de joniske Öers nuværende Tilstand, hvor Lordcommissairen, med nogle engelske Regimenter og en Eskadre, forestiller den novgorod-varegiske Knæses Person. Canada bliver næsten regjeret paa samme Maade. Alexander Nevski stod endnu i samme Forhold til Novgorod, som Jaroslav, og sandsynligen selv Rorik, Rjurik eller Rurik[1]. Man kan alt-

---

adskille sig fra Russerne eller de russiske Tschelovæki. Hint Aarhundredes Pedanter begyndte endog at kalde Novgorod: Slovensk; dog fandt dette Navn ingen Liebhavere for sig iblandt Folket, men vedligeholdt sig kun i een eller tvende Böger, og forblev ganske ubekjendt for Russerne, ligesom i vor Tid Navnet *Petrograd*, (Petersby) istedenfor *Peterburg* (Petersborg).

[1]) Sammenligningen mellem Novgorods Regjeringsform og den nuværende joniske bör dog ei udtydes til at Novgorod var en Republik, fordi de joniske Öer have denne Benævnelse. De sidstnævntes politiske Forfatning har ligesaa meget tilfælles med en Republik som den chinesiske Bogdochan med hans officielle Titel: „Himlens Sön". Vi indsee ei heller, hvorpaa Begrebet om en novgorodisk Republik grunder sig, hvilken, saavidt vi vide, ikkun besad en Handelstads simple Municipal-Frihed, i det den havde sin Borgermester eller Posadnik og Byraad, *vætsche*, og aldrig har tænkt paa at den var en Republik. Slutteligen var det maaskee paa Tiden at gjöre en nöie Forskjel paa en Municipal-Bestyrelse og en Republiks politiske Forfatning. Dersom de slaviske Ords Betydning kunne underkastes en Fortolkning formedelst deres Ubestemthed, saa forblive dog i det mindste de latinske Benævnelser som brugtes i Diplomatiken i hin Tid aldeles uomtvistelige. I Trac-

saa ikke efter denne Stad, som altid bibeholdt endeel af sin Nationalitet og borgerlige Indretninger, dömme om den övrige Deel af Russernes Rige, eller om deres egentlige Provindser. De sidstnævnte maatte uundgaaelig tabe deres Nationalitet, og tilligemed Antagelsen af Navnet Russer, blive Russer, d. e. Skandinaver, i Tænkemaade, Sæder og endogsaa i Haandtering. Tatarerne havde langt mindre nærmet sig os; tvende, den seirrige og den overvundne, Nationers Berörelsespunkter mödte alvorlige Hindringer i de locale Regjeringsformer; desuagtet omdannede den herskende Stammes Indflydelse vore Sæder, Skikke og Begreber aldeles og Sporene af Mongolismen kunde endnu for ikke længe siden kun med Möie skjules selv under en fransk Kjole. Men den Klasses Exempel, som besidder Rang, Anseelse og Magt, er altid afgjörende over de gamle Skikke, aldrig kunde de Overvundne staae sig imod den. Det er værd at lægge Mærke til at Dir og Askold, strax efter Kievs Erobring, foretoge et Tog til Constantinopel, paa Baade, over det dem ubekjendte Hav. Fölgeligen have Skandinaverne, som ankom med Rurik, af Haandtering været Söfarende? Fölgeligen henhörte deres Anförere til Sö-Konungernes Samfund? De romantiske, virkelig maleriske Sæder hos dette frygtelige Samfund, der foer i hele Masser over Östersöens Vande, ind i det Indre af Landene og blandt de agerdyrkende Stammer, bragte ved deres uventede Indfald midt iblandt dem ufeilbarligen alle deres Skikke til at vakle. Og virkelig see vi efter nogen Tids Forlöb, de blide, ydmyge, undertrykkede Tschelovæki, som Chasarerne spændte for deres Kibitker, allerede dristigt begynde at dele Havets Farer med Russerne, og tilligemed dem at indlade sig paa næsten fabelagtige Helte-

---

tater med Sverrig vise Novgorods Titler klart dets politiske Forfatning: My Knjas N., Posadnik N., Tycjatschnik N., et tota civitas Novogorodensis. Altsaa er det et Municipalitet og ingen Republik.

gjerninger. Snart blev hele Befolkningen krigerisk og besjeledes af Skandinaviens Helteaand. En saadan Forandring i Charakteren tvinger os til at forudsætte en almindelig Forvandling i Aanden, Begreberne, Bevæbningen, Klædedragten og Landets Skikke, og man maa med Rette forundre sig over, ved hvilket ubegribeligt Tilfælde Karamsin, som i mange Henseender viste en beundringsværdig Indsigt, ikke er bleven en saa paafaldende Catastrophe i de Indfödtes Sæder vaer. Han burde have eftersporet dens Aarsag i selve Begivenhedens Kilde, nemlig hos Russerne d. e. Skandinaverne, deres Levemaade, deres heroiske Opdragelse, Religion, Indretninger, Traditioner og övrige Omstændigheder ved deres borgerlige og politiske Tilværelse. Han vilde have fundet en tro og skjön Skildring af dette Liv i Sagaerne, om hvis historiske Nytte han saavel blev fört vild, som i Henseende til den Tid, hvorpaa de bleve forfattede [1]. Derimod lod han sig nöie med den flygtige Bemærkning at Russerne maatte være: „mere dannede end Slaverne og Finnerne, der ere indesluttede inden Nordens vilde Grændser, og kunde forskaffe dem nogen Fordeel af en ny og for Nationen velgjörende Haandtering og Handel". Det være os tilladt i dette Tilfælde at yttre os afvigende fra den store Historiograph i den fulde Udstrækning at vor modsatte Mening. Hverken Slaver eller Finner, men Russerne, og overhovedet alle Normanner, vare indesluttede inden Nordens vilde, bjergfulde, ufrugtbare Grændser. Slaverne, der havde tvende

---

[1]) Formedelst et besynderligt Sammenstöd af Omstændigheder troede Karamsin, der saa afgjort forkastede Sagaerne, paa Rune-Indskrifterne. Det er nuomstunder bekjendt at Runerne tildeels ere et Slags kabalistisk Skrift, og at mange af dem kun bevise lidet i Henseende til Historien, hvortil kommer at deres Læsning ikke sjeldent er vilkaarlig. Hvor ofte kan man ikke, ved at jage efter Sandheden, löbe den forbi!

store Handelsstæder, Novgorod og Kiev, som formedelst deres Rigdom allerede vare bekjendte i Asien, befandt sig upaatvivleligen paa et langt höiere Trin af Civilisation end Skandinaviens rovbegjerlige Krigere, som ikke kjendte nogen anden Handel, end Salget af ranet Bytte, ingen anden Haandtering end idelig Krig, i dette og det tilkommende Liv. De skandinaviske Sagaer ere, fra det 8de Aarhundrede af, opfyldte med Beretninger om deres Toge til Austrveg og Bjarmien, d. e. til det nuværende Rusland. Naar man kjender dette Factum kunde man, endog uden videre skriftlige Beviser, overtyde sig om den uomstödelige Sandhed, at ingen Röver söger hen, hvor der intet er at faae [1]. Men ogsaa samtlige skriftlige Monumenter ere til Gunst for Slaverne: hos dem var Civilisationen ulige större end hos Normannerne. Deres stille Lydighed, sönder paa,

[1]) Man udgraver idelig i Novgorods Omegn hele Kar med arabiske Chalifers og buchariske Samaniders Mönter, det vil sige, hele Capitaler fra de gamle Novgoroders Tid. Mange af disse Mönter henhöre til det 7de og 8de Aarhundrede, og selv deres Overflödighed beviser at de bleve bragte derhen i Löbet af de samme Aarhundreder. Det er nemlig bekjendt at den musulmanniske Lovgivning bestemmer Möntprægningen til at være det fornemste Symbol paa den höieste Magt: desaarsag sögte altid de asiatiske Regenter at tilintetgjöre deres Forgjængeres Mönter, og omsmelte dem til nye med deres egne Navne, i det de meget ofte forandrede deres indre Gehalt. Og altsaa, for at en vis Mængde musulmanniske Mönter af et og det samme Præg skulde blive fundet paa et eller andet Sted efter tusinde Aars Forlöb, saa maatte den nödvendigt være bragt derhen paa den Tid, da den var i fuldt Omlöb i Asien. Endnu i August Maaned (1833) blev der i det novgorodske Gouvernement fundet nogle arabiske Mönter fra Aaret 711 og et endnu större Antal deraf fra Aarene 790 og 792. Fölgelig var der allerede i det 8de Aarhundrede mange Penge i Novgorod, var der Rigdomme og Handel og for Normannerne var der allerede noget at plyndre. Hvor der er Capitaler, der er agsaa Civilisation: de Vilde ere altid fattige.

mod de i den Tid svage Chasarer[1], deres Tilböielighed, nord paa, til at overdrage deres Stads og Fædrelands Beskyttelse til et fremmed Corps, vise klart at det var et Folk, der allerede besad betydelig Eiendom, der allerede til en vis Grad var fordærvet ved Handelsskikke. Det selvsamme Tilfælde fandt snart derefter Sted i det handlende Italien. Mennesker, som ikke have noget at tabe, kæmpe altid selv i Haab om Fordel, paa egen Risico, thi Krig giver Middel til at plyndre og berige sig.

Da vi maa holde os indenfor de Grændser, som Tidsskriftets Artikler betinge, saa tör vi ikke udtömme hele denne Materie, hvis Udstrækning og Mangfoldighed bestandigt frembyde nye Synspunkter og endnu ubekjendte Sider. Vi ville her sammentrænge alle de af os henkastede Ideer i et eneste Punkt, som kan give os et almindeligt Overblik over den hele Epoches Charakteer.

De af Russerne undertvungne Slaver og Finner, der allerede dengang vare blandede med hverandre og senere bleve det endydermere, bleve tidligere til Russere end selve Russerne, der, efterat have forglemt deres Idiom, bleve til Tschelovæki, Slovener, af Sprog, men ikke af Sæder, förend at disse tre Stammer vare smeltede sammen til een Masse og eet Sprog, og dannede een Nation, som med en generel Benævnelse, laant af den græske Form af Ordet: Русъ (Rus) nu kalder sig Россiянинъ, (Rossijanin, Russer), samt eet Sprog, som nu kaldes русскiй eller россiйскiй (russki, rossijski, det russiske[2]). Og altsaa var Epochens

[1]) En arabisk Skribent yttrer, ved at omtale de sydlige Slaver, at de befandt sig under Chasarernes Herredömme: „i den yderste, fuldstændige Trældom" og den selvsamme Skribent omtaler allerede Kievs blomstrende Handel. Da Dir og Askold droge ud, for at erobre Kiev, vidste de, hvorfor de gik derhen; de sögte der et andet Novgorod. [2]) Theorien for Sprogenes og Dialekternes Dannelse er endnu saa lidet bekjendt, at vi ansee det aldeles nödvendigt at

virkelige Charakteer russisk eller skandinavisk, men ikke slavisk. Fra Christendommens Indförelse begynde byzantinske Moder at blive herskende, men forandrede endnu ikke Epochens Charakteer aldeles. De skandinaviske Sagaer og Traditioner gaae tilligemed Odins Religion og Seierherrernes Aand over til det nye Rusland; de derværende Traditioner vige for dem og gaae i Forglemmelse, eller

---

fremstille her dens vigtigste Principer, udledede af Betragtninger over troværdige philosophiske Facta. I vor gamle Verden gaves der ikke et eneste oprindeligt og reent Sprog: de vare alle fremstaaede ved Blandingen af en Mængde, tildeels allerede tabte, tildeels endnu existerende Sprog, som ere blandede med andre. Deres Dannelsesproces grunder sig paa nöiagtige, uforanderlige Regler, ligesom Dannelsen af chemiske Legemer: det er, saa at sige: Lydens Chemie. De rene Sprog kunde ikkun existere paa den Tid, da Menneskene endnu levede i Skovene og da Ur-Stammerne vare adskilte ved Örkener, der hindrede det indbyrdes Samkvem mellem dem. En saadan Tilstand hos Mennesket og Sprogene bemærkes endnu i nogle Dele af det nordlige Amerika: ikkun der findes rene Sprog, og de udmærke sig ved deres usædvanlige Regelmæssighed, uden nogen grammatikalske Undtagelser. Men da Stammerne paa vor Hemisphære vare blevne mere folkerige og de begyndte at nærme sig hinanden, gav Slægternes nomadiske og bevægelige Tilstand Anledning til at de gik over fra en Stamme til en anden og blandede sig med fremmede Masser, i Fölge af Krige, Seire, Undertvingelse, Flugt, og forskjellige politiske Storme, der uophörligen sætte halvvilde Nationer i Bevægelse. De nomadiske Rigers Historie kaste et klart Lys paa slige Begivenheders Orden og Væsen, og i denne Henseende er den et Studium af meget Værd for Philologerne. Saasnart en vis Deel af en Stamme, som vi for Tydeligheds Skyld ville betegne med A, forener sig med en Deel af en anden Stamme, f. Ex. B, saa opstaaer der efter nogen Tid i denne sammensatte Masse et nyt Sprog, som er dannet af blandede Elementer af Sprogene A og B, og tilligemed Sproget grundes Folkets moralske Tilværelse — dets Nationalitet. Den materielle Deel af dette nye Sprog bestaaer sædvanligt af en simpel Blanding af Ordene i Sprogene A og B. Ofte beholder en Gjenstand endogsaa

blandes med dem. Efter tvende Aarhundreders Forlöb veed allerede Annalisten intet om Tschelovækkernes forrige Knæser, eller om deres Beherskere og begynde Landets Historie fra en ny moralsk og politisk Epoche, fra Russernes Ankomst og Nedsættelse, hvilke kom hid, ikke for at vedligeholde dets forrige Tilstand, men for at omdanne det efter deres Mönstre. Skandinavien ansees som det fælles

tvende Benævnelser, baade den som den havde i Sproget A, og den i Sproget B: dette er Oprindelsen til Synonymerne. Men dets grammatikalske og mundtlige Deel, nemlig Formerne og Udtalen, undergaae Virkningen af begges Regler. Dersom Stammen A, paa den Tid da de bleve forenede, var folkerigere eller indflydelsesrigere end Stammen B, saa vil nödvendigen Formerne og Udtalen af Sproget A blive tilbage i det nye Sprog, og alle, af Sproget B laante Ord blive omdannede efter Mönsteret af det Sprog, som har Overvægten. Men dersom Stammerne stode i omtrent lige Forhold til hinanden, saa ville ikke alene Ordene i deres Sprog, men ogsaa Formerne, og Maaden af Udtalen smelte sammen, gribe og trænge ind i hverandre. Deraf fremstaaer Uregelmæssigheder og grammatikalske Undtagelser. Paa saadan Maade dannede der sig, ved Foreningen af fremmede Masser med Europas Ur-Stamme fire europæiske Hovedsprog: det helleniske, latinske, germaniske og slaviske. De bestaae alle af Blandinger af forskjellige Stammers Ord, men erholdt störstedeels deres Former af det gamle europæiske Sprog, blot med nogen fremmed Tilsætning, sandsynligviis gammelasiatisk; thi fra Asien indströmmede der uophörligt nye Stammer blandt vor Verdensdeels Urbeboere: om deres Udtale kunne vi ikke dömme, da vi nemlig ikke vide, hvilke Sprog der overförtes til os fra Orienten.

Men vi ville vende tilbage til det Folk og Sprog, der fremstod ved Foreningen af tvende Dele af de forskjellige Stammer A og B, og betegne dem begge tilsammen med de sammensatte Bogstaver AB. Under de röveriske og bevægelige Massers sædvanlige Vandringer, deler Nationen AB sig, formedelst en eller anden Katastrophe, i tvende Dele, Ab og Ab. En af disse opsluger en vis Deel af den nærmeste, ligeledes sammensatte, Nation, f. Ex. Xy; den anden indgaaer i en politisk Forening med en anden sammensat Nation Yz. Der fremstaaer da to nye Nationer, Abxy og Abyz,

Fædreland. Fyrsterne erholde deres Gemalinder derfra, söge Bundsforvandte og Krigere dersteds og i vanskelige Tilfælde gaae de ogsaa did eller agte at gaae did. De vedligeholde endnu i lang Tid det skandinaviske Sprog i deres Familier, og nogle af dem bære, indtil selve Tatarernes Tider, nordiske Heltes Navne. Skandinaverne, paa deres Side, betragte Rusland som en Fortsættelse af Skandinavien,

---

i hvilke Sproget Ab ufeilbarligt forandrer sig paa to forskjellige Maader, dets Ord blander sig med Ord af Sprogene xy og yz; Udtalen hos hver af de tvende Nationer erholder en egen Accent og Melodie; en egen Blödhed eller Haardhed, der gjöres endydermere Brud paa Formerne, Antallet af Synonymerne, Nuancer i Betydninger og de grammatikalske Undtagelser tiltage. Dersom under denne Crisis, Sproget ab beholder sine egne Former, men Sproget xy, formedelst dets Uböielighed ikke forlader sin Maade af Udtalen, saa vil i Sproget abxy, uagtet de grammatiske Endelser vedbeholdes, den störste Deel af Ordene i Sproget ab forlænges og udtværes i Munden paa dets nye Udtalere (dersom Vocalisme herskede i Sproget xy) og f. Ex. Stavelsen: *karv* vil forvandle sig til *korova;* og omvendt, dersom Consonantisme var Hovedcharakteren i Sproget yz, saa blive Ordene i Sproget ab sammentrængte og forkortede og den selvsamme Stavelse *karv* gaaer over til *krv*, *krva*, *krava*, *krova*. Ved denne anden philologiske Catastrophe forsvinder Sproget ab allerede ganske, og istedenfor danner der sig to Hoveddialekter abxy og abyz af samme. Nationen Abxy, bestaaende af to eller tre Stammer, kan atter ved förste politiske Forvirring blive deelt: een af dens Stammer drager en eller anden fremmed Stamme Cd, en anden, en Deel af Nationen Ef til sig, en tredie bliver opslugt af Stammen Gh, og man erholder, istedenfor den ene Nation Abxy, tre nye Underafdelinger deraf og tre Dialekter af anden Grad, abxycd, abxyef, abxygh, som allerede bestaae af fem, sex og flere linguistiske Elementer. Nationen Abxycd kan endnu forbinde sig med Levningerne af andre Stammer, og Dialekten forandrer sig igjen ved Tilsætning af fremmede Elementer. Man kan aldeles ikke bestemme Antallet paa denne Art af Forandringer, som alle nuværende europæiske Sprog og Dialekter have undergaaet, indtil Civilisationen rodfæstede Nationerne i deres faste Bopæle, og gjorde

som en Deel af deres Fædreneland; begive sig did, naar de blive fordrevne fra deres egne Riger; komme som Gjæster til de russiske Fyrster, som til deres Stammeforvandte; strömme til i bevæbnede Hobe for at söge lignende Eventyr her, eller, for at fölge Sagaernes Udtryk, for at „söge Hæder og Rigdomme", som i deres Hjem. Snart blive de tvende Landes Begivenheder og Traditioner saaledes sammenblandede i begge Natio-

Ende paa deres Ebbe og Flod, hvilken vi endnu bemærke i Asien, Afrika og Amerika. Men det er udenfor al Tvivl, at jo flere Dialekter et Sprog har, desto mere er Stammen bleven blandet med fremmede Slægter. Vore nuværende Sprog kunne ansees som virkelige chemiske Blandinger af Lydene, der have gjennemgaaet mangfoldige Gjæringer og Krystallisationer; og Afhandlingerne over de slaviske, germaniske og andre Ursprog, og over deres Reenhed, ere chimæriske Phantasier af Folk, som ikke kunne fatte Theorien for Sprogenes Dannelse og som aldrig have iagttaget Maaden, hvorpaa Menneskeslægtens bevægelige Masser virke. Germanernes eller Slavernes Herkomst fra Indien og deres Sprogs fra det sanscritske kan ikke udholde en simpel logisk Undersögelse. Dersom Germanerne vare komne fra Indien, saa maatte de nu tale Dialekter af det sanscritske Sprog men ikke et ganske eget Sprog, der har grammatikalske og lexicographiske Principer tilfælles med det græske, latinske og Tschelovækkernes, eller det slaviske Sprog. Fölgelig udviklede Spirerne sig — saavel til det germaniske, som til de trende sidstnævnte, dermed beslægtede Sprog, — her i Europa, i Massen af det derværende vestlige Sprog, alene ved Tilsætning af forskjellige asiatiske Dialekter, hvoriblandt der upaatvivleligen vare Dialekter af persisk Rod, hvortil ogsaa det sanscritske Sprog hörer. Det er ikke vanskeligt at bevise, at i Oldtiden udbredte disse Dialekter sig til selve Europa, paa denne Side af det sorte Hav og Hellesponten. Skythernes navnkundige Rige ved det sorte Hav, om hvilket Justinus siger, *non minus præclara initia, quam imperium habuit*, indbefattede öiensynligen mange persiske eller pehleviske, eller sanscritske Stammer, thi dets Regenters Navne ere störstedelen reen-persiske. I det disse Stammer smeltede sammen med de europæiske, kunde de meddele alle de herværende Sprog Persicismer eller Sanscritismer nok, saa at det,

ners, Tschelovækkernes og de blandt dem bosatte Normanners, Erindring, at næsten ingen mere kan gjöre Forskjel paa, hvilke der egentlig tilhöre Rusland, det nye Skandinavien, eller hvilke det gamle; og Nestor, i det han fortæller om de drevlænske Gesandters Opbrænding i Badet og andre af Olgas Rænker, tillægger troskyldig denne Fyrstinde Handlinger, som de islandske Sagaer tilskrive en gammel norsk Dronning. Dersom vi kjendte alle skandinaviske Sagaer fra hin Tid, eller i det mindste alle de, der ere reddede, men endnu ei udgivne, saa vilde vi deri sikkert ogsaa finde Kilden til mange andre Begivenheder, der anföres af vor Annalist, hvilken, som fremgaaer af alt, har forfattet en betydelig Deel af sin Bog efter herværende varegiske Sagaer, i det han meer eller mindre

---

hvad disse angaaer, er os aldeles unödvendigt at gaae til Indien. Kort sagt, dersom Germanerne eller Slaverne droge til os fra Asien, saa maatte de endnu være komne til Europa paa en Tid, da her hverken vare Germaner eller Slaver, da de endnu aldeles henhörte til andre Stammer. Lader os anvende den her opstillede Theorie paa Dannelsen af det russiske Sprog. Vor Nation fremstod oprindeligen omtrent i det 10de Aarhundrede af Levningerne af tre Stammer, Normannerne eller Russerne, Tschelovækkerne og Finnerne, og dens Sprog vedbeholdt tre ueensartede Elementer: den beholdt en vis Mængde skandinaviske og finske Ord, men Formerne af Tschelovækkernes Sprog blev tilbage. Paa Udtalen af Ordene havde den finske Vocalisme en stor Indflydelse: vore Rod-Ord synes at være forlængede og udtværede i Munden paa Meranerne, Susdalerne, Sæveranerne (som tilforn boede ved Ural) og Bjarmierne eller Permjakerne. Sidenefter tilförte det tatariske Sprog det endnu nogle Hundrede Ord og Vendinger. Endeligen förte en passende Tilsætning af lærde Former af den slavisk-kirkelige Dialekt, Tilegnelsen af den störste Halvdeel af dens Ord, med Vedbehold af deres ægte Consonantisme, og Laanet af en Mængde Vendinger og Ord fra det polske Idiom — dog med Forandring af de sidstnævnte efter den locale Udtale —, det russiske Sprog til dets nuhavende Skikkelse, Behagelighed, Mangfoldighed og Rigdom.

lempede den efter de byzantinske Skribenter, der omtale Bedrifter af Russere[1]. Lader os endnu til alle disse Omstændigheder föie Regjeringsformen og Skikkene, der vare ganske nordiske — den virksomme Deeltagelse i de almindelige og specielle Begivenheder ved Odins Religion, som Overvinderne, og sandsynlig den störste Deel af deres hedenske Smigrere blandt Slaver og Finner, bekjendte sig til; — den hellige Kaste af Alfers eller Volchvers Nærværelse og Indflydelse; — Indtrykket af de dunkle, phantastiske, Tapperhed indgydende, Spaadomme i Völuspá og andre aandelige Digte i den gamle Edda, paa en heftig, grusom og ærgjerrig Nations Indbildningskraft — og vi ville let indrömme, at dersom Ruslands moralske og politiske Tilstand i den förste Epoche af dets Historie ikke bar det sande Præg af Skandinavien, saa er den upaatvivlelig en fuldkommen og klar Reflection deraf.

Fra denne Side bör den tænkende Skribent, med Hensyn til en Historie over Mennesket i Samfundet, betragte den Epoche, hvori „Skandinavien" hos os var det herskende Begreb, og mere fremherskende end Begrebet „Holland" i Begyndelsen af det forlöbne Aarhundrede. Efter Forlöbet af et heelt Aarhundrede efter Rurik tog Erindringen om Normannerne og Russernes Forkjærlighed for deres romantiske Hjems Love endnu Overhaand over Rigets sande Trang og hvad Regenternes personlige Egenkjærlighed tilraadede — og Enevoldsmagten, der var erhvervet med saameget Besvær, blev vilkaarligen deelt for at fölge Skikkene hinsides Östersöen. Delingen af Vladimirs Rige imel-

[1]) Foruden: Fortællingerne om Olgas List findes der ogsaa hos Nestor andre Anachronismer af denne Art. Karamsin har engang citeret Buxtorffs Sepher-Chosri, men vi troe at han ikke har læst den: i modsat Fald maatte han have bemærket den træffende Overeensstemmelse mellem denne hebraiske Legende og den Begivenhed, som i Chroniken tilskrives Vladimir den Store.

lem hans Sönner foretoges ganske overeensstemmende med Aanden i de skandinaviske Regenters Tænkemaade, og Karamsin tog feil, da han betragtede denne Deling som et Feudalsystem, hvoraf der i Rusland ikke har været det mindste Spor. I det vi saa afgjörende forkaste vor höit agtede Skribents Mening, saa ansee vi os forpligtede til at fremföre vor egen, i det mindste i Korthed: vi skulle strax opfylde denne skyldige Pligt uagtet de mange, sig fremstillende, Gjenstande, som vi endnu kunde önske at beröre. Men i det vi tale om de skandinaviske Træk i vor Chroniks förste Epoche, saa kunne vi ikke forlade dette Spörgsmaal uden at anföre at baade Fyrsternes Forsamlinger og Raadslagninger ogsaa vare en normannisk Skik.

Lehnssystemet har aldrig hersket i Rusland: dette Begreb er endog aldrig trængt frem til vort gamle Norden; og dersom Karamsin henförer Rigets Deling dertil, da maa det ei tilskrives hans Uvidenhed men det Aarhundredes falske Lærdom, i hvilket han var opdragen. Den forrige historiske Kritik opholdt sig i en af mange optiske Bedragerier fortryllet Kreds, og et af dem var Lehnsvæsenet. Skribenterne og Kritikerne i hiin Tid, som gik forud for den franske Revolution, saae dets Spögelse i alt det Gamle, og hvad der kun havde et noget fordreiet, brudt, gothisk Udseende, kaldtes feudalsk, barbarisk, skadeligt for Civilisationen, som man maatte forfölge, udrydde, tilintetgjöre, i det nye Samfund. Europa speculerede meget over Lehnssystemet, og blev bange for dets Skygge. Endog den forstandige Joseph II blev henrevet af Aarhundredets Skrig, og erklærede sig for at være Executor af den daværende Kritiks Domme: det er bekjendt at han uden al Skaansel begyndte at udrydde alt saakaldet Lehnsvæsen i sine Stater, og det med saadan Iver, hvormed neppe de ivrigste Tilhængere af den dalai-lamaiske Religion vilde have taget sig af Udryddelsen af Synden. Altsaa var det meget til-

giveligt at Karamsin ogsaa fandt et Lehnsvæsen i vor Historie, at han, ligesom hele Europa, blev forskrækket derfor, og sukkede ved Tanken om hvormeget de ulykkelige Russere maatte have lidt i Middelalderen af deres Hertuger, Grever, Marquiser, Vicomter, Friherrer, Lehnsbesiddere. Ikkun faa have dengang gjort Forskjel paa Feudal- og Allodial-Systemet, og det er ei at forundres over; endnu er der endog faa som give sig den Umage at gjöre Forskjel paa dem. I Rusland, ligesom i Skandinavien, herskede der udelukkende et reent Allodialsystem og Allodierne vare noget eiendommeligt ved samme, hvormed Lehnssystemet ikke har noget at gjöre. Disse to Systemer ere ikke alene forskjellige i Henseende til deres Öiemed, men ogsaa formedelst deres Oprindelse: det förste, Allodialsystemet, har sin Oprindelse i Regentens eller i hans Efterkommeres Familieforholds faderlige Magt; det andet er en Fölge af skriftlige Tractater, og kan være ganske fremmed for Blodets Baand. Feudalsystemet viser sig i Skikkelse af store og sammensatte Stilladser af politisk Affectation, byggede med ubegribelig Kunst, hvor den förste Plads indtages af en lang Række af gradvise Titler, som hver er tildeelt en egen Herskermagt, og med en nöie Bestemmelse for dens Forpligtelser — hvor de gjensidige Forholds Art og Maade ved denne sindrige og mærkværdige Sammenkjedning af Magt, Afhængighed, Fortrin og Titler, indbyrdes og til den överste Magthaver, ere betegnede — hvor visse Ceremonieller ere Udtrykket af Herskermagtens Grad og af enhvers Underdanighed — hvor ingen tör overskride Grændserne af den ham foreskrevne Kreds, uden at han derved udsætter sig for de andre Feudal-Authoriteters Dom og under Fare af Straf for Oprör og Felonie eller Brud paa Troskaben — hvor endelig alle Stænder, fra den överste Magthaver ned ad utallige Trin af Rettigheder og Fortrin nidtil den ringeste til Landet bundne Bonde, ere omslyn-

gede og fængslede med en eneste Lænke af mangfoldige politiske Forpligtelser. Noget lignende er der ikke i Allodialsystemet, undtagen at man skulde give den vilkaarlige Deling af Provindserne mellem Medlemmerne af en Familie Benævnelsen af System, hvilke alle udöve eens Magt i deres Allodier, og beherske dem uindskrænket, i det de kun ere forbundne med Overhovedet for deres Slægt ved sönlig eller broderlig Kjærligheds moralske Baand og personlig Agtelse, og i det de ansee sig for dets Bundsforvandte, men ikke for dets Undersaatter. Det rene Feudalsystem herskede kun i Frankrig, hvor det var opstaaet, i Neapel og i nogle Dele af Storbrittannien. Det gik over til Tydskland, men allerede betydelig forandret i sit Væsen ligesom i sin Form.

I Norden tænkte Vitoft eller Vitold paa at indföre noget lignende, men det styrtede sammen tilligemed hans lithauiske Kongerige. Af Feudalsystemet see vi intet videre andetsteds i Samfundets Historie. Uddelingen af Provindserne er en Rettighed hos Erobrerne, som herskede hos Normannerne og andre Folkeslag af germanisk Oprindelse, men paa ingen Maade er den noget Feudalvæsen eller Feudalsystem.

Lader os vende tilbage til den varegiske Epoche. Vi sögte at vise at dens Charakter er skandinavisk, men ikke slavisk, som vor berömte Historiker forestillede sig. Men endnu för Russernes Ankomst vare normanniske Sæder allerede ingen Nyhed östlig for Östersöen. Det er nok at erindre, at Skandinavierne ansaae Stifterne af deres Religion for at være födte ved det sorte Havs Bredder, og at de uafladelig droge til Asgard, for at tilbede deres Religions Vugge[1]. Allerede i det 6te og 7de Aarhundrede

[1]) Асгардъ, *Asgard*, d. e. Ас-городъ, *As-gorod* eller Городъ-Асовъ, *Gorod Asov*, Asernes Stad; боговъ, *bogov*, Gudernes Stad, могучнхъ, *mogutschich*, de Mægtiges Stad, laa ifölge

reiste bevæbnede Hobe af dem til dette normanniske Mekka, i det de trængte frem igjennem det nuværende Rusland, hvor de undertiden stiftede deres Colonier og undertvang Provindser. Sagaerne indeholde lydelige Fortællinger om det navnkundige og mægtige Rige, stiftet i det nuværende Rusland, længe för Rurik, af en skandinavisk Konung eller Fyrste ved Navn Eymund (den Gamle), som de kalde Zar af Holmgard og Gardarike, d. e. Novgorod og alle vestlige Egne. Han underkastede Lifland, Estland, Ingermannland, Novgorod, og andre vestlige Lande sit Herredömme, og blev Stamfader til mange berömte Dynastier i Skandinavien. Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab yttrer i Anledning af een af de Sagaer, som det har udgivet, og hvorom vi skulle tale i det fölgende, at ved Hjelp af Sagaerne, kan man nöiagtigen udlede de russiske Fyrsters (Ruriks og hans Fölges) Slægtregister, fra hin Erobrer, fra hvilken ogsaa de danske Konger nedstamme. Isaafald kunde Ruriks Indkaldelse forklares som en simpel Successionslov, og Ruslands Historie kunde begyndes fra det 7de Aarhundrede[1]. Derhos var Rusland allerede for

---

mange Kritikeres Mening paa det Sted, hvor nu Азовъ, *Asov*, ligger, eller i Nærheden af samme.

[1]) Endog vore gamle Traditioner have bevaret Mindet om denne Eymund, som de gamle Novgoroders uvidende Praleri forvandlede til et Fruentimmer, Datter af en normannisk Zar og den fabelagtige Vladimirs, Vandals Söns, Gemalinde. Et Fragment af Jakims (Joachims) Annaler, opbevaret af Tatischtschev, kalder hende Advinda — „meget skjön og viis: de Gamle fortælle meget om hende og prise hende i Sange." Tatischtschev bemærkede meget rigtigt, efter Strahlenberg, at Personerne ere forvexlede i denne Tradition, og at Vladimir ikke blev gift med Advinda, Datter af en skandinavisk Konge, men den skandinaviske Kong Haldan med en Datter af Envind, Konge af Gardarike eller Novgorod. Denne Envind eller Advind er öiensynlig den berömte Eymund den Gamle. I Forbigaaende ville vi her anföre at Tilhængerne af Schlözers

meget lang Tid tilbage Maalet for Normannernes Indfald Den norske Konung Hadding trængte frem ad Dvina indtil Polozk endnu förend Russernes Ankomst. Selve Finnerne og Slaverne, i de herværende Egne, efterlignede endog Skandinavernes Haandtering, i det de fore ud paa Östersöen i krigerske Foretagender. Östersöens vestlige Kyster bleve skjulte af deres Fartöier, og i det berömte Söslag ved Bravalla, ved Skaanes Kyst, sögte mange finske og slaviske Fyrster Hæder liig de skandinaviske Sökonger. Dette Slag forefaldt i Aaret 735 i Anledning af en Udfordring imellem tvende nordiske Konger, Harald og Sigurd Ring; Dagen og Stedet af Slaget blev forud bestemt. Saasnart Efterretning derom udbredte sig til Norden, saa fore næsten alle Konunger og Knæser, uden Fjendskab, uden Haab om Bytte, alene af romantisk Attraa efter at udmærke sig ved Tapperhed, afsted med deres Fartöier og Kjæmper, fra begge Bredder af Östersöen, og stillede sig i den ene eller anden af Udfordrernes Rækker. Paa denne Maade forögedes enhver af deres Flaader til nogle Hundrede Fartöier, som behandlede hinanden fjendtligt efter Kjæmpernes Lyst, og efter en lang

---

strænge Kritik meget urigtigen foragte det kostbare Fragment af Jakims Annal: Det besidder alle Betingelser og Kjendetegn paa Ægthed og höi Alder. Mange af dets Angivelser blive nu stadfæstede af gamle svenske Diplomer, som f. Ex.: det russiske Riges Grændse ved Floden Kumene og Viborgs Ælde. Tatischtschev kunde ikke have opdigtet det, thi han vidste endog ikke, hvor Floden Kumene var. Benævnelserne Гардорикъ, *Gardorik*, Гунигаръ, *Gunigar*, Холмогоръ, *Cholmogor*, Бармія, *Barmia* og flere, som man træffer paa i dette Fragment, vare ham ogsaa ubekjendte, og han havde endogsaa ingen Formodning om, hvad de egentligen skulde betyde. Men det forlöbne Aarhundredes Kritik erklærede paa eengang alt det for falsk, som ikke stemmede overeens med dets Yndlingssystem, og Historien har aldrig bagvasket Menneskene saa meget som ved at forske efter historiske Sandheder.

Strid paa Söen, begave de sig endog paa Strandbredden for at kjæmpe Mand mod Mand paa Landjorden, og udrydde hverandre „for Ærens og Hæderens Skyld".

Kort sagt, Rusland var i den varegiske Periode, med nogle Nuancer, det finsk-slaviske Skandinavien. Ruslands upartiske Historieskriver kan ikke udelukkende erklære sig for at være Slaver, thi dets daværende Befolkning bestod i omtrent ligesaamange Slaver som Finner, under en tredie, den germaniske Stammes Herredömme. Af disse trende Stammers Sammensmeltning opstod den russiske Nation, og dersom det ny dannede slaviske Idiom blev det russiske Sprog, saa bör vi maaskee tilskrive Hændelsen denne for os saa behagelige Begivenhed; thi dersom de russiske Fyrster havde valgt deres Residents i en finsk Stad, midt i en finsk Stamme, saa vilde sandsynligviis en eller anden tschuchonsk (finsk) Dialekt nu blive kaldt det russiske Sprog, hvilken Dialekt ogsaa paa en stor Strækning af Landet kunde have opslugt den slaviske Rod, ligesom det sidstnævnte Sprog opslugte mange finske Dialekter paa samme Sted, hvor Moskva og Vladimir ligge[1]. Og altsaa maa Forfatteren af Ruslands Historie forlade sin rodsproglige Patriotisme, og være en slet og ret Russer, som ikkun taler, og endda af egen fri Villie, det slaviske Sprog, hvilket han endog har skabt for sig selv og fuldkommengjorde; af hvis Opfindelse han med Rette kan være stolt; hvilket slutteligen er hans Eiendom, men han ikke det slaviske Sprogs og Stammes Eiendom.

[1]) En gammel ungarsk Annal, Chronicon Anonymi, siger bestemt at Susdal var een af Ungarernes eller Madsharernes tvende Hovedstæder. Her var ogsaa Meranernes Fædreland. Om Finnismen i det russiske Sprog, det vil sige om Indflydelsen af det finske Sprogs Aand paa den stor-russiske Dialekts Dannelse agte vi at sige nogle Ord andetsteds. Denne Gjenstand fordrer en mere detailleret Udvikling og Citation af Exempler fra mange fremmede Sprog.

Ruslands Historie begynder i Skandinavien og paa Östersöens Vande. Det normanniske Nordens moralske og politiske Tilværelse er den förste Skildring, det förste Blad i vor Chronik. Sagaerne tilhöre os ligesaameget som de övrige Nationer, der nedstemme fra Skandinaverne eller ere fremstaaede af dem.

Men hvor see vi dette i vore historiske Skrifter? ... Middelalderens Norden, som indtil nærværende Tid lever i dets egne Sagaer med dets heroiske og romantiske Naturs fulde Styrke: dette skjönne, maleriske, majestætiske Norden, er ganske forsvundet, endog under Karamsins kunstrige Pen! Vi finde kun en kold, sneedækt Örken, med faa Fodspor af Mennesker og med store Blodpletter, der allerede ere skjulte af sammenskrabede Dynger af Citater og Anmærkninger, som for det meste ere unyttige eller virke med en falsk Kritik paa Læserens Begreber. Men Norden! ... Norden, der er skjult, tillands, af omstreifende Kjæmpehobe, tilsöes, af uovervindelige Flaader; med dets Love, skrevne med de Tappres Haand og for de Tappre; med dets eiendommelige Religion og Himmel, der er ligesaa stormfuld som dets Jordbund; med dets episke Sæder, og med, paa den ene Side, fattige men tappre og kraftige, paa den anden Side, endnu halvvilde, men allerede rige og allerede svage Samfund; med dets Kriger-Forbund; med dets fanatiske Bersærker, som kjæmpe mod Klipperne og mod hele Naturen; med dets Söfyrster, som for stedse frasige sig Ildens Varme; med dets Skjoldmöer, som tvinge deres Elskere til at overvinde sig med Vaaben, og derpaa först belönne dem med Kjærlighed; med sine Vovestykker og kjæmpemæssige Bedrifter, snart for at erholde en öm og stolt Skjönheds Haand, snart for at plyndre og röve, snart alene for Hæderens og Ærens Skyld; med dets dunkle, höie Poesi og simple men livlige Fortællinger; endeligen, med dets ved Plyndring samlede Guld og

bevæbnede Handel, og med alle dets hellige, politiske og borgerlige Begreber: hele dette forunderlige Norden og Aserne, som med et geistligt Scepter have hersket hinsides Östersöen, og Krive-Kriveitos, de forskjellige, paa denne Side af Havet boende, Stammers mægtige Dalai-Lama, og de musulmannske Slaver ved Volgaen, endog disse Russer, hvis blotte Ankomst under Berdaa's Mure bragte hele Orienten til at skjelve, da den bildte sig ind at Alexander den Stores Sværd vilde være aldeles nödvendigt for at overvinde dem; selv dette folkerige og fabelagtige Bjarmien, hvori, paa en og samme Tid baade den forvovne Normanner med Sværdet i Haanden gik efter Bytte, paa svömmende Isstykker, omkring Nordkap, — og den vindesyge Araber, for Handelens Skyld, med Varer over Stepperne og igjennem Röverhorder; Slægternes Kamp, deres indbyrdes Tilintetgjörelse, den rationelle Opkomst af et nyt Sprog, og dette Sprog selv, som de tale, hvis ædle og berömte Navn vi bære — alt dette undgik vor Historikers Opmærksomhed og Skarpsind, alt forsvandt i en upassende Slavanismes Taage, og bortviftedes fra den russiske Histories Blade af den gamle Kritiks iskolde Aandedræt. Det maa antages at Epochens Charakteer ikke lignede den slaviske, fordi hin Tids Arabere kaldte Slaverne, i det nuværende Rusland, alene *Bulgarer*, og den slaviske Zar alene deres „*Regent*", i det de altid gjorde Forskjel paa dem og de daværende normanniske Undersaatter af den samme Stamme, som de bestandig kalde Russere, og skildre som et dristigt, blodtörstigt og frygteligt Folk; fordi Lithauerne, blandede med slaviske Masser, i deres Land, kaldte deres Naboer og i lang Tid, deres Religionsforvandte, der vare underkastede Ruriks Efterkommere, med Frygt og Forbandelse ikke andet, end Gother (paa lithauisk *Gudas*), og dette Ord betyder endnu hos dem Russer; — fordi Ungarerne, Polakkerne og By-

zantinerne ei heller toge Hensyn til de herværende Slaver, men talede ikkun om Russere!

Altsaa, for at skabe en virkelig Historie om hin Tid maa man paa ny undersöge alle dens Materialier i den nyere Kritiks Aand, som ikke frygter Sagnene, og forstaaer at opspore baade Mennesket og dets selskabelige Tilstand i dem; man maa studere Russernes Sprog og söge at erfare af Nordens originale Beretninger, hvad egentlig det daværende Norden var. Vi ere i det mindste den gamle Kritiks Vildfarelse forbundne, for at vi ere blevne overbeviste om, at Menneskene ikke talede saa meget usandt i Oldtiden og ei vare saa hengivne til Forfalskninger, som det forekom Kritiken; at de undertiden kun feilede af Overtro eller Uvidenhed og for det meste i Detaillen; derfor nemlig ere vi nu blevne temmelig ligegyldige for de historiske Begivenheders Detail, og söge den almindelige Aand i dem[1].

Lader os tröste os med det behagelige Haab, at een eller anden af vore russiske Ynglinger, hvilke dagligen mere og mere besjeles af Kjærlighed til Videnskaber og Kundskaber, hellige sig til denne ene Epoche og ved at studere den i alle Forhold, vil forfatte dens förste Monographie og förste Historie: et vidtlöftigt, indviklet Arbeide, som fordrer megen Taalmodighed, Stadighed, og endog fleersidige Kundskaber, men som lover at belönne den uforsagte Arbeider med en rig Höst af mærkelige Facta og nye Skikkelser. Endnu ligger alt i Nattens Mörke og vi

---

[1]) I Begyndelsen af det nuværende Aarhundrede betragtede man det endnu som en god Tone i en ordentlig historisk Kritik, hverken at troe paa Xerxes eller Artaxerxes. Snart derpaa bleve Inscriptionerne med Kileskrift læste, og vi fandt deri, til ikke liden Krænkelse for vor Mistænkelighed, ikke alene Xerxes's og Artaxerxes's Navne, men endog Semiramis's, hvis fabelagtige Tilværelse har været saa godt bevist! ...

kunne vanskeligen med et flygtigt Blik overskue vort gamle Norden ved Glimtene af adspredte Begivenheder, som ved deres Glands ikkun oplyse en vis Kreds omkring sig, men lade et stort Rum forblive i Tusmörke eller fuldkomment Mörke. Men alle Hindringer og Besværligheder tilintetgjöre Menneskets Kraft og Skarpsind. Ved at tage systematisk fat paa Værket, er det aldeles nödvendigt at begynde med Russernes Sprog og deres politiske og religieuse Literatur, det vil sige, med Sagaerne og Eddadigtene: de maa tjene til Grundvold for vore Undersögelser.

Russernes, Nordmændenes, og sandsynligviis alle gamle Skandinavers Sprog vedligeholdt sig paa Island. Skandinavien kaldes det nuværende Danmark, Sverrig og Norge, med Indbegreb af Island og nogle andre Öer. Omtrent i denne Epoche, da Rurik kom til os med sine Normanner, dannede der sig i Skandinavien, som var deelt i mange smaa Riger, ved Vaabenmagt, næsten paa een og samme Tid, tre souveraine Kongeriger, Danmark, Sverrig og Norge. Denne Catastrophe berövede adskillige Konunger deres Riger, og frembragde en Mængde Utilfredse, som begyndte hobeviis at forlade deres Fædreland. De, som mere end andre, vare hengivne til Skandinavernes gamle Religion og poetiske Sæder, begave sig til Öen Island, og stiftede der en Republik, hvilken blomstrede i nogle Aarhundreder derefter. Saaledes undgik det gamle Skandinavien, med sit Sprog, med sine Læresætninger og Literatur, at blive paatrængt nye Begreber og Tingenes nye Orden, og levede endnu længe paa denne sneebedække Ö, ved Foden af en ildsprudende Vulkan, for sin gamle Periode, stolt af sit Frafald fra det fælles Fædreland, stræbende igjennem Middelalderens Levninger til den glimrende Epoche af Videnskabernes Gjenfödsel i Vesten. Desuagtet forlode Islænderne ikke sjeldent deres Ö, for Sötoge, Handel eller Krigstjenestes Skyld, under dristige

Konungers Faner. Deres Lidenskab for Poesi og Fortællinger, hvori de endnu udmærke sig, bevirkede at de paa saadanne Toge samlede heroiske og religieuse Digte og Sagaer om det gamle Skandinavien og bragde dem med til Island. Normannernes Literatur levede igjen op paa den fjerne Ö, som blev dens Midtepunkt: deres Sprog naaede endogsaa der en vis Grad af Fuldkommenhed, uagtet det næsten ikke forandrede sig. Desaarsag kalde vi det uden Forskjel, det islandske eller skandinaviske. De islandske eller skandinaviske Sagaer betyde eet og det samme.

Islænderen Sæmund samlede i det ellevte Aarhundrede Levningerne af Skandinavernes större episke og geistlige Digte, som nu ere bekjendte under Navn af den gamle eller Sæmunds Edda. Det var det Aarhundrede, hvori Islænderne ivrigen beskjæftigede sig med deres gamle Literatur, og endnu ikke forvanskede den ved en Blanding af scholastisk Lærdom. De begyndte da ogsaa med at optegne deres gamle Sagaer, som, indtil den Tid, störstedelen vare bevarede i Skjaldenes og Fortællernes Hukommelse.

I det 13de Aarhundrede, samlede den berömte og tillige lærde Islænder Snorre Sturlason, af Afhandlinger over Skjaldenes Mythologie og Prosodie, den anden Edda, som blev oversat paa mange europæiske Sprog, uagtet den langt mindre fortjente denne Ære, end den förste virkelige Edda[1]. Det var Lærdommens og Udtogenes Tidsalder. De store Samlinger af ægte hedenske Sagaer syntes allerede at være altfor besværlige for de christne Læsere, og de islandske Halv-Lærde foretoge sig at forkorte og forvanske dem. I denne Skikkelse overleverede ogsaa det 13de Aarhundrede os dem: det forekom vor Historiograph,

---

[1]) Denne anden Edda blev ogsaa oversat i det russiske Sprog, i Aaret 1795 i „Введеніе въ Датскую Исторію Г. Маллета" (Introduction à l'histoire de Dannemarc par Mallet) af Adjunct Feodor Moisenko.

at de först da ere blevne forfattede eller digtede, og han gjentager dette to Gange i sit Værk, ligesom om han frygtede at nogen skulde bære Tvivl om Grundigheden af hans Hypothese.

Den förste bekjendte Forkorter af Sagaerne var Are Frode, som allerede döde i den förste Halvdeel af det 12te Aarhundrede. Hans Samlinger, som störstedelen ei ere udgivne, bære i det lærde Europa Navn af Íslendíngabók og Landnámabók. Han var allerede Historieskriver eller Annalist ligesom Nestor, hans Samtidige. Men Snorre Sturlason, — som vi i det Foregaaende have omtalt, beskjæftigede sig mere end alle andre med denne Gjenstand, og han gav især Exempel paa den ulykkelige Lidenskab at gjöre Udtog af Sagaerne og forfatte en Art Historie deraf, hvorved der nödvendigen opstod mange Feil og Forviklinger. Snorre var en Efterkommer af Yngvernes kongelige Slægt, og foretog Reiser til Sverrig og Norge udtrykkeligen for at samle Levningerne af den skandinaviske Literatur. Hans store Værk, Heimskríngla, ansees for en simpel Compilation af Sagaerne, som kun ere ordnede; andre see deri, og med megen Ret, tydelige Spor af en udygtig Forkorters Haand[1]. Iblandt Antallet af hans Efterlignere tilföiede en ubekjendt Forfatter af den hellige Olafs, eller Olaf den Tykkes Historie, i sin Bog, under Form af Tilsætninger, nogle Sagaer, der ere mere eller mindre forkortede. Vi skulle strax omtale een af dem i Detail, thi den angaaer umiddelbar den russiske Historie: vi ville blot sige noget om Sagaerne i Almindelighed.

De dele sig i de romantiske, heroiske og historiske. I de förste finde vi Hedenskabets overtroiske Begreber,

---

[1]) At denne Anskuelse dog ikke deles af andre nordiske Historiegranskere, vil man see af den af Selskabet udgivne Ledetraad til nordisk Oldkyndighed S. 12-13, og vil man faae Leilighed til andensteds nærmere at oplyse. *Red.*

blandede med Begivenhederne i Samfundet. De andre ere helligede Skildringen af bekjendte fyrstelige Slægters Heltebedrifter, Kjærlighedsintriguer, Dyder, Misgjerninger, Ulykker og Skjebne. Endeligen bestaae de historiske Sagaer enten af mærkelige Biographier om berömte Mænd, eller de indeholde Beskrivelse af særskilte Begivenheder, som ere fremsatte i en simpel, klar, fortællende Stiil, uden nogen Forziringer og uden at gjöre Vold paa Indbildningskraften, som er farligt for Sandheden. De ere alle yderst vigtige, thi de give alle en tro Skildring af Mennesket i Samfundet, da de bære et uforfalsket Præg af den oprindelige Historie, det vil sige, at Begivenhederne have Hensyn til de handlende Personer, derimod ikke til Tiden og Nationens dertil knyttede Skjebne. Sagaerne beskrive ikkun enkelte Heltes Bedrifter og Eventyr, uden at bryde sig om Tidsregningen, eller om hvad der tildrog sig andensteds paa selvsamme Tid. Saaledes bör de oprindelige Beretninger om alle Folkeslag være. Iliaden er Achilles's Saga, Odysseen en Saga om Ulysses; de höre begge til de heroiske og romantiske Sagaers Klasse, kun med den Forskjel, at vi erholdt begge paa Vers; da derimod næsten alle skandinaviske Sagaer af denne Art ere omsatte i Prosa. Herodot og Titus Livius omsatte sandsynligviis ogsaa mange slige Sagaer i Historiens fortællende Stiil.

Foruden de trykte islandske Sagaer, saasom Heimskríngla og nogle Dele af Íslendíngabók og Landnámabók kjende vi endnu mangfoldige Udtog af andre lignende Sagaer, der forefindes i den danske og svenske Historie. Den lærde P. E. Müller udgav for endeel Aar siden sit Saga-Bibliothek i tre Dele, hvori han undersögte Indholdet af en Mængde ham bekjendte Levninger af den normannisk-historiske Literatur. Men den störste Deel af disse kostbare Mindesmærker have hidtil slumret i Haandskrifter i danske og svenske Archiver og Bibliotheker; og det be-

römte lærde Selskab af Historiens Elskere, som har sit Hovedsæde i Kjöbenhavn under Navn af: „det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab", der fölte disse Mindesmærkers hele Vigtighed, satte sine Foretagender et ligesaa ædelt, som nyttigt Maal, — efterhaanden at lade trykke alle hidtil ikke udgivne skandinaviske Sagaer og Digte. Det har allerede (nemlig i 1833) udgivet syv Bind af Fornmanna Sögur med tvende Oversættelser paa Dansk og Latin, Oldnordiske Sagaer og Scripta historica Islandorum.

Det er meget naturligt at til at danne slige Samlinger, der ikke alene fordre uhyre Arbeide, men ogsaa betydelige Udgifter, udvælger det Nordiske Oldskrift-Selskab fortrinsviis de historiske Mindesmærker til at lade trykkes, som staae i directe og umiddelbar Forbindelse med selve det skandinaviske Norden, med Norge, Sverrig og Danmark.

Iblandt det overordentlige store Antal af disse Mindesmærker findes der tillige saadanne, som alene angaae Rusland: desuden skjule sig en Mængde vigtige Antegninger betræffende vor Historie i forskjellige skandinaviske Manuskripter, hvor de ere indflettede blandt Begivenhederne i Danmark, Norge og Sverrig. Alle disse Materialier tildrage sig Selskabets Opmærksomhed, men hidtil har det ei kunnet anvende sine Pengemidler til Bedste for Mindesmærker, der ere mere interessante for os end for de skandinaviske Læsere og Deeltagere. Det har blot yttret den Formening at det vilde være meget önskeligt at udgive en egen Samling af alle saadanne Sagaer og mangfoldige, i andre Fortællinger adspredte Beretninger om Russerne og den for-russiske Epoche i vort Land, med latinsk Oversættelse og kritiske Anmærkninger; men derhos har det tilföiet at selve en saadan Samlings Udstrækning ikke tillader Selskabet ogsaa at tænke derpaa, förend der i Rusland viser sig en mere levende Iver for Historiens gamle Kilder og Publicum föler dens absolute Nödvendighed.

Iövrigt formener Selskabet, og vi have i det foregaaende sögt at bevise det, at hele den skandinaviske Literatur fortjener vor Opmærksomhed, thi den er hele Nordens fælles Eiendom, tilhörer altsaa ogsaa os.

Vi Russere, vi kunde formeentligen ikke paa nogen mere passende og ædel Maade gjengjelde det lærde Selskabs oplyste Omsorg for vor Histories Bedste end ogsaa fra vor Side at vise Interesse for et saadant Anliggende. Vi vilde derved bevise, at vi forstaae, saavel at sætte Priis paa Selskabets Arbeide som paa de historiske Mindesmærker om vor Tilværelse. Vort Publicums bekjendte Kjærlighed til alt hvad der er russisk og hæderligt, den velgjörende Retning som en viis Regjering meddeler os for alt nationalt og vore Stormænds bekjendte Ædelsind ved saadanne Leiligheder, hvor det angaaer Ruslands Hæder og dets videnskabelige Fremskridt, tillade os ikke at tvivle paa at man hos os vil med Velvillie komme et Foretagende imöde, som upaatvivlelig vil afgive et vigtigt Bidrag til vor ældre Histories Oplysning[1].

For at give et Begreb om de skandinaviske Sagaers overordentlige Vigtighed for vor Historie, har det Kongelige Selskab udgivet en islandsk Saga, som allerede var vor Historiograph bekjendt af dens kortfattede Indhold, der er sammentrængt i faa Linier og trykt i den berömte Thormod Torfæi Norges Historie, hvorfra den er overfört i selvsamme Form i det russiske Riges Historie. Denne Saga udkom i ovennævnte Værk Fornmanna Sögur 5te Bind S. 267-298 med latinsk Oversættelse af Sveinbjörn Egilsson i Scripta historica Islandorum, Vol. V, p. 257-282, og benævnes Eymundar Saga eller Þáttr Eymundar ok Ólafs konúngs. Det ældste Manuscript af denne

[1]) En Samling af de nordiske Kildeskrifter til Ruslands ældre Historie er nu under Arbeide til Udgivelse fra Selskabet, hvortil den i Rusland viste Deeltagelse har bidraget.

Saga henhörer til det 13de Aarhundrede; af nyere gives der kun meget faa[1].

Eymunds Saga, der er saa mærkelig i alle Henseender, og som med et saa nyt og skjönt Lys opklarer vort 11te Aarhundrede og isærdeleshed Jaroslav Vladimirovitsch's Regjering, undgik desværre ei den almindelige Skjæbne, som næsten traf alle skandinaviske Sagaer i det 13de Aarhundrede. Den er ogsaa forkortet. Vi kunne desuagtet önske os til Lykke med at Forkorteren blev kjed af at omdanne den heel og holden paa sin Maade, og at han, for at formindske dens Omfang, tog sin Tilflugt til det letteste Middel: han bortkastede ligefrem hele dens midterste Deel, og beholdt kun Begyndelsen, som han forandrede noget i det förste Capitel, og Enden — d. e. navnligen de Dele, hvori Sagaens Helts Herkomst, Bortgang fra Fædrelandet og endelige Skjæbne beskrives, og som naturligviis laae ham nærmere end Heltens, ham fremmede og uinteressante, Bedrifter i Rusland. Saaledes har han udeladt hele Krigsperioden mellem Jaroslav og Polakkerne, Erobringen af Kiev ved Boleslav den Tappre, og alle videre Fölger af denne Begivenhed, indtil selve Svætopolks Död, hvormed Fortællingen igjen fortsættes. Den tilbageblevne Deel af Sagaen bringer, ved sin historiske Værdi, Simpelhed og Klarhed i Stilen og Forfatterens uforlignelige Oprigtighed, enhver til hjerteligen at beklage det Tab, som den russiske Historie har lidt ved denne uheldige Lacune. Det være som det vil, det Kongelige Selskab kunde ikke vælge noget mere passende Mindesmærke, til at overbevise

[1]) Dette forholder sig ikke ganske som Forfatteren bemærker. Sagaen er upaatvivlelig, saaledes som den nu findes, skreven i det trettende Aarhundrede, rimeligviis ubarbeidet efter tidligere nedskrevne Kilder, men nu findes den allene i Flatöbogen, som er skreven i Aarene 1387 til 1395. Andre Haandskrifter gives ikke, saavidt bekjendt, af denne Saga, hverken ældre eller yngre. *Red.*

os paa en uimodsigelig Maade om den skandinaviske Literaturs Nytte for vor Historie, eller skjenke os en behageligere Gave ved det förste Bekjendtskab.

Denne Saga er forfattet efter fem Islænderes mundtlige Fortælling, hvilke ikke alene vare Öievidner til de deri beskrevne Begivenheder, men deeltoge selv i disse — og danner i Manuskriptet et Tillæg til Kong Olafs Historie, som vi havde Leilighed til at omtale i det Foregaaende. De ankom til Rusland i Slutningen af Aaret 1015 med Eymund og Ragnar, og tjente Jaroslav her under deres Faner, hvilken brugte dem paa alle sine Toge, indtil deres Anförere bleve uenige med ham i Anledning af Svætopolks Mord. De gik da tilligemed Eymund og Ragnar over til Fyrsten i Polozk, Brætschislav, og, efter Eymunds Död, vendte de tilbage til Island. Deres Navne erfare vi ogsaa af denne Fortælling: de hed: Björn, Garda-Ketil, Askel, den ældre og den yngre Thord. Da Sagaerne dersteds allerede i det 11te Aarhundrede havde Afskrivere, der bare Omsorg for deres Opbevaring, saa blev sandsynligviis de fem Udvandredes Beretning ganske ordlydende optegnet. Vi kunde ikke dele den om denne Saga, ligesom adskillige andre yttrede Anskuelse, at den, overeensstemmende med hin Tids Brug, kunde oprindeligen være forfattet paa Vers af Skjaldene, hvorved der kunde være fremkommet nogle poetiske Usandheder i Begivenhederne. Vi see ingen Spor af poetisk Phantasie i den; og dersom det ikke lykkedes de skandinaviske Forskere at henföre denne Saga under Historien, saa var det alene fordi de ikke lagde Mærke til den store Lacune deri, som strax falder os, der ere mere bekjendte med Fædrenelandets Annaler, i Öinene. Den simple Opdagelse af denne Lacune vil afgjöre hele Vanskeligheden.

Og lader os altsaa — i det vi forbigaae de Gisninger, som ere fremsatte for at forklare adskillige Steder i Ey-

munds Saga paa en historisk Maade — skride ligefrem til at undersöge den i Detail. For Sagens Tydeligheds Skyld, ville vi begynde med at gjennemgaae Nestors Beretning om den Tid, som denne Saga omfatter, samt Karamsins Skildring af den samme Epoche.

Den Törhed, overordentlige Korthed, endogsaa en Slags forsætlig Skjödeslöshed, og det Afbrudte i Fortællingen, som findes i Nestors Beskrivelse af de politiske Begivenheder under Jaroslavs Regjering, ere istand til at bringe enhver Tilbeder af vor förste Annalist til Fortvivlelse, hvilken, hvad nu end Schlözer eller Karamsin sige, har alle sine samtidige Annalisters Mangler — en falsk Lærdom, som mange, formedelst dens grove Klædebon, antage for ægte nationale Traditioner; en Lidenskab for at beskrive gamle Slag oratorisk og lade deres Helte holde Taler; en Tilböielighed til en vidunderlig og fuldkommen Uvidenhed om Politiken i den skildrede Tidsalder. Ved at bortkaste Beskrivelserne af Slagene og Samtalerne, — som ei engang i vor Tidsalder, ved Bogtrykkerkunstens Medvirkning og den samtidige Histories hele Aarvaagenhed, kunde overgives Efterslægten uden Blanding med falske Biomstændigheder — vil det som Annalisten fortæller os om Felttogene og de politiske Begivenheder, der tildroge sig under Jaroslav fra Aaret 1016 af, indskrænke sig til nogle törre Linier, og snarere ligne det korttattede Indhold, som man sætter ovenover Capitlerne i Böger, end selve Texten i Værket. Vi ville gjentage alt dette med hans egne Ord, og ikkun bortkaste den lærde fremmede Dialekts Endelser i samme, i det vi erstatte dem med saadanne, der, som det sees paa forskjellige Steder i den samme Annal og i andre Kilder, dengang vare brugelige i det russiske Sprog[1]:

[1]) Vi indskrænke os her til at anföre Citaterne i Oversættelse og iövrigt at henvise til selve Nestor. *Red.*

„Og Jaroslav rykkede frem mod Svætopolk. Da Svætopolk erfarede at Jaroslav gik imod ham, samlede han en talrig Hær af Russere og Petschenægere og gik imod ham ved Ljubetsch, hinsides Dnjepr; og Jaroslav paa denne Side.

I Aaret 6524 (1016) kom Jaroslav og stillede sig paa denne Side af Dnjepr, og de vovede ikke at angribe hinanden, og stode i over tre Maaneder mod hinanden."

Her begynder en lang Beskrivelse af Slaget, hvis Urigtighed vi ville erfare i det fölgende. Annalisten anförer Samtaler mellem de Stridende: vi kunne dristigen udelade dem uden at skjenke dem nogen Opmærksomhed. I disse Samtaler kaldes Jaroslav *halt:* han var dengang sandsynligviis ikke halt, fordi han först blev saaret i Benet i en fölgende Fægtning[1].

„Og Jaroslav seirede. Men Svætopolk flygtede til Læcherne, og Jaroslav besteg Tronen i Kiev.

I Aaret 1018 drog Jaroslav ind i Kiev, og der opkom Ildebrand i Kiev.

I Aaret 1018 rykkede Boleslav med Svætopolk ud mod Jaroslav med Læcherne; Jaroslav samlede ogsaa mange Russere, Varegere, Slovener, og gik imod Boleslav og Svætopolk, og kom til Volynien, og stillede sig paa denne Side af Bugfloden."

Atter Beskrivelse af Slaget og Samtaler.

„Og seirede Boleslav. Og da Jaroslav var flygtet med fire Mænd til Novgorod, drog Boleslav ind i Kiev."

Samtaler, hvori der tydelig aabenbarer sig en Stræben efter Skjönhed i Fortællingen, til öiensynlig Skade for den historiske Nöiagtighed, og Efterligning af Stilen i Biblen[2].

---

[1]) See Eymundar Saga, Formanna Sögur 5 B., S. 281; Scripta historica Islandorum Vol. V, p. 268-69. — [2]) Mange troe at vor förste Annals Stiil er overordentlig simpel, fordi den er barbarisk; tvert-

„Da Jaroslav var kommen til Novgorod og vilde flygte hinsides Havet, saa sönderhuggede Posadnikken Snætin med Novgoroderne Fartöierne, i det han sagde: . . .” Samtaler.

„Og de lode Varegerne komme, og Jaroslav samlede mange Krigere. Og medens Boleslav befandt sig i Kiev, — (Samtaler) — lod Svætopolk Læcherne dræbe i Stæderne. Og Boleslav flygtede fra Kiev, i det han bemægtigede sig Rigdommene, Bojarerne (o. s. v.). Og Svætopolk begyndte at regjere i Kiev. Og Jaroslav rykkede frem mod Svætopolk og Svætopolk flygtede til Petschenægerne.”

„I Aaret 1019 kom Svætopolk med en stor Styrke af Petschenæger, og Jaroslav, efterat have samlet en stor Mængde Krigere, gik imod ham ved Olto.”

Samtaler. — Rhetorik. — Beskrivelse af Slaget.

„. . . . Jaroslav seirede og Svætopolk flygtede. Og overfaldt Djævelen ham . . . . .”

En lang Beskrivelse om, hvorledes Djævelen pinte den

---

imod indeholder den en tvungen Efterligning af Vendingerne i den hellige Skrift og Byzantinernes rhetoriske Smaglöshed. Vi ville kun henvende Læsernes Opmærksomhed paa eet Sted, som bedre end noget vidtlöftigt Citat kan give et Begreb om dens forunderlige Affectation og den höitravende Aand i Fortællingen. Annalisten lader Boleslav den Tykke udstæde Befalinger til Indqvartering i lignende Udtryk, hvormed, i 1ste Moses Bog, Gud befaler at Verden skal skabes: „Og Boleslav sagde: Indqvarteer min Livvagt i Stæderne, for at den kan blive underholdt — og det skeer saaledes.” „Og Gud sagde: Lad Jorden blive til imellem Vandene — og det skeer saaledes”. Og alt dette for at sige at Boleslav indqvarterede sin Hær i Stæderne! Her gjör Forfatteren, formedelst en urigtig anvendt Skjönhed i Stilen, to Facta af eet, af hvilke det ene, nemlig Boleslavs Tale, öiensynligt er opdigtet af ham selv — og maaskee ogsaa begge. Den affecterede og forvanskede Smag oppebier ikke engang Sædernes Forfinelse og Civilisationens Opkomst. Hvad vilde vi nu sige om en Hitorieskriver, som tillagde Napoleon saadanne Udtryk, som Annalen fremsætter om Boleslav?

„afsindige" Svætopolk, som flygtede og kom ud i en Örken mellem Læcherne og Tschecherne — d. e. Gud veed hvorhen, — og döde der, det vil sige, man veed ikke hvorledes og naar.

„Men Jaroslav besteg Tronen i Kiev og, tilligemed sin Livvagt aftörrede Sveden [1], med Hentydning paa Seiren og den store Besværlighed."

„I Aaret 1021 rykkede Brætschislav mod Novgorod og erobrede Novgorod, og efterat han havde bemægtiget sig Novgoroderne og deres Eiendomme, gik han igjen til Polozk. Og da han kom til Floden Sudomær, indhentede Jaroslav ham fra Kiev efter syv Dages Forlöb, og Jaroslav overvandt Brætschislav og Novgoroderne vendte tilbage til Novgorod, og Brætschislav flygtede til Polozk."

„I Aaret 1022 gik Jaroslav til Berest."

---

[1]) Karamsin tillagde, som det synes, Udtrykket утеръ пота, *uter pota*, aftörrede Sveden, en egen sindrig Betydning: det er ogsaa endnu brugeligt i det polske Sprog, og betyder kun: udhvilte sig. Overhovedet er en grundig Kundskab i det polske Sprog, især deleshed i det gamle, aldeles nödvendig for at vurdere Nestors Chronik tilbörligt. De polske Former herskede endnu dengang öiensynligt i det opkommende russiske Sprog, og Sproget i Chroniken fremstiller for Philologen en meget mærkelig Blanding af polske eller gammel-polske Former med kirkelig-slaviske og allerede med nogle nuværende stor-russiske. Vi haabe at kunne forelægge Publicum en Undersögelse af Nestors Sprog i et andet Værk. Hvad angaaer den storrussiske Dialekt eller det nuværende russiske Sprog, saa tage de meget feil, som henföre det til de östlig-slaviske Dialekter: Vort Sprog henhörer efter dets Rod-Former, til de vestlige; ikkun dets Udtale er laant af de östlige Dialekter, og det har allerede forandret sig betydeligt her paa Stedet, formedelst Finnismens Indflydelse, nemlig: det, saa at sige, gjærede og blev blödt under den nordlige Vocalisme. En opmærksom Betragtning af Sprogets chemiske Principer, bringer Slægternes forunderlige Blanding og Herkomst i de nuværende nordlige slaviske Nationer for Lyset. Endogsaa vort Sprogs Udtale tilhörer ikke ganske de

Hvorfor? .... Og hvad gjorde han der? ..... Her begyndte Beskrivelsen af de tmutarakanske Begivenheder. Jaroslav tabes af Sigte. Ikkun i Aaret 1024 kommer han igjen tilsyne, ikke i Kiev, men i Novgorod.

„Da Jaroslav i Aaret 1030 var i Novgorod, kom Mstislav o. s. v."

Efterat vi saaledes have undersögt Annalistens Fortælling, og afsondret alt hvad deri er upassende Forziringer af Stilen, Efterligning af den byzantinske Veltalenheds Mönster og Tidsalderens andægtige Begreber, fra de virkelige historiske Data, saa maae vi tilstaae, at han enten ikke kjendte noget til de nærmere Omstændigheder ved Jaroslavs Regjering, eller ikke havde for Öie at forfatte en Historie, men ikkun vilde skrive en Bog i en skjön slavisk Stiil. Er det vel muligt paa en kortere, jammerligere og mindre grundig Maade, samt med en mere aabenbar Foragt for de fædrelandske Bedrifter og Ulykker, at skildre en saa vigtig og paa store Begivenheder saa rig Periode? en Periode, hvori Rusland for förste Gang traadte ind i de politiske Forholdes Kreds i Europa? hvori det var den tydske Keisers Bundsforvandt og handlede i Forening med ham mod den almindelige Fjende; da Rigets Hovedstad befandt sig i en fremmed og ærgjerrig Erobrers Hænder; da

---

saakaldte östlige Dialekter: Den vigtigste Deel deraf, særdeles i Henseende til Vocalerne, er taget af de vestlige, hvilket beviser, at de nordlige Tschelovækker ere fremkomne ved en Blanding af östlige og vestlige Slægter. Men hvad kalde vi östlige eller vestlige Slægter? Denne Benævnelse er opfundet af Lærde, som hverken kjendte Slaverne eller deres Dialekt, og er meningslös. Efter denne Inddeling skulde de serbiske og gammel-mæhriske Sprog kaldes östlige, og det böhmiske vestligt, fordi det sidstnævnte kun i Henseende til sine Former henhörer til de vestlige, men hvad Udtalen angaaer, maa regnes til de förstnævntes Classe, som ogsaa er gaaet over fra Vesten til Östen. Classificationen af de slaviske Sprog og Dialekter er endnu tilbage at foretage.

endelig, foruden Svætopolk og Boleslav, endnu fra den ene Side Mstislav, og fra den anden Brætschislav gjorde Jaroslav Vladimirs Scepter stridigt? — Vi see ikke her hverken Jaroslavs Tog mod Polakkerne som Fölge af Forbundet med Henrik II, eller Anledningen til at Boleslav hjalp Svætopolk, endog eiheller at den sidstnævnte var hins Svigersön; vi see hverken Öiemedet af eller Enden paa Brætschislavs Krig — ei heller hvorfor Jaroslav forlod Kiev og opholdt sig i Novgorod indtil Aaret 1024. Men isteden derfor finde vi en i Historien uhört Ting. Boleslav erobrede Kiev, og hengav sig roligen til Udsvævelser, og Jaroslav, som dengang befandt sig i Novgorod, 1200 Verster fra Boleslav — hvilken Afstand efter Veienes daværende Tilstand kan anslaaes til 1500 eller 1800 Verster — blev saa forskrækket derover, at han i sin Angst vilde flygte til hinsides Havet!! — Sandelig man maatte være lidenskabelig hengiven til Flugt, for at tænke paa at flye over Havet for en Fjende, der forlystede sig med en Skjönhed i en saa langt fraliggende Egn, og som ikke engang rörte sig fra Stedet! Kan man vel antage at Jaroslav, som kæmpede tappert med Broderen og aldeles ikke manglede Mod eller Forstand, skulde lade en saadan bekvem Leilighed gaae forbi? at han, understöttet af Novgorodernes Penge og sine uovervindelige Varegers Tapperhed, i det mindste ikke skulde forsöge paa at forurolige den sorglöse, og i den Grad sorglöse Fjende, at hans Krigere uden Möie bleve dræbte af Svætopolk i Stæderne? Hvad var Fölgen af Novgorodernes Opoffrelser og Varegernes Tilkaldelse[1]. Annalisten taler ikke et Ord derom. Hos polske Skribenter sees at Jaroslav tre Gange angreb den sig i Kiev opholdende Boleslavs Armee, og at han endog

[1]) Varegerne kom af sig selv, uden at være tilkaldte af Jaroslav; see Eymundar Saga, (Fornm. S. 5, S. 270-272). Vi ansee hvert af Annalistens Ord for et Factum, men det er klart at han ikke veiede sine Ord.

forfulgte ham til Brest, da Boleslav flygtede for Forræderiets Skyld med Kievlanernes Rigdomme og med Jaroslavs Söstre. Det kunde eiheller være anderledes. Det er sandt, hans Tog til Brest omtales, men naar? — i Aaret 1022! Lader os undersöge Sandsynlighederne og samvittighedsfuldt tilstaae, at skrive en Historie om sit Fædreland paa den Maade, er enten det samme som i det Hele taget ei at kjende den, eller attraae at fortjene Roes for Stilen, men ikke Kritikens Tillid. Iövrigt anklage vi paa ingen Maade Annalisten: i hans Tid havde ingen Begreb om den historiske Nöiagtighed i Texten, ingen fölte Nödvendigheden af Factaernes Troværdighed. Man skrev dengang Historien næsten ligedan som man nu skriver historiske Romaner. Vi anklage ikkun dem, som med Villie ikke ville forstaae Nestor, og i hans Værk see mere en virkelig Historie end selve Forfatteren önskede at den skulde indbefatte. Hvad angaaer hin Periodes Historie, hvor skulde da vel det 11te Aarhundredes bodfærdige Munk, indesluttet i sin Celle, kjende den bedre, efterat 70 eller 80 Aar vare forlöbne, siden de Begivenheder, som han beskrev, foregik? Kunde han skrive den anderledes end som En der var opdraget i en saadan historisk Skole som de byzantinske Skribenters? For at see Aanden i Nestors Chronik, som i et Speil, er det nok at have en eneste Gang Taalmodighed til at læse nogle Dele af hans Værk, i Originalen, igjennem. Hele hans Fortælling om den af os betragtede Periode, sammensat af Hentydninger, Fragmenter, Lacuner, ubeviste Begivenheder og affecteerte Efterligninger, frembyder ingen anden Nytte for Historien end Tidsregningen, dersom den blot er rigtig; men vi kunne ikke troe at den andægtige Forfatter, der ikkun var indtaget for Stilens Skjönhed og den dramatiske Deel af Fortællingen, der var ganske fremmed for politiske Begreber og beskrev de mærkværdigste Begivenheder saa

skjödeslöst, skulde skjenke Aarstallene mere Opmærksomhed end selve Faktaerne[1].

Vi ville nu gaae over til: „Det russiske Riges Historie." Man maa virkelig paa den ene Side beklage den Historiker, som er nödt til at skildre en Epoche ved Hjelp af slige Materialier, og paa den anden Siden beundre Karamsins Talent, der forstod at uddrage nogle interessante Blade af dem for sit Værk. Den blinde Tillid, som han paa den store Kritikers Befaling nærede til denne Chronik, forhindrede ham i at afbenytte fremmede Skribenters Beretninger oprigtigt og aabenbart; naar han afbenyttede noget af sidstnævnte, saa indförte han det i sin Text med et mistroisk Suk, eller skjulte det hurtigt i Anmærkninger. Derefter blev intet andet tilbage for ham end at paraphrasere Nestor; at forskjönne de af den veltalende Eremit, i romantiske Former, skildrede Slag med en ny Stiils Blomster, og erstatte de faa tilbageblevne Factaers Törhed med philosophisk Fölsomhed. Dette gjorde han ogsaa.

[1]) Vor Mening om Nestors Chronik kan ikkun forekomme dem altfor dristig, som ere vante til at dömme om den efter andres Tænkemaade, og selv aldrig studeerte den for deres egen Upartiskheds Skyld. Vi indrömme at vor Mening, ifölge Schlözer og Karamsin, er altfor dristig, men den er i det mindste ikke ny i Rusland og maaskee ligesaa gammel som selve Chroniken. Uden videre at omtale Tatitschev, som ikke havde den fordeelagtigste Mening om den, og hvis Skarpsind Schlözeristerne ikke fatte eller ikke vilde lade vederfares tilbörlig Ret, ville vi her blot anföre at det bekjendte Fragment af Jakims Chronik begynder med fölgende Ord: „Om de russiske Fyrster i Oldtiden havde Munken Nestor ingen rigtig Kundskab," o. s. v. Og altsaa endnu för Oplysningen hos os, tvivlede man allerede paa den historiske Værd af Nestors Værk. Det maatte være at den lærde göttingske Kritik ved at den hovmodigen erklærer alt for en indbildt Opdagelse af Sandheden, bragte os til at troe, at kun det alene er vor Tilbedelse værdigt, som fra Oldtiden af var hos os anerkjendt som ugrundet! Og vi troede det, uden at undersöge det!

I det Karamsin antog at den sentimentale Jaroslav stod op mod sin Broder, for at straffe Uhyret i hans Person; at han beskjeftigede sig med at tröste Kievs Indvaanere efter Ildebranden og at han desaarsag ikke havde Tid til at sætte sig i Forsvarsstand mod Læcherne; — i det han gav ham en stræng Irettesættelse, fordi han ikke benyttede Krigen mellem Boleslav og Henrik II til at svække den almindelige Fjende; i det han yttrede en ædel Vrede over Svætopolk, fordi han lod dem dræbe, som igjen havde sat ham paa Tronen, — og i det han snildt udelod den hele Sag om Djævelen, saa overgav Karamsin os en Oversættelse af Chronikens Ord i et skjönt Sprog, som han selv skabte. Til Forundring gjentog han endog for Alvor Chronikens upassende Spög angaaende Jaroslavs Skræk og hans fortvivlede Önske at flygte fra Novgorod til hinsides Havet for en Fjende, som förte et yppigt Liv bag Bjerge og Skove i 1200 Versters Afstand; men istedenfor det barbariske Ord „за море", hinsides Havet, udtrykte han det langt lærdere „въ Норвегію", til Norge. Iövrigt var det ikke Karamsin alene, som gjentog dette Spög for Alvor. Saaledes er det undertiden nok i denne Verden, at nogen, uden at smile, har sagt en paafaldende Urimelighed, og mange, meget fornuftige Mænd, ville gjentage den som historisk Sandhed. Betræffende Krigen med Brætschislav, bemærkede Karamsin selv den aabenbare Lacune hos Nestor, og trak sig ud af Sagen med den Formodning at denne Krig sandsynligviis endtes, ligesom alle Krige — med en Tractat.

Ved Siden af en saadan Fremstilling af historiske Beretninger om denne mærkværdige Periode, der er fuld af Bevægelse, Liv og store Handlinger, viser Eymunds Saga sig. Eymund, en Sön af en norsk Fylke-Konung [1],

[1]) Vi ere nödte til at beholde denne Titel (uoversat paa Russisk) da den aldeles ikke lader sig udtrykke ved nogen nu brugelig Be-

var under sin Fraværelse paa Vikingetog bleven berövet sit Rige af Olaf den Hellige, som blev Enehersker over hele Norge. Da han kom tilbage til sit Fædreland, fandt han sig at være landflygtig, og foreslog sine Vikinger, Kæmper og Krigere, at begive sig til Rusland, hvor, som ham bekjendt, Vladimirs Sönner begyndte at stride med hverandre om Successionen.

Eymund, som de skandinaviske Historikere ansee for en Efterkommer af Eymund den Gamle, för Rurik Behersker over Rusland, ankom tilligemed sin Ven og Vaabenfælle

nævnelse. Det slaviske *knjas* er fremkommet af det germaniske *konung*, *koning* eller *könig*: derom er der ingen Tvivl. Da de germaniske Ord gik over i de gamle slaviske Dialekter, saa bleve altid Vocalerne omsatte fra den anden til den tredie Plads. Dette er en Grundregel i deres gamle Consonantisme, f. Ex. gard, grad, grod, gorod, Stad; Melt, mlat, mlet, molot, Hammer; Karl, kral, krol, korol, Konge; bard, brada, broda, boroda, Skjæg o. fl. Paa samme Maade er ogsaa Ordet *konung* eller *koning*, först blevet forvandlet i Slavernes Mund til *knjung* eller *kning*, og siden har det, overeensstemmende med Dialekternes Aand, tabt eller beholdt Næselyden *ng* med den sædvanlige Forvandling af *g* til *sj*, *s* eller *sh* eller endog *ds*. Hundrede Exempler paa lignende Forvandlinger findes i Sproget: Pfenning, penjas; Schelling, scheljas; Væring, varjas; Messing, mosjash; Viking, paa Hvidrussisk vizjas, paa Storrussisk vitjas; Vink, vjas o. fl. a. Saaledes blev Ordet *knjung* eller *kning* i nogle Dialekter meget regelret forvandlet til *knions*, *knionds* og *knionsh*, hvoraf fremstod det polske *ksionds* eller *ksionshe*; i andre, til *knjas* eller *knes*. Det russiske Hunkjöns Form af dette Ord bevarede endog den oprindelige germaniske Endelse: *Koningin*, *Königinn*, *knjaginja*. Karamsin vilde udlede *knjas* af *konja*, konj-as, ja loschad, jeg er en Hest: man maa antage at han ikkun vilde spöge med Rodordene. Da Ordene *konung* og *knjas* dengang vare Synonymer, saa maatte de nu oversættes med Ordet korol, Konge; Velikij Knjas Kievskij, Storfyrste af Kiev, betydede ikke andet end Velikij Korol, Stor-Konge, men Titlen Korol (Konge), kral var allerede til i hin Tid og betydede langt mere end det da brugelige knjas eller König, og det nu brugelige

Ragnar samt sexhundrede Krigere til Novgorod, endnu förend de indvortes Uroligheder mellem Vladimirs Sönner vare udbrudte, og traadte i Jaroslavs Tjeneste. Han blev snart hans Ven og Raadgiver. Efter Sagaens Ord opstod Krigen med Svætopolk, som dengang kaldtes Burislav, eller i det mindste blev kaldet saaledes ved Jaroslavs Hof[1],

---

korol, Konge; Ordet *knjas* tilfredsstillede, efter Carl den Stores Tid, ikke mere nogle slaviske Regenters Forfængelighed, og de begyndte at bruge denne Helts Navn istedenfor Titlen, i det de kaldte sig *Karl, Kral, Krol, Korol*, som hos dem betydede *Imperator, Cæsar, Zar.* Paverne og de tydske Keisere gjorde dem dog denne prægtige Betydning af deres nye Titel stridig, og oversatte den med det latinske Ord *rex*, hvorved den efterhaanden blev lig med Titlen *König*, og i det denne blev forhöiet, saaledes blev ogsaa Betydningen af Ordet *knjas* forringet, hvilket fremdeles for bestandig beholdt en lavere Rang end Benævnelsen *könig* eller *konung*. Vi kunne ikke finde noget andet Middel til igjen at tilveiebringe den forhenværende Orden i disse Ords Betydning, der er bleven forstyrret ved et Spil af den menneskelige Stolthed, end ved at bevare de skandinaviske Fyrster deres sande Titel „konung". I Forbigaaende bemærke vi at Ordet *kniga*, Bog, ogsaa nedstammer fra den samme Rod, og, ligesom det latinske Ord „*register*" sandsynligviis i Oldtiden betegnede en zarskij, knjasheskij, knigskij (af Zaren eller Fyrsten udstædt) Forordning eller Skatteregister.

Ved at tale om Normannerne, ansee vi det aldeles nödvendigt at bruge endnu et andet Ord i dets oprindelige Betydning, nemlig *vitjashestvo, víking*, for at betegne en Haandtering og et Samfund som nu er ganske ubekjendt. *Vitjas, víkingr*, betydede egentlig en Söhelt, som tilbragde sit Liv paa Toge, Eventyr og Farer for Ærens og Rigdommes Skyld, og Ordet витяжество ville vi anvende i Betydning af „Fribytteri" grundet paa Plyndring og Hæder.

[1]) Det er bekjendt at de varegiske Fyrster havde flere Navne, hvoraf de bare eet hjemme, et andet hos Nationen, et tredie ved Armeen o. s. v., for at skjule deres egentlige Navn og derved forebygge at styrtes i Ulykke ved Trolddom, som altid fordrede Kundskab om Personens rette Navn til Besværgelsen. Det er muligt at dette Navn var givet Svætopolk i Novgorod som et Ögenavn, thi

i Anledning af hans Fordring til Jaroslav paa Aftrædelsen af nogle Gebeter. Jaroslav var allerede villig til at indrömme Broderens Andragende, da Eymund fraraadede ham en saa farlig Afstaaelse og overtalede ham til at overlade Sagen til Vaabnenes Afgjörelse. Derpaa fulgte Slaget ved Ljubetsch; de nærmere Omstændigheder ved denne glimrende Daad finde vore Læsere i selve Sagaen, som vil blive trykt i en fölgende Deel af denne Journal[1] i russisk Oversættelse med Vedföielse af den islandske Text, thi vi troe at det vil være enhver behageligt at see samtidigt Mönstret til det russiske Sprog. Her ville vi kun fæste Læserens Opmærksomhed paa de Omstændigheder, som ere overeensstemmende, eller staae i Modsigelse af Nestors Fortælling.

Sagaen, ligesom vor Chronik, forklarer at Slaget forefaldt paa et skovrigt Sted, ved Bredden af en stor Flod (Dnepr); at den adskilte begge fjendtlige Hære, og at Slaget blev afgjort ved et natligt Overfald i Ryggen af Svætopolks Leir. Disse tre Hovedtræk i Begivenheden ere fuldkommen overeensstemmende i begge Beskrivelser, og bevise klart at den islandske Fortælling ikke er et opdigtet, men et sandt Vidnesbyrd fra Öievidner og Deeltagere i Slaget. De övrige Omstændigheder stemme kun overeens i Angivelsen af Tingene, men ere ganske forskjellige i deres Væsen. Nestor siger at begge Hære stode ligeoverfor hinanden i tre Maaneder — han kunde derhos have fortalt os, hvormed de underholdtes i al den Tid — uden at vove at angribe hinanden. Sagaen forsikkrer at de til-

„Burislav", Burzyslav betyder det samme som Rasruschitel, Ödelæggeren, og danner en Slags Modsætning til Betydningen af Ordet Svætopolk, det hellige Regiment (Kriger). Dersom Svætopolks Gemalinde hed Burislava, Burzyslava (mange polske Fyrstinder bare dette Navn), saa kunde Jaroslavs Modstander have antaget dette Navn for at behage sin Gemalinde eller sin Svigerfader.

[1]) Nemlig i Библіотека для Чтенія, Bibliothek for Læsning, hvor Sagaen indförtes i Text og Oversættelse med tilföiede Anmærkninger af Statsraad Senkovski T. II, 1834. *Red.*

bragte ikkun fire Dage ligeoverfor hinanden; at Jaroslav, formedelst sin sædvanlige Sorglöshed, ikke besluttede sig til Slaget, men at Eymunds Vareger begyndte at lægge deres Utaalmodighed for Dagen, udbade sig Jaroslavs Samtykke, satte over Floden om Natten og efterat have omgaaet Fjenden ved en Skov, angrebe de ham i Ryggen. Striden aabnedes pludselig fra to Sider, og Eymund tilfægtede den novgorodiske Fyrste Seiren ved et afgjörende Slag, efter et frygteligt Blodbad. Paa slig Maade gik ikke Jaroslav selv om Natten over Floden, og under Chronikens Ord: „i det han lod sin Livvagt gribe til Vaaben", maa man forstaae „i det han afsendte Varegerne".

Ved at forkorte Tiden, hvori Armeerne stode mod hinanden, fra tre Maaneder til fire Dage, tilintetgjöres hele den dramatiske Deel af Nestors Beskrivelse om dette Slag, som bragte Svætopolks Hærförer paa Scenen, bebreidende Novgoroderne deres Töven og Tömmerhaandværk, og Jaroslav hans Halten. Iövrigt beviser det af os citerede Sted om Boleslav uomtvisteligt, at Chronikens Helts Samtaler og Taler ere opdigtede af selve Annalisten, og tjener ikkun til at udtrykke hans Stræben efter en skjön Stiil og Attraa efter at efterligne de byzantinske rhetoriske Historikere.

Annalisten forandrer Sagen om Fartöierne; og Karamsin gjör, af Misforstaaelse, en Heltedaad deraf. Den förstnævnte fortalte kun at Livvagten, da den om Natten gik over Floden, stödte Fartöierne fra Land. Ved at paraphrasere Annalisten, besjælede Historiographen dette döde Factum med sand romersk Fölelse: „de stödte Fartöierne fra Land", siger han, „i det de önskede at seire eller döe." Skjönt! kun Skade at Fartöierne tilhörte Varegerne, og vare ladede med deres Sager: de forsigtige Skandinaver, befrygtende at de, i Tilfælde af Uheld, skulde falde i Fjendens Hænder, stödte dem endnu för Slaget fra Land, men blot for at hale dem op ad Floden og lægge dem

længere bort fra Leiren. Saaledes blive de, der læse rhetoriske Historier, befriede for Trylleriet.

Formodningen om en hemmelig Overeenskomst mellem een af Svætopolks Hærförere og Jaroslav kan forbigaaes uden videre Undersögelse. Hemmeligheder kunne aldrig bevises efter Forlöbet af mere end et halvt Aarhundrede.

Efter Slaget ved Ljubetsch, ifölge Sagaen, udbredte sig det Rygte at Svætopolk skulde være omkommen. Jaroslav indtog Kiev. Nestor omtaler flygtigt at Svætopolk skjulte sig hos Læcherne (въ Ляхи). Sagaen derimod melder ganske omstændeligt, at han först gik til Bjarmien, hvilket, som vi forhen have anfört, ikke ganske var det samme som Karamsin antog. Bjarmien ansaaes allerede i det 11te Aarhundrede „for et folkerigt og kraftigt Rige" og förte en betydelig Handel. Iövrigt, da Svætopolk blev slaaet paa den venstre Bred af Dnepr — dens höire Bred havde Fjenden besat — saa var det ham under alle Omstændigheder lettere at flygte fra Ljubetsch, mod nordost, til Bjarmien, end at gaae over Floden og trænge frem ad en lang og farlig Vei til Polen. Det polske Rige laa ikke nærmere mod Bugfloden. Svætopolk kunde ikke komme derhen undtagen over Kiev. Dersom han havde vendt sig mod denne Side, saa burde han fremfor alt have sögt sin Redning i sin Hovedstad; og dersom han först havde naaet Kiev, saa maatte han ikke overgive det uden videre, men vilde være istand til at holde sig temmelig længe i den befæstede Stad, der havde alle fornödne Forsvarsmidler. Da Kiev to Aar senere kunde modstaae den mægtige Erobrer, Boleslav, saa havde Svætopolk, indenfor dets Mure, haft saameget mindre at frygte af Jaroslavs ringe Styrke, dersom det var lykkedes ham at tage Veien ad Sönden til Polen. Og altsaa beviser en simpel Betragtning af de locale Omstændigheder allerede tilstrækkeligt, at han var afskaaren fra Kiev og fra Veien mod Sönden,

samt at han var nödt til at kaste sig mod den Side, der laae modsat af hans Rige. Annalistens Laconisme: Jaroslav seirede, og Svætopolk flygtede til Læcherne — tilkjendegiver alt og intet: det er ingen Beskrivelse af et Factum, men kun dets Grændser, Sagens Begyndelse og Ende, hvorimellem der öiensynlig kan indesluttes en vis Række af forglemte eller med Flid udeladte Begivenheder. Efter Sagaens Vidnesbyrd var Svætopolk först flygtet til Bjarmien; dette Ord bliver undertiden taget i den almindelige Betydning af den nordostlige Deel af det nuværende Rusland, og uden at indlade os her paa en nærmere Bestemmelse deraf, tage vi det skandinaviske Udtryk i den Betydning, at han fra Ljubetsch gik mod Norden til de finske Stammer, som levede i hin Egn, deels som Agerdyrkere, deels i en nomadisk Tilstand [1]. Jaroslav bemægtigede sig hans Hovedstad uden Modstand. Men i det

[1]) Sagaens Angivelse bekræftes ogsaa ganske af en novgorodisk Annalist. Han siger bestemt at Svætopolk, efter Slaget ved Ljubetsch ikke flygtede til Polen, men til „Petschenægerne", hvilket ei heller nærmere bestemmer, hos hvilken Nation han sögte Tilflugt, end Ordet Bjarmien, thi „Petschenæger", hos os ogsaa „Bjarmiere" betegnede ikke sjeldent hos Normannerne forskjellige Stammer, som boede i den östlige Deel af Rusland, og som vi nu paa lærd Viis kalde finske. Hvad den novgorodske Annalist fortæller om Slaget ved Ljubetsch, hvormed Krigen mellem de tvende Brödre begyndte, er fölgende: „Og denne Aften satte Jaroslav over paa den anden Side af Dnepr, og de stödte Fartöierne fra Land; og blev der et slemt Blodbad; og för Morgenstunden overvandt de Svætopolk, *og flygtede Svætopolk til Petschenægerne*, men Jaroslav gik til Kiev og besteg sin Faders, Volodimirs Trone, og begyndte at dele sit Bytte, o. s. v." Karamsins Forkjærlighed for den kievske Chronik, som Schlözers bidende Kritik havde indgydet ham med Magt, tvang ham til at foragte en saa klar Tradition. Men nu, da vi, imod Nestors ene flygtige Angivelse, have tvende fuldstændige Vidnesbyrd, et fædrelandsk og et fremmed,

paafölgende Foraar viste Svætopolk sig uventet for Kievs Mure med en talrig Hær af Bjarmier, d. e. Finner. To hele Capitler i Sagaen ere offrede til en omstændelig Beskrivelse af Maaden, hvorpaa man i Kiev erfarede, at Svætopolk nærmede sig fra Norden af; hvorledes Jaroslav og Eymund paa det hurtigste befæstede Staden, og med hvilken List de, ved at lade to Porte staae aabne og befæste de övrige desto stærkere, opvakte det Önske hos Finnerne, istedenfor en Beleiring, at foretage en Storm, som hine kunstigen havde hendraget paa de to Punkter, hvor de tidligere havde concentreret deres Styrke. Den ene Port forsvarede Storfyrsten i egen Person; og ved de andre förte Eymund og Ragnar Befalingen. Der forefaldt en heftig Fægtning. Bjarmierne trængte ind i Staden. Jaroslav blev farlig saaret i Benet. Ikke destomindre forjagede de Beleirede med yderste Anstrængelse Fjenden, som trak sig tilbage i Uorden og led et fuldstændigt Nederlag. Svætopolk flygtede. Seirherrerne forfulgte Bjarmierne lige til Skoven og dræbte Svætopolks Bannerförer[1]. Efter Slaget udbredte det Rygte sig igjen at Svætopolk selv skulde have mistet Livet. Jaroslav troede sig at være uden Fare.

Paa dette Sted er der en stor Lacune i Sagaen, som vi i det Foregaaende have omtalt. Fra Kiev kunde Svætopolk meget lettere flygte til det nærliggende Polen, hvor Boleslav, den tydske Keisers Overvinder, allerede beredte

---

af hvilke det ene tilhörer et Öievidne til Sagen; da begge Vidnesbyrd eensstemmigen bekræfte, at Svætopolk först flygtede — ikke til Polen — men til en anden Nation; saa erholder dette Factum al fornöden historisk Troværdighed, og fortjener langt mere at indtage en Plads i Historien end den Beretning, som hidtil ansaaes uomtvistelig, alene paa Grund af den forunderlige Grundsætning om vor förste Rhetorikers, Nestors, Ufeilbarhed.

[1]) Skoven begynder nord for Kiev.

sig til Krig mod Jaroslav, for dennes Forbunds Skyld med hin, og ventede blot Tractatens Afslutning for at angribe Kiev med al Magt. Da vi kjende denne Erobrers ærgjerrige Charakteer, saa kunne vi med Sikkerhed antage, at det ikke var Hævn over Svigersönnens Forurettelse, men Erobringssyge og hans bekjendte Attraa efter at gjöre de kievske Fyrster til sine Vasaller, der ledede Boleslavs Planer, og Svætopolk benyttede sig blot af de herskende Omstændigheder. Iövrigt antog han virkelig denne fornedrende Betingelse, og den forklarer meget naturligt hans trolöse Opförsel mod sin Svigerfader og Velgjörer; Svætopolk saae intet andet Middel til at befrie sig fra Kongens Suzerainitet[1].

Det kan gjerne være at Sagaens Taushed angaaende den hele polske Krigsperiode og Slaget ved Alta mellem Svætopolk og Jaroslav, da hin andengang tog sin Tilflugt til Petschenægernes eller andre Nationers Hjelp, der boede i den Egn, kommer deraf, at Eymund og hans Vaabenfæller ikke deeltoge i disse Begivenheder. Uagtet hans Venskab for Jaroslav, hvilken ifölge Islændernes Vidnesbyrd ikke var *halt* af Naturen men yderst *gjerrig*, var den tappre Konung uophörlig i Strid med ham om sine Normanners Sold; næsten alle Sagaens Capitler endes med Trætte om Penge. Det være som det vil, saa afsluttede Eymund upaatviveligt allerede efter Slaget ved Alta, da

[1]) Vi dömme her efter Betydningen af den Hypothese, hvorved Karamsin sögte at oplyse Nestors mörke, sammentrængte Tradition; men, efter vor Mening beviser selve den Hentydning at Boleslav tog „Rigdommene og Bojarerne" med sig, klart at Læchernes Mord aldeles ikke udgik af en dramatisk Vending i Annalistens Stiil, og at Kongen med Magt udplyndrede Kiev; hermed stemme ogsaa polske Annalister overeens, hvis Beretninger om alle disse Begivenheder ere langt mere omstændelige og ganske overeensstemmende med historisk Sandsynlighed. Det er udenfor al Tvivl at Nestor skildrede Svætopolk med alt for mörke Farver.

Svætopolk ikke var i Rusland, en ny Contract med Storfyrsten, og de bleve igjen gode Venner. Fra denne Epoche begiver ogsaa Sagaen sig til en ligesaa omstændelig Beskrivelse af Begivenhederne som forhen.

Annalisten, der meget omstændelig beskriver Svætopolks Kamp med Djevelen, fortæller at Svætopolk flygtede hen mellem Læcherne og Tschecherne (между Чехи и Ляхи) og tilsatte Livet der. Karamsin, som ikke ahnede at Udtrykket „между Чехи и Ляхи" er et Ordsprog, som endnu er bekjendt i det polske Sprog[1], antog det for en historisk Angivelse, og sagde noget lærdere at Svætopolk omkom i „de böhmiske *Bjerge*". Dog ligge de böhmiske Bjerge i Böhmen, men ikke mellem Tschecherne og Læcherne! Men det havde været nok til at kaste et Blik i Geographien og paa nogle Sider af en troværdig Historie, for at erfare at Chronikens Ord aldeles ingen Betydning have. Boleslav modtog ikke Svætopolk i sine Stater. Mellem Polen og Böhmen ligge Schlesien og Mæhren; det förste udgjorde dengang en Deel af Polen; det sidste tilhörte ogsaa Boleslav, ifölge den seneste Tractat med Keiseren, som erholdt Fred ved at afstaae denne Provinds. Hvor omkom da Svætopolk? Han omkom i Rusland ved Forræderi. Dette er, hvad Sagaen omstændelig beretter om hans Endeligt, og hvis Læsning forbauser enhver for den modbydelige Oprigtigheds Skyld, hvormed Ophavsmændene til Misgjerningen selv fortælle deres afskyelige Opförsel og prale dermed, som et Beviis paa normannisk Bravour.

Da Svætopolk ikke fandt noget Tilflugtssted i Polen, saa opgav han dog ikke Haabet om at frarive sin Broder den kievske Trone. Han flygtede til Polovzierne og tilbragde Vinteren i deres Telte. Först om Foraaret erfarede man i Kiev at han igjen rykkede frem mod Jaroslav fra

---

[1]) „Miedzy Czechy i Lechy" betyder: Gud veed, hvor og hvorledes?

Östen „med Tyrker, Bjelo-Kumaner og mange andre slemme Nationer[1]". Eymund var paa den Tid i Strid med Jaroslav paa Grund af Soldens Udeblivelse: Faren tvang dem til at forsone sig. Storfyrsten begyndte paa det hurtigste at samle en Hær, men Eymund tilraadede ikke at overlade deres Skjæbne til Vaabnene; thi, som han vidste, tænkte mange blandt Russerne paa at falde fra og flye fra Valpladsen. „Hvad skulle vi da gjöre?" spurgte Jaroslav. Befaler du ikke at han skal dræbes? udraabte den norske Konung uden Tilbageholdenhed, „thi saalænge I to leve, saa bliver der ingen Ende paa disse Uroligheder!" Jaroslav forkastede Vikingens tjenstfærdige Forslag; men strax derpaa gik de ind i Hallen for at raadslaae videre; og en Morgenstund befalede Eymund, efterat have indhentet paalidelige Efterretninger om den fjendtlige Hærs Bevægelser, ti Normanner, hvoriblandt hans Vaabenfælle Ragnar, samt Forfatterne af denne Fortælling, Islænderne Rögnvald, Björn og de tvende Thorder, at gjöre sig færdige til et hemmeligt Foretagende. Med denne Haandfuld desperate Folk gik han Svætopolk imöde. De lagde sig i Baghold i Skoven, hvor, efter deres Regning, Polovziernes Hær maatte opslaae deres Natteqvarteer; de oppebiede deres Ankomst, trængte om Natten ind i Svætopolks Telt og dræbte ham. Beskrivelsen af alle Omstændigheder ved denne dristige, virkelige Vikinge-Daad, og af den List, som de anvendte ved den forudgaaende Recognoscering af Leiren og for at undgaae Vagtens Aarvaagenhed, ere vi overbeviste om at Elskere af rædsomme Begivenheder ville læse med Interesse i selve Sagaen[2].

Efterat have fuldbyrdet Misgjerningen forlode Normannerne den fjendtlige Leir, uden at blive grebne og

[1]) eru þat Tyrkir ok Blökumenn ok mörg önnur ill þjóð. (Eymundar Saga i Fornmanna Sögur 5 B. S. 283-284). — [2]) der, som ovenfor bemærket, senere blev indfört i 2det Bind af det russiske Bibliothek for Læsning.

næsten endog uden at bemærkes. De bragte Svætopolks Hoved til Kiev. Her viser sig Svætopolks personlige Charakteer — takket være de skandinaviske Fortælleres naturlige Aabenhjertighed — i et for hin Tidsalder, skjönt Lys. Den har aldeles ikke noget tilfælles med en saadan christelig Charakteer, som Annalisten forudsætter hos ham, eller rettere sagt, Karamsin, der har overströget Nestors forskruede Skizzer med franske Farver. Af mange Steder i Sagaen er det klart at Jaroslav ikke alene ei var besjelet af en ædel Hævn, ei heller afskyede Svætopolk som et Uhyre og Brodermorder, men endnu nærede en særdeles Kjærlighed, og endog Agtelse for ham [1]. Da Eymund kom til ham med det blodige Vidnesbyrd paa sin Iver for hans Bedste, og sagde ham i sit djærve Sprog med den nordiske Vikings vilde Ligefremhed: „Lit nú á, herra, á höfuðit, ef þèr megið kenna!" — saa rödmede Storfyrsten ved Synet af dette frygtelige Pant paa sin Sikkerhed. „Denne Kæmpedaad have vi Normanner fuldfört", udraabte den dermed pralende Konung, og tilraadede Jaroslav at lade den Ulykkeliges Liig opsöge og begrave med en passende Pragt. „I udförte en uoverlagt Handling, Venner, som hviler tungt paa mig!" svarede han med Uvillie. „I have dræbt ham, begrave I ham ogsaa." Normannerne toge strax hemmeligen ud til Stedet, hvor han var dræbt, og fandt Svætopolks Liig, som

---

[1]) At forudsætte den nuherskende Fölelse af Afsky for Misgjerninger hos hin Tids varegisk-russiske Helte vilde være at forglemme Skandinavernes Nationalcharakteer. Hos dem betragtedes det vi nu kalde Forbrydelser og Trolöshed som hæderlige Handlinger, naar det blev tappert og snildt udfört. Kun Feighed alene ansaaes vanærende; det uforfærdede Uhyre erhvervede sig altid Agtelse, og Svætopolk havde uden Tvivl mange Forgudere. Ifölge hans Tidsalders Begreber var han en Helt og Viking, og Jaroslavs Agtelse for ham indbefatter intet overnaturligt: den beviser blot at den novgorodiske Fyrste var Normann af Aand og Hjerte.

laae forladt af alle paa den tomme Lysning i Skoven; thi saasnart Polovzierne den næste Morgen erfarede hans Drab, bleve de indbyrdes uenige og adspredte sig til alle Sider. Normannerne hentede nu Liget, og, for at begrave det hemmeligt, bragde de det til Kiev. „Og da" tilföie Islænderne, „blev hans Begravelse bekjendt *for mange*. Strax derpaa aflagde hele Folket Troskabsed til Konung Jaroslav, som blev Enekonung i begge Riger[1], medens de forhen bleve beherskede af tvende[2]."

Normannerne fordrede Belönning for denne Daad, uden hvilken, som de sagde, Jaroslav vilde være bleven forjaget fra Kiev. Storfyrsten vilde trække sig ud af Sagen ved at paastaae, at han ikke havde befalet dem at dræbe Broderen. De erindrede ham om det modsatte. De bleve uenige med ham. Normannerne gik derpaa over til Konungen i Polozk, Brætschislav. Da de forlode Kiev, havde de nær bortfört Jaroslavs Gemalinde Ingigerd, som den selvsamme Eymund befriede for deres Raseri. Den af os undersögte Saga har, til Forlystelse for den upartiske Efterslægt, opbevaret nogle Hofcabaler fra hin fjerne Oldtid, og vi finde endog en anstödelig Chronik deri om Stor-Novgorod. De Herrer Islændere lade sig forstaae med at den skjönne Ingigerd, foruden sin Gemal, fandt endnu en anden fölsom Ven i dette Liv — den norske Kong Olaf, — som man ikke maa forvexle med den svenske Kong Olaf, hendes Fader — og som, ved at besöge hendes Gemal i Novgorod, erhvervede sig hendes særdeles Gunst, men meget hemmeligt og ved at iagttage den skyldige Anstand. Vi vilde ikke raade nogen at indföre dette i Historien. Hvad var Aarsagen dertil? Vel sandt at Jaroslav

[1]) Kiev og Novgorod. — [2]) Og altsaa blev Svætopolk hemmeligt begravet i Kiev. Det er den virkelige Betydning af Udtrykket: между Чехи и Ляхи.

var gjerrig, halt, raadvild, yderst svag; men lader os vende tilbage til den lærerige Chronik.

Af Nestor erfare vi Begyndelsen til Krigen med Brætschislav. Om dens videre Fölger taler Annalisten ikke et Ord. Uagtet Sagaens Text paa dette Sted igjen er undergaaet en Forkortelse, det vil sige, at der er udeladt et eller to Capitler, hvilket enhver let vil blive vaer ved at læse den, saa finde vi dog en Mængde mærkelige Facta i samme. Uenigheden mellem Brætschislav og Storfyrsten begyndte af samme Aarsag, som foranledigede Jaroslav til at gribe til Vaaben mod Svætopolk. Kievs Behersker fordrede Afstaaelsen eller Tilbagegivelsen af nogle Stæder med deres Gebeter. Brætschislav rustede sig. Her afbryder den islandske Beretning pludselig Talen om de krigerske Tilberedelser og gaaer over til de Omstændigheder, som gjorde Ende paa de indre Uroligheder. Normannerne havde erfaret at den skjönne Ingigerd, som ganske beherskede sin Gemal, skulde ankomme til Storfyrstens Leir, og besluttede at give Brætschislav et Exempel paa normannisk Bravour. De passede hende om Natten op paa Veien og tog hende saa behændig tilfange, at de Krigere, der ledsagede hende gjennem Skoven, ikke bleve vaer, hvor hun blev af. Ved hendes Mægling blev der sluttet Fred. Karamsin gjettede at Krigen endtes med en Tractat; vi finde endogsaa i Sagaen Betingelserne for dette Forliig. Jaroslav beholdt Novgorod for sin Deel, og afstod til Brætschislav Kiev i det betingede Gebet „med alle Afgifter og Tributter". Brætschislav, paa sin Side, tilligemed Storfyrsten, gav Eymund en liden Provinds som Allodium, paa den Betingelse at dersom han ingen Efterkommere efterlod sig, saa skulde denne Provinds igjen falde tilbage til Jaroslav og Brætschislav, hvilke, idet de skjenkede den til den tappre norske Viking sagde: „Vi ville ikke at han skal forlade det russiske Land." Eymund forbandt

sig derfor til at forsvare begge Riger, det novgorodiske og det kievske, med sine Normanner mod alle udvortes Fjender, og i Krig at være Hærförer paa begge Fyrsters Vegne, hvilke, paa deres Side forpligtede sig til at forsyne ham med Tropper og understötte ham med deres Magt. Ved Brætschislavs dödelige Afgang blev det fastsat at Jaroslav skulde være Enehersker over hele Rusland.

Brætschislav beherskede, som det sees i Sagaen, Kiev, uden Titel af Storfyrste — blot som et Allodium paa en vis Tid — ikke mere end i tre Aar efter dette Forlig. Jaroslav „forenede da (det vil sige efter Fredsslutningen med Mstislav) begge Riger, og beherskede dem fremdeles alene". Eymund forblev som forhen Konung eller Knæs i sin Provinds. I den Tid forestod han Landværnet paa Jaroslavs Vegne; der var da ingen Indfald i Rusland.

Eymund döde „ikke gammel" uden at efterlade sig Efterkommere, og testamenterede sit lille Fyrstendömme, „med Jaroslavs og Ingigerds Tilladelse" til sin Ven og Vaabenfælle Ragnar, som den værdigste og tappreste blandt hans Medfölgere [1].

---

[1]) Vi maae gjöre dem, som læse Sagaen i den latinske Oversættelse, opmærksomme paa, at paa dette Sted har dens lærde Oversætter af Uforsigtighed blandet nogle Omstændigheder og derved betydeligt afveget fra den islandske Originals sande Mening, som har givet Anledning til en stor Misforstaaelse. Vi skulle forelægge Læserne en næsten ordret Oversættelse af Sagaen paa Russisk, som er forfattet, ikke efter den latinske Oversættelse: men ligeledes efter den islandske Text, og i tilföiede Anmærkninger oplyse hvori egentlig denne Misforstaaelse bestaaer. Efter vor Mening siger Sagaen aldeles ikke at Eymund blev Fyrste af Polozk: den lærde latinske Oversætter forbandt Talen om to forskjellige Provindser under eet Begreb, og heraf opstaaer den hele mærkelige Forskjel, som Læserne ikke ville undgaae at bemærke mellem det af os her fremsatte Indhold af Sagaens sidste Capitler og dens Indhold i den skjönne Oversættelse.

Alle disse Begivenheder ere gaaet ganske under i Nestors flygtige, ubeviste, störstedeels meget overfladiske Antegnelser. Vi have allerede tidligere bemærket at med det förste Ord om Begyndelsen til Krigen med Brætschislav taber han Jaroslav, ligesom forsætlig, af Sigte i tre eller fire Aar, og efter denne Tids Forlöb kommer han tilsyne, tilbringende sit Liv, ikke i Kiev, men i Novgorod. Denne Omstændighed bekræfter ganske Troværdigheden af den i Sagaen opbevarede Beretning og forklares den meget let derved. Han kunde tilbringe sit Liv i Novgorod, fordi at Kiev blev afstaaet til Brætschislav, der, ligesom Mstislav, havde tilkjendegivet sine Fordringer paa Arvefölgen i en vis Deel af Svætopolks efterladte Allodium. De her anförte Begivenheder forandre ganske Skikkelsen og Charakteren af Jaroslavs Regjering. Hele denne Periode maa undersöges og overveies paa ny; og under en Kritikers Pen, der er dueligere og skarpsindigere end vor, vil den endydermere undergaae Forandring, samt overhovedet endog erholde et andet Udseende. I alt Fald er Eymunds Saga et yderst vigtigt Mindesmærke for hin Epoches Historie og deres Opmærksomhed værdig, som dyrke den fædrelandske Oldtid. Vi ville ikke sværge paa at alt hvad der er anfört i denne Saga er ufravigeligt sandt, ligesom vi ei heller ville indestaae for Grundigheden i de ni Tiendele af Indholdet i Nestors Annal; men Sandhed er ei nödvendig for den gamle Historie; Sandsynlighed er tilstrækkelig for den, ved en fuldkommen Mangel paa Beviser for det modsatte. Enhver vil da troe paa Sandsynligheden som paa en virkelig Sandhed, og den vil bringe Menneskeheden lige saa megen Nytte. Historien eller den historiske Kritik er, saa at sige, Forstandens Skakspil, et kunstigt Spil med Facta, hvori de Tabende, det er, Læserne, for hver Gang de have gjort skakmat ved Hjelp af en behændig Dialektik, maa betale med contant Tillid.

Eymunds Saga vil erholde end större Vigtighed for os, naar vi komme ihu at den, næst efter det forvanskede Fragment af Jakims Chronograph, er det förste hidtil bekjendte, skriftlige Mindesmærke af den russiske Historie, som i det mindste er halvtredsindstyve Aar ældre end Nestors rhetoriske Værk, kaldet den troværdigste Chronik. Dette er med Hensyn til Tilbederne af den fjerneste Oldtid. For sande Kjendere af Historien, der ikke söge Aarstallet paa Begivenhederne, eller deres formeentlige Ufeilbarhed, som det aldrig er muligt at bevise, men deres Aand, og det Baand der knytter dem til Mennesket i Samfundet og selve Mennesket i alle dets samtidige Skikkelser og Nuancer er den endnu vigtigere; de ville sikkert, tilligemed os, ikke tage i Betænkning at foretrække dens indre Værd for den slaviske Rhetorikers Værks, og samvittighedsfuldt tilstaae, at dersom vi besadde tyve saadanne Sagaer, saa ville vi faae et langt nöiere Begreb om hin Tids Bedrifter, Aand og Samfund, end om vi havde ti saadanne Chroniker som Nestors.

Ved Aaret 1024 anförer Annalisten at, under Krigen med Mstislav fra Tmutarakan, Jaroslav „sendte Bud efter Varegerne hinsides Havet", og „kom Jakun med Varegerne, men Jakun var blind[1] o. s. v." Denne Jakun tog Deel i

---

[1]) Слѣпъ, blind, betyder vist her eenöiet. Dette Ord toges og tages ikke sjeldent i samme Betydning i det polske Sprog, der siden den Tid meget mindre har forandret sig i sine Former og Betydninger end det russiske, som er dannet senere. Ved Hjelp af det polske Sprog kunne mange gamle russiske Udtryk forklares. Desuden kan man ikke antage at et blindt Menneske skulde gaae ud i Strid mod Fjenden. Der er endnu een Omstændighed, den er mindre vigtig, men kan tjene til at bevise, hvorledes Karamsin undertiden vilkaarlig forklarede, hvad han ikke forstod hos Annalisten. Nestor siger: „Men Jakun var blind og havde et med Guld broderet Luda paa." Historiographen, som forestillede sig Jakun ganske blind, sagde at „han bar et guldbroderet Luda eller

Slaget ved Listven. Annalysen af Nestors Fortælling om de förste Aar af Jaroslavs Regjering har aabenbaret os den ustridige Sandhed at vor Histories Fader vidste meget lidet troværdigt om Begivenhederne i hin Epoche; at han næsten blandede alle de Detailler, som han har anfört, og altid talte om Begivenhederne blot i almindelige Udtryk, i det han tænkte mere paa at danne höitravende slaviske Phraser end paa den historiske Nöiagtighed. Og saaledes kan „Sendelsen efter Varegerne hinsides Havet" ikke tages i den bogstavelige Betydning. Varegerne levede paa Havet; fölgelig naar Talen er om deres Indkaldelse, saa flyder Udtrykket „hinsides Havet" af sig selv fra det 11te Aarhundredes Rhetorikers Pen, ligesom hos de nyere Sladdrere enhver Yngling er „skjön", enhver Pige „yndig" ethvert Træ „grönt" og alle Fjender „listige". Hint Udtryk betyder kun at Jaroslav tilkaldte Varegerne, men hvorfra? — derom veed Forfatteren intet. Navnet Якунъ (Jakun) er öiensynligt forvansket af Afskriverne, thi slige Navne gives der ikke i de skandinaviske Fortællinger, og Bayer spildte sin Tid forgjeves ved at söge i dem efter denne Jakun og finde ham i den svenske Kongesön Jacob (Якобъ), som, uheldigviis for den lærde Akademiker paa ingen Maade behövede at være Begivenhedernes Helt; og eiheller er det bekjendt, at han nogensinde har været i Rusland. Desuden var Navnet Jacob de russiske Christne altfor bekjendt, til

---

Bind for Öinene." Og saaledes fægtede den blinde normanniske Viking ovenikjöbet med tilbundne Öine? . . . Forunderlige Tider! Hvorpaa grundede den Formodning sig at han havde dette Luda for Öinene, og at Luda betyder Bind? Annalisten taler hverken om det ene eller det andet; Luda blev baaret paa Brystet og paa Ryggen, men ikke for Öinene. Det er en Art gammelt polsk Pandser, Harnisk, Pandserskjorte, som bares under Klæderne. Бѣсъ во образѣ Ляха въ лудѣ Прологъ (Fanden i Skikkelse af en Polak med Harnisk — Prologen) — jfr. det russiske Academies Ordbog o. s. v.

at det skulde forandre sig i deres Mund til Jakun. Det er tilladeligt at troe, at i dette Ord er Bogstavet *m* af en Feiltagelse bleven forvexlet med *k*, og at man istedetfor Jakun maa læse Jamun, det er Eymund.

Eymund, som af de russiske Fyrster havde erholdt en Provinds, der, saavidt man kan see af Sagaen, laa et eller andetsteds i Lifland eller Estland, med den Betingelse at han skulde forestaae Landværnet, d. e. tjene Jaroslav i alle hans Krige med sine Normanner, maatte nödvendigviis være tilstede i Slaget ved Listven; og Nestor, som ikke kjendte noget til Fölgerne af Kampen mellem Storfyrsten og Brætschislav, kunde let antage at Eymund först dengang ankom eller blev indkaldt i Rusland. Men denne Gisning vilde være en Tilstaaelse fra vor Side for at han havde Attraa efter historisk Sandhed; vi ville ikke tage saadant Ansvar paa os, men forblive fast overbeviste om at han, overeensstemmende med hiin Tidsalders Aand, vilkaarligen forandrede Begivenhederne, for at udfylde Phraserne, efterligne Biblens Stiil, og, i sin raae Dialekt, kappes med de byzantinske Mönstre i det Æsthetiske.

OM GUNNARS HÖJ VED HLÍÐARENDE.

Af Amtmand Bjarne Thorarensen.

Det er Njálas Læsere bekjendt, at denne Saga fortæller at der blev opfört en Höj over den faldne Gunnar paa Hlíðarende, og ligeledes er det bekjendt i Omegnen: at en Forhöjning paa en Bakke inden Jorden Hlíðarendes Enemærker fra umindelige Tider er bleven kaldet Gunnars Höj, og at Traditionen lader denne Höj være Gjemmestedet for hiin berömte Helts Levninger.

Paalideligheden af denne Tradition er imidlertid af mange, og deriblandt ogsaa af nogle lærde Oldkyndige i den senere Tid dragen i Tvivl, især fordi Höjen synes blot at være en Deel af en Bakke, hvoraf den udgjör den överste Deel — fordi den ikke fuldkommen har den regulære cirkelformige Skikkelse som Gravhöje sædvanlig pleje at have — fordi Sagaen i dens 79de Capitel synes at give Höjen Plads i Syd fra Gaarden, hvorimod den omtalte traditionelle Höj ligger östen for den — og endelig fordi Jordskorpen er ved Elvebrud baade i den senere Tid og för Mands Minde bortskyllet af betydelige Strækninger inden Jorden Hlíðarendes Enemærker, og at det, da disse Strækninger netop ligge sönden for Gaarden, er muligt, at Gunnars virkelige Höj har staaet paa hine nu ödelagte Steder.

Da jeg er opdraget paa Hlíðarende og altsaa nöie bekjendt med Egnen, og jeg troer at en Undersögelse om Gunnars traditionelle Höj er hans virkelige Hvilested eller ei, ikke vilde være uden Interesse for Venner af Oldtidsminderne, saa vil jeg tillade mig at dröfte de ovenmeldte mod hiin Gravhöis Ægthed opkastede Tvivlsgrunde. At nu Höjen er opfört paa en Bakke kan vel, for sig betragtet, ingen Grund afgive for dens Ægthed, naar man kun kan nogenledes overbevise sig om, at den er, om endog kun tildeels, dannet ved Menneskehænder, skjönt man har taget en naturlig Forhöjning til Hjelp for at lette sig det betydelige Arbeide ved at opföre en Gravhöi. — Den lærde Oldgransker Jon Olafsson paastod under en Samtale, som netop var om Gunnars Höj, at saadant ofte har været Tilfældet, — og ustridig bærer den her omhandlede Höj endnu paa Nordsiden Præget af at den er opfört ved Menneskehænder, thi paa denne Side er den ikke alene fuldkommen cirkelformig, men endog opfört i ganske regelmæssige Afsatser, der udgjöre ligesom Trapper næsten op til dens Spidse. Paa denne Side er den bevoxet med Græs,

men paa Sydsiden er det at den er aldeles bar og bestaaer mest af Smaasteen med Jord imellem, og fordi den der er fladere, har den paa denne Side ikke ganske den afcirklede Form som paa Nordsiden, hvoraf atter fölger at Höjen i det hele ikke er fuldkommen cirkelformig, men denne Uregelmæssighed er efter min Mening ikke vanskelig at forklare; — Sydsiden er nemlig paa hele den söndre Deel af Island, Regnsiden, — og i Fljotshliden tillige Vindsiden, thi da den er Sydkanten af den fra Öst til Vest liggende Fjeldstrækning, som udgjör de i Njála saa ofte omtalte Þríhyrníngshálsar, saa ligger den i Læ for Nordenvinden, og den lave Bakke, som Gunnars Höj staaer paa, ligger temmelig tæt op til en enkelt norden for den liggende höi Fjeldaas, som reiser sig op af den nysmeldte Bjergkjæde og kaldes Háafjall. Nordsiden af Höjen har altsaa et godt Ly mod Nordenvinden og ligger desuden i Læ for Regn, derfor har Grönsværen ogsaa kunnet holde sig paa denne Side af den, medens Regn og Blæst forlængst har bortskyllet dens Jordlag paa Sydsiden, og det er da let at indsee at ogsaa endeel af den gruusblandede Jord, som har tjent til Höjens Fyldning, maa efterhaanden være deels nedskyllet deels bortblæst i de mange Aar, der ere forlöbne fra den Tid Höjen paa denne Side berövedes dens Jorddække — ogsaa sees der paa samme Side af den Tegn til at en Deel af den saaledes er nedstyrstet — og da det paa den Maade er let at forklare, hvorfor Höjen paa Sydsiden ikke har den samme cirkelformige, men noget fladere Skikkelse end paa Nordsiden, saa formener jeg at det er klart, at der ikke fra dens nuværende Udseende kan hentes noget afgjörende Beviis mod dens Ægthed.

Endnu mindre kan et saadant Beviis hentes fra Sagaens Udtryk at Högne og Skarphedinn vare „*hjá haugi Gunnars suðr frá*", thi naar disse Udtryk skulde betyde at Höjen var i Syd fra Gaarden Hlíðarende, saa maatte

der efter den rette gamle islandske Talebrug have staaet, enten: *voru suðr hjá haugi Gunnars*, eller: *hjá haugi Gunnars suðr*, hvorimod Ordet *frá* viser at der haves Hensyn til deres Stilling med Höjen, men ikke til Höjens mod Gaarden, at de nemlig stode söndenfor Höjen, eller bogstavelig oversat: „vare ved Höjen i Syd fra den", og denne Fortolkning bestyrkes ved selve Fortællingen i Sagaens 79de Capitel, at der nemlig var Maaneskin og de troede at see Höjen aaben og Gunnar at vende sig i den mod Maanen, — men dette kunde kun forekomme dem, naar de stode söndenfor, men ikke hvis de havde staaet paa den nordlige Side af Höjen. Imidlertid er det netop fra dette nöjagtigen forstaaede Udtryk, at man har hentet den föromtalte Formodning om at Gunnars Höj har staaet paa de nu ved Elvebrud ödelagte Strækninger söndenfor Gaarden Hlíðarende, — og da denne Grund for hiin Formodning maa bortfalde, saa er den allerede fra den Side gjendreven, men dens Urigtighed kan fra andre Sider ligefrem bevises.

Det er nemlig Aaen Þverá, som löber parallel med Bjergstrækningen Þríhyrníngsháls ved dens Sydside, og nu flyder næsten lige op til Hlíðarendes Hjemmemark, men i den senere Tid er tilvoxet saaledes, at den har foraarsaget de ommeldte Elvebrud, ved det at Elven Markarfljót, hvis egentlige Leje er paa Nordsiden af og parallel med Öfjeldsjökelen og den Bjergstrækning, der fra samme strækker sig mod Sydvest og ender sig i den i Njála omtalte Seljalandsmule, har fra Begyndelsen af det sidstforlöbne Aarhundrede, tildeels og undertiden heel, kastet sig mod Nordvest lige op til Þríhyrníngshálsar over Östsiden af de Sletter, som ligge mellem denne Bjergstrækning og Öfjeldene, og saaledes forenet sig med Þverá, men det er först for ikke fuldt 50 Aar siden at den har ödelagt noget inden Gaarden Hlíðarendes Enemærker, thi selv kan jeg erindre at Aaens Leje for henimod 45 Aar siden ikke

var bredere, end at man kunde have skudt med en Riffel over til den anden Side. Græsrige Sletter uden nogensomhelst naturlige eller kunstige Forhöjninger stödte fra begge Sider tæt op til Aaen, og Traditionen har heller aldrig vidst at sige af nogen Höj paa disse Sletter eller nogensteds inden Hlíðarendes Enemærker söndenfor Gaarden. Fra Östsiden har den bortskyllet meget lidet eller maaskee intet af Grönsværen af de Hlíðarende tilhörende Græsningspladse sönden for Þverá, thi ikke for mange Aar siden har Beboeren af en Östen for denne Gaard i Fljótshlíden beliggende Jord gjort Paastand paa Sommergræsning paa de östlige Dele af disse Sletter — men at Markarfljót först i Begyndelsen af det attende Aarhundrede har begyndt at gjöre nogen Skade paa de sönden for Þverá liggende og Gaarde i Fljótshlíden tilhörende Sletter, og at disse Ödelæggelser begyndte paa Östsiden af hine Sletter, bevises ligefrem af Arne Magnussons ved samme Tid forfattede Jordebog, da det i den Tid hedder: at Jorden Eivindarmules Græsningspladse begynde at ödelægges ved hiin Elv, og denne af Landnáma bekjendte Gaard er en af de östligste i Fljótshlíden, men saavidt jeg veed, har ingen af de faa Jorder, som i hiint District ligge östenfor den, nogensinde ejet Græsningspladse söndenfor Þverá. Da nu Traditionen om Gunnars Höj er langt ældre end hiin Bortskyllen af endeel af Fljótshlídens Græsmarker, og som meldt, ingen Tradition omtaler nogensomhelst Höj paa disse Steder, saa kan man allerede af det anförte med nogenledes Vished antage: at Höjen aldrig har staaet sönden for Þverá — og dette bestyrkes, som jeg haaber, ved Beretningen i Njála selv:

Dens 37te Capitel viser at Faar og Köer bleve om Sommeren, ligesom endnu, holdte i Sæter fra Hlíðarende, og at Sæterbolet, ogsaa den Tid som nu, var söndenfor Þverá, er klart af Fortællingen om at Atle, som af Berg-

thora blev sendt for at dræbe Kol, mödte paa Vejen Folk fra Hlíðarende, som vare paa Vejen til Mörk, og dem kunde han, — da Mörk ligger paa Nordsiden af Öfieldene, men Hlíðarende, hvorfra Mörk kan sees, paa Sydsiden af Þrítyrníngsháls, ikke möde anderledes end sönden for Hlíðarende, heller ikke kunde disse Folk have seet Kol ride fra Sæteret, naar det ikke havde været söndenfor Gaarden — og kort derefter mödte han Kol paa Hjemvejen fra Sæteret; desuden kan der ikke norden for Þverá nogensinde have været et Sæter fra Hlíðarende, efterdi denne Jords Enemærker nordenfor denne Aa aldrig have været vidtlöftige, da Fljótshliden maa antages at have været i den Tid nok saa tæt beboet som nu, derimod har Þverá dannet en naturlig Indhegning mod Kreature, saaat de idetmindste maatte standse, forinden de vovede at vade over den ind paa de til den fra Nordsiden grændsende og Hlíðarende tilhörende Enge, og da man nu desuden har den Fordeel at kunne see hele den söndenfor hiin Aa græssende Besætning hjemme fra Gaarden, men de titmeldte Gaard paa dette Sted tilhörende Strækninger ere af et betydeligt Omfang, saa er og var et passende Sæterbol for Hlíðarende inden dens Enemærker neppe andetsteds tænkeligt. Nu viser Jordbogens Landslejebalks 42de Capitel, at man i September Maaned, som nu, plejede at tage Kreature hjem fra Sæteret, og dette maa allerede forlængst have været skeet paa Hlíðarende den Tid Högne og Skarpheðinn hævnede Gunnars Död, thi af Njálas 77de Capitel sees: at det var om Efteraaret mod Slutningen af Höslætstiden, og altsaa sildig i September, at Gunnar blev dræbt, og en rum Tid derefter, formodentlig henimod Midten af October, da Höjen over ham allerede var færdig, maa det have været at Hyrden og Tjenestepigen, som dreve Faar forbi Höjen, troede at see Gunnar i den, og dette viser da klarligen, at Höjen maa

have staaet nordenfor Aaen, da Faarene vare i Nærheden af den efter Sætertiden — og at den netop maa have været i Nærheden af eller paa det Sted, hvor den nu saakaldte Gunnars Höj staaer, bliver endnu mere sandsynligt af Terrainets Beskaffenhed inden Hlíðarendes Enemærker nordenfor Aaen, thi vesten og nordenfor Gaarden er det kun en ubetydelig Strækning, som hörer den til, men derimod langt betydeligere mod Nordost og Östen og derhos ligge de bedste Græsningspladse paa denne Side. Da nu Tjenestefolkene om Aftenen dreve Faarene, hvad enten det nu har været hjem forat malkes eller paa Græs fra Malkningen, thi i October Maaned vedbliver man i Island endnu at malke Faarene enkelte Gange, saa falder netop den korteste og mageligste Vej fra de nysmeldte Græsningspladse tæt forbi den omtalte — ægte eller traditionelle — Gunnars Höj.

Ogsaa fra andre Sider taler Höjens Beliggenhed sammenholdt med det omtalte 79de Capitel i Njála for dens Ægthed; den ligger ikke langt borte fra Gaarden, men kan dog ikke sees fra den, ligesom den heller ikke sees fra nogen af de omkringliggende Gaarde eller fra nogensomhelst, være sig Alfarevej eller Bivej — her var altsaa det belejligste Sted for Högne og Skarphedinn til hemmelig Raadslaaen om hvorledes Hævnen for Gunnars Drab bedst kunde iværksættes, og Sagaens næstpaafölgende Capitel viser at Skarphedinn vilde holde sin Ankomst til Hlíðarende hemmelig. Sönden for Höjen er en liden jevn Plads, men norden for den er Jordbunden mere ujevn, hvilket ogsaa bestyrker det ovenanförte om at de have staaet söndenfor den — og naar den, som seer Höjen, foruden dens eget Udseende, ogsaa lægger Mærke til: at der tæt norden og vesten for den er en nu græsbegroet betydelig Fordybning, som er jevn, medens Grunden omkring og lige tæt til den er tuet, kan han neppe troe andet, end at

Fyldningen til Höjen her har været optaget og at den följgelig er opfört ved Menneskehænder, men dens Beliggenhed, sammenholdt med Njála vil overtyde ham om, at det maa have været over Gunnar paa Hlíðarende, at den er opkastet.

BIDRAG TIL OPLYSNING AF DEN DANSKE REFORMATIONSHISTORIE, VED H. KNUDSEN.

Allerede for 45 Aar siden udkom „*Den danske Reformationshistorie ved Dr. Frederik Münter*", (Kbhavn 1802, 2 Bd. 8vo.), der ikke blot overgik alt hvad der indtil da var skrevet over samme Æmne, men ogsaa formedelst dens med Indholdsrigdom forenede skjönne Form erhvervede sig en udmærket Plads i vor historiske Literatur. Siden den Tid ere ikke faa hidtil ubekjendte Kilder, om ikke just til vort Fædrelands Reformationshistorie, saa dog til dets Historie i Reformationstiden, komne for Lyset, og adskillige hidtil ubenyttede Aktstykker, Breve, Diplomer og enkelte Efterretninger vedkommende vor Reformationshistorie har jeg haft Leilighed til at blive bekjendt med. Jeg besluttede derfor at undersöge, hvilken Indflydelse Benyttelsen af disse vilde have paa Münters Fremstilling af vor Reformationshistorie. Men under denne Undersögelse viste det sig snart, at adskillige af de Efterretninger, hvormed de nye Kilder forsynede os, aldeles ikke lode sig forene med andre Efterretninger hos Münter. Det blev derfor nödvendigt at undersöge, om og hvorvidt der kunde paavises Hjemmel for disse sidste, og det befandtes da som oftest, at Münter havde optaget dem paa

Pontoppidans Auctoritet, idet han forudsatte som givet, at Pontoppidan for den danske Reformationshistorie havde med tilbörlig Omhu og Dygtighed fuldfört det Forarbejde, som nödvendig maa gaae forud for enhver Bearbejdelse af nogen Deel af Historien, og som bestaaer i en nöjagtig Vurdering af hver enkelt af de samlede Efterretninger og i en sikker Bestemmelse af Chronologien. Det er imidlertid langt fra, at Pontoppidan har udfört dette. En Jevnförelse af hans Kilder med hans Beretninger vil endog vise, at han hverken forstod at bedömme eller benytte sine Kilder. En naturlig Fölge heraf er da saavel, at der hos Pontoppidan findes ikke faa baade historiske og chronologiske Urigtigheder, som at disse gjenfindes hos Münter. At disse samme Urigtigheder gjennem Münters Værk ganske eller tildeels forplantedes til de fire Skrifter over vor Reformationshistorie, som Jubelaaret 1836 fremkaldte, er mindre paafaldende, især da deres Forfattere ikke höre til de egentlige Historikere.

En ny Bearbejdelse af den danske Reformationshistorie efter dens Kilder, er saaledes ingenlunde noget overflödigt Værk. At levere et saadant, har dog — som enhver let vil skjönne — ikke været Hensigten med de fölgende Blade. Jeg har blot dermed troet at levere et brugbart Forarbejde for et saadant Værk, og skal være veltilfreds med at have anvendt megen Tid og Flid derpaa, dersom en tilkommende Bearbejder af vor Reformationshistorie vil finde, at jeg har bidraget noget til at lette ham sit besværlige Arbejde.

I. HANS TAUSEN OG REFORMATIONEN I VIBORG.

I den almindelige Beretning om Tausens tidligere Liv: hans Skolegang, Lehnsmanden (hvor?) Knud Ruds

Omsorg for ham, hans Optagelse i Antvorskov Kloster[1] er der meget, som ikke bör antages for sikkert, för det ved en nærmere Undersögelse er befundet at fortjene vor Tiltro. Denne Undersögelse har jeg ikke seet mig istand til at fuldföre, og maa derfor her forbigaae Tausens Ungdomsaar. Det er först fra den Tid af, at Tausen kom til Kjöbenhavns Universitet, at Kilderne sætte os istand til at fölge ham nogenlunde paa hans Vandring gjennem et höjst virksomt og og for Samtid og Efterslægt velgjörende Liv.

Det var da i Efteraaret 1521 at Tausen begav sig til Kjöbenhavn, dog ingenlunde for at ansættes som Lærer i Theologien ved det derværende Universitet, men for der at begynde eller fortsætte sine i Klosteret begyndte theologiske Studier (jfr. Werlauffs Bidrag til Kjöbenhavns Universitets Hist. S. 5 Anm. 5), og i October Maaned samme Aar blev han optaget i de academiske Borgeres Tal. For denne Tidsbestemmelse have vi ikke blot Hvitfeldts Vidnesbyrd (Kong Frederik I. Hist. S. 158: „anno 1521, mense Octobri profiteret han publice til Kjöbenhavn Theologiam"), hvilket dog ikke kan ansees for fuldkommen paalideligt, da flere af denne Forfatters Efterretninger om Tausen (anf. St. S. 157-58) ved nærmere Undersögelse ville findes at være uhjemlede; men ogsaa Hans P. Resens (Lutherus triumphans fol. G 3: „Mense Octobri inscriptus est in matriculam academiæ ad theologicæ facultatis pro fessionem"), hvorpaa vi kunne stole, da den sidstnævnte Forfatter upaatvivlelig har uddraget denne Efterretning af vort Universitets ældste, for længe siden bortkomne Ma-

---

[1]) Jfr. Münter Den Danske Réform. Hist. I. 342 fg. Kirchengeschichte von Dänemark u. Norwegen, III. 72. Rohmann Hist. Fremstilling o. s. v. S. 90-91. (Det er kun for de Læseres Skyld, der ikke kunne have Münters Værk ved Haanden, at jeg her og i det Fölgende citerer det sidstanförte Skrift, hvilket Enhver let vil kunne overkomme.)

trikel (jfr. Luther. triumph. fol. D, hvor denne Matrikel paaberaabes). Et ikke mindre tilforladeligt Vidnesbyrd have vi angaaende Tiden, da Tausen kom til Vittenberg; thi i dette Universitets Album anföres blandt de i Sommersemestret 1523 indskrevne Studerende: *Johannes Thaussen ex Dacia, Roshildensis Dioeceseos, 16 Maji*[1]. Det er heraf klart, at Tausen studerede i Kjöbenhavn, förend han besögte fremmede Universiteter; og da han nödvendig maa antages at have opholdt sig i det mindste et halvt Aar[2] i Kjöbenhavn (snarere længere end kortere), kan han ikke være kommen til Löwen eller Cöln förend henimod Efteraaret 1522[3]. At Tausen besögte begge de nysnævnte Universiteter, sees af hans Gravskrift, der findes trykt i Pontoppidans Annaler (III. 149-50), i Röns Sciagraphia Lutheri Danici (Theses & Additam. no. XVII.), og hos Suhr (Tausens Levnet S. LI-LII)[4] o. fl. St.; men hvilket af dem

[1]) For dette Datums Rigtighed besidder vort Universitetsbibliothek nu det gyldigste Beviis i en Fortegnelse over de Danske, som have studeret i Vittenberg i Aarene 1502–1565, uddraget af dette Universitets Album ved Dr. C. E. Förstemann og af ham i Aaret 1836 tilsendt det theologiske Facultet i Kjöbenhavn. — [2]) Kong Hans's Forbud af Aar 1498, at Ingen maatte begive sig til fremmede Universiteter, förend de i tre Aar havde studeret ved det Kjöbenhavnske (Thura Infantia et pueritia academiæ Hafn. p. 24–25), har Tausen paa ingen Maade efterlevet. — [3]) Man seer heraf, hvor upaalidelig den almindelige Beretning er, ifölge hvilken Tausen skal have tiltraadt sin Udenlandsrejse i Aaret 1517 (Rön Sciagr. Lutheri Dan. p. 5. Wandall Mindesm. paa Jægerspr. I. 289. Münter Kirchengeschich. III 74) eller 1518 (Münters Danske Ref. Hist. I. 345. Suhr Tausens Levnet S. VII.) og först efter sin Hjemkomst fra Vittenberg havde begivet sig til Kjöbenhavn. (Hverken Hvitfeldt eller Pontoppidan angive det Aar, i hvilket Tausen rejste udenlands). — [4]) Denne Gravskrift er forfattet af Tausens Svigersön Hans Laussön, der döde 1591 som Biskop i Ribe. I Langebeks Script. rer. Danicar. VII. 203–204 haves en anden Gravskrift over Tausen, forfattet af Mag. Peder Jensen Hegelund, födt 1512

han först besögte, maa her lades uafgjort[1]. Hans Ophold ved dem begge kan imidlertid ikke have været stort længere end et halvt Aar, da han, som vi ovenfor have seet, ikke kan være taget bort fra Kjöbenhavn förend i Sommeren 1522 og han allerede i Midten af Maj Maaned 1523 befandt sig i Vittenberg. Men i hvor kort Tausens Ophold i Löwen og Cöln end var, saa maa det dog antages for et af de mærkeligste Tidspunkter i hans Liv; thi under det var det, at han, der upaatvivlelig forlod sit Fædreland som en nidkjær Katholik eller Papist, blev bekjendt med Luthers Lære, og under det foregik den fölgerige Forandring i hans religiöse Overbeviisning, der lod ham fatte Beslutningen at drage til Vittenberg for at höre Luther[2]. Efter at han var kommen der, blev han nu Luthers flittige

i Ribe, hvor han först blev Rector (1569), siden Lector (1580), dernæst Provst og Sognepræst til Domkirken (1588), og tilsidst Biskop (1595–1614.). (Videre om ham see Pontoppidans Annaler III. 153–55; Nyerup og Rahbeks Den danske Digtekunsts Historie II. S. 6). Den sidste Gravskrift kan ikke være forfattet sildigere end 1580, da Cornelius Hamsfort (den ældre) har meddeelt den, og han döde i det nysnævnte Aar. Senere er vel heller ikke den förstnævnte Gravskrift forfattet. Ingen af dem kan antages ældre end 1569, og maaskee ere de begge forfattede omtrent paa een Tid, og Aaret 1576 bliver nok omtrent det Aar, i hvilket de ere skrevne (jfr. nedenf. S. 96 Anm. 2). Naar i det fölgende blot Tausens Gravskrift paaberaabes, uden at dens Forfatters Navn tilföjes, da menes altid den förstnævnte, af H. Laussön forfattede.

[1]) Hvitfeldt (a. St. S. 158) lader Tausen drage först til Cöln og derfra til Vittenberg; om hans Ophold i Löwen veed han intet at sige. — [2]) Jfr. Gravskriften: In Germaniam missus, ut papistica imbutus matæologia, rediret ejusdem fidus propugnator, immutatis divinitus studiorum rationibus, Lovanii et Coloniæ pertæsus, Vitebergam se contulit. — Om Tausens Ophold i Cöln siger Hvitfeldt (a. St. S. 158), at det varede ikke længe; „thi der han oc fick at læse de Lutherske Böger oc vilde vide der Kundskaff om, bleff hand slet og aldelis omuent, oc er dragen til Wittenberg."

Tilhörer i en Tid af noget over et Aar[1]. Men at hans Ophold der skulde være forbleven ubekjendt for den Antvorskovske Prior — som man i Almindelighed foregiver — er der slet ingen Grund til at antage. Tvertimod giver Gravskriften tydelig Vink om, at det er blevet röbet, i det den beretter, at Tausen *blev hjemkaldt* för han havde ventet det[2], og *ved Hjemkomsten kastet i Fængsel.*

Spörge vi derpaa, *naar* Tausen kom hjem, da kan dette Tidspunkt neppe mere nöjagtig angives; men af det ovenfor anförte er man allerede berettiget til at uddrage den Slutning, at han ikke kan være kommen hjem förend nogen Tid efter den 16de Maj 1524 og ikke senere end den 16de Maj 1525. Noget bestemtere kan dog dette Tidspunkt angives. Thi fra Tausens Ankomst til Vittenberg og til hans Hjemkomst til Antvorskov Kloster maa man antage, at der *i det allermindste* er forlöben en Tid af fem Fjerdingaar (Opholdet i Vittenberg allene varede jo, ifölge Gravskriften, paa andet Aar, og Hjemrejsen har dog ogsaa varet nogen Tid, især hvis han, som Hvitfeldt beretter, under den tog Magistergraden i Rostock)[3], og

---

[1]) See Gravskriften: Ubi — nemlig i Vittenberg — cum D. Lutherum incredibili discendi aviditate anno altero audivisset. — Pontoppidan (Annal. III. 141) vil desuden vide, ikke blot, at Tausen ogsaa hörte Melanchthon (hvad der da er rimeligt nok), men ogsaa at han „profitirte auch aus der Vorlesung Philippi Melanchthonis in humanioribus so viel, dass er auf seiner in patriam angestelleten Rückreise unterweges auf der Rostockischen Universitet in Magistrum Philosophiæ promovirte." — [2]) Prius sua opinione revocatus est in patriam. — [3]) Hvitfeldt siger blot (a. St. S. 158): „Paa Hjemreisen er hand promouerit til Mestere til Rostock." Rön (a. St. S. 6) fuldstændiggjör denne Efterretning paa sin Viis og beretter, at Tausen paa Hjemreisen fra Vittenberg „tog Touren lige til Rostok, hvor han blev en kort Tid, og imidlertid holdt adskillige Samtaler med de Höjlærde paa den höje Skole, som formedelst hans befundne Lærdom og Skikkelighed tilböde ham Magistergraden, hvilken han imodtog."

ifölge Mag. Peder Hegelunds Gravskrift over Tausen maa han allerede have været i Danmark — og vistnok i Antvorskov — inden Udgangen af 1524[1]. Tausens Ankomst til Antvorskov kan altsaa ansættes til Tidsrummet mellem 16de August og December Maaned 1524.

Det er let at forudsee, at der mod Rigtigheden af denne Slutning vil blive opkastet den Indvending, at Tausen dog vel maa være kommen tilbage til sit Fædreland inden den nysnævnte Tid, eftersom han ifölge Hvitfeldt og en stor Mængde nyere Skribenter offentlig tiltraadte sin reformatoriske Löbebane i Antvorskov Klosterkirke Skjertorsdag eller Langfredag, *d. e. den 24de eller 25de Martii* 1524 — altsaa paa en Dag, der ligger indenfor det Tidsrum, i hvilket han her antages at have været udenlands — ved i en Prædiken at forklare en af den evangeliske Læres Hovedsætninger, hvis Antagelse maatte lede til Frafald fra den romerske Kirke.

Forelöbig maa hertil bemærkes, at alle de Skribenter, som foruden Hvitfeldt have omtalt denne Tildragelse, ere yngre end Hvitfeldt og have, umiddelbart eller middelbart, laant deres Beretninger herom af hans Kong Frederik I. Historie S. 158. Ham have vi altsaa allene at holde os til. Men Hvitfeldts Vidnesbyrd angaaende dette Faktum kan ikke tillægges nogen synderlig Vægt, eftersom adskillige af de af ham paa samme Sted (S. 157-59) meddeelte Efterretninger om Tausen ved en nöjere Undersögelse ville findes upaalidelige, og det netop i chronologisk Henseende. Saaledes f. Ex. fejler Hvitfeldt, naar han lader Tausen studere ved fremmede Universiteter förend ved det Kjöbenhavnske, istedenfor at Tausen — som ovenfor er viist —

[1]) Qui (Tausanus) sub gubernatione Friderici I. inde usque ab anno MDXXIIII et deinde tempore interregni et porro cum Antichristi in Dania propugnatoribus assidue voce et scriptis conflictatus fuit.

först drog udenlands efterat han havde været i Kjöbenhavn; og endnu værre — om muligt — farer han vild, naar han beretter, at Tausen *blev forviist* St. Hans Kloster i Viborg af Prioren *i Aaret 1528*, da Tausen dog — som vi siden ville erfare — *frivillig forlod Klosteret*, vistnok tvertimod Priorens Villie, *i det seneste i Aaret 1526*.

Disse Hvitfeldtske Efterretninger kunne derfor ikke være öste af ældre paalidelige Optegnelser, men maa ansees at være laante af Sagnet. Men dette vender jo næsten altid op og ned paa Begivenhedernes Tidsfölge, og kan fölgelig aldeles ikke komme i Betragtning, hvor der er Spörgsmaal om denne.

Disse Bemærkninger kunne vel ansees tilstrækkelige til at vise, at Hvitfeldts paa det anförte Sted meddeelte Efterretninger om Tausen ere overhoved alt for upaalidelige til at kuldkaste en Tidsregning, som er bygget paa Data, der for sig betragtede maa antages for aldeles paalidelige. Og at i Særdeleshed hans Efterretning om Tausens Prædiken i Antvorskov om Skjertorsdagen 1524, — den Efterretning, hvormed vi her egentlig allene have at gjöre, — er aldeles forkastelig, kan desuden ogsaa paa anden Maade godtgjöres. — Et vægtigt Argument derimod kan allerede hentes fra den Skibbyske Krönikes fuldkomne Taushed om denne Tildragelse, der dog var alt for mærkelig til at Krönikens Forfatter *(Povel Eliesen)* — som umulig kunde forblive uvidende derom — ikke skulde have berört den med en eneste Töddel[1]. Men — hvad mere er — Tausens Gravskrift vidner saa tydelig mod Hvitfeldt, at den endogsaa berettiger os til den Paastand, *at Tausen* ***aldeles ikke*** *har faaet Tilladelse til at prædike i Antvorskov efter sin Hjemkomst fra Vittenberg.* Thi

[1]) I Chronicon Skibyense omtales Tausen for förste Gang, og det blot lejlighedsviis, under Aar 1526; see Langebeks Script. rer. Danicar. II. 580. 581.

först lærer den os — som vi ovenfor have seet — at Tausens Ophold i Vittenberg ikke blev Prioren ubekjendt; og dernæst tilkjendegiver den, at Tausen ved sin Hjemkomst ikke lagde Dölgsmaal paa sin religiöse Overbevisning, samt at Prioren tog sin Tilflugt til strenge Forholdsregler for at afskjere alt Samkvem imellem den hjemkomne Kjetter og Klostrets rettroende Beboere. Reversum — siger den — Cruciferi Antvorscovienses, ob constantem agnitæ veritatis confessionem, turri exceperunt fœtida et tenebrosa. Der gaves saaledes ikke Tausen nogen Lejlighed til i Antvorskov Kloster at udbrede Luthers Lære enten hemmelig eller aabenbar; og det Spörgsmaal, hvorledes det var muligt for den heftige og fyrige, altid rask handlende Tausen i hele to Aar at prædike uden at röbe sin Overbevisning — et Spörgsmaal, der vanskelig vil kunne besvares tilfredsstillende uden at plette Tausens Navn — bliver der nu ingen Anledning til at opkaste.

Om Tiden, Tausen maatte tilbringe i det Antvorskovske Fangetaarn, og om Maaden, hvorpaa han der blev behandlet, fattes os, paa det nysanförte Sted af Gravskriften nær, aldeles paalidelige Efterretninger; thi de nyere Skribenters Beretninger desangaaende ere, forsaavidt de gaae videre end Gravskriften hjemler, egentlig intet andet end löse Formodninger, eller stötte sig dog kun paa upaalidelige Sagn. Vi kunne derfor ikke opholde os længere ved dette Afsnit i Tausens Liv, men maa fölge ham videre paa hans reformatoriske Löbebane.

Fra Fængslet i Antvorskov blev Tausen af dette Klosters Prior, Eskil Thomsen, sendt til Viborg, og formodentlig strax ved Ankomsten dertil er han paa ny bleven indespærret i et Fængsel i det derværende Johanniterkloster af dettes Forstander, Peder Jensen, til hvis Varetægt han nu blev overgivet [1].

---

[1]) See Gravskriften: Inde (neml. fra Fangetaarnet i Antvor-

Men forinden vi gaae videre frem i vor Undersögelse angaaende Tausens Ophold i Viborg og hans Virksomhed for Reformationen i denne By, maa vi fört gjöre os bekjendte med et mærkeligt, vel ikke aldeles ubekjendt, men hidtil ikke tilbörlig benyttet Aktstykke, som i denne Henseende forsyner os med de vigtigste Oplysninger. Det bestaaer i en Beretning om Tausen under hans Ophold i Viborg[1], som Hr. *Morten Hvas*[2] i Viborg mundtlig med-

---

skov) Viburgum dimissus, ut aut minis, aut vi, aut quovis tandem illicio a veri turbaretur proposito: longe majore heroici animi alacritate instar generosæ palmæ sese attollens, ne quidem *e carcere*, misso per fenestram vocis nuncio, affluens vulgus erudire destitit. (Prioren i det Viborgske Johanniterkloster stod under Prioren i det Antvorskovske).

[1]) Uden Tvivl *Morten Mortensen Hvas*, der i Aaret 1542 succederede *Hr. Thöger* (Lövenbalk) i Præsteembedet til Sortebrödre Kirke i Viborg og döde Aar 1577; see Chr. Erichsens Beskrivelse over Viborg (Haandskr. paa Universitetsbibliotheket, Additam. Nr. 80 fol.) S. 416. 268. 314. 318; eller ogsaa *Morten Hvas*, der var Kannik i Viborg 1552 og 1555 (Supplem. til Krags og Stephan. K. Christian III's Hist. S. 230–235) og 1556 (Diplom. Arna-Magn. fasc. XIII. no. 11) — hvis disse ere forskjellige Personer, hvilket de dog neppe ere, eftersom Morten Mortensen Hvas kaldes Sognepræst til Sortebrödre Kirke og Canonicus til Domkirken (Chr. Erichsen a. St. S. 416). — [2]) Den har været kjendt af Dr. theol. M. Wöldike, som i sin Apologia concionator. evangelicor. p. 214 har optaget en enkelt af den hentet Efterretning (om at Franciscaneren Rasmus blev Præst i Boffwe). Rön har havt den i sine Hænder, men synes först at have faaet den (maaskee af Biskop L. Harboe) efterat idetmindste den Deel af hans Biographia Tausani, der handler om Reformationen i Viborg, var færdig fra Pressen; thi han har först benyttet den for de „Theses et Additamenta", som findes foran den egentlige Biographi bagefter Fortalen. Der er den benyttet i Nr. X (afskrevet nedenfor S. 96 Anm. 3) og Nr. XI, der lyder saaledes: „Sed ob multitudinem locum ampliorem qværerent Auditores, agentes igitur cum Rectore Scholæ M. *Jacobo Skionning* de templo D. Johannis,

deelte *Johannes N. Block* [1] og denne igjen skriftlig meddeelte Rectoren ved Ribe Skole Magister *Peder Hegelund* [2] i et Brev, som er dateret den 19de Juni 1576. Dette Brev meddeles her efter en Afskrift, som Dr. *Peder Terpager* (Forfatteren af Ripæ Cimbricæ) har taget deraf og som nu opbevares i Ribe Skoles Archiv, hvorfra Underbibliothekar Thorsen ved Professor Dr. Thorups Godhed har forskaffet Forfatteren den tillaans. Iövrigt er det kjendeligt, at Terpager, da han tog denne Afskrift, har fört Pennen med en stærkt rystende Haand. Den kan derfor antages at være bleven til i et af hans sidste Leveaar, da ogsaa Synet maa have slaaet den bedagede Olding fejl. Vi maa derfor ikke være saa ubillige at gaae i Rette

---

qvod, sibi pro officio assignatum, illis ad conciones ibi habendas concessit; Ut ut etiam illud non satis capax freqventiæ auditorum, templum Franciscanorum, frustra rogatum, occuparunt, sed exinde a Monachis arcebantur, et postea aliquo tempore in coemiterio conciones sub dio habebat Tausanus, *teste Joh. N. Blockio in epistola sua Ms. ad M. Petrum Hegelundium*, t. t. Rectorem Scholæ Ripensis".

[1]) Rimeligviis Kannik og Lector i Viborg Mag. *Jens Block*, som döde den 22de Oktober 1580 (Chr. Erichsen a. St. S. 279). Ved et Brev, dat. Nyborg den 27. Novembr. (15)64, skjenkede Kongen Mester *Jens Block* et Kannikedom ved Viborg Domkirke, kaldet Huornum Præbende, som var blevet ledigt ved Kanniken Michel Jensens Död. I en Skrivelse af 6 Martii 1571 fra Viborg Domkapitel til Kongen beretter Kapitlet, at dets Superintendent, Mester Kjeld Juel, var död den 2den Martii nu forgangen, og siger at have affærdiget deres Medbroder og Kannik, Mester *Jens Block*, Eders Naades Villie, gode Raad og Samtykke derudi ydermere at forfare, om der efter Kirkens Ordinants og Skik maa efter Eders Naades Villie skee Election" eller om „Eders Naades kongl. Majestet derudi anderledes er tilsinds; efter hvilket Eders Naades Raad og gudfrygtige Villie vi ville gjerne som troe og hörsomme Undersaatter os rette og holde" (Orig. i Geh. Arch.). — [2]) Om ham see ovenf. S. 87-88 Anm. 4.

med Terpager for de Mangler og Fejl, som vi ville finde i hans Afskrift, men hellere söge at afhjelpe og rette dem saa godt vi kunne. Da det forresten synes hensigtsmæssigst at give den Terpagerske Afskrift saa nöjagtigt som muligt, ere Rettelserne [1] meddeelte i Anmærkninger under Texten; og de Ord i Afskriften, der ere saa utydelig skrevne, at der kan være Tvivl om deres rette Læsning, ere her udmærkede med mindre Skrift.

Vita M. Joh. Tavsani.

JHS. Die 25 Martii allatæ sunt literæ tuæ, D. Mgr. Petre, amice colende, in qvibus inter cætera a me petis Vitam Tavsani, piæ memoriæ, apud nos transactam, ad te perscribi [2]. Et licet nihil magis mihi in votis fuerit, qvam ocyssime tuæ voluntati paruisse, cum inter conjunctissimos amicos ob veterem ut et novam necessitudinem te habeam fraternoqve complectar animo: partim tabellarii vanitate juxta fidem datam non reversi, partim rei difficultate huc usqve remoratus sum, qvo minus vel tuæ petitioni vel meo desiderio satisfecerim. Nam auditis complurium senum narrationibus, nulla mihi D. *Martini Hvass* verisimilior est visa: eam itaqve ut ab ipso accepi subjungam.

Anni R [3] 51, ex qvo Angvordschovia huc venit *Tavsanus*, emissus ab ejus loci Priore ad M. *Petrum*, Cruciferorum ordini Præpositum [4], ut hic pro sua facundia et, qvo putabatur aliis præcellere, ingenii acumine, Tavsanum

---

[1]) Rettelserne med Mærket *Mg* skyldes Hr. Professor Madvig, de med Mærket *K* hidröre fra Meddeleren; om dem, som ingen Mærke have, har Hr. Professoren været enig med mig. — [2]) *Maaskee* kan Anledningen til denne Begjering söges i, at Hegelund og Laussen vare i Færd med eller havde i Sinde at forfatte deres ovenomtalte Gravskrifter over Tausen. — [3]) At dette *R* bör rettes til *sunt*, kan neppe med Grund betvivles. Det er Forkortelsen *s̄t* ɔ: *sunt*, som Terpager har taget for et *R*. — [4]) ɔ: Peder Jensen, Forstander, d. e. Prior eller Commender (lat. *Commendator*, t. *Comthur*), i Johanniter-Klostret i Viborg.

Lutheri doctrina imbutum vel ad saniorem mentem revocaret vel ita silentium ei imponeret, ne postea inceptam doctrinam profiteri avderet.

In hoc Cruciferorum Monasterio cum menses aliqvot vixisset, in ejusdem M. Petri amicitiam ita se insinuavit, ut ipsi concederetur singulis diebus Dominicis, vespertinis Sacris finitis, concionem exhibere. Ad eam copiosa civium et promiscuæ multitudinis turba advolavit, ut M. Petrum tandem facti poeniteret et cum aliis deliberare inciperet, qvomodo in exspectato[1] præsenti et instanti malo occurreret.

Tavsanus itaqve Præpositi animum a se abalienatum videns, sub finem concionis qvodam die in qvanto periculo versaretur exponens, petiit, ut si avditores animadverterent aliqvos ad se redire fructus ex ejus concionibus, despicerent[2] deinceps, ut in tutiorem locum reciperetur.

Tum licet plurimi cives id officii cum vitæ discrimine libenter ipsi præstitissent, in ædes Fratris *Petri Tranii* Ponconsulis[3] commigravit, ejus tum auctoritate tum amicorum copia ratus se munitiorem. Circa id temporis advenit M. *Georgius*[4], Fionensis postea Superintendens, Tavsano familiaris et fidus Achates tumqve[5] nullus pateret exhibendæ concionis locus, egerunt cum M. *Jacobo Skiöning*, Scholæ Rectore[6], ut[7] templum D. Johannis, tunc —[8] ipsi assignatum[9], admitterentur. Is qvidem op-

---

[1]) Læs: *inexspectato*. — [2]) corr. *dispicerent* Mg. — [3]) Læs *Consulis* eller *Proconsulis*. Jfr. Rön, a. St. Thes. & Additam. no. X: „Tausanum e Monasterio Viburgensi ejectum recepit ProConsul Petrus Tranius in ædes suas, ubi aliqvo tempore conciones habuit." — [4]) Jörgen Jensen Sadolin, som blev den förste Biskop i Fyen efter Reformationen. — [5]) Læs: *Cumqve*. — [6]) Blev 1537 Biskop i Viborg. — [7]) corr. *ut ad*. Terpager har först skrevet *ad* og derefter rettet dette til *ut*. — [8]) Istedetfor denne Streg i den Terpagerske Afskrift kunne vi med temmelig Sikkerhed indsætte Ordene *pro officio* eller desl. Jfr. næste Anmærkning og Rön a. St. Thes. et Additam. Nr. XI (anfört ovenfor S. 93 Anm. 2). — [9]) I det Viborgske Capitels Statuter af Aar 1440 findes allerede

timæ eorum voluntati libentissime acqvievit, sed tanta affluxit multitudo, ut ne hoc[1] satis esset capax[2] partem itaqve in coemeterio staitum e scala adhuc manente et iterum[3] in turrim ascendentibus præbente, ut prius, docuit. Hæc commoditas qvia sua habebat incommoda, utrinque est receptum in Templum Franciscanorum altero paulo amplius se conferre. Unde cum a Monachis arcerentur, aliqvoties concionatus est ab ædicula demortuorum ossibus coacervandis ædificata. Verum plus[4] injuriæ et comptemptus impatiens, admotis arietibus Templi fores discusserunt, et magna alacritate postea aliqvandiu in[5] scamno docentem avdiverunt. Interea Georgius Frisius Episcopus, loci et hospium (sic) vicinorum Monachorum nempe[6] occasionem nactus (situm . . . .[7] Templum inter Monasterium et Sedem Episcopalem), emittit Aulæ Præfectum Paulum Stigotum[8] cæteris domesticis, ut concionantem Tavsanum cum præsenderent[9] et intra muros adducerent. Ille edicto parens aggreditur, finem dicendi faciat et Dominum Episcopum adeat, Jubet[10].

Tum Tavsanus: In Majoris Domini, inqvit, negotio detineor; eo expedito, si placuerit, eum invisam. Cum

---

den Bestemmelse: „Scholasticus idoneus instituatur per Episcopum et Capitulum, *qvi Ecclesiam S. Johannis* in Wibergia Scholæ annexam habeat." Pontoppidan Annal. II. 580.

[1]) adde *quidem* Mg. — [2]) Jeg har her intet Skilletegn sat, fordi intet saadant findes i Terpagers Afskrift og fordi det fölgende forvanskede Sted maa emenderes för det kan afgjöres, hvilket Skilletegn her bör anvendes. Hr. Professor Madvig retter dette Sted, efterat have sat Punktum efter *capax*, saaledes: at *partem itaque in coemeterio staitum e scala &c.* forandres til: *Partim itaque in coemeterio, partim e scala &c.* — [3]) corr. *iter* — [4]) corr. *populus* Mg. — [5]) corr. *e.* — [6]) Læs: *ope* Mg. — [7]) Her findes i Terpagers Afskrift to Forkortelsestegn, der ikke kunne læses, men med Grund antages at betyde: *enim erat.* — [8]) Læs: *Paulum, stipatum* Mg. *Paulum Stigoti cum* K. — [9]) Læs: *comprehenderent.* — [10]) Læs: *jubens* Mg.

vero acrius finem urgeret et vim minaretur, cives alii eum circumcingunt, alii in vicinam plateam excurrunt, ubi furor diversa ministravit arma, aliis uxores arma ex ædibus asportant, donec considerato periculo Episcopalis ille fugam cum suis capesseret. Hisce diebus cæpit et Gardianus ejusdem Monasterii, Dn. *Erasmus* [1], Papisticis renunciare erroribus, noctuque Monasterio avfugit, et postea Ecclesiæ Voffve [2] Pastor est factus.

Cum itaqve Incolæ duo sibi vindicassent Templa, Franciscanorum et Dominicanorum, huic M. Georgium, illi vero Tavsanum præfecerunt. Interea temporis missæ et alii ritus Papistici in æde Cathedrali peragebantur, et inter alios Sacrificulos fuit qvidam ob elatam vocem Stentor dictus, Her Clavs Rober. Qvodam die cum ipse [3] Missam visitaret, civis qvidam Christiernus Stub, conductus vel aliis non insvavibus congerronibus allectus, potius [4] accurrit et calicem et [5] præripit et in pedes coniicit. Sacrificu-

---

[1]) Denne Erasmus er uden Tvivl den samme, som Erasmus Minorita Viburgensis, der 1526 blev advaret af Povel Eliesen om at vogte sig for Tausen (Olivarius De vita & scriptis Pauli Eliæ p. 112). Daugaard betvivler ellers, maaskee med Grund, at han har været Guardian (Om de danske Klostre p. 358). — [2]) Om Terpager her har skrevet *Voffue* eller *Boffve*, tör jeg ingenlunde med Bestemthed sige, da Begyndelsesbogstavet er saa utydelig skrevet, at det vil være vanskeligt at afgjöre, om det skal være et *B* eller et *V*. — Wöldike har læst *Boffwe* (Apologia concionator. evang. p. 244). Jeg troer at her bör læses *Voffve*, og min Grund for denne Læsemaades Fortrin for den anden er den, at man kjender et Sogn i Jylland, der kan antages at være det ovennævnte Voffve Sogn (*Ove* i Hindsted Herred, Aalborg Amt); hvorimod der, saavidt jeg veed, hverken har været eller er nu i hele Danmark noget Sogn af Navnet Boffve eller Bove. I et Kongebrev af A. 1530 nævnes *Offwe* Kirke (Register over alle Lande Nr. 2 p. 107). — [3]) Læs: *qui quum quodam die* Mg. — [4]) Læs: *ocius* Mg. eller *protinus* K. — [5]) Istf. *et* læs: *ei*.

lus fugientem inseqvitur. Hanc non tragoediam sed catastrophen risu excipientes plurimi, præcipue Martinus Hegelius, hunc Roberum cum suis complicibus composuerunt, et extemplo suggestum conscendit Tausanus (ut vel forte fortuna vel Dei providentia eodemqve tempore in Templum venerat) et pro concione interpretatus est locum Apoc. XIV: Cecidit, Cecidit Babylon, civitas illa magna, qvæ a vino iræ fornicationis suæ potavit omnes gentes etc. Ita . . . . stici[1], mutata prope[2] forma, Psalmos Dominicos[3] in Tavsanum[4].

Ita in dies clara Evangelii Lux magis affulgere coepit. Qvorum omnium Rumor cum inter alios ad Hafnienses delatus esset, M. Tavsanum a nobis avocarunt, ubi utj suis[5] perstitit donis[6] tandem ad vos veniret.

Illud tamen scribam, nostros Cives, cum rescivissent eum Hafniæ in summo periculo versari, ad Senatum Hafniensem scripsisse, ut eum vel insimili[7] vel majori honore haberent, vel incolumem ad se remitterent, paratissimi non fortunæ bona, sed Vitam, si opus foret, pro eo exponere.

Boni consule, Mi Hegeli, et me meaqve opera audacter utere, nec gravari[8] D. M. Lagonium, M. Jacobum etc. amicissimos incontr . . salutare. D. 19. Junii A. 1576.

T. T. Johan. N. Block.

(Inscriptio Epistolæ:) Dn. Magistro Petro Heggelio, Scholæ Ripensis Rectori vigilantissimo, fratri suo in Christo.

Det er iöjnefaldende, at Morten Hvas's i det her indförte Brev meddeelte Beretning i mange, og det væsentlige Punkter enten afviger fra eller ligefrem strider imod den almindelige, saa at sige vedtagne Fremstilling af Tausens

[1]) Kan maaskee ogsaa læses . . . *lici* og bliver vel enten *Evangelici* eller *Ecclesiastici*. — [2]) Læs: *propere*. — [3]) Læs: *Danicos*. — [4]) Istfor *in Tavsanum* læs: *instaurarunt*. Mg. — [5]) Læs: *ubi, ut prius, perst*. — [6]) Læs: *donec* Mg. — [7]) Læs *in simili*. — [8]) Læs: *gravare* Mg.

Virken for Reformationen i Viborg. Og da Striden mellem begge Beretninger ved nærmere Undersögelse vil befindes at være ikke blot tilsyneladende, men virkelig, maa ethvert Forsög paa en Forening af dem ansees for stridende mod al sund Kritik. Den Opgave, Kritiken her faaer at löse, kommer derfor til at bestaae i Besvarelsen af det Spörgsmaal: *Hvilken Beretning, den almindelige eller Morten Hvas's, bör gives Fortrin? eller hvilken af dem bör forkastes?*

Betragte vi da först den almindelige Beretning[1], saa ville vi snart finde, endog blot efter en flygtig Gjennemlæsning, at den indeholder ikke faa Modsigelser og Absurditeter, f. Ex. naar den vil, at Tausen forblev i Klosteret indtil engang i Aaret 1528[2], efterat Kongen allerede i October 1526 havde udnævnt ham til sin Kapellan og taget ham i sin Beskyttelse; eller at Prioren *udstödte* ham af Klosteret som en haardnakket og uforbederlig Kjetter, da dog Prioren — som maatte vide, at hans kjetterske Undergivne ikke kunde önske sig en bedre Skjæbne, — ganske vist havde Midler og Magt nok til at udelukke enhversomhelst af Klosterets Beboere fra alt Samkvem med andre; eller endelig naar den henförer Tausens Giftermaal til en Tid, da den vil, at han endnu bar sin Ordensdragt og opholdt sig i det Viborgske Kloster[3].

¹) Jfr. Pontoppidans Annal. II. 820—21. Münters Danske Ref. Hist. I. 436. 448—49. 461-62. II. 13-16. (Kirchengeschichte III. 171-72. 228 fg.). Rohmann a. St. S. 93, 99-100, 103-105, 129-31. — ²) 1529 hos Rohmann, a. St. S. 129, maa blot antages for en af denne Forfatters mange Skjödeslöshedsfejl. — ³) Man antager nemlig, at Tausen, fordi han i Chron. Skib. (Langebek II. 581) kaldes *omnium Priapistarum in Dacia primus*, har været den förste Gejstlige her i Landet, som giftede sig (s. Münter D. Ref. Hist. I. 489; Kirchengesch. III. 193.), og man henförer i Almindelighed hans Giftermaal til en Tid för Herredagen i Odense 1527, altsaa enten til Slutningen af 1526 eller Begyndelsen af 1527 —

Sammenligne vi dernæst den almindelige Beretning med den ældste og paalideligste Efterretning, som vi have om Begivenhederne i Viborg i Reformationstiden, hvilken findes i den endnu uudgivne Historia ejectionis fratrum Minorum e Dania, da ville vi atter mellem dem finde en Strid, som ikke kan hæves paa nogen anden Maade, end ved at forkaste den ene forsaavidt den strider mod den anden. Thi medens den almindelige Beretning vil, at Tausen blev *udstödt* af Klosteret og holdt sin förste offentlige Lutherske Prædiken paa en Ligsteen paa Graabrödreklostrets Kirkegaard, da viser Historia ejectionis, at han allerede i Johanniterklostrets Kirke begyndte at prædike overensstemmende med Luthers Lære, samt at han, efterat han *frivillig havde forladt Klosteret*, fortsatte sine Prædikener *förste* i en af Byens Sognekirker, som bar Navn af St. Hans's Kirke, *dernæst*, da denne ikke kunde rumme hans Tilhörere, i Franciscanernes eller Graabrödreklostrets Kirke (som siden fik Navn af Nörresogns Kirke). Besyn-

---

og det vistnok med Rette (s. Münter, a. St.). Kun en enkelt Forfatter (A. F. Mülertz, De causis propogatæ celeriter in Dania reformationis. Hafn. 1817, 8vo. p. 22. not.) henförer det til Aar 1525. Forunderligt er det, at ingen har bemærket det urimelige, som ligger i at antage, at Tausen beholdt sin Ordensdragt og forblev i Klosteret efterat han var gift. Rön (anf. St. S 28 - 29 jfr. S. 114, hvor Aarstallet 1520 maa være en Trykfejl for 1529) og Suhr (Tausens Levnet S. XVII-XVIII) henföre vel Tausens Giftermaal til Aar 1529, men dette er blot paa Grund af en af dem formodet Forbindelse mellem Tausens Giftermaal og en kongelig Gave til Tausen af et Huus i Viborg. Denne Forbindelse er dog intet andet end et Opspind af Rön, skjöndt det næsten seer ud som om han havde lært den at kjende af Tausens egen „underdanigste Forestilling" til Kongen om dette Huus, „saasom han" (Tausen) „nu havde fattet i Sinde efter Guds og Kongens Villie og Tilladelse at indtræde i den hellige Egtestand med Mag. Jörgen Sadolins Söster, navnlig Dorothea, en gudfrygtig og dydig Jomfru."

derligt er det, at ingen har værdiget det hidhörende Sted af Hist. eject. Minor. nogen Opmærksomhed, skjöndt det findes trykt hos Pontoppidan (Annal. eccles. Dan. II. 821-22 og et Stykke deraf sammest. III. 143-44). Jeg anseer det imidlertid for saa mærkeligt, at jeg ikke troer det nödvendigt at bede om Undskyldning for, at jeg lader det aftrykke her noget forögct efter den Afskrift af Hist. eject., som findes paa Universitets-Bibliotheket i de Bartholinske Samlinger (Tom. VIII. p. 539 seqv.[1]); især fordi der i det fölgende oftere vil blive Anledning at henvise hertil.

De conventu Viburgensi.

Anno autem Domini MDXXVII venit qvidam apostata ordinis Joannitarum cenobii Andworskowensis, Magister *Joannes Tackonis*[2], qvi adhuc habitum sui monasterii sive sue religionis portabat, incipiens in ecclesia sui monasterii Lutheranam heresim prædicare. Qvodam autem die, finita concione, deposito in ecclesia superpellicio, qvo indutus fuerat in suggesto, cum civibus, sue concionis auditoribus, inde recessit, sacram edem divi Joannis ejusdam urbis postea visitans, et illuc sue pestifere hereseos auditores congregans freqventissime illic sue venenate lingve virus evomuit et gliscente indies sue pestifere doctrine errore et erroris favore cives concitavit, ut fratribus nostris expulsis illuc sue doctrine, nimirum Lutherane, gymnasium introducerent. Tandem sacra ede divi Joannis non sufficiente numero concionis nove et inaudite auditoribus (sic), petierunt fratres, ut sue factionis concionatori sacra edes cenobii nostri hora postmeridiana patesceret. Qvibus id fieri non admittentibus, directe sunt litere regie majestati a civibus ejusdem urbis, qvibus regie supplicavere majestati copiam sibi fieri destruende sacras edes parochianos ejusdem urbis, eo qvod essent nimis multe, numero,

[1]) Denne Afskrift er uden Tvivl den samme som den, hvoraf Pontoppidan har betjent sig. — [2]) Hans Tausen.

utpote XII, et monasteria ordinis Prædicatorum et Minorum ab ipso rege postularunt, ut, loco tot sacrarum urbis edium, illuc audiende concionis gratia tantum convenirent, ceteris sacris edibus prorsus destructis. Qvo concesso sacram edem nostri cenobii fratribus prorsus abstulerunt. Ante vero fratres hora antemeridiana et hereticus postmeridiana concionari solebant, multis illatis fratribus violentiis et impedimentis: siqvidem primo valvam sacre edis nostre arietaverunt, concionatorem introducentes, et in qvodam festo omnium sanctorum eorum concionator hora diei postmeridiani bis concionabatur et tres odas suæ factionis ab auditoribus suis declamari fecit[1], impedimentum gratia prestandi vespertinis laudibus et mortuorum vigiliis, qvas interim fratres decantarunt. Postea vero qvam fratribus sacram edem prorsus abstulerunt, ipsi in sacello in ambitu sito ferme per annum divinas laudes et missas fecerunt. . . . (Det Fölgende maa her forbigaaes indtil Slutningen.) Hec retulit mihi fratri Jacobo, reverendi fratris ministri socio, prædictus venerabilis pater, frater Nicolaus Tybo, tunc gvardianus antedicti conventus Viburgensis, nunc vero vicegvardianus Ripensis.

Undersöge vi tilsidst, hvorledes den almindelige Beretning er opstaaet, og hvorvidt der kan paavises Hjemmel for de enkelte Dele, hvoraf den er sammensat, da ville vi finde, at de Efterretninger, som Hvitfeldt har meddeelt i sin Kong Frederik den Förstes Historie S. 157-59, ligge til Grund for den, og at disse Hvitfeldtske Efterretninger — hvis Upaalidelighed ovenfor S. 90-91 tildeels er bleven paaviist — senere gradviis ere blevne forögede, saavel med enkelte gode, som især med en heel Deel höjst upaalidelige, af urene Kilder — især Sagn — öste Efterretninger. Forfatterne af Tausens Levnet i Dänische Bibliothek 1 St., Möller (Cimbria literata II. 886-89), samt Pontoppidan (i

[1]) Det Fölgende findes ikke hos Pontoppidan.

Annal. eccles. Dan.), der fulgte disse, have hver for sig bidraget dertil. Men det var Rön forbeholdt at sætte Kronen paa Værket. Thi i sin Levnetsbeskrivelse af Tausen[1] optog han ikke blot alt hvad hans Forgængere havde samlet, uden at pröve Beskaffenheden deraf (saavelsom enkelte gode Efterretninger, hvormed Langebek forsynede ham); men indflettede derimellem sine egne Forestillinger og Formodninger om Begivenhedernes Gang og Sammenhæng, paa en saa aldeles forkastelig Maade, at disse hans Formodninger i Eet og Alt have samme Udseende som de övrige historiske Efterretninger, og derfor af Læserne maa antages for historiske Sandheder. Den dernæst udkomne Levnetsbeskrivelse af Tausen, forfattet af P. T. Wandall (Mindesmærker paa Jægerspriis I. 285-322), tilfredsstiller ikke synderlig bedre den historiske Kritiks Fordringer[2], i hvor höjt den iövrigt staaer over de foregaaende. Münter, der — som allerede bemærket — troede det kritiske Forarbejde for den danske Reformationshistorie overhoved allerede tilendebragt, undlod altsaa ogsaa at undersöge Paalideligheden af de Efterretninger, som han forefandt hos Tausens Biographer, förend han benyttede dem for sin Danske Reformationshistorie, og kom derfor til at optage mere deraf end der kunde være önskeligt. De senere Forfattere af Skrifter over den danske Reformationshistorie

---

[1]) Sciagraphia Lutheri Danici, sive Biographia primi in Dania Restauratoris doctrinæ sanæ, Magistri Johannis Tausani. Hafn. 1757, 8. — [2]) Det samme gjelder — i Forbigaaende sagt — om den nyeste Levnetsbeskrivelse af Tausen (Tausens Levnet, samt nogle Prædikener, samlede og udgivne af J. S. B. Suhr, Dr. philos. Ribe 1836, 8.), hvoraf „anden forandrede Udgave" er udkommen i Kjöbenhavn 1846 under Titelen: „Bondesönnen Biskop Johannes Tausens Levnet." — Hvorfor er dog Tausens gode danske Fornavn, hvoraf han selv betjente sig, her ombyttet med det tilsvarende latinske Navn?

have, idetmindste i alle væsentlige Punkter, fulgt Münter meget nöje, og have fölgelig ikke kunnet undgaae de Urigtigheder, der findes i hans Beretninger angaaende Tausens Skjebne og reformatoriske Virksomhed, forsaavidt de have benyttet sig af hans Værk.

Da vi saaledes have fundet, at den almindelige Beretning er *selvmodsigende, i Strid med den ældste og paalideligste Beretning* om de samme Begivenheder, og *blottet for historisk Hjemmel*, kan der neppe være nogen Tvivl om, at vi med fuldkommen Föje kan forkaste den som *utroværdig* i det Hele taget.

Pröve vi paa samme Maade Paalideligheden af *Morten Hvas's Beretning*, da ville vi komme til et ganske andet Resultat. Morten Hvas levede i Viborg allerede fra en Tid af, der laae saa nær ved de Begivenheder, hvorom han beretter[1], at han i det mindste maa antages at have gjengivet hvad han har hört af Öjevidner dertil, af Folk, der selv havde taget virksom Deel i hiin bevægede Tids Kamp for aandelig Frihed; og maaskee har han endog selv været tilstede i Viborg paa den Tid, da disse mindeværdige Begivenheder indtraf. Men i ethvert Tilfælde er det dog sikkert, at der i Aaret 1576, da Block skriftlig meddeelte Hegelund den Beretning, som M. Hvas mundtlig havde givet ham, maa have levet flere, som selv have oplevet og været Öjevidner til Tausens Virksomhed for Reformationen i Viborg, og man maa derfor antage, at det var saadanne, som Block desangaaende udspurgte. Block siger vel ikke udtrykkelig dette; men at det dog alligevel har været Tilfældet, kan man slutte deraf, at han efter hvad han selv siger, just henvendte sig til flere *Oldinger* for af dem at faae den önskede Underretning om Tausen, og af alle disse Oldingers Beretninger fandt han, at Hr. Morten Hvas's var den *sandsynligste* (see ovenf.

[1]) See ovenfor S. 93 Anm. 1.

S. 95). Dette for Morten Hvas's Beretning gunstige Vidnesbyrd bör ikke tillægges nogen ringe Vægt. Det kan imidlertid ikke være af synderlig Vigtighed for os at vide, om Morten Hvas virkelig har været Öjevidne til de Begivenheder, han omtaler, eller om hans Beretning blot er grundet paa andre Öjevidners Udsagn; thi dens Troværdighed maa i begge Tilfælde staae fast indtil man kan paavise andre Öjevidners Udsagn, som ere istand til at svække den. Men det er saa langt fra, at man vil kunne dette, at man tvertimod ved at sammenholde Morten Hvas's Beretning med de ovenfor (S. 102-3) meddeelte Efterretninger om de samme Tildragelser, som findes i Historia ejectionis fratrum Minorum — hvilke netop hidröre fra et Öjevidne —, vil finde Morten Hvas's Troværdighed i höjeste Maade bekræftet. Thi der er netop den allerskjönneste Overensstemmelse mellem Morten Hvas's Beretning og Efterretningerne i Historia ejectionis [1], og det netop i Henseende til de Begivenheder, hvorom det ovenfor (S. 101) er viist, at der er Strid imellem den almindelige Beretning og Historia ejectionis.

Efterat det saaledes har viist sig, at den almindelige Beretning er upaalidelig, Morten Hvas's derimod troværdig, kunne vi ikke mere have nogen Betænkelighed ved i det fölgende at benytte os af denne som af en god historisk Kilde, der fuldkommen fortjener at sættes ved Siden af Hist. ejectionis. Vi kunne da nu gaae over til at besvare adskillige Spörgsmaal, som de forskjellige Beretninger give Anledning til at opkaste.

1. Naar kom Tausen til Viborg, eller naar begyndte han at prædike der?

Dette Tidspunkt kan neppe mere bestemmes aldeles nöjagtigt, men kun omtrentlig eller tilnærmelsesviis; thi

[1]) Naturligviis forsaavidt begge omtale de samme Begivenheder.

Kildernes Udsagn afvige i denne Henseende betydelig fra hverandre, og — hvad mere er — Gravskriften, som dog maa værdiges særdeles Opmærksomhed, er ikke i denne Henseende overensstemmende med sig selv. Paa et Sted i den hedder det nemlig, at Kong Frederik den Förste kaldte Tausen til Kjöbenhavn, efterat han paa sjette Aar havde virket i Viborg [1]. Da Tausens Kaldelse til Kjöbenhavn ikke kan henföres til en senere Tid end omtrent Midten af Aaret 1529 [2], maa man slutte, at Gravskriftens Forfatter her har henfört Tausens Ankomst til Viborg i det sildigste til Foraaret 1524 [3]. Men dette kan ikke for-

---

[1]) See Gravskriften a. St., hvor det ovenfor S. 92 Anm. 1 udskrevne Sted fortsættes saaledes: Ita, vario eqvidem, sed fructuosissimo conatu hic desudantem in annum sextum Hafniam accivit Serenissimus Rex Fredericus I. — [2]) Jeg holder mig i denne Henseende til Chronicon Skibyense, som siger (Langebek l. c. II, 585): Eodem anno (1529), eisdemqve diebus (da den Roeskildske Biskop Lage Urne var död — 29. April — og da J. Rönnow var bleven hans Efterfölger — i Juni Maaned; see Knudsens Joachim Rönnow S. 24 fg.), cum Fridericus sacrilegus rex se totum Lutheranismo addixisset, pariterqve decrevisset universum hoc regnum labefactare, transtulit ex Wiberga civitate Jutie in Haffniam qvendam Joannem Tausson, apostata ex ordine Hierosolymitanorum ac omnium Lutheranorum in Dacia antesignanum. — [3]) Af andre Angivelser i Gravskriften kan man endog uddrage den Slutning, at den har henfört Tausens Ankomst til Viborg til Begyndelsen af Aaret 1524, dersom dens Forfatter ellers har vidst nöje, naar Tausen kom til Roeskilde. Vi vide imidlertid med Vished, at han var Læsemester der den 26de Febr. 1538 (see Palladius's Brev til Eske Bilde af dette Datum; B. Münter Symbolæ p. 109-110.) og at han endnu var Docent ved Universitetet i Kbhvn. i Januar Maaned samme Aar (see et Brev fra Bugenhagen til Kong Christian den Tredie i Schumachers Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dänemark I. 12-15.). Hans Forflyttelse fra Kbhavn til Roeskilde kan altsaa sikkert antages at have fundet Sted först i Febr. 1538. Nu siger Gravskriften udtrykkelig, at Tausen var

holde sig saaledes, saafremt Gravskriftens ovenfor (S. 89) omtalte Beretning, at Tausen opholdt sig i Vittenberg paa andet Aar, er rigtig; thi i saa Fald maa Tausen endnu i det mindste i hele Maj Maaned 1524, og rimeligviis endnu noget længere hen i Aaret, have opholdt sig i Vittenberg, og kunde fölgelig ikke være i Viborg förend henimod Efteraaret 1524 (men vel sildigere). Endnu paa et tredie Sted[1] har Gravskriften et Datum, som her maa tages i Betragtning; den siger nemlig, at Tausen „lærte i Viborg, Kjöbenhafn, Roskild og her i Ribe XXXVI Aar". Tausen döde den 11te November 1561. Denne Dag er Slutningspunktet i hans 36-aarige Lærevirksomhed, og Begyndelsespunktet bliver fölgelig, naar man regner aldeles nöjagtig, den 11te November 1525. Men da man ikke kan vide, om Gravskriftens Forfatter har taget mere end de fulde Aar i Betragtning[2], eller om han maaskee endogsaa har regnet et

---

i Kjöbenhavn *i hele 9 Aar*, og sætter fölgelig hans Ankomst dertil i det seneste i Febr. 1529, og da den endvidere angiver, at Tausen prædikede paa 6te Aar i Viborg, för han kom til Kjöbenhavn, maa den have regnet hans Ankomst til Viborg fra Januar 1524 eller endog fra Slutningen af 1523. Men da Tausens Ankomst til Kjöbenhavn ikke paa nogen Maade kan antages at være skeet för efter Urnes Död (29. April 1529) — ifölge den almindelige Beretning kom han först dertil i August 1529 — kan hele hans Opholdstid der ikke blive 9 fulde Aar, men i det allerhöjeste kun 8 Aar og 9 Maaneder (rimeligviis, efter hvad vi ovenfor have antaget, endog kun 8 Aar og 7 Maaneder). Gravskriftens Forfatter har altsaa antaget Tausens Ophold i Kbhavn for nogle Maaneder længere end det virkelig har været, og vi kunne derfor være beföjede til at have nogen Tvivl om, at han ogsaa har antaget Tausens Ophold i Viborg for langvarigere, end det virkelig har været.

[1]) Dette Sted findes vel ikke hos Rön, men baade hos Pontoppidan og Suhr. — [2]) Man maa næsten troe, at dette virkelig har været Tilfældet. Thi i en anden Gravskrift over Tausen, forfattet af den ovenomtalte Magister Peder Hegelund, hedder det

ikke fuldt Aar for et heelt, saa kan man af denne Angivelse ikke slutte videre, end at han har antaget, at Tausen begyndte sin reformatoriske Virksomhed i Viborg i et af Aarene 1525 eller 1526. — Gravskriften giver os saaledes ikke mindre end tre forskjellige Aar at vælge imellem, nemlig 1524, 1525 og 1526. Hvilket af disse er nu det rette? Man skulde vel ikke tænke, at Gravskriftens Forfatter, *Tausens Svigersön* og anden Eftermand i Bispeembedet i Ribe, Hans Laussen, kunde have fejlet i nogen af disse Tidsangivelser. Men da en slig Fejltagelse ikke destomindre, som vi have seet, af ham er begaaet, saa

---

(Langebek l. c. VII. 204): „Ipse (Tausanus) autem, quum curriculum docendi *ad annos XXXVII* Viburgi, Hafniæ, Roskildiæ, Ripis, feliciter confecisset, ad extremum laboribus et vita defunctus est Ripis die XI. Novembris anno MDLXI. ætatis LXVII." Her har man altsaa en *nöjagtig* Angivelse af den Tid, hvori Tausen virkede som Lærer (lige fra Begyndelsen i det Viborgske Johanniterkloster til hans Död i Ribe Bispegaard), nemlig *henved 37 Aar.* Ved dette Udtryk kan vel forstaaes en Tid af 36 Aar og 6-10 Maaneder; men af Hensyn til den ovenomtalte Gravskrift, som vel vilde have sagt 37 Aar istedetfor 36, dersom Tausen havde lært i længere Tid end omtrent 36½ Aar, tör vi ikke derved forstaae mere end 36½ Aar. Ved at subtrahere disse 36½ Aar fra Tausens Dödsdag, 11te November 1561, finde vi altsaa den Tid, paa hvilken han begyndte sin Prædiken i det Viborgske Johanniterkloster, at have været *Maj Maaned i Aaret 1525.* Herimod strider ikke det ovenfor S. 90 Anm. 1 anförte Sted af samme Gravskrift, skjöndt den henförer Begyndelsen af Tausens Kamp mod Papismens Forfægtere til Aaret 1524; thi derved maa blot forstaaes det Forsvar han förte for Sandheden af de Lærdomme, han hyldede, imod sine Ordensbrödre eller Foresatte (den „constans agnitæ veritatis confessio", som Tausen, ifölge H. Laussens Gravskrift over ham, aflagde) i Antvorskov Kloster. Men dette regner vor her omhandlede Gravskrift jo ikke med til Tausens „curriculum docendi", som den först lader tage sin Begyndelse med hans Optræden i Viborg.

bliver det altsaa at afgjöre, hvor Fejlen med störst Rimelighed kan söges. Da tvende Steder i Gravskriften (nemlig det hvor der siges, at Tausen opholdt sig paa andet Aar i Vittenberg, og det, hvori han siges at have lært i 36 Aar) maatte antages at indeholde urigtige Tidsangivelser, saafremt det tredie Sted (at Tausen virkede paa sjette Aar i Viborg) indeholdt den rigtige: er det naturligviis rimeligere at söge Fejlen i dette sidste Sted allene, end i begge de förste Steder. *Tausens Optræden som Prædikant i det Viborgske Johanniterkloster bliver fölgelig efter Gravskriften at henföre til Aaret 1525.*

Da Gravskriften imidlertid, som vi alt have havt Exempler paa, indeholder nogle urigtige Tidsangivelser, kan der være Grund til at nære nogen Tvivl om Rigtigheden af de övrige. En Tidsbestemmelse, som er grundet paa den, maa altsaa forekomme os mindre sikker. Vi ville derfor ikke undlade at gjöre et Forsög paa ad anden Vej at udfinde, naar Tausen kom til Viborg.

Gaae vi ud fra den Dag, da Tausen kom til Vittenberg, nemlig den 16de Maj 1523, og antage vi, at hans Ophold der (ifölge Gravskriften varede det paa andet Aar) tilligemed Hjemrejsen har medtaget omtrent halvandet Aar, da bliver Midten af November Maaned i Aaret 1524 det Tidspunkt, da Tausen kom tilbage til Antvorskov[1]. Lægge vi hertil blot to Maaneder, som vistnok idetmindste forlöb inden Prioren i Antvorskov sendte ham til Viborg, saa falder Tausens Ankomst til Viborg i Midten af Januarii Maaned 1525. Til et tidligere Tidspunkt kunne vi paa denne Maade ikke komme, da vi vistnok her snarere have anslaaet Tausens Ophold i Vittenberg, Hjemrejsen og Opholdet i Antvorskov for knap end for rundeligt, og vi vove derfor heller ikke at paastaae mere, end at Tausens An-

---

[1]) Jfr. ovenfor S. 90.

komst til Viborg iflge denne Beregning maa have faldet engang i förste Halvdeel af Aaret 1525.

For Aaret 1525 synes ogsaa Morten Hvas's Beretning (see ovenfor S. 95) at tale; thi der kan neppe være Tvivl om, at dens Begyndelse: „Anni R 51 ex quo Angvordschovia huc venit Tausanus", er en urigtig Læsning istedenfor: Anni sunt 51, ex quo &c.

Her bör det imidlertid ikke med Taushed forbigaaes, at Tausens Optræden som Prædikant i det Viborgske Johanniterkloster, om ikke selve hans Ankomst til Viborg, sættes ned til Aaret 1527 i Historia ejectionis[1]. Men dette Aarstal maae aabenbar hidröre enten fra en Læse- eller Skrivfejl; thi det maa dog vel ansees for aldeles utvivlsomt, at Tausen allerede 1526 maa have prædiket i Viborg, eftersom Kongen i dette Aar udnævnte ham til sin Kapellan og gav ham Tilladelse til at prædike der[2].

Endnu maa her bemærkes, at Tausen i sin Fortale til „Vinterdelen af Postillen" (Magdeborg 1539. 8vo.) lejlighedsviis kommer til at angive, at han da havde prædiket Evangelium i tolv eller tretten Aar[3]. Men denne Underretning er allerede i og for sig temmelig ubestemt og bliver det endnu mere paa Grund af, at den Fortale, hvori den forekommer, mangler Datum[4]; jeg har derfor aldeles ingen Brug kunnet gjöre af den.

---

[1]) See ovenfor S. 102. Stedet er noget tvetydigt. — [2]) Kongens Brev desangaaende vil nedenfor blive nærmere omtalt. Det er udstedt i Aalborg, i October Maaned 1526. — [3]) Det Sted, hvortil her sigtes, findes anfört i: Stemmer fra den Danske Kirkes Reformations-Tid, udg. af Fyens Stifts lit. Selskab (Odense 1836. 4) S. 66 og i Heibergs Peder Palladius (Theolog. Tidsskr. 4 Bd. 2 H.) S. 67-68. — [4]) Den findes strax efter Dedicationen til Kong Christian III, der er underskreven 1536. Men Fortalen foran den saakaldte „Passiebog", der findes som et Anhang til Vinterdelen af Postillen, er underskreven i Roeskilde, Söndagen Judica (ɔ: 7. April) 1538.

Endelig troer jeg endnu her at burde gjöre Læserne opmærksomme paa, at der om Grunden, hvorfor Prioren i Antvorskov sendte Tausen fra sig og overantvordede ham til Prioren i det Viborgske Johanniterkloster, Peder Jensens, Varetægt[1], aldeles ikke kan være nogen Tvivl, eftersom baade Morten Hvas's Beretning og Tausens Gravskrift desangaaende stemme saa nöje overeens, som det kan ventes ifölge deres forskjellige Beskaffenhed[2]. Det var, kort sagt, den Antvorskovske Priors Villie, at den Viborgske skulde forsöge alle mulige, strenge og milde, Midler for at faae Tausen til at forsage de kjetterske Lærdomme, han hyldede, og atter före ham tilbage i den rettroende Kirkes Skjöd.

2. Paa hvilke Steder prædikede Tausen i Viborg?

Det synes tydelig nok at fremgaae af Gravskriften, ikke blot at Tausen i Antvorskov Kloster blev behandlet som en Fange, men ogsaa at han under Oversendelsen til Viborg og ved Ankomsten til Johanniterklosteret der er bleven behandlet som en saadan Den Viborgske Prior har altsaa först prövet, hvad Virkning de strengere Midler vilde udöve paa den til hans Varetægt betroede Kjetter. Men denne Behandlingsmaade synes kun lidet at have svaret til Hensigten. Dette maatte Prioren snart blive overbeviist om, da Tausen endog i Klosterfængselet begyndte at forkynde den nye Lære for de under hans Vindue sammenstimlede Mennesker[3]. Dersom Gravskriften med Hensyn paa denne Efterretning bör staae til Troende — og jeg idetmindste seer ingen tilstrækkelig Grund til at

---

[1]) Jfr. Hvitfeldt a. St. Pontoppidan II. 788. Münter D. Ref. Hist. I. 436-37. — [2]) Jfr. Morten Hvas's Beretning i Begyndelsen (ovenf. S. 95 96) med det ovenf. S. 92 Anm. 1 anförte Sted af Gravskriften. — [3]) See Slutningen af det S. 92 Anm. 1 meddeelte Sted af Gravskriften, hvor man vel kan antage *vocis nuncio* = *voce*.

kaste dens Troværdighed[1], da var det altsaa i et Fængsel i St. Hans's Kloster i Viborg at Tausen holdt sin förste Lutherske Prædiken i Viborg.

Prioren Peder Jensen havde nu havt Lejlighed til at vinde den Erfaring, at Strenghed ikke var det rette Middel til at böje Tausens Mod eller rokke hans Overbevisning om Sandheden af den Lære, hvorom han nu var kommen til Kundskab; han maatte nu indsee, at Tausens kjekke Aand vilde söge at sprænge alle de Baand, der bleve den paalagte. Paa Grund heraf, eller fordi Tausen havde vidst at erhverve sig hans Yndest[2], begyndte Prioren at behandle Tausen paa en mildere Maade. Han gav ham vel ikke Frihed til nogensinde at komme uden for Klosterets Mure[3]; men derimod gav han ham Tilladelse til at prædike i Klosterets Kirke hver Söndag Eftermiddag (eller Aften), efterat Munkene havde endt deres Vespertjeneste[4].

---

[1]) Hverken Morten Hvas's Beretning eller Historia ejectionis tale om denne Tildragelse; men heller ikke indeholde de noget, som kan svække Paalideligheden af den ovenanförte Efterretning i Gravskriften. Imidlertid vil jeg ikke lægge Dölgsmaal paa, at Morten Hvas's Taushed forekommer mig noget betænkelig; men den allene synes ikke at være en tilstrækkelig Grund til at forkaste Gravskriftens bestemte Efterretning om dette Factum, hvis indvortes Sandsynlighed ingen vil kunne nægte. Baade Tausens Biographer og Forfatterne af Skrifterne over vor Reformationshistorie have derfor været aldeles enige i at antage det som en uimodsigelig Kjendsgjerning; see Dän. Bibliothek I. S. 6-7. Pontoppidan Annal. II. 790. III. 142. Rön p. 11. Wandall, a. St. I. 291. Suhr p. XI-XII. Münter D. Ref. Hist. I. 448; Kirchengesch. III. 228. Luplau p. 43. Kort Beretning osv. S. 22. Rördam p. 45. Rohmann p. 100. — [2]) See Morten Hvas's Beretning ovenfor S. 96. — [3]) Dette kan sikkert nok sluttes af den Maade, hvorpaa Tausen forlod Klosteret, hvorom nedenfor. — [4]) See Morten Hvas's Beretning, ovenfor S. 96; jfr. Historia ejectionis, ovenfor S. 102.

Det andet Sted, hvor Tausen prædikede i Viborg, var altsaa Johanniterklosterets Kirke.

Forfatteren af Historia ejectionis beretter udtrykkelig, at det var det Lutherske Kjetterie, som Tausen her prædikede, og Morten Hvas siger ligeledes udtrykkelig (ovenf. S. 96), at Tillöbet til hans Prædikener her var stort, baade af Borgere og alskens andre Folk der fra Byen. At Tausens her holdte Prædikener med Hensyn paa deres Indhold kunne kaldes *Lutherske*, og med Hensyn paa Tilhörerne, som bivaanede dem, kunne kaldes *offentlige*, kan der altsaa ingen Tvivl være om.

Det kan fölgelig ikke mere være nogen Tvivl underkastet, *at Tausens förste offentlige Lutherske Prædiken i Viborg er holdt i Johanniterklosteret der*, enten i et Fængsel eller i Klosterkirken.

Prior Peder Jensen fortröd dog tilsidst — saa fortæller Morten Hvas[1] — at han havde givet Tausen denne Tilladelse, og begyndte at raadföre sig med Andre om, hvorledes han skulde raade Bod saavel paa den Ulykke, han derved allerede havde afstedkommet, som paa de videre slemme Fölger, der kunde ventes at ville flyde deraf. Det undgik imidlertid ikke Tausens Opmærksomhed, at Prioren ikke længer havde noget godt isinde imod ham, og han forestillede derfor engang mod Slutningen af en Prædiken sine Tilhörere, i hvor stor en Fare han svævede, og opfordrede dem til at anvise ham et sikkert Tilflugtssted. Blandt Viborgs Borgere var der ingen Mangel paa Mænd, der vare villige til at efterkomme hans Opfordring; mange af dem erklærede strax hver for sig at ville med Glæde ikke blot modtage ham i deres Huus, men ogsaa vove Liv og Blod til hans Forsvar. Omringet af sine Tilhörere forlod han nu Klosterkirken, efterat han först der havde aflagt den Ordenskappe (superpellicium), som han endnu

[1]) See ovenfor S. 96.

havde baaret paa Prædikestolen under den sidste Prædiken[1], og begav sig til en af Byens meest anseete Borgere[2], der var en Broder til Borgemesteren eller Raadmanden Peder Trane[3], hos hvem han troede at kunne være bedst i Sikkerhed.

Saaledes havde Tausen nu sönderrevet det Baand, hvormed han var knyttet til den romerske Kirke. Han var nu en fri Mand, der kun skyldte Gud allene Regnskab for sin Virksomhed; ingen Ordensprior havde nu noget over ham at sige. Viborgs Borgere vilde vel vide at gjöre Priorens Vrede afmægtig. Men Tausen havde nu intet passende Sted, hvor han kunde holde sine Prædikener[4]. Rectoren ved den latinske Skole i Viborg, Magister Jacob Sköning, blev derfor anmodet om at indrömme Tausen St. Hans's Kirke (en Sognekirke i Viborg, der ikke maa forvexles med Johanniterklosterets eller St. Hans's Klosters Kirke), der laae til Rectorembedet, til at prædike i, og han viste sig strax meget beredvillig dertil. Men denne Kirke var ikke stor nok til at rumme den store Mængde, som strömmede til den; Tausen holdt derfor sine Prædikener staaende enten paa Trappen (eller Stigen) til Kirketaarnet[5]. Rig-

[1]) Her har jeg benyttet Historia ejectionis (see ovenf. S. 102) i Forbindelse med Morten Hvas's Beretning. — [2]) Maaskee *Mogens Trane*, der 1525 var Raadmand i Viborg (s. Erichsens utrykte Beskrivelse over Viborg S. 431). — [3]) En *Peder Trane* i Viborg forekommer i et Brev af Aar 1530, som nedenfor vil blive omhandlet, men kaldes deri hverken Borgemester eller Raadmand; maaskee er han först senere bleven Borgermester, dersom han ellers nogensinde har været mere end Raadmand. I et utrykt Diplom af 1524 (Afskrift i Geh. Arch.) nævnes Mikkel Brummesen som Borgemester i Viborg, og han er maaskee den samme som Mikkel Gunnisen, der forekommer som Borgemester 1523, 1526 og 1529, ifölge Erichsens Samlinger om Viborg (p. 400). Men Viborg havde uden Tvivl tvende Borgemestere ad Gangen. — [4]) Jeg fölger nu atter Morten Hvas's Beretning (s. ovenf. S. 96 fg.), naar ingen anden Kilde citeres. — [5]) Jeg har her fulgt Prof. Madvigs efter min

tigheden af denne Morten Hvas's Beretning bekræftes fuldkommen i dens væsentlige Punkter af Historia ejectionis, i hvilken det udtrykkelig siges, at Tausen, efterat han havde forladt Klosteret, meget ofte forsamlede sine Tilhörere i St. Hans's Kirke og holdt sine Prædikener der[1]. Denne Kirke var altsaa det förste Sted, hvor Tausen prædikede i Viborg, efterat han var kommen i Frihed.

Gudstjenestens Afholdelse under aaben Himmel var naturligviis forbunden med Ubeqvemmeligheder baade for Prædikanten og for Tilhörerne. Tausen og hans Tilhörere bleve derfor enige om at benytte sig af Graabrödrekirken, der var noget större end St. Hans's. Men Munkene spærrede den for dem, hvorfor Tausen nogle Gange prædikede fra Beenhuset (ved denne Kirke)[2]. Folket blev imidlertid fortörnet over Munkenes Opsætsighed og sprængte Dörene til Kirken, hvorpaa Tausen prædikede der en Tidlang staaende paa en Bænk. Saaledes beretter Morten Hvas[3]. Historia ejectionis er atter i det væsentlige overeensstemmende med ham. Vel taler den ikke om Tausens Prædiken fra Beenhuset, men kan tænkes at have forbigaaet den som noget mindre mærkeligt i Forhold til de senere Tildragelser, hvorom den er desto udförligere. Forövrigt er Overensstemmelsen mellem begge disse Kilder her overordentlig stor. Historia ejectionis angiver samme Grund som Morten Hvas for at Tausen og hans Tilhörere vilde benytte sig af Graabrödrekirken, nemlig at St. Hans's Kirke

---

Mening baade velgrundede og særdeles heldige Emendation af det i Afskriften forvanskede Sted i Morten Hvas's Beretning; forsigtigere var det maaskee dog at læse *Plebem* (eller *populum*) itaquein coemeterio *stantem* &c., hvormed manund gik i Historien at optage et Factum, hvorimod der altid vil kunne fremföres nogle Tvivl.

[1]) See ovenf. S. 102. — [2]) Beenhuset har vel her, som andensteds sædvanlig, udgjort en lille Tilbygning til Kirken. — [3]) See ovenfor S. 97.

ikke var rummelig nok. Den siger i lige Maade, at Franciscanerne bleve anmodede om at tillade Tausen at prædike i deres Kirke, men at de afsloge dette Forlangende; og endelig lader den, ligesom Morten Hvas, Folket sprænge Kirkedören for at före Tausen ind i Kirken[1].

Det maa fölgelig antages for aldeles vist, at det andet Sted, hvor Tausen prædikede i Viborg, efterat han havde sat sig i Frihed, var Beenhuset udenfor Graabrödrekirken eller selve denne Kirke.

Endnu kan her for Fuldstændigheds Skyld bemærkes, at Tausen senere, i det mindste en enkelt Gang, har besteget Prædikestolen i selve Domkirken i Viborg[2].

De Kilder, hvoraf de ovenfor meddeelte Efterretninger om Tausens Prædiken i Viborg ere öste, angive vel, som jeg mener, nöjagtig alle de Steder i Viborg, hvor Tausen efterhaanden prædikede og i hvilken Orden hans Prædiken paa ethvert af disse Steder forefaldt. Men i den Skikkelse, hvori de ere komne til os, lade de os aldeles i Uvidenhed i Henseende til Tiden, da Tausen begyndte at prædike paa nogetsomhelst af disse Steder. Vi maae derfor paa anden Maade, især ved Hjelp af andre Kilder, forsöge paa saavidt muligt at besvare det Spörgsmaal, som nu paatrænger sig os, nemlig:

3. Naar begyndte eller hvorlænge varede Tausens Prædiken paa ethvert af de ovenomtalte Steder?

Angaaende det Tidspunkt, da Tausen begyndte at prædike i Johanniterklosterets Kirke[3], kan neppe med fuldkommen Sikkerhed siges andet, end at det maa falde en-

[1]) See ovenf. S. 102-3. — [2]) See ovenf. S. 98-99. — [3]) Tausens Prædiken fra Fængselsvinduet omtales her ikke særskilt, fordi der imellem den og hans Optræden som Prædikant i Johanniterklosterets Kirke vistnok kun har været en meget kort Tid, som her ikke kan tages i Betragtning.

gang i Aaret 1525. Med en ikke ringe Grad af Sandsynlighed kan det dog henföres til en af Maanederne Maj — September, saafremt Tausens Ankomst til Viborg ellers med Föje ovenfor er henfört til en Gang i förste Halvdeel af Aaret 1525; thi der forlöb nogle Maaneder mellem Tausens Ankomst til det Viborgske Johanniterkloster og hans Fremtræden som Prædikant i dets Kirke[1]. Med noget större Bestemthed kunne vi derimod angive, naar Tausens Prædiken i den nysnævnte Kirke ophörte. Dette skeete den Dag, da Tausen forlod Klosterkirken med sine Tilhörere[2]. Og da Viborgs Borgerskab vistnok strax efterat Tausen var kommen i Frihed har sögt at forskaffe ham Kongens Beskyttelse, kunne vi neppe fejle betydeligt i at antage, at Tausen har forladt Klosteret i Midten af October Maaned 1526; thi mod Slutningen af denne Maaned (rimeligviis den 23de October) har Kong Frederik den Förste udstedt det bekjendte Brev, hvorved han tilkjendegiver Borgemestere, Raad og Menighed i Viborg, at han har taget Mester Hans Tausen under sin kongelige Fred, Værn og Beskjermelse, besynderligen at forsvare og fordætinge til al Rette, og at han har udnævnt ham til sin Kapellan, samt givet ham Forlov og Befaling til at være i Viborg nogen Stund for at prædike det hellige Evangelium o. s. v. Dette Brev er förste Gang (1736) udgivet i Dänische Bibliothek (I. p. 7-9), siden i Pontoppidans Annaler (II. 796-97), i Röns Biagraphia Tausani (p. 13-14) o. a. St. Men alle disse Aftryk nedstamme dog fra den Afskrift af Originalbrevet, som Mag. Chr. Erichsen har indfört i sine (utrykte) Samlinger til Viborg Byes Beskri-

[1]) See Morten Hvas's Beretning, ovenf. S. 99. — [2]) See ovenf. S. 96. 102. — [3]) Maaden, hvorpaa Tausen forlod Klosteret, forbyder os at antage, at Viborgerne kunne have forhvervet det kongelige Beskjermelsbrev for Tausen endnu medens han opholdt sig i Klosteret. Tausens Flugt kom vistnok Borgerne ligesaa uventet som Prioren.

velse (p. 290 i Universitets Bibliothekets Exemplar). Der kunde allene af den Grund opkastes Tvivl om Rigtigheden af Brevets Datum (Aalborg, Sti Simonis Apostoli Dag, Aar 1526), thi den gode Mag. Chr. Erichsen har just ikke havt nogen synderlig Færdigked i at læse gammel Skrift, hvilket hans Samlinger paa mange Steder godtgjöre. En anden Grund til Tvivl mod Brevets Datum kan hentes fra den Maade, hvorpaa Dagen (28de October) der er betegnet, i det den blot kaldes St. *Simonis Apostoli* Dag og ikke som ellers altid St. *Simonis et Judæ Apostolorum* Dag. Men der er endnu en langt vægtigere Grund til Tvivl, nemlig den, at Kongen paa den Dag ikke opholdt sig i Aalborg, men i Randers[1]. Under den Forudsætning, at Udstedelsesstedets Navn er rigtig læst (og derom finder jeg ingen Anledning til at tvivle), bliver Fejlen at söge enten i Aaret eller Dagen. Aarstallet er dog uden Tvivl ogsaa rigtig læst; thi Kongen har virkelig været i Aalborg i Aaret 1526, hvorimod man ikke veed, at han har været der i Aarene 1527-28[2]. Vort Brevs Udstedelse bliver saaledes at henföre til den Tid i Aaret 1526, da Kongen opholdt sig i Aalborg, d. e. enten til den 19de October (feria sexta post Lucæ evangelistæ) eller til den 23de i samme Maaned[3]. Paa den sidstnævnte Dag (St. Severini Episcopi Dag) har Kongen udstedt ikke mindre end tre

---

[1]) I Register over alle Lande Nr. 2 p. 53 og 177 findes Udtog af Kongebreve, som ere udstedte i Randers „die beator. Simonis & Judæ apostolorum" A. 1526. — [2]) Noget senere Aar end 1528 kan ikke komme i Betragtning, da Tausen allerede i Sommeren 1529 forlod Viborg og drog til Kjöbenhavn. I et tidligere Aar end 1526 vil vel ingen formode, at vort Brev kan være udstedt, da Tvivlen mod dets Udstedelsesaars Rigtighed netop er Vanskeligheden af at forene Tausens Udnævnelse til Kongens Kapellan og Prædikant i Viborg med hans Ophold i Klosteret. — [3]) See Register over alle Lande Nr. 2 p. 52-53.

Breve i Aalborg, og paa den troer jeg ogsaa vort Brev er udstedt; i det mindste kan St *Simonis Apostoli* Dag med Grund antages at være en Læsefejl for St. *Severini Episcopi* Dag, der i Brevet kan have været skrevet St. *Seu'ini* (eller *Seue'ni*) *epi* Dag[1].

---

[1]) For at godtgjöre Rigtigheden af det Ovenanförte, saavelsom for at bidrage mit til at sætte andre istand til at pröve de Grunde, hvorpaa jeg stötter min Mening om dette Brevs Udstedelsestid, skal jeg her meddele al den Oplysning, som jeg har seet mig istand til at indhente af Register over alle Lande Nr. 2 og Regesta diplomat. hist. Dan. Vol. I. angaaende Kong Frederik den Förstes Opholdssteder i Aarene 1525–28.

1525. *Januar* 6 Gottorp. *Marts* 14, 15 Segeberg. *April* 2, 4 Flensborg. *Maj* 5, 6, 12, 14 Kolding; 24 Gottorp. *Juli* 13 eller 20, 14 eller 21 Nyborg; 29 Kjöbenhavn. *August* 1, 5, 7, 8, 10, 12, 17, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 30 Kjöbenhavn. *September* 1 Kjöbenhavn; 8, 11 Nykjöbing (paa Falster); 12 Vallnosse (Vaaelse paa Falster); 23 Kallundborg; 29 Kolding (Kallundborg?) *October* 1 Kallundborg; 9 Odense; 23 Aalborg (?). *December* 8, 31 Flensborg.

1526. *Januar* 1, 7, 10, 11 Flensborg; 22 Kolding; 30 „paa Kiille" (Kiel). *Februar* 21 Gottorp; 23 Flensborg. *Marts* 4, 5, 20 Gottorp. *April* 12 Gottorp. *Maj* 4 Gottorp; 31 Odense. *Juni* 1 Odense; 2, 3 Nyborg; 14, 15, 16, 17, 21, 24, 26, 29 Kjöbenhavn. *Juli* 3, 4, 6, 7 Kjöbenhavn; 10 Tryggevelde; 12, 13 Aaleholm; 20 Kjöbenhavn. *August* 1, 2, 5, 11, 14, 17, 18, 19, 24 Kjöbenhavn; 28 Krogen; 29 Esrom Kloster. *September* 1 Roeskilde; 4, 7, 11, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 29 Kallundborg. *October* 19, 23 Aalborg; 27, 28, 29 Randers. *November* 1, 4 Aarhuus; 10, 11 Horsens; 23, 25, 26, 29 Odense; 29 Næsbyhoved; 30 Odense. *December* 1, 2, 3, 4, 6, 7 Odense.

1527. *Januar* 6 Gottorp; 7 Flensborg; 10, 15, 29 Gottorp. *Februar* 24, 28 Gottorp. *Marts* 4, 25 Gottorp. *April* 21 Gottorp. *Juni* 1, 30 Gottorp. *August* 6 Flensborg; 10 Rudgaard; 12, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23 Odense; 28 Tranekjer. *September* 1 Magleby paa Laugeland; 4 Hindsgavl; 7, 8 Hundsbek;

Naar Morten Hvas siger (ovenf. S. 96), at Jörgen Jensen Sadolin kom til Viborg *omtrent* paa den Tid, da Tausen forlod Klosteret, da stemmer dette — saavidt vi kunne skjönne — godt med hvad vi ovenfor have antaget; thi Sadolin fik den 1ste eller 2den December kongeligt Protectorium cum clausulis, at han maa og skal herefter være boendes i Viborg og maa der læse og læse lade, hvad som nyttigt kan være for unge Personer, som formaae at kjöbe deres Kost, dog ikke for de Personer, som det formaae og ville være udi Universiteter o. s. v.[1] Sadolins Ankomst til Viborg bliver uden Tvivl rettest at henföre til en kort Tid för dette Brevs Udstedelse og kan paa ingen Maade ansættes til en senere Tid end December Maaned i Aaret 1526.

Mellem Tausens Flugt fra Klosteret og Begyndelsen af hans Prædiken i St. Hans's Kirke kan der ikke være

---

9 (og 10?) „Kjöbinghow" (i Skrave Sogn, Frös Herred); 13 Jellsse (i Gram Herred); 16 Tönder. *Decbr.* (4 Odense?) 12, 13, 29 Gottorp.

1528. *Januar* 1, 6, 7, 8, 10, 13, 16, 27, 30 Gottorp. *Februar* 1, 18, 26 Gottorp. *April* 3, 4, 5, 6 Gottorp; 23 Flensborg. *Juli* c. 3 Odense; 8, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25 Nyborg; 30 Kolding. *August* 2, 3, 7 Kolding; (14 Odense?). *September* (1 Kjöbenhavn?) 5 Gottorp. *October* 2, 8 Gottorp; 13, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 23 Flensborg. *November* 2 5, 9, 13 Gottorp. *December* 14, 21, 26 Gottorp,

[1]) Kongens Brev herom kjendes kun af det Udtog deraf, som findes i Cancelli-Registranterne (see Register over alle Lande Nr. 2 p. 55-56, med Datum: Odense, anden Dag efter St. Andreæ Dag MDXXVI), hvorefter det er aftrykt i Werlauffs Bidrag til Kjöbenhavns Universitets Historie (Universitets-Program 1836) p. 7. — [2]) Maaskee rettere *Hjemkomst fra Vittenberg*; thi Sadolin var en indfödt Viborger og skal have studeret i Vittenberg mellem Aarene 1522-25 (Münter D. Ref. Hist. 1. 462). Hans Hjemkomst henföres ellers til Aaret 1525 (Rön a. St. S. 15. jfr. Pontoppidans Annal. III. 121); men maaskee uden tilstrækkelig Grund.

hengaaet nogen synderlig lang Tid[1]. Vi kunne derfor med temmelig Sikkerhed antage, at Tausen har begyndt at prædike i St. Hans's Kirke allerede i November Maaned 1526. Derimod kan det Tidspunkt, da han ophörte at prædike her, eller — hvad der omtrent vilde komme ud paa et — naar han begyndte at prædike i Graabrödrekirken, neppe mere udfindes. Vi vide næsten ikkun, at Tausens Virksomhed som Prædikant först i St. Hans's og siden i Graabrödrenes Kirke varede fra Slutningen af Aaret 1526 og indtil Midten af Aaret 1529, da han — som allerede ovenfor S. 107 Anm. 2 er viist — blev kaldet fra Viborg til Kjöbenhavn; thi det hjælper os ikke synderligt under disse Omstændigheder, at vi med fuldkommen Sikkerhed kunne paastaae, at Tausen maa have begyndt at prædike i Graabrödrekirken inden 1ste November 1528, eftersom han en Allehelgensdag — og den i Aaret 1528 var den sidste, som han tilbragte i Viborg, — siges at have prædiket der to Gange om Eftermiddagen og ladet tre danske Psalmer (tres odæ suæ factionis) afsynge af sine Tilhörere[2]. Mulig skeete dette dog allerede paa Allehelgensdagen (1ste November) i Aaret 1527; i det mindste er det aldeles ikke usandsynligt, at Viborgerne paa den Tid kunne have brugt danske Psalmer ved deres Gudstjeneste, da Malmöboerne endda tidligere havde gjort det samme, nemlig i Sommeren

---

[1]) See ovenf. S. 96-97. Rön beretter rigtignok, at Tausen i nogen Tid, efterat han var forjaget (ɔ: flygtet) af Klosteret, prædikede i Borgermester Peder Tranes Huus (see ovenf. S. 96 Anm. 1). Men da han ikke har anden Hjemmel for denne Efterretning end det af ham paaberaabte Brev fra J. N. Block til Peder Hegelund (ɔ: Morten Hvas's Beretning), og da deri ikke findes et Ord derom, maa denne Röns Efterretning ligefrem forkastes som en reen Opdigtelse. Der er da heller ingen, der har taget Notits af den. —
[2]) See Hist. ejection. ovenfor S. 103; jfr. Münter D. Ref. Hist. II. 15.

1527[1], altsaa Aaret förend Claus Töndebinders Psalmebog og Frants Vormordsens Oversættelse af Davids Psalter udkom[2].

Det Tidsrum, i hvilket Tausen prædikede i Graabrödrekirken blev iövrigt saare mærkværdigt baade for Tausen og for Viborgs Indvaanere; ja det maa endog regnes for saare mærkeligt i den danske Reformations Historie. I det naaede nemlig Tausen — saavidt jeg kan skjönne — det förste Maal for hans Bestræbelser: ***Reformationens Antagelse af Viborgs Indbyggere i det hele taget.*** Jeg antager nemlig, at Reformationens Indförelse i Viborg maa dateres fra den Tid, da Viborgs Övrighed og Borgerskab i Forening af Kongen havde forlangt og erholdt Tilladelse til at nedbryde alle deres Sognekirker og istedenfor dem at tage Graabrödrenes og Sortebrödrenes Klosterkirker til Sognekirker[3]. Dette Tidspunkt see vi os istand til nöjagtig at angive, da vi endnu have Kongens Brev, hvorved den ovennævnte Ansögning bevilges, og det er udstedt den 23de Februar 1529, og lyder saaledes:

„Frederik med Guds Naade Danmarks, Venders og Gothers Konge, udvalgt Konge til Norge, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken, Greve i Oldenborg og Delmenhorst. Vor Gunst tilforn! Vider, at som I lader Os tilkjendegive og beklage, at eders By er besværet med mange Kirker og Kapeller, som Byen ikke formaaer at holde ved Magt, og ere derfor begjerende af Os, det I maa beholde ***Sortebrödre*** og ***Graabrödre Kirker*** til to Sognekirker og at I maatte afbryde de andre Sognekirker og Kapeller, som ere udi Eders By, da ere Vi der tilfreds med, at I beholde samme Graabrödre og Sortebrödre Kirker i Eders By, paa det I desbedre kunne holde de tre

---

[1]) Dette skal nedenfor blive viist. — [2]) Begge udkom i Rostock 1528. — [3]) See det strax nedenfor meddeelte Kongebrev; jfr. Hist. ejectionis, ovenfor S. 102-103.

Kirker ved Magt, og at (I) beholde til Byens Behov Halvdelen Blyet og Halvdelen Klokkerne, og have Vi tilskrevet Os elskelige Jens Huas, at han skal paa Vore Vegne anordne dennem (eder?) den halve Deel af Blyet og Klokkerne af de Kirker, som ödelægges, efter Eders egen Skrivelse og Begjer. Og have (Vi) desligeste tilskrevet og befalet fornævnte Jens Huas, det han paa Vore Vegne skal have Tilsyn til Sortebrödre Kloster og hvis til samme Kloster hörer. Thi bede Vi Eder, at I ville have der Tilsyn til i hans Fraværelse, at der intet forkommes eller fordærves; det forskylde Vi gjerne. Befalende Eder Gud! Skrevet i Vort Slot Gottorp, Tirsdagen næst efter Söndagen Reminiscere Aar 1529. Under Vort Signet [1]".

At Viborgerne ikke længe betænkte sig paa at gjöre Brug af denne Kongelige Bevilling, kan vel forudsættes som en afgjort Sag; vi ere imidlertid ogsaa istand til at bevise, at de have ilet med at nedrive deres gamle Sognekirker, hvorved ikke blot Byens gamle Sogneinddeling aldeles tilintetgjordes, men ogsaa tillige den derpaa hvilende Forbindelse mellem de papistiske Sognepræster og Byens Indvaanere fuldkommen ophævedes. Biskop Jörgen Friis i Viborg yttrer sig nemlig i en Efterskrift til et den 17de Martii skrevet Brev fra ham til Kongens Kantsler (Magister Claus Gjordsen) saaledes [2]:

---

[1]) Dette Brev er her meddeelt efter en Afskrift (i Gehejme-Archivet), som Langebek ifölge en Paategning derpaa har ladet tage „ex copia Fossii No. 2798 in 4to." I Afskriften er Originalens Retskrivning ikke nöje nok fulgt; jeg har derfor ikke heller beholdt Afskriftens. — [2]) Brevet med den her anförte, paa en lös Seddel skrevne Efterskrift, er dateret: Spöttrop, feria quarta post dominicam in passione, anno MDXXIX, og findes i Gehejme-Archivet (Topograph. Samlinger under *Viborg*). Et Sted af selve Brevet, der maaskee her kunde fortjene at anföres, lyder saaledes: „Kjere Herre Kantsler, gjörer vel og værer os behjelpe-

„Item have Borgerne udi Viborge nu udi disse Dage nederbrödet alle Vore Kirker udi Viborge, og vide Vi ikke om det er vor naadigste Herres Befaling heller ej, at saa uchristelig handles med Guds Huus imod Hans Naades (Kongens) egne Brev og Reces. Bede vi Eder gjerne, at I vilde tilskrive os derudi Eders gode Raad, om vi selv derom skulle give os til Hans Naade eller ej."

Det Tidspunkt, paa hvilket jeg har antaget, at man kan betragte Reformationen i Viborg som tilendebragt i alt det væsentlige, falder altsaa engang i förste Halvdeel af Martii Maaned 1529. Til samme Tid maa Tausens og Sadolins Beskikkelse af Menigheden til Prædikanter (eller, om man vil, til *Sogne*præster [1]), hiin ved Graabrödre-, denne ved Sortebrödre Kirken [2], ogsaa henföres. Det kan ved denne Lejlighed endnu fortjene at bemærkes, at Tausen först fra denne Tid af fik fuldkommen Raadighed over Graabrödrekirken. Hidtil havde han maattet lade sig nöje med at kunne prædike der om Eftermiddagen, medens Munkene holdt deres Gudstjeneste der om Formiddagen. Men fra nu af maatte Munkenes Gudstjeneste i selve Kirken aldeles ophöre; de maatte være glade ved, at det blev dem tilladt at holde den i et Kapel i Kirkens hvælvede Omgang [3].

Dog allerede inden et Aar var forlöben bleve Munkene ikke blot forjagede herfra, men nödtes ogsaa til at forlade

---

lige hos vor naadigste Herre, at Hans Naade vil værdes til at unde os vore *Bösser* igjen, heller Fyldeste for dennem, som Hans Naade lod os tilsige med Hr. Tyge Krabbe, de stode os 400 Rhinsk Gylden. Det er for meget at ombære uden Skjel."

[1]) At Tausen og Sadolin virkelig fra den Tid af ere blevne de eneste Præster i Viborg, der have udfört de de forrige Sognepræster tilkommende præstelige Embedshandlinger, kan neppe med Grund omtvivles. — [2]) See Morten Hvas's Beretning, ovenf. S. 98. [3]) See Hist. ejection. ovenf. S. 103.

deres Kloster og Viborg By[1]. Dette maa være skeet omtrent ved Nytaarstid 1530[2].

Vi have, saavidt jeg skjönner, ovenfor lært at kjende alle de Steder i Viborg, hvor Tausen med fuldkommen Sikkerhed kan antages at have prædiket; men imellem dem findes ikke engang nævnet den Ligsteen paa Graabrödrenes Kirkegaard[3], paa hvilken Tausen skal have staaet, medens han, som nogle sige, holdt sin förste offentlige Lutherske Prædiken i Viborg, eller medens han, som andre sige, holdt sin förste Prædiken i Viborg, enten

---

[1]) See Hist. eject. ovenf. S. 103. — [2]) Franciscanernes Fordrivelse fra Viborg kan nemlig ikke sættes til en senere Tid end Begyndelsen af Februar 1530 eller tidligere end til en meget kort Tid för Udgangen af Aaret 1529, da den ifölge det nys citerede Sted af Hist. eject. skete henved et Aar efterat Viborgerne havde aldeles bemægtiget sig Franciscanerkirken, d. e. 9–11 Maaneder efter 23 Februar — 17 Martii 1529. Nicolaus Tybo, der var det Viborgske Franciscaner-Convents Guardian paa den Tid, da det blev forjaget, var ogsaa allerede indsat som Guardian i Graabrödreklosteret i Tönder omtrent midt i September Maaned 1530, da han tilligemed sine Ordensbrödre blev fordreven derfra (Hist. eject. de conventu Tynderensi). Et andet Sted i Hist. eject. (i Slutningen af Beretningen om det Viborgske Convents Udjagelse), hvor det siges, at det Viborgske Convents Udjagelse skeete, efterat dets Guardian var kommen hjem fra Kjöbenhavn med et forseglet Brev til Viborgerne fra Kongen (hvis Beskyttelse mod Viborgerne han havde anraabt) og efterat dette Brev var bleven læst for Borgerne i Viborg, kunde maaskee endog berettige os til at ansætte Graabrödrenes Fordrivelse fra Viborg til engang i Efteraaret (omtr. October) 1529, hvis Kongen ellers i dette Aar ikke har været i Kjöbenhavn senere end i August; hvilket ikke er mig bekjendt. Münter (D. Ref. Hist. II. 15.) og Daugaard (Om de danske Klostre i Middelald. S. 358) synes at henföre denne Fordrivelse til en senere Tid end Begyndelsen af Aaret 1530, maaskee endog til 1531. — [3]) Nogle sige paa *Sortebrödre* Kirkegaard.

efterat Kongen havde beskikket ham til sin Kapellan eller efterat Prioren havde udstödt ham af Klosteret [1].

Grundene, hvorfor denne Prædiken ovenfor er aldeles forbigaaet, ere ikke blot 1. at Antagelsen af denne Prædiken enten for Tausens förste offentlige Lutherske Prædiken i Viborg eller for hans förste Prædiken, efterat han var bleven udnævnt til Kongens Kapellan eller efterat han var kommen ud af Klosteret, er aldeles stridende mod de overensstemmende Efterretninger om Tausens Prædiken i Viborg, som findes i de fortrinlige, næsten samtidige Kilder, der ovenfor ere fulgte; men ogsaa 2. at der for Efterretningen om Tausens Prædiken paa denne Liigsteen ikke kan paavises nogen antagelig Hjemmel; og 3. at det endogsaa er höjst usandsynligt at Tausen nogensinde har prædiket paa denne Liigsteen. Rigtigheden af de her fremförte Paastande skal jeg nu bestræbe mig for at godtgjöre.

Alle Beretninger om Tausens Prædiken paa denne Ligsteen nedstamme fra den Efterretning derom, som findes i Mag. Chr. Erichsens 1727 udkomne Viborg Byes Beskrivelse. Her hedder det nemlig S. 9-10 [2]:

---

[1]) See Pontoppidans Kurzgefasste Reformationshistorie S. 184; Annal. II. 820. Rön S. 15. Suhr S. XIII. Münter D. Ref. Hist. II. 13; Kirchengesch. III. 228. Luplau p. 49. Kort Beretning S. 22-23. Rördam S. 46. Rohmann S. 105. Ogsaa Abr. Kall har antaget, at Tausen holdt sine förste Lutherske Taler staaende paa Landsdommeren Jens Niclessens eller Nielsens Liigsteen paa Nörresogns Kirkegaard (N. D. M. II. 120). Wandall, a. St. S. 293, taler om Tausens Prædiken paa Kirkegaarden. I Mollers Cimbria literata tales ligesaalidt om Tausens Prædiken paa Ligstenen som om hans Prædiken i det Viborgske Klosterfængsel; og Forfatterne af Tausens Levnet i Dänische Bibliothek I. lade Broder Thöger, og ikke Tausen, holde sin förste Lutherske Prædiken paa en Ligsteen paa Graabrödre Kirkegaard (S. 6-7 i Anm.). — [2]) Jeg anförer hele det paagjældende Sted for at alle mine Læsere kunne blive satte istand til at danne sig en klar Forestilling om Værdien af Mag. Erichsens historiske Efterretninger.

„Er det ikke en liden Ære for Viborg, at Reformationen der först blev begyndt. Jeg skal bevise, at Viborg Borgere havde antaget den Lutherske Religion 11 Aar för Reformationen skeete. Thi som Höjlovlige Ihukommelse Kong Frederik den Förste hörte, at Viborgs Borgere vare henved Aar 1523 underviste af Mag. Jörgen Jensen Sadolin (som var födt i Viborg og blev siden den förste Lutherske Biskop her i Byen[1]) udi den Lutherske Religion, saa sendte han sin Kapellan Mag. Hans Tausen til Viborg Aar 1526 med Forlov og Befaling, at han skulde prædike Evangelii Lærdom for Borgerne, og at Borgemestre og Raad skulde forsvare ham mod al Overlast (NB. af den katholske Biskop, Munke og deres Anhang paa den Tid), hvilket de og gjorde. Og paa det at Mag. Thausen og en Munk af Korsbrödre Kloster[2] i Viborg ved Navn Hr. Thöger, som Mag. Tausen havde omvendt, og blev siden förste Lutherske Præst til Sortebrödre Kirke i Viborg (hvortil jeg nu er Præst), ikke skulde overfaldes af Biskop Jörgen Frises Hofmænd paa Hald, naar de prædikede, da lod Borgermester og Raad slaae Lænker over Gaderne, og Borgerskabet stod imidlertid udi Gevær (NB. *hvilket skeete paa Graabrödre Kirkegaard, hvor den allerförste Lutherske Prædiken blev prædiket af Mag. Tausen under aaben Himmel paa en stor, hvid, bred Liigsteen, som nu ligger ved Vestersiden af Vaabenhuset paa omrörte Kirkegaard*). Derforuden kan bevises, at Borgemestre og Raad udi Viborg sendte deres Lutherske Præster til Ribe og andre Steder, at prædike Evangelii Lærdom for dem sammesteds, længe förend Reformationen skeete."

Det kunde maaskee være tilstrækkeligt at have anfört dette Sted i dets Heelhed, og jeg kan vel sikkert forud-

---

[1]) *Her i Byen* er vel dog kun en Trykfejl for *i Fyen*. — [2]) Dette antager Mag. Chr. Erichsen for et forskjelligt fra St. Hans's Kloster (a. St. S. 32).

sætte, at mine Læsere ville indrömme mig, at Beretningerne om Tausens Prædiken paa Liigstenen hvile paa en meget svag Grund. Jeg skal dog til Overflödighed bemærke, at det Sted, hvor Tausens Prædiken paa Liigstenen omtales (det er ovenfor aftrykt med udmærket Skrift), ikkun findes i Mag. Chr. Erichsens trykte Beskrivelse over Viborg, der först udkom 16 Aar efter Forfatterens Död [1]. Vel hedder det i Fortalen til denne Beskrivelse, at den er en af Mag. Chr. Erichsen selv i Aaret 1709 forfattet kort Extract af hans vidtlöftige utrykte Samlinger til en Beskrivelse over Viborg; men der er i det mindste god Grund til at betvivle, at det paagjeldende Sted deri hidrörer fra Mag. Erichsen selv. Thi i de föromtalte Samlinger har han en ganske anden Efterretning om Prædikenen paa Liigstenen. Efterat han nemlig her (S. 230 i Universitetsbibliothekets Exemplar) har omtalt en Indskrift paa en Skriftestol i Viborg Domkirke, som indeholder den jydske Landsdommer, Ridderen Jens Nielsen af Avensbergs og hans Kones Navne, vedbliver han saaledes:

„Men paa Graabrödre Kirkegaard findes fornævnte Landsdommers og Frues Liigsteen [2], men Inscriptionen derpaa er ganske forslidt. Men at deres Liigsteen ligger paa Graabrödre Kirkegaard, kommer deraf, at de havde

---

[1]) Mag. Chr. Erichsen er födt 1646 i Viborg, hvor han 1670 (eller 1677 efter Litt. Lex.) blev Sognepræst til Sortebrödre- eller Söndersogns Kirke, död 1711 (Krog Saml. Efterretn. om Viborg S. 189-90). — [2]) Ifölge Krog (a. St. S. 216) skal denne Steen have ligget „for den söndre Kirkedör paa Kirkegaarden". Han siger ogsaa, at Indskriften „er nu saa forslidt, at man ej kan forstaae mere deraf end dette: Ao. Dom. 1442(?) die 18. Febr. mortuus est Dominus Johannes Nicolai de Avensberg, miles . . . . . . Domini Petri Munch militis. Orate pro eis." I den ovennævnte Indskrift paa Skriftestolen kaldes Hr. Jens Nielsens Hustru: „Helene, Domini Petri Munch's Dotter" (Sammest. S. 209).

udvalgt at begraves hos Graabrödre Munke; men der Reformationen skeete, er Stenen, som er ganske hvidagtig, henlagt paa den Sted, som den nu findes, *hvor da den förste Lutherske Prædiken paa samme Steen er bleven holdt af Broder Thöger*, som siden er bleven Sognepræst til Sortebrödre Kirke. Thi som Munkene havde Graabrödre-Kirke inde, og ej vilde tilstede Broder Thöger at komme i Kirken, haver han paa bemeldte Steen paa Kirkegaarden holdt Prædiken for Borgerskabet."

Alt hvad der kan udledes af disse hinanden modsigende Efterretninger om Tausens og Thögers Prædiken paa Liigstenen, bliver nok saaledes kun, at der i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede i Viborg har gaaet et forvirret Sagn om, at enten Tausen eller Thöger skal have holdt en Prædiken paa denne Liigsteen. Det historiske Grundlag for dette Sagn troer jeg ogsaa, at man kan paavise; det findes nemlig efter min Formening i de Efterretninger om det Viborgske Graabrödre-Kloster, som Resen efter en Beretning af Biskop Peder Villadsen i Viborg[1] har indfört i sin Danske Atlas[2]. Hans Ord lyde saaledes:

„Monasterium fratrum Minorum, quod et vulgari nostro *Graabrödre* dicimus, S. Mariæ dicatum, tempore reformationis in domum pauperum est mutatum. In hoc[3] vixit frater Thögerus Lövenbalk, coadjutor Johannis Tausani in

[1]) Peder Villadsen er födt i Viborg 1605, blev Biskop sammesteds 1661 og döde 1673. Han nedstammede paa Mödrenesiden fra Broder Thöger; hans Moder var nemlig en Datter af Biskop Peder Thögersen i Viborg, som var en Sön af Broder Thöger. Vi kunne derfor ikke andet end foretrække hans Efterretninger angaaende denne Liigsteen for Mag. Chr. Erichsens, der desuden ere meget yngre. — [2]) Tom. VI. p. 174-75 i det Exemplar, som findes paa det store Kongl. Bibliothek. — [3]) Man antager ellers, at Broder Thöger har været af Johanniterklosteret i Viborg.

reformatione religionis, qui primus religionis (reformatæ) ad templum, vulgo *Sortebrödre Kirke* dictum, pastor constitutus est. Sed in templo fratrum Minorum sepeliri voluit, ubi in coemeterio ad meredionalem templi januam, ubi eo tempore sacellum erat extructum, humo mandatus est, albo lapide sepulchrali coopertus, sub quo etiam quiescunt Janus Nicolai Lövenbalk, ejusque uxor Helviga Munk[1], matrona nobilis, dicti Theogari parentes[2], quorum hujus insignia scutum rubrum trabeamque transversariam flavam ostentant, illius autem arma gentilitia leonem coeruleum super duas coeruleas trabes in albo solo repræsentant, referente hæc mihi episcopo Wiburgensi Mag. Petro Willhadio."

Jeg vil endnu kun bemærke, at ifölge Peder Villadsens her meddeelte Efterretninger har Landsdommer Jens Nielsens Liigsteen ikke oprindelig ligget paa Kirkegaarden, men i et Kapel, som endnu maa have staaet der, da Broder Thöger blev begravet (omtr. 1540 ifölge Krog, a. St. S. 187), og den, som til den Tid stod paa den, kunde altsaa ikke siges at staae paa Kirkegaarden eller under aaben Himmel, som det hedder om Tausen i det ovenanförte Sted af Mag. Erichsens trykte Beskrivelse over Viborg om hans Prædiken paa Liigstenen. Upaalideligheden af Mag. Chr. Erichsens Efterretning om Tausens Prædiken paa denne Liigsteen synes mig derved at være tilstrækkelig godtgjort. Liigstenens Beliggenhed i et Kapel gjorde den til et lidet skikket Sted til at tale fra, hvad enten Tilhörerne befandt sig i eller udenfor Kirken; der er derfor kun en ringe Grad af Sandsynlighed for, at Tausen nogensinde har prædiket staaende paa den.

---

[1]) Er vel den samme som ovennævnte Helene Munk (S. 129 Anm. 2). — [4]) Dersom med de ovennævnte Personer menes de samme, som de ovenf. S. 129 Anm. 2 nævnte, kunne de ingenlunde have været Thögers Forældre, neppe engang hans Bedsteforældre.

Om *Forandringen af Gudstjenesten i Viborg Domkirke* handle Münter i den Danske Reformationshistorie, II. S. 148-50 og Rohmann a. St. S. 158-59. Jeg har til disse Forfatteres Fortælling desangaaende fölgende at bemærke. Denne Forandring var ikke, som Rohmann antager, et Værk af de protestantiske Lærere allene, ikke heller var det, som Münter (S. 118) beretter, Kapitlet og Vicarierne allene, der udförte den med Magistratens og Borgerskabets Samtykke; men Foreningen desangaaende blev indgaaet af (adskillige af) Kapitlet, Prædikanterne (de evangeliske Lærere), Vicarierne og Præsterne i Viborg[1], efter Magistratens og Borgerskabets Raad og Forlangende. Dette viser ogsaa saavel Kapitlets som Borgerskabets Breve til Kongen; thi i hiint (Münter II. 716) siges, at „Kapitel og Vicarier med Prædikanternes Overværelse have begyndt en Reformats her udi Domkirken i Viborg", og i dette (Münter II. 714), „at Kanniker, Vicarier, Prædikanter og Klerkeri har gjort en ny Skikkelse i Domkirken med Messen og Prædiken." Herhos fortjener det at bemærkes, at selve Kong Frederik den Förste var den, der havde givet Anledning til denne Reformation af Gudstjenesten i Viborg Domkirke, i det han i et Brev havde opmuntret Magistraten og Borgerskabet til at befordre og fremme Guds Ord af deres yderste Formue, hvorpaa ogsaa Magistrat og Borgerskab beraabe sig i deres Brev til Kongen (Münter II. 714). Det er formodentlig det samme Brev fra Kongen, hvortil Borgerne sigtede, da de svarede Biskop Jörgen Friis, at det var efter Kongens Befaling de havde handlet, idet de udjog de papistisksindede Præster af Domkirken[2]. Forresten vide vi ikke, at ogsaa Kanniker deeltoge med Borgerne i at fratage de papistisksindede

---

[1]) See selve Foreningen hos Münter, II. 719. — [2]) See Biskop Jörgen Frises Klage over Borgerne hos Münter, II. 711.

Præster Kalk og Disk i Domkirken — som Rohmann siger —; men vel, at ogsaa Kanniker deeltoge i det senere Opløb mod Bispen [1]. Ogsaa er Formodningen, at Biskoppen havde begivet sig til Kapitelshuset „for nöjere at undersöge den paaberaabte kongelige Befaling, og maaskee tillige de ovenfor omtalte Kannikers Forhold" (Rohmann S. 158) aldeles falsk; hvilket kan sees af Bispens Klage over Borgerne (Münter II. 711-12). Det var i Anledning af tvende private Sager, som Bispen havde med den föromtalte Peder Trane og Hornum Herreds Sandemænd, at han den 26de Augusti 1530 mödte paa Kapitelshuset. Dette udviser et Vidnesbyrd angaaende de Viborgske Borgeres Opløb mod Bispen paa den nysnævnte Dag, udstedt af de fire Adelsmænd [2], der af Kongen vare beskikkede til at dömme i hine to Sager. Af dette Vidnesbyrd kunde maaskee fölgende Udtog her fortjene Plads. Da de fire Adelsmænd vare samlede i Viborg den 26de August 1530 i Anledning af de ovenmeldte Sager, gav Biskop Jörgen Friis dem tilkjende, at Borgemester, Raad og Menighed i Viborg samme Dag havde givet ham Bud med Jesper Simonsen og andre Borgere om at de havde spurgt, at Bispen vilde lade fejde dem og skulde have samlet et stort Antal Bönder af Salling, foruden Hofmænd, paa deres Argeste; hvortil Bispen angav at have svaret i Lars Skeels og andre gode Mænds Nærværelse, at han vidste sig ingen Fejde med Borgerne og at han ikke heller havde forsamlet andre Hofmænd end „hans eget Bröd", som han gav Klæder og Penge, ligesaalidt som Bönder af Salling, undtagen

---

[1]) See Bispens Klage over Kannikerne hos Münter II. 709. — [2]) De fire Adelsmænd vare: Cristopher Krwsze til Winghegaard, Niels Koosz til Starupgaard, Las Skel til Jwngitth Gaard og Cristen Friis til Owgaardtth, og af deres Vidnesbyrd haves i Geh. Arch. en samtidig Kopi, formodentlig den i Biskop Frises Klage over Borgerne (Münter II. 712) omtalte *Udskrift*.

9 Vogne af Agerskov (en By i Finderup Sogn, Nörlyng Herred) for at hente Tömmer. Skjöndt nogle af Bispens Venner havde sagt ham, at dersom han kom til Viborg, da havde Borgerne saaledes „redt hans Gjengjerd" (beredt sig paa hans Modtagelse), at han og saa mange, som fulgte ham did, skulde ikke ride af Byen igjen: saa red han dog til Byen for hine Sagers Skyld, dog kun selvtolvte. Efter Bispens Begjering gik de fire Adelsmænd til Raadhuset, hvor Borgerne vare forsamlede, og spurgte dem paa hans Vegne, först for hvad Sag og efter hvis Befaling de havde indtaget Choret udi hans Domkirke og laaset („lesth") Dören til hans Bispegaard og ladet besegle Sacristidören; i lige Maade, hvorfor de havde overfaldet Bispens egen Kapellan, som han stod for Alteret udi Messen, og andre Præster nede i Kirken, som stode udi Messen, og frarövet dem Kalk og Disk; endvidere hvorfor de havde indgaaet Forbund og sammensvoret sig med nogle af Bispens Kanniker, nemlig Hr. Jacob, Mester Jens og Hr. Christen Stub, mod disse Kannikers svorne Ed og Troskab, og endelig hvorfor de havde vældeligen, uskyldelig og uden Lov og Dom fordrevet en ærlig Mand af Kapitlet, Hr. Kjeld Olufsen, (af Byen). Hertil svarede Borgemester og Borgere, at alt det de i saa Maader havde gjort, det havde de gjort efter Kongens Befaling, at de slet ingen Messer eller Gudstjeneste vilde have i Domkirken, uden den de selv havde skikket, og at de ej heller vilde have Hr. Kjeld Olufsen i By med sig, uden han vilde indtræde med dem og rette sig. Desuden begjerede Borgerne af de fire Adelsmænd, at disse skulde forhöre sig hos Hr. Jörgen Friis, om han eller nogen af hans vilde derover fejde eller fejde lade Borgerne i Viborg. Paa dette Spörgsmaal svarede Bispen, at han vilde være Borgerne ubevaret og berette Kongen, hvad de havde gjort mod ham og hans Klerkeri, dersom han og hans Folk

maatte være ufejdede af Borgerne. Disse indgik Vilkaaret, dog med Tilföjende, at de vilde holde Haand i Hanke. Dette skete (d. 26. Aug.) om Formiddagen omtrent Kl. 8. Om Eftermiddagen Kl. 2 mödte Bispen i Kapitelshuset i Anledning af de ovennævnte Sager. Men imedens han befandt sig der, „forsamlede Menigheden i Viborg sig med Harnisk, Vaaben, Bösser og Værge, og vilde paa det ny overfalde Hr. Jörgen Friis og hans Folk udi saadan Tro og Love, han var udgangen af hans Bispegaard", skjöndt hverken han eller hans Folk havde Uskjel med nogen af Menigheden, enten med Ord eller Gjerning. Da gik de titnævnte Adelsmænd af egen Drift, tilligemed Landsdommeren Mogens Munk, til Borgerne paa Torvet og æskede Oplysning om Grunden til et saadant mod deres nylig givne Tilsagn stridende Forhold. Borgerne undskyldte dette dermed, at Bispen „ikke vilde indgaae deres Prædiken og var mod Guds Ord og lod Bandsmænd[1] sige Messe." Endelig fik Fredsmæglerne Borgerne til at love Bispen Fred indtil Mikkelsdag om Aftenen, for at han imidlertid kunde faae Tid til at indberette det forefaldne for Kongen.

De her fremförte Bemærkninger angaaende Reformationen i Viborg Domkirke, vil jeg slutte med at meddele tvende for Biskop Münter ubekjendte Breve, af hvilke det förste hörer til den Række af Documenter, som ere aftrykte i Münters Danske Reformationshistorie (II. 709-21) og det andet omhandler et os ubekjendt Foretagende af Biskop Jörgen Friis, hvorved han agtede at indföre nogen „ny Skikkelse" i Viborg Domkirke, hvorimod Kapitlet havde gjort Modstand.

---

[1]) De af de evangeliske Prædikanter bandsatte Geistlige.

1. Et Brev fra Jens Hvas til Kong Frederik den Förste af 1. Sept. 1530.

(Efter Orig. i Gehejme-Archivet.)

Min ydmige vnderdanige tilplictige tro tieniste nw oc altiidt mett gwdt. Högborne förste, kieriste nadige herre, verdis ether nadis högmectighet at wille wide, thet nw ieg hiidt kom, tha haffde canickern oc klerckerii (oc) then största partt byens indbyggere begyndt at giöre en reformatz oc skicke vdi Domkircken paa messer oc anden tieniste, huicken the nw mett theris egne personer buder skrifftelig haffuer sendt ether naade. Oc haffuer the væridt hoss meg begerindis, at ieg ther om ville tilskrifve ether nade att samme skick oc reformatz motte fange framgang oc bliffue vedt mact indtill förste almyndelig herredag her i Rigett forskriffuis oc holditt bliffuer, oc tha effther ether nadis egen töcke oc Danmarks Raadtz Raad &c. at formere og formyndske. Thii beder ieg ethers nadis högmectighet ydmigelig gerne oc fuldkomelig raader, at ethers nadis kon. maitt. betencke oc besinde ether ther vdinden i alle maade, actindis, hwatt ther vdaff komme kandt i framtiden, saa at huis nw i saa mode forhandlis oc giöris skwllde, motte bliffue voractig redelig oc Christelig till god samdrectighet, salighet og ether nade oc ethers nadis börn till gaffn oc fredsomelighet. Tisligist begerer forne canicker oc klerckerii att the mwe nyde theris gotz oc rente vforkrenckitt, saa lenge the kallis i rette for ether nadis egen person oc bliffuer thennum ther loglige fraa dömpt. Ether nadis högmectighedt skall altiidt finde meg en velig tro tienere aff all myn formwe som tilbörligtt er. Her met ether nadis siell liff stadt ære oc verdighet then hellige trefoldelighet till löcksalig regementt ewindelig beffalendis. Skreffuit i Wiborig sancti egidii dag Aar &c. mdxxx.

Ether nadis högmectighedtz
welige trov tiener

Jens Hwas.

2. Et Brev fra Domprovsten i Viborg til Biskoppen (Jörgen Friis) i Viborg.

(Efter en samtidig Afskrift i Geh. Arch.)

Humili commendatione in domino premissa. Kiere herre, maa ether nade wiide ath meg er till vidende wordet, at ther skal were nogher uwillige mellom ether nade oc nogre aff the dandemen i Wiborig capitell fore en ny skickelse som ether nade acther at ville giöre ther i kircken, oc skal ether nade therfore kommet her canther oc her Seuerin vdi bande[1], huilcke gud kende at meg leeth er at saadhen twedrachth skall spörges mellem ether nade oc ether nades capitell, og befrycther jeg at swaadhen ny skickelse skall komme meg, myne eptherkomere prouesther oc flere dandemen ther i capitell till skade oc forfangh; thii ieg oc aldriig spurth haffuer at nogre the gode herrer ether nades forfeddre biscoper haffuer fore ether nade saadhen ærinde till foren begynth mod for^ne Viborig capitell.

Thi kiere herre beder ieg ether nade ydmygelig oc gerne at ether nade will aff sette swaadhen twedracth oc vwillge oc ey lenger beswere for^ne dandemen her cantor oc her Seuerin aliquibus censuris, men ville lade them nyde thenne myn bön oc scriffuelse goth ath, oc rader ieg at ether nade will her eblanth ansee ether nades ether[2] lempe oc leylighed et presertim Juramentum paternitatis vestre, ecclesie vibergensi et capitulo eiusdem tempore recepcionis vestre prestitum. Vdi huilcke made ieg kand wærre ether nade till villige oc till thieniste will jeg thet altiid gerne giöre in Christo.

[1]) Ovenover *bande* er skrevet *dom oc bande.* — [2]) Dette *ether* bör vist udslettes.

II. REFORMATIONEN I MALMÖE.

Angaaende Reformationens Indförelse i Malmöe have Münter og de sildigere Forfattere af Skrifter over den danske Reformationshistorie benyttet det af Pontoppidan (Annal. II. 800-802) meddeelte Udtog af Historia ejectionis fratrum Minorum som en paalidelig Kilde. Men da dette Udtog hverken er nöjagtigt eller tilstrækkelig fuldstændigt, kunde det ikke være anderledes, end at Münters og hans Efterfölgeres Fremstilling af Reformationens Indförelse i Malmöe kom til at lide ikke blot af Urigtigheder i det enkelte, men ogsaa af en Uklarhed i det hele, som först vil kunne hæves ved nærmere Kjendskab til Beretningen i Historia ejectionis, hvorfor et Stykke af dennes Begyndelse her meddeles.

De conventu Malmogensi.

Historia et modus inhumanissime expulsionis fratrum Minorum de cenobio urbis Malmogie. Anno ab incarnato mundi salvatore MD27 venit Malmogiam qvidam sacerdos effrons et heretice pravitatis erroribus refertissimus, *Nicolaus, Böcker*[1] ɔ: tunnarum fabricator cognomine, vir sane totius malicie scatebris qvam supereffluentissime ebulliens. Ipse enim primo in diocesi Lundensi sacerdos ordinatus, cum non esset scripturis, neque humanis neqve divinis, sacris eruditus[2],

[1]) D. e. *Claus Mortensen*, eller som han almindeligst kaldes Claus Töndebinder. Forfatteren af Chronicon Skibbyense (Povel Eliesen) kalder ham *Nicolaus Vascularius* (Langebek Script. rer. Dan. II. 583). — [2]) Den samme Vankundighed tillægges ham i Chron. Skibb., der paa det ovenciterede Sted siger om ham: Erat autem vascularius iste homo plane indoctus, bonarumqve disciplinarum plane rudis, nullius etiam judicii. — Saa uvidende et Menneskes Ordination til Præst, endog i selve Erkestiftet, var iövrigt neppe noget Særsyn paa hiin Tid. De to papistiske Skribenter, der give Claus Mortensen dette Skudsmaal, kunde vist have givet en lang Fortegnelse paa papistiske Præster, som ikke stode paa

Hafniam regiam urbem, studio theologie florentem, sed potius tunc Lutheranice qvam catholice theologie studiosiorem, petiit. Ubi habuit errorum magistros, licet occulte; non enim adhuc ibi Lutheranice doctrine errores propalam seminabantur. Refertus igitur predictus sacerdos Nicolaus Böcker errorum colluvie, voluit et alios commaculare. Ascendit enim plerumqve majoris sacre edis, nimirum gloriosissime virginis Marie[1] superbie suggestum et non modico, fastu concionabatur; bona enim et sonora præditus erat voce[2]. Porro ubi hoc episcopo Roskyldensi[3], viro utiqve magno fidei catholice zelatori, innotuit, qvod interim clero obtrectaret, erroresqve nonnullos Lutheranice factionis seminaret, prohibuit eum sue diocesis suggesto qvolibet. Qvo facto hujusmodi rumor Georgio monetario Malmogiano[4] innotuit,

et höjere Dannelsestrin, end han; og det kan gjerne være, at de ikke synderlig overdrive hans Uvidenhed paa den Tid, da han blev ordineret. Men at en saa uvidende Prædikant skulde have kunnet udrette det, Claus Mortensen udförte i Malmöe, falder altfor meget i det utrolige. Han maa derfor antages at have erhvervet sig de manglende Kundskaber under sit Ophold ved Kjöbenhavns Universitet, altsaa inden han drog til Malmöe for at prædike der.

[1]) At denne Kirke er Vor Frue Kirke i *Kjöbenhavn*, og ikke nogen Kirke af samme Navn i Malmöe, sees tydelig nok af det efterfölgende om den *Roeskildske* Biskops Mellemkomst. I Malmöe var der desuden ingen Kirke af det Navn. I det Udtog, som Pontoppidan har givet af dette Sted i Hist. ejectionis (Annal. II. 800), siger han hverken, hvor Kirken laae, eller hvilken Biskop det var, som forböd Claus Töndebinder at prædike. Derved er saavel Münter (D. Ref. Hist. I. 483-84; Kirchengesch. III. 188-89) som Rohmann (a. St. S. 106) bleven forledt til at antage den Vor Frue Kirke, hvori Cl. Töndebinder begyndte at prædike, for en Kirke i Malmöe og Biskoppen for Erkebispen i Lund. — [2]) I Chron. Skibb. a. St. siges, at han var vulgari lingva mire facundus et disertus. — [3]) *Lage Urne*, der blev Biskop 1512 og döde den 29de April 1529. — [4]) *Jörgen Kock*, sædvanlig kaldet *Jörgen Mynter* (fordi han var kongelig Myntmester), Borgemester i

qvi et ipse licet occultus Lutheranice doctrine erroribus plenus fuit. Fecit igitur predictum sacerdotem ad se Malmogiam accersiri, cui et mysterium voluntatis sue aperuit. Qvi sese qvam fidelissimum hujusmodi voluntatis pollicitus est executorem, nempe ut heresi Lutherana Malmogia in cleri odium inficeretur. Postulabat igitur copiam concionandi sibi in urbe fieri, qvod ipse Georgius monetarius proconsul admittere nondum audebat. Heresis enim Lutherana adhuc tantum incrementi et audacie in Dania non habuerat, qvantum habere conspicitur. Ceterum extra urbem in qvodam prato viridi eum cencionari permisit in qvodam sacello relicto [1] sito. Qvo populus ferme totius urbis audiende nove et inaudite concionis gratia convenit, ubi ferventissime concionabatur et parum aut nichil sue

---

Malmöe fra den 1ste April 1523, da Kong Christian den Anden, der allerede da havde besluttet at forlade Rigerne, indsatte ham, som en Mand, der havde erhvervet sig Kongens Tillid, i dette Embede (Magni Matthiæ Series regum Dan. mscr. ad ann. 1523). Med dette Sted i Hist. ejectionis bör sammenholdes et Sted i Chronic. Skibb. (Langebek l. c. p. 584): Et cum hec agerentur (nemlig medens Claus Töndebinder og Hans Spandemager indförte Reformationen i Malmöe) erant civitatis Malmogensis Consules (*consul* betyder her *Borgemester*, skjöndt det ellers i Almindelighed i Middelalderens Momumenter betyder *Raadmand*) Vestphalus quidam *Jeorgius Cocus*, faber monetarius, homo preter usuram, peculatum et imposturam, etiam multis adulteriis infamis, et quidam Jacobus Nicolai (Jeppe Nielsen), ut natu major, ita impietate et impudentia altero non inferior. Hi duo viri, sacrilegiis et perfidia insignes, fecerunt, Malmogiam esse latronum speluncam omniumque desperatorum et apostatarum asylum." Jörgen Kock omtales endvidere paa en lignende Maade i Chron. Skibb. l. c. p. 596. — Iövrigt forordnede Kong Frederik den Förste under 29de November 1526, at Malmöe skulde have fire Borgemestere og 12 Raadmænd (Hist. Tidsskrift IV. 560) ligesom Kjöbenhavn (Hvitfeldt K. Frederik I. Hist. S. 136). — [1]) Foran eller efter *sito* maa vel indskydes *ibi* eller *ibidem*, eller *sito* maa udelades.

hereseos admiscuit erroris. Intellexit enim homo versipellis, malicie consilii non ignarus, non in principio purum venerum propinandum, sed paulatim sub mellis dulcedine auditorum auribus instillandum. Auditis vero duobus, ut reor, tantum sermonibus in campo, collaudataqve concionandi gratia et puritate et utilitate verbi divini, iniqvum duxerunt tanti splendoris gloriam non intra menia ducere, sed in campo perinde ac suspectum concionatorem dimittere. Qverela igitur de conculcatione prati circa sacellum facta, gloriam suam in urbem induxerunt, sed primo in sacellum sancte crucis, ubi aliqvamdiu sue hereseos parvulas emisit interim scintillas, sibi fautores concilians et defensores. Tandem tot convenerunt concionis sue auditores, ut sacellum eorum multidudini neqvaqvam sufficeret. Visum est igitur, ut impetraretur a regia majestate sacra edes divorum Symonis et Jude, ubi qvondam locus fratrum Minorum fuit[1], sed minis angustus; quod et factum haud segniter fuit. Qvo maxima civitatis turba qvotidie convenit, ubi odas[2] suas decantaverunt et missas more Lutheranorum Danica lingva fecerunt. Deinde tota ferme civitate illuc concurrente, visus est locus admodum angustus tante multidudini capescende. Porro eo tempore vesane sue doctrine virus apertius solito propinare cepit, utpote qvi plus audacie ex multorum favore contraxisset. Gliscente igitur indies auditorum et fautorum numero et audacia, ac accenso ex concione ejus multorum non secundum scien-

---

1) Hermed kan jevnföres et Brev af A. 1508, hvorved Hans Mikkelsen, Borgemester i Malmöe, afhænder til Hr. Per Didericsen, Kannik i Roeskilde, en Gaard, „liggende her i Malmöge udi det söndre Stræde ved *gamle Graabrödre-Kloster, som nu er sanctorum Symonis & Jude Capelle.*" (Dipl. Arna-Magn. Fasc. LXIV. Nr. 7). — 2) *Odæ* ɔ: Psalmer, forfattede paa Dansk; den nidkjere Katholik, som har forfattet denne Beretning, kjendte ingen andre Psalmer end den katholske Kirkes *latinske*; de *danske* vare for ham kun Viser (odæ).

tiam zelo, ventum est ad sacram edem divi Petri apostoli et petitum a sacerdote ejus, *Henrico* nomine[1], ut sacra edis janua hora vel postmeridiana pateret, ut sacra concio purissimi verbi Dei illic audiretur, sacerdoti tamen jure suo et auctoritate servatis. Qvo et maxima urbis multitudo, perinde ac ad summe alacritatis spectaculum, qvotidie convenit, ubi contra omnem sacre doctrine ecclesiastice veritatem ille hereticus inverecundissime proclamavit. Antea tamen ferme per annum opera archielecti Lundensis, *Achonis* nomine[2], fugatus fuerat, assumpto secum qvodam ordinis sancti spiritus apostata, *Johanne Urnario*, alias *Hans Spandemagher*[3], nomine. Qvi pergentes Harslegiam *(Haderslev)*, Danicas odas et Lutherane hereseos venenum plenius hauserunt. Deinde vero Malmogiam, freti regiis privilegiis[4], reversi, omnia perverterunt, altaria

[1]) Han hedte *Henrik Hansen*; see nedenfor S. 143 Anm. 1. — [2]) *Aage Jepsen Sparre*, udvalgt Erkebiskop til Lund. — [3]) Hans rette Navn var *Hans Olufsen*, men han kaldtes i Almindelighed *Hans Spandemager*. Han blev siden Magister, Sognepræst i Lund og tillige Provst i Torneherred; döde i en höj Alder den 4 Maj 1571. See Biskop Mogens Madsens Levnet foran hans Series episcopor. Lundens. ed. Th. Bartholino (Hafn. 1710. 8vo), under Aarene 1550, 1566, 1557 (hvor M. *Nicolao* Spendemager maa være en Skrivfejl for M. *Johanne* Sp.) og 1571. Hans Tilnavn skrives her bestandig *Spendemager*. — I Chronic. Skibb. kaldes han *Johannes Sitularius*, under hvilket Navn Pontoppidan ikke har kunnet gjenkjende ham (Annal. II. 819). De to Personer, der forekomme hos Rohmann under Navnene *Hans Spandemager* (S. 107. 108. 126.) og *Johan Olai* (S. 143), kan man ogsaa trygt slaae sammen til een; hvilket samme gjelder om *Nicolai* (sic) *Martini* (sammest. S. 143) og *Claus Töndebinder* (sammest. S. 107. 108. 126). — [4]) Ved disse *privilegia regia* maa uden al Tvivl forstaaes *kongelige Beskjermelsesbreve*, d. e. aabne Breve, hvorved Kongen gjör vitterligt at have taget en eller flere navngivne Personer, Communer eller Stiftelser under sin „kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskjermelse, besynderligen at

suffodientes, sacerdotes fugantes, et sacella sacre edis divi Petri apostoli funditus destruentes. Ubi sacerdos hereticus Nicolaus altare prophanum erexit, nimirum tabulam qvandam in magna a terra altitudine, ubi suam cenam longo tempore perfecit. Qva deniqve destructa et altari prophano facto, qvod hodie ibi erectum stat, ymaginibus qvoqve et altarium picturis prorsus profligatis, sectis, destructis et combustis, pretioqve dato sacerdoti parochiano[1], illic totius urbis sacrorum antistes instituitur &c."

Det er ikke blot den her meddeelte Beretning, der siger os, at Claus Mortensen Töndebinder kom til Malmöe og begyndte sin Virksomhed for Reformationen der i Aaret 1527. Ogsaa Indskriften paa Liigstenen, som dækker hans Grav i St. Petri Kirke i Malmöe, har det samme Aarstal[2], og Udgiveren af en af vore ældste Psalmeböger, Hans Thomissön, siger ikke blot, at Claus Mortensen

---

forsvare og fordætinge til Rette", som det sædvanligen hedder i slige Breve. Af saadanne Beskjermelsesbreve for Claus Töndebinder og Hans Spandemager findes vel intet Udtog i Cancellie-Registranterne fra Kong Frederik den Förstes Tid; men derfor kunne de gjerne være udfærdigede, eftersom de nævnte Registraturer ingenlunde indeholde Udtog af alle udgaaede Kongebreve.

[1]) Brevet, hvorved „*Henrik Hansen*, Præst og Sogneherre i Malmöe, afstaaer til Borgemestere og Raad sammesteds sit Kald og Lehn, for at de ved St. Petri Kirke maatte forordne en anden Prædikant og Lærefader", findes endnu i Malmöes Raadhuus-Archiv, og er udstedt i Malmöe, St. Michelsdag (29de September) 1529 (see Hist. Tidsskrift, udg. af den danske hist. Forening, IV. 561). — [2]) Gravskriften lyder saaledes: Nicolaus Martini, ecclesiastes Malmogiensis, destructor papistici cultus, plantator renovati evangelii anno domini MDXXVII. Obiit ætatis suæ anno LXXVI, et cum uxore Elisabetha et filiabus Elisabetha, Juditha et Catharina sepultus est qviescens in domino Anno salutis nostre MD . . . (See J. O. Fribergs Malmö Stads Historia och Beskrifning från äldsta intill närwarande tid. Malmö 1812. 8vo. S. 200.).

holdt sin förste Prædiken uden for Malmöe i Aaret 1527; men han angiver endogsaa selve Dagen, da denne Prædiken holdtes, nemlig *den 1ste Juni, som* — tilföjer han — *var næste Onsdag för Christi Himmelfarts Dag*[1]. Men i denne Angivelse af Dagen er der desværre indlöbet en Fejltagelse; thi den 1ste Juni faldt i Aaret 1527 paa *Löverdagen efter* Christi Himmelfartsdag, og *Onsdagen för* Christi Himmelfartsdag var altsaa den 29de Maj[2].

---

[1]) See Fortalen (dat. 10de August 1569) til Hans Thomissöns Psalmebog, hvori det hedder: „Den fromme Mand Her Claus Mortensön, der hand haffde faait en ret Smag om Guds Ord af Lutheri Böger oc scriffuelse, Da bleff hand kaldet til Malmö at predicke det salige Euangelium oc at straffe Paffuens vildfarelse oc haffde dog sin *förste predicken vden for Malmö vdi Raadsens vong paa den förste Dag Junij, som vaar neste Onsdag for Christi Himmelfartsdag, i det Aar etc. 1527.* Siden i det nestfölgende Aar &c. 1528 vdsætte han nogle Tydske Psalmer paa vort Danske Maal, oc met sin Metbroders Her Hans Spandemagers (den tid Sognepræst i Lund) Raad og hielp, loed ved Prenten i Malmö vdgaa den förste Danske Psalmebog. Huilcken bleff siden i det Aar &c. 1529 oc 1534 forbedret aff Her Aruid Pedersen, nu salige hos Gud, som vaar Sognepræst til St. Ibs Kircke paa Borringholm, oc nogle Gudfryctige mend udi Jylland, foruden hues er tilsætt af en oc anden, saa tidt den bleff paa Ny igentryckt." —

[2]) Skjöndt jeg anseer det for afgjort, at Claus Mortensen hverken för eller senere, end i Aaret 1527, begyndte sin Prædiken for Malmöeboerne, har jeg dog ikke undladt at undersöge, om Onsdagen för Christi Himmelfartsdag i noget af de nærmest foregaaende eller efterfölgende Aar indfaldt paa den 1ste Juni. Men dette er ikke Tilfældet: 1519 er det eneste Aar i det 16de Aarhundrede, da dette indtraf. Heller ikke har jeg forsömt at undersöge, om ikke 1ste Juni kunde være en Trykfejl for nogen anden Dag i Juni Maaned; men dette kan heller ikke være Tilfældet, da Christi Himmelfartsdag i det hele 16de Aarhundrede ikkun tre Gange indfalder i Juni Maaned, nemlig 1508 paa 1ste, 1519 paa 2den og 1546 paa 3die Juni (og sildigere kan den ikke indtræffe).

Det bliver derfor altid tvivlsomt, om Hans Thomissön har vidst rigtig Besked angaaende Dagen; men dersom man skulde finde sig berettiget til at antage den ene af de af ham angivne Dage for rigtig, da maatte man vel helst vælge *Onsdagen för Christi Himmelfartsdag*[1], altsaa den 29de Maj. Til en senere Tid i Aaret vilde man iövrigt ikke, naar man tager tilbörligt Hensyn til Efterretningerne i Historia ejectionis, kunne henföre Claus Mortensens förste Optræden som Prædikant og Reformator i Malmöe; snarere maatte man finde sig foranlediget til at henföre den til et Tidspunkt, der ligger Aarets Begyndelse nærmere, enten det tidligste Foraar eller maaskee endog Aarets Begyndelse, medmindre den i Historia ejectionis omtalte Nedtrampen af Græsset skulde være i Vejen herfor. Vi kunne derfor ikke udsætte os for at sætte de fölgende Begivenheder for langt tilbage i Tiden — en Fejl, som man hidtil har været saa tilböjelig til, ikke blot i Malmöes, men i hele den danske Reformationshistorie, at man ikke nok kan vogte sig for at undgaae den — naar vi antage den sidstnævnte Dag (29de Maj) for den Dag, da

Heller ikke kan 1ste *Juni* være en Trykfejl for 1ste *Maj;* thi Onsdagen för Christi Himmelfartsdag indfalder i hele det 16de Aarhundrede ikke en eneste Gang paa den 1ste Maj.

[1]) Hans Thomissön kan nemlig tænkes at have havt Kundskab om, at Claus Mortensens förste Prædiken for Malmöeboerne blev holdt Onsdagen för Christi Himmelfartsdag, og at han (paa hvis Tid man sædvanlig, ligesom nuomstunder, betjente sig af Maanedsdagene, istedenfor i ældre Tid af Helgen- og Festdagene, naar man vilde betegne en vis Dag) ved Hjelp af en saadan Kalender, som findes i de senere Udgaver af hans Psalmebog, har villet angive, hvilken Maanedsdag den omtalte Dag indtraf. Dette lod sig ikke udföre uden flere Operationer, naar der, saaledes som her var Tilfældet, var Spörgsmaal om en bevægelig Fest, og en Fejltagelse kunde da let indlöbe. (I det mindste er det ofte hændt mig selv under Afbenyttelsen af en paa lignende Maade indrettet Kalender.)

Claus Mortensen begyndte sin reformatoriske Virksomhed i Malmöe, og tage derfor ikke heller i Betænkning i det fölgende at betragte den som Begyndelsespunktet for Reformationen i Malmöe[1]. Sin förste Prædiken for Malmöeboerne holdt Claus Mortensen i et öde Kapel, der laae paa en Eng udenfor Malmöe Bye[2]. Men allerede efter at have endnu holdt blot een eller et Par Prædikener her, blev han af sine Tilhörere, der udgjorde næsten alle Byens Indbyggere, fört ind i Byen, og prædikede nu i længere Tid (aliquandiu) i Hellig-Korses Kapel. Dette kunde tilsidst ikke rumme Tilhörerne. Man indgav derfor Ansögning til Kongen om Tilladelse til at benytte sig af St. Simons og Judas Kapel eller Kirke, og erholdt ikke længe derefter den forlangte Tilladelse. Her samledes daglig en overordentlig stor Mængde Mennesker fra Byen (maxima civitatis turba; tota ferme civitas); her sang man danske Psalmer og Messen blev holdt paa Dansk. Denne Kirke befandtes tilsidst heller ikke rummelig nok. Man anmodede Sognepræsten til St. Petri Kirke om Tilladelse til at benytte denne Kirke om Eftermiddagen, for at Guds rene Ord der kunde blive prædiket. Den forlangte Tilladelse erholdt man, og Claus Mortensen prædikede nu daglig her under lige saa stort — eller om muligt endnu större —

---

[1]) Hermed nægtes ingenlunde, at Malmöes Indbyggere allerede tidligere kunne have faaet nogen Kundskab om Luthers Lære (jfr. Münter D. Reform. Hist. I. 483; Kirchengesch. III. 188. Rohmann a. St. S. 106). — [2]) Jeg fölger her og i det fölgende, angaaende Claus Mortensens Virksomhed i Malmöe, det ovenfor S. 138–43 meddeelte Brudstykke af Hist. ejectionis, hvor ingen anden Kilde paaberaabes. — Hans Thomissön siger blot, at Claus Töndebinder holdt sin förste Prædiken „udenfor Malmöe *udi Raadsens Vong*", uden at tale om noget Kapel. At Claus Töndebinder ikke tidligere har prædiket for Malmöeboerne, men vel for Kjöbenhavnerne, har jeg allerede bemærket ovenf. S. 139 Anm. 1.

Tillöb, som paa noget af de foregaaende Steder. Tilforn (antea) havde han dog — tilföjer her Historia ejectionis — næsten i et heelt Aar været fordreven fra Malmöe efter den udvalgte Erkebiskop Aage (Sparres) Foranstaltning, og ved sin Bortgang tog han en Apostat af Helligaandsordenen ved Navn Hans Spandemager[1] med sig. De begave sig til Haderslev, hvor de forhvervede sig större Forraad af danske Psalmer og nöjere Kjendskab til Luthers Lære[2]. Denne Efterretning om Claus Mortensens Fordrivelse fra Malmöe har Pontoppidan ikke optaget i det af ham meddeelte Udtog af Beretningen i Historia ejectionis om Graabrödrenes Forjagelse fra Malmöe, hvorved han har forledt Münter[3] til at henföre alle de ovenfor berörte Tildragelser i Malmöe, saavelsom mange andre senere Begivenheder

---

[1]) Paa et andet Sted i Hist. ejectionis, hvilket her er forbigaaet, kaldes Hans Spandemager „apostata de cenobio hospitalis sancti spiritus", uden at der tilföjes, hvor dette Kloster laae. Heraf kan man med Rimelighed uddrage den Slutning, at det Helliggejstes-Kloster, hvori Hans Spandemager har været Munk, har været *det Malmöeske.* At Hans Spandemager, ligesom Claus Töndebinder, var födt i Malmöe, siger Chron. Skibb. (a. St. S. 583) udtrykkelig: „*uterqve Malmogensis erat*, nec Christi verbum [non est propheta sine honore nisi in patria sua] de illis impletum est, qvia in sua patria habiti sunt viri magni pretii, qvamvis obscuris parentibus essent nati." — [2]) „Danicas odas et Lutherane hereseos venenum plenius hauserunt." — Paa den Tid, da Claus Mortensen og Hans Spandemager kom til Haderslev, havde denne By, paa hvis Slot Hertug Christian (siden Kong Christian den Tredie) sædvanlig skal have opholdet sig, allerede i længere eller kortere Tid ejet flere lærde Lutherske Prædikanter og Theologer, navnlig M. *Jörgen* eller *Georg Winter*, Dr. *Eberhard Weidensee* eller *Wiedensee*, *Johannes Vandal* eller *Wendt*, og maaskee flere (Zwergius Det Sjellandske Kleresie S. 439. 440. 441. 444. Nordalbingische Studien II. 129-30). — [3]) Den Danske Reform. Historie I. 483-88; Kirchengesch. III. 188-92. Jfr. Rohmann a. St. S. 106-109.

der, til Tiden mellem 1ste Juni og Herredagens Aabning i Odense i Midten af August Maaned 1527. At dette ingenlunde gaaer an, er i Öjne faldende. Vi ville derfor nu söge at anvise hine Begivenheder den Plads i Tiden, der tilkommer dem, forsaavidt vi see os istand dertil med de Hjelpemidler, vi have til vor Raadighed. Först bemærke vi da, at allerede Efterretningen om Claus Mortensens Forjagelse fra Malmöe og hans Fraværelse fra denne By i henved et Aarstid sætter os istand til at indsee, at der var et Mellemrum af i det allermindste 9-10 Maaneder imellem hans Prædiken paa de tre förstnævnte Steder (det öde Kapel uden for Byen, Hellig-Korses Kapel og St. Simons og Judas Kapel i Byen) og hans Prædiken i St. Petri Kirke [1]. I denne kan han fölgelig ikke have begyndt at prædike förend i Aaret 1528. Men at det heller ikke er skeet senere, er klart nok af Erkebiskop Aage Sparres Brev til Borgemestere, Raad og menige Almue i Malmöe af 21de November 1528. Thi af dette Brevs Begyndelse seer man, at *baade Claus Böthker* (Töndebinder) *og Hans Spandemager* paa den Tid, da dette Brev blev skrevet, prædikede i Malmöe [2]; og da vi af Historia ejectionis kunne see, at Hans Spandemager ikke optraadte som Prædikant i Malmöe, förend han var kommen tilbage fra Haderslev tilligemed den fordrevne Claus Töndebinder: saa kunne vi være sikkre paa, at de ere komne tilbage i det seneste i November Maaned

---

[1]) Jeg antager her, for at undgaae Vidtlöftighed, at Claus Mortensen först blev fordreven efterat han havde begyndt at prædike i St. Simons og Judas Kirke; men indrömmer gjerne, at dette ikke er aldeles utvivlsomt. Heller ikke tör jeg aldeles nægte Muligheden af, at Claus Mortensen kan have begyndt at prædike i St. Petri Kirke inden han blev fordreven. Den i Texten antagne Mening har dog den störste Sandsynlighed for sig. — [2]) See Danske Magazin III. 236 eller Rördam, a. St. S. 70-71.

1528[1]. Da Aage Sparres Brev endvidere siger os, at Claus Töndebinder og Hans Spandemager allerede den 21de November 1528 havde prædiket i „*lang Tid*", og da derved ikke godt kan forstaaes en kortere Tid end 3-4 Maaneder, saa nödes vi til at antage, at de allerede maae være komne tilbage til Malmöe i det seneste i August Maaned 1528. Ved herfra at subtrahere den Tid, i hvilken Claus Mortensen var fordreven fra Malmöe, hvilken ifölge Historia ejectionis udgjorde næsten et Aar, og som vi kunne ansætte til omtrent 11 Maaneder, finde vi omtrent den Tid, da han blev fordreven, at have været September Maaned 1527. Tidligere er hans Fordrivelse vistnok heller ikke skeet; thi til August Maaned kan den ikke vel henföres, eftersom Aage Sparre neppe kan have opholdt sig mere end omtrent den förste Uge af denne Maaned i sit Stift (den övrige Tid af Maaneden maa han have tilbragt i Odense, hvor en Herredag holdtes, og paa Rejsen dertil og derfra), og endnu mindre vil man kunne henföre den til Julii Maaned, da man vistnok vil finde Tiden mellem 29de Maj og engang i Julii Maaned alt for knap for hans Prædiken i Malmöe paa de tre förste Steder. Vi troe saaledes at have gjort det i höj Grad sandsynligt, om end ikke fuldkommen vist, at Claus Mortensens förste Optræden i Malmöe bör henföres til Tiden mellem 29de Maj og September Maaned 1527, hans nödtvungne Fraværelse til Tiden mellem September 1527 og August 1528 og hans Hjemkomst til August 1528 (eller maaskee noget för). Fra denne Tid maae vi da ogsaa regne Begyndelsen af Claus

[1]) I Chronicon Skibbyense henföres Hans Spandemagers Optræden som Reformator i Malmöe udtrykkelig til Aaret 1528 (l. c. p. 583): „Cui (Nicolao Vasculario) eodem anno (1528) contigit socius et coadjutor, alius qvidam apostata de ordine Sancti Spiritus, *Joannes, Sitularius* vulgo dictus, Nicolao parum doctior, sed tamen authoritate minor." (Jfr. dog nedenfor S. 153 Anm. 1.)

Mortensens og Hans Spandemagers Optræden i Forening som Reformatorer i Malmöe og Prædikanter i St. Petri Kirke sammesteds. Det var nu reent forbi med det Maadehold, som Claus Mortensen havde iagttaget i Aaret 1527[1],

[1]) Dette Maadehold omtales paa et andet Sted i Historia ejectionis saaledes: „Anno primo concionis sue cepit predictus hereticus Nicolaus aliqvando, licet leviuscule, in fratrum Minorum statum venenate lingve jaculari spicula, et qvando fratres essent in sepultura alicujus funeris, verba eorum diligentius observare et, finita super sepulcrum concione fratrum, eos sua heresi molestare." Nu fölger en Beretning om den Dispyt imellem Claus Töndebinder og Broder Jacob, Viceguardian i Graabrödreklosteret i Malmöe, som er bekjendt fra Pontoppidans Annaler II. 800-801 (Rohmann a. St. S. 107-108), hvortil jeg blot skal bemærke, at Forfatteren af Beretningen i Historia ejectionis, efterat have anfört Broder Jacobs Tiltale til de Omkringstaaende, tilföjer: „qvod tamen in aure non placite sonuit, eo qvod alio tendisset sermone illo, qvam qvo pervenit. Stetit igitur ille hereticus rubore suffusus, nesciens qva stropha a prolato sermone sese expediret." Beretningen om denne Dispyt sluttes i Hist. ejectionis med fölgende Ord: „Tales ergo molestias et convicia qvam plurima ipse prefatus hereticus, cum suis seqvacibus, fratribus et potissimum predicto fratri Jacobo tempore pestis in cimiterio nostro intulit, ipsum aliqvando seductorem, aliqvando cecum et obdurate mentis hominem vocantes. Ipse tamen semper, divina ei assistente gratia, veritatem professus fuit." De her omtalte smaae Udfald mod Franciscanerne fra Prædikestolen, Dispyten med Broder Jacob og kjettersk Talen til de Graabrödre, som holdt Liigtaler, ere de eneste fjendtlige Handlinger af Claus Töndebinder mod Graabrödrene, der kunne henföres med Sikkerhed til Aaret 1527 (eftersom Hist. eject. lader dem skee i hans „primus annus concionis"). Spandemagers Dispyt med Broder Jacob (Pontopp. II. 801. Münter I. 486-87. Rohmann S. 108.) og Claus Töndebinders Stridsprædikener i Graabrödrekirken (Pontopp. II. 801. Münter I. 487. Rohmann S. 109) höre til Aaret 1528, og de Forulempelser, som tilföjedes Graabrödre ved Begravelserne i Pesttiden, maa henföres til Aaret 1529, da den pestagtige Sygdom, kaldet den „*engelske Sved*", rasede her i Landet (Magni Matthiæ Ser. reg. Dan. mscr. ad. ann. 1529. cfr. Langeb. Script. VII. 242).

endogsaa under hans Prædiken i St. Simons og Judas Kapel, hvor han dog mere aabenbart end forhen havde forkyndt Lutherske Lærdomme, paa samme Tid som han der indförte dansk Messe og danske Psalmer. Han og hans Medarbejder Hans Spandemager, der havde erholdt Beskjermelsesbreve af Kong Frederik, vendte nu op og ned paa Alting: Alterne omstyrtedes[1], Præsterne fordreves og St. Petri Kirkes Kapeller bleve aldeles nedrevne. I denne Kirke lod Claus Töndebinder opsætte et Alter i Form af et Bord[2], der var betydelig ophöjet over Gulvet, ved hvilket han i lang Tid uddeelte Nadveren[3]; men dette Alter blev senere afbrudt, og der opförtes da et andet — formodentlig af en anden Form — som stod der endnu paa den Tid, da Beretningen i Historia ejectionis blev nedskreven. Ogsaa er det upaatvivlelig kommen til en formelig *Billedstorm* i Malmöe; saa meget er i det mindste fuldkommen vist, at man der aldeles *borttog Helgenbillederne og Altertavlerne*, *ödelagde og brændte dem.* Endelig efterat alt dette var foregaaet, naaede Claus Mortensen at blive Sjelesörger for hele Malmöe By, efterat den hidtilværende Sognepræst der, Henrik Hansen, havde nedlagt sit Embede i Magistratens Hænder. Dette skeete, som vi alt have seet[4], den 29de September 1529[5]. Det

¹) I den bekjendte Disputats mellem Borgermester i Malmöe og Hr. Cantor af Lund (1530), siger denne: „Nu have I aflagt saadan Gudstjeneste og *brödet neder 60 Altere og flere og opbygget eet igjen*" (Danske Magazin II. 120.). — ²) I Almindelighed siges, at det var et *langt* Bord (Münter D. Ref. Hist. I. 486; Kirchengesch. III. 190). Dette siges dog ikke i Hist. eject., men vel i Pontoppidans Udtog deraf (Annal. II. 800); usandsynligt er det dog ikke, at det virkelig har været et saadant. — ³) Jfr. Münter D. Ref. Hist. I. 486. — ⁴) See ovenf. S. 143 Anm. 1. — ⁵) Altsaa et Par Aar senere, end man i Almindelighed antager; see Pontoppidans Annaler II. 800. Münter D. Ref. Hist. I. 486; Kirchengesch. III. 190. Rohmann anf. St. S. 107.

er altsaa sikkert nok, at de nærmest foran kortelig anförte Tildragelser ere indtrufne i Tidsrummet mellem 1ste August 1528 og 29de September 1529, og i hvor lidet tilfredsstillende denne Tidsbestemmelse end forekommer os, saa frygter jeg dog for, at man maa tage til Takke med den, indtil man muligen finder nye Kilder, der kunne forsyne os med de chronologiske Data, som vi savne i de bekjendte Kilder[1]. Det har i det mindste ikke villet lykkes for mig at komme til noget sikkert Resultat, skjöndt jeg ikke har undladt at anstille forskjellige Forsög paa at udfinde, hvilke af de ovenanförte Tildragelser der tilhöre Aaret 1528, og hvilke der tilhöre Aaret 1529. Jeg maatte derfor her omtale dem i deres Sammenhæng og undlod mellem dem at indskyde nogen af de övrige i Historia ejectionis eller andre Kilder omtalte Tildragelser i Malmöe, der ere indtrufne efter Claus Mortensens og Hans Spandemagers Hjemkomst (August 1528), og som hver for sig deels med fuldkommen Bestemthed, deels med stor Sandsynlighed, kunne henföres til en vis Tid. De sidstnævnte Tildragelser blive derfor her kortelig at omtale.

At Reformationen allerede i 1528 maa have havt en særdeles betydelig Fremgang i Malmöe, sees af, at Borgemesteren Jörgen Kok dengang kunde ansöge Kongen om at skjenke Byen baade Graabrödre- og Helligaands-Klosteret sammesteds, og at Kongen under 10de October 1528 bevilgede hans Ansögning. Kongens aabne Brev herom,

---

[1]) I Chronicon Skibbyense er alt det, som dens Forfatter har villet berette angaaende Reformationen i Malmöe, samlet under eet og henfört under Aaret 1528, skjöndt adskilligt deraf, blandt andet Frants Vormordsens Ankomst til Malmöe, beviislig hörer til Aaret 1529. Beretningen i Hist. ejectionis er yderst forvirret, dertil afbrudt i Midten (hvor et Par Blade vare udrevne af Originalen) og mangler Tidsangivelser, med Undtagelse af to Aarstal, hvoraf dog det ene ovenikjöbet er defect.

skrevet paa Pergament og med vedhængende kongeligt Segl, haves endnu i Raadhuus-Archivet i Malmöe og lyder saaledes:

Wii Frederich mett guds Naade Danmarcks, Wenndis oc Gottis Koning, wdtuold Koning til Norge, Hertug wdj Slesuig, Holstenn, Stormarnn oc Ditmerschenn, Greffue vdj Oldennburg oc Delmennhorst, Giöre alle wittherligt, at oss elskelige Jörgen Kock, wor mand tiennere og borgemester vdj wor Stad Malmöö, haffuer berett for oss, at graabröder clostere oc helliggesthus clostere wdj for^{ne} vor Stad Malmöö skulle were storligen forarmett oc prestenn[1] oc brödernne giffue thennom aff samma closter, oc wore ther for paa then menig allmwffs wegne i for^{ne} Malmöö begerindis, at wij wille, for then weluillighedt oc tro tienneste the oss oc riigett giort oc beuist haffue, vnde thennom samme twenne clostere, graabrödre clostere till et hospital till att holle fattige siwge och saare meniske vdj, oc hilgegesthus till ett raadhussz. Thy haffue wii aff wor sönderlig gunst oc naade, szaa oc fore willighedt og troskab, som for^{ne} wore kiere tro vnndersotte i for^{ne} wor Stad Malmöö oss oc riigett giortt och beuist haffue oc her effther troligenn giöre beuisze maa och skulle, vndt oc tilladett och nu med thette wort opne breff wnnde och tillade, att nar the preste oc brödre, szom nu ere vdj for^{ne} clostere, ere alle wde, the tha mwe och skulle anname samme twenne clostere och aff thet enne clostere stiffte et hospitall, gud till loff, szaa ther maa wphollis ffattige siwge oc saare meniske, och aff thet anndett giöre thennom ett raadhwssz, dog szaa att preste oc brödre i for^{ne} clostere icke skulle nödis eller trenngis ther vd vdj noger maade. Giffuit paa wortt Slott Gottorp, Löffuer-

---

[1]) *presterne* i Cancelli-Registranterne.

dagenn nest effther Sanctj Francisci dag, Aar &c. Mdxxviij. wnnder wortt Signette[1].

Relator her Wulff Pogwiisk then vnge.

Endnu langt tydeligere kan man af Erkebiskop Aage Sparres Brev af 21de November 1528[2] til Magistraten og Indbyggerne i Malmöe see, at Claus Töndebinder og Hans Spandemager maae have havt mange og mægtige Tilhængere der i Byen. Thi skjöndt Erkebispen stevnede dem til at möde for ham selv og flere Rigsraader samt nogle Medlemmer af Domkapitlet i Lund for at forsvare de Lærdomme, som de i lang Tid havde prædiket der i Byen og hvorved „de havde oprört Almuen til mange usædvanlige Anslag og nye Sædvaner": vovede de ikke allene at sidde Erkebispens Befaling overhörige ved at udeblive, men under selve Erkebispens Ophold der i Staden prædikede de endnu dristigere, end de havde gjort nogensinde tilforn. Af dette Erkebispens Brev sees ogsaa, at Claus Mortensen og Hans Spandemager allerede da havde ivret imod alle den romerske Kirkes Hovedlærdomme og Skikke[3] og uden Tvivl

[1]) Dette Brev findes ogsaa i Register over alle Lande Nr. 2, p. 467-68. Nr. 3. fol. 341 b-342 b med Datum: *Torsdagen* næst efter St. Francisci confessoris Dag (ɔ: 8de October) 1528. Hvitfeldt har i Kong Frederik I.s Hist. S. 160 et kort Udtog deraf. — [2]) Trykt i Danske Magaz. III. 236-39. — [3]) Det samme kan sees af Chron. Skibbyense, i hvilken det om de ovennævnte to Malmöeske Reformatorer hedder (l. c. p. 583): „Hii docebant populum Divos omnes blasphemare, omnia sacra christiane religionis conculcare, sacramenta irridere, opera bona damnare, prophanare templa Deo dicata, demoliri sacras aras, flammis ultricibus dare divorum statuas, ridere jejunia, solennes ac publicas preces, et qvicqvid hactenus servatum est a fidelibus pro virtutum custodia vel ad cohibendam carnis lasciviam, aut ad promovenda pietatis studia, contemnere etiam publicam et multis seculis approbatam ecclesiasticorum authoritatem, ejicere monachos, spoliare templa, vi occupare monasteria . . . Proinde qvicqvid hactenus habitum sit sacrosanc-

begyndt at uddele Nadveren under begge Skikkelser[1]. — At Claus Mortensen og Hans Spandemager i Slutningen af Aaret 1528 og Begyndelsen af 1529 have foruroliget Munkene der i Byen, navnlig Graabrödrene, med Dispyter o. desl. kan ikke omtvivles; dog synes Munkene at have været dem overlegne, naar det kom til Ordstrid mellem dem, saafremt man i denne Henseende kan fæste Lid til Historia ejectionis og Chronicon Skibbyense. Den förstnævnte tilskriver saaledes Graabrödrenes Viceguardian Broder Jacob Sejren over Claus Töndebinder i en Ordstrid, der ovenfor (S. 150, Anm. 1) er berört. Et andet Sted synes den at antyde, at Claus Töndebinder har frygtet for at komme i Ordstrid med den ovennævnte Viceguardian og Broder Christoffer Madsen, eftersom han just skal have valgt en Tid til at gaae ind og prædike i Graabrödreklostrets Kirke, da han vidste, at de to fornævnte Munke vare fraværende[2]. Chronicon Skibbyense vil, at

tum ac veluti ab apostolis et apostolorum auditoribus nobis traditum religiose servandum, ut est sacer ritus celebrandi missam, votorum observatio, ciborum abstinentia, defunctorum commemoratio, bene operandi studium, aliaqve multa, qve ad virtutum scholam pertinent, ajebant esse papistica atqve Romane avaritie figmenta, *nec qvicqvam volebant esse ad salutem conseqvendam necessarium preter unam solam fidem*, opera magis esse oneri qvam honori, qvod sint inanis glorie atqve hypocrisis inevitabilis materia."

[1]) I Slutningen af Brevet beder nemlig Erkebispen Malmöeboerne om, at de ikke maatte „agte eller skytte deres nye Fundt og uhörlig Skik, som de nu begynde at bruge udi det hellige Messeembede og Guds Legems Deelagtighed." — [2]) Stedet i Historia ejectionis lyder saaledes: „semel hora prima postmeridiana ipse antedictus Nicolaus Böcker, hereticus urbis seductor, sentiens precipue fratrem Jacobum et fratrem Christophorum Mathie abesse, intravit sacram edem cenobii nostri illic concionaturus, ubi plus qvam canine contra fratres inverecundissime illoto rictu latravit. Adveniens frater Christophorus de terminis, finito heretici

Grunden til, at Frants Vormordsen og Peder Lauridsen bleve kaldte til Malmöe, var den, at Borgemesterne i Malmöe indsaae, at Claus Mortensen og Hans Spandemager ikke vare lærde nok til at kunne paa tilbörlig Maade före Forsvaret for de nye kirkelige Indretninger, dersom sligt skulde blive nödvendigt[1].

Frants Vormordsen kom til Malmöe den 3die Februar 1529, kaldet did af Borgemestere og Raad, og blev beskikket til Prædikant der i Byen[2]. Om hans Ankomst til Malmöe og hans Virksomhed der beretter Historia ejectionis fölgende:

„Porro ante illa turbationum tempora[3], anno nempe ab incarnatione mundi MDXX(IX), circa festum purifica-

---

sermone, ascendit suggestum, declarans per sacras literas fratres prorsus inculpabiles in causis, qvibus eos reos probarat. Qvo descendente iterato ascendit hereticus, rursusqve frater Christophorus, sicqve dies ille usqve horam vespertinam, nempe qvintam, alterutra ipsorum concione, fratre Christophoro ter et heretico bis concionante, deductus est.

[1]) Chron. Skibb. (l. c. p. 584): „Porro cum vidissent" (sc. Jeorgius Cocus & Jacobus Nicolai) „prefatos Concionatores, ob eruditionis inopiam, non satis posse novatam tueri religionem, si qvandoqve veniret in concertationem, vocatis ad se duobus apostatis de ordine Carmelitarum, postea ad omnem impietatem abusi sunt. Primus erat natione Battavus, *Lector Franciscus* nomine, alter Sialandus ex Nestvedia oriundus Lector *Petrus Laurentii*, Francisco non solum tunc impudentior, sed etiam natu grandior. — [2]) Efterretningen herom hörer til de sikkreste i vor Reformationshistorie, da man har Vormordsens egen Haandskrift derfor. I en gammel Krönnike, som han har ejet, har han nemlig tilskrevet ved Aaret *1529: Hujus ipsius anni initio, nimirum postridie purificationis,* a Senatu Malmogiensi Haffniæ vocatus, *veni ego Franciscus Wormordus Malmogiam,* atqve ibidem vocatus et constitutus syncerioris doctrine euangelice predicator, in nomine patris et filii et spiritus sancti, Amen." (Suhms Nye Saml. III. 81). — [3]) Ved disse „*turbationum tempora*" forstaaes den Tid, da Claus Tönde-

tionis deipare virginis Marie, advenit qvidam heretice pravitatis callidissimus concionator, frater *Franciscus Lector* vel *Luther Frans* nomine, ordinis Carmelitarum, qvi nuper fuerat Hafnie murmure canonicorum de publico suggesto fugatus, qvi sese asseruit callida techna verbum Dei purissime predicaturum et omnem civium dissensionem, ob diversitatem concionum exortam, plane sublaturum. Qvi tamen ante habitam ab Archielecto concionandi copiam suggestum neqvaqvam voluit ascendere. Petivit igitur Lundiam concionandi ab Archielecto Achone copiam postulaturus. Ubi qvam humanissime exceptus est, perinde atqve veritatis purissime concionator in urbe Malmogiana mox futurus et prava omnia in viam rectam redacturus [1]. Dedit ergo ei (sic) antistes venerabilis Lundensis ecclesiæ, videlicet Magister Acho Jacobi, eidem Francisco qvatuor

---

binder og Hans Spandemager ret for Alvor begyndte at forurolige Graabrödrene, hvilken ifölge et ovenfor (S. 150 Anm. 1) meddeelt Sted af Hist. eject. var den Tid, da Pesten rasede i Malmöe (d. e. Eftersommeren 1529). Forresten fölger det her meddeelte Sted af Hist. eject. lige efter det ovenf. S. 155 Anm. 2 meddeelte.

[1]) Hermed maa jevnföres Chron. Skibb. (l. c. p. 584): „Proinde Battavus ille Franciscus multo tempore sue perfidie virus dissimulavit, in abusus et malos mores vehemens declamator, interea nihil errorum admiscens, pertinaciter et contentiose alioqvi de multis thematibus libere disputans. Verum hac cunctatione factus est omnium nocentissimus; *principio enim videbatur mitigaturus correcturusqve ea, qve primorum concionatorum vel impudentia irrepserant in ecclesiam Malmogiensem*, idqve ad normam ecclesiam dogmatum. — — qvi posteaqvam multis spem perpetui celibatus fecisset, captus insano amore, duxit et ipse puellam qvandam uxorem, invitis ejusdem puelle curatoribus, omnibusqve amicis reclamantibus . . . conjunx factus, adeo mutavit ingenium, frontemqve perfricuit, ut omnium Lutheranorum impudentissimus factus, multa et scripsit et docuit impudentissime, nullo item consilio, sed sola ambitione cecus; erat enim qvoddam glorie mancipium.

vel sex aureos in expensas, cui et predictus pseudapostolus Luther Frans pollicitus est, qvam syncerissime se verbum Dei pre . . .[1].

Ikke længe efter Frants Vormordsen maa *Peder Lauridsen* være kommen til Malmöe[2]; paa hvilken Tid derimod *Oluf Chrysostomus* kom dertil, vil være vanskeligere at afgjöre. Uden Tvivl er han dog kommen der omtrent paa den Tid, da Malmöes Magistrat og Indvaanere havde fattet Beslutningen at oprette et Gymnasium i deres By, eller kort efterat Kongen havde givet dem Tilladelse til dets Oprettelse og anviist dem de fornödne Midler dertil. Dette skeete ved et aabent Brev af 5te Junii 1529, der lyder saaledes[3]:

Wij Frederich met gudts nade Danmarchs, Wendis och Gottis konningh, vdualdt konning tiill Norge, Hertug i Slesuig, Holsten, Stormerenn och Ditmerskenn, Greffwe vdj Oldenborgh och Delmenhorsth, Göre alle wittherligt, at oss elskelige Borgemesthere, Raadmennd oc menige Borgere vdj wor kiöpstad Malmö haffue berett fore oss, ath effther thij the nu haffue annammett thet hellige euangelium ther vdj byenn oc lade ther predicke gudts ordh, thaa ere ther mange huse, Jorde och gaardhe i byenn som ære giffune till althere, vicarier och gilder fore messer och ander sliig tieneste ath vppeholde, och befrygte thennom, att noger schulde vnderslaa thennom samme gaarde, Jordhe och huse, och icke her effther schulle wille vdtgiffue ther aff til samme messers oc tienesthes vphollelsse thend deell ther pleyger aff at gaa, oc thesligeste somme, hues forelderne saadanne gaarde og grund haffue giffuit till kirckenn, skulle wille thennom vndrycke oc vnderslaa. Thy haffwe wij nu aff wor sönnerlige gunst och nade,

[1]) Her er et eller flere Blade borte af Haandskriftet. — [2]) Jfr. Werlauff Bidrag til Kjöbenh. Univers. Hist. p. 7. not. b. — [3]) Efter Originalen paa Pergament, med Kongens Segl vedhængende, i Malmöe Raadhus-Archiv.

saa och paa thet at hues som er giffuit vdj een godh meningh till gudts tieneste icke schal forkommes till vnötte, vndt och tilladet och mett thette wort opne breff vndtne och tillade, at for^{ne} wore Borgemesthere oc Raad vdj Malmö mwe och schulle annamme tiill thennom saadanne Jordhe, gaarde oc hwsze i theris by beliggendis ære och ligge till althere, vicarier oe gilder ther sammestedts, och ther met stiffte och vpbygge ith hospitale ther vdj Byenn tiill fattige och siwge menniskers vppeholdelsse oc nödttorffth, och hwes rentte som saa ære vdi huse och Jorde vdj samme wor kiöpstedt Malmö, som tilfornn haffue weret tiill saadanne meszer oc gilder, schall her effther bliffwe och giffwes tiill for^{ne} hospitale, och for^{ne} oss elskelige Borgemesthere oc Raadh mwe och skulle thet saa fly och beskicke ath samme rentte icke forkomes tiill wnötte, och skulle the tilskicke nogre, som skulle samme aarlige rentte annamme oc redeligenn vpbære och siidenn giöre ther aarligenn gode rede og regenscap fore som the wille andtsware fore gud och were bekiende fore oss. Sammeledis mue the holde en christeligh predickefader, som thennom lærer och predicker gudts ordt fore. Och mwe the och vprette een Schole vdj theris by, som the mwe holde tre eller fire lærde mend vdj, som læse oc lære andre simpelle och enfoldige Klercke[1] thend hellige schrifft, huilcke for^{ne} predicker oc læsemesthere alle schulle lönes aff for^{ne} rentte fore theris vmaghe och arbeigde; dogh met saadant skell, at thee presther, som nu haffue saadanne althere oc vicarier som saadanne Jordegodts och hws tilligge, oc thennom er forlændt theris liiffs tiidh, mwe och schulle thennom nyde oc beholde theris liiffs tiid effther theris breffs lydelsse, vdhenn Borgemesthere och Raad kunde saa handle

---

[1]) Istedenfor "*Klercke*" har Hvitfeldt, som har havt en anden Afskrift af dette Brev, læst „*Folck*". (K. Fred. I. Hist. S. 177).

met thennom tiill myndelighedt ath the thennom wille offuergiffue. Thij forbiwde wij alle ehuo the helst ære eller were kunde, serdeles wore fogether, embitzmenn och alle andre, for[ne] wore Borgemesthere og Raadmend vdj Malmö her emod at hindre, hindre lade, möde, platze eller vdj noger maade forfang at giöre, vnder wort hylleste oc nade. Giffuit paa wort Slot Kiöpnehaffnn, Lögerdagen nest effther octauas corporis Christi, Aar &c. MDXXIX vnder wort Indseglle.

Ad mandatum proprium regie majestatis.

Endelig under 13de December 1529 tilmeldte Malmöeboerne Kong Frederik, at de havde forbudt Munkene i deres Klostre at holde Messer „for Penge og Bugsföde", og at Helligaandsbrödrene derover havde „gjort et stort Oprör under Almuen", samt at de havde „afsæt" de Munke, som ikke havde forholdt sig skikkelige, hvilket de haabede, at Kongen vilde bifalde [1].

Da man först var gaaet saavidt mod Munkene, var det at forudsee, at yderligere Forfölgelser mod dem ikke vilde udeblive, lige indtil de enten overgave deres Tro eller besluttede sig til at udvandre. Historia eject. giver en udförlig Beretning herom, som nu skal meddeles:

. . . . [2]„sutorum, urnariorum et fabrorum lignariorum vestros codices omni disputandi calliditate, ut ipse jactastis, refertissimi, superatis, ne jam omnem clerum papisticum pecora dixissem priapistica, inqvit prefatus frater Jacobus. Tandem ipsi Malmogiani, urbis, ob secretas mis-

---

[1]) See Hvitfeldt, a. St. S. 175-76, hvor dette Brevs Datum angives at være: *Mandagen efter V. Frue conceptionis.* — Hvitfeldt maa have forvexlet *Vor Frue conceptionis Dag* (8de Decbr.) med *Vor Frue annunciationis* (25de Martii), eftersom han har antaget dette Brev for ældre end Kongens ovenanförte Brev af 5te Junii. — [2]) Foran er et eller flere Blade i Haandskriftet borte (see ovenfor S. 158 Anm. 1).

sas fratrum, formidantes excidium, fratres e choro fugarunt[1]. Admisit tamen Georgius monetarius fratres alibi rem divinam, nimirum in vestiario, facere, ea ratione, ut ipsi responderent in Dei judicio pro hujusmodi nefandis, ut inqviebat, missis. O preclarum sapientis rectoris magne civitatis responsum! Scortari hujusmodi homini non magni ponderis putatur, rem tamen divinam more sancte catholice ecclesie facere, tam scelestum, ut divini judicii formidetur sententia. O culicem liqvantem et camelum glutientem! Tante etiam fuit apud Malmogianos abominationis misse celebratio, ut semel fratrem Joannem Plowff celebraturum lapidibus et clamoribus de altari fugarint; inventi fuerunt etiam semel infra suggestum non parvi lapidum acervi ad hoc corrogati. Crescente in dies malicie augmento et estuantibus plenis invidie morbo eorum animis, omnibus, qvibus poterant, modis operam navarunt, ut fratres cenobii nostri loco spoliarent. Tanta enim incesserat effugandi fratres de loco eorum animis libido, ut nullam capere possent reqviem, donec eos effugassent, nullius legis vel naturalis vel divine vel humane verecundabantur preterire in perseqvendo ipsos precepta. Interdum enim advenerunt dicte civitatis rectores et consiliarii[2] fraudulentis pollicitationibus et blanditiis animos fratrum demulsuri, interdum comminationibus terrefacturi, ut aliqva cenobii nostri loca eis concederent, ut uno pede ingrediente paulatim reliqva totius corporis moles subseqveretur. Qvibus constanter fratres pro virili semper restiterunt, affirmantes, nullo pacto hoc eis licere, sed id ad dominos, qvi loca ipsis dederunt, pertinere. Porro, cum nullo tempore eorum voluntati obseqverentur fratres, interim curiam servorum,

---

[1]) At dette maa være skeet förend Julen 1529, kan sees af det fölgende; meget tidligere er det rimeligviis heller ikke skeet. — [4]) *Rectores et consiliarii* ɔ: Borgemestere og Raadmænd.

interimqve pomarium propria authoritate vi usurparunt, et deniqve pauperum hospitale sub pretextu pietatis, destructo alio pauperum monasterio, in pomario construxerunt. Patefactis itaqve undiqve pomarii portis, et homines et pecora perdiu noctu ad fratres indifferenter intraverunt. Nulla qvoqve fratribus dabatur reqvies, neqve in faciendo rem divinam, neqve in legendo horas canonicas, neqve in sumenda corporis refectione. In hiis tamen malis semper fratres perseveravere constantes, lectionem sacre scripture horis congruis et verbi divini concionem in jejunio fratrum ante natalem Christianum[1] et in qvadragesima[2] omni vespera habentes. In qvadragesima vero heretici suatim confessiones audituri se in cenobii nostri porta collocarunt, ne qvis ad fratres ingrederetur confessionem facturus. Ceterum noctibus divinum officium, dormientibus insanis hominibus, more solito persolverunt. In Paschalis autem festi solennitate[3], ferie nempe secunde nocte, cum tertium in matutinis fratres decantarent psalmum, immissis 7 non modici ponderis (lapidibus) per aqvilonarem fenestram, fratres e choro omnes ferme effugarunt. Post festum vero Pasche sepius monasterium intraverunt, nunc minis nunc blandiciis eos pulsantes, ut morem gererent eorum perverse voluntati, nempe vel heresi eorum favendo vel cenobium eis pro *gymnasio studii Theologici* concedendo, ea tamen ratione, ut ipsi, dimissis choris et re divina, gymnasium visitarent, in brevi, ut ipsi asseruerunt, vere Theologie doctores futuri, aut Dei Sanctorumqve blasphematores puto. Deniqve, cum neqve hoc fratribus complaceret, miserunt qvi eis prohiberent sacram Theologiam in cenobio nostro fratribus nostris legere. Suppresserunt igi-

[1]) Ved denne Julefest bör forstaaes den i Aaret 1529. — [2]) Fasten i Aaret 1530. Aske-Onsdag, som er den förste Dag i Fasten, indfaldt da paa den 2den Martii. — [3]) Förste Paaskedag i Aaret 1530 faldt paa den 17de April.

tur fratres in legendis sacris literis vocem, eorum malicie aliqvo pacto cedentes, lectionem tamen optimam interim consveta hora freqventantes. Miserunt autem sepissime qvi eos observarent, ne qvo pacto sacras lectiones in loco nostro haberent. Intraverunt autem qvodam die post meridiem ad fratres in refectorio eorum congregatos, rogantes, an fidem ipsorum Lutheranorum amplecti et lectionem ac concionem audire vellent. Qvestiones igitur facte ad qvemlibet singulatim. Porro omnes fratres negaverunt, asserentes se nullo pacto aliam doctrinam amplexuros qvam eam, qve (sic) hactenus audissent, et eorum institutorem et sacre scripture lectorem satis docte, qve ad sacrarum literarum intellectum attinerent, eos docere. Proconsule autem Georgio monetario, suorum lectorum commendante lectionem et concionem, respondit frater Gabriel gvardianus, parumper motus ex vulpini hominis verbis, eorum concionatores et lectores spurcam ducere vitam. „Qvid", inqvit monetarius, „ais? Est matrimonialis status spurca?" Respondit gvardianus sese excusando, qvod non appellasset matrimonium statum spurcam; proconsul vero contrarium ei improperavit. Respondit vero frater Jacobus vicegvardianus illis litigantibus: „Pater gvardiane, si eorum matrimonia spurcam dixisti vitam, verum locutus es: noli negare; nos ita rem habere, facile probabimus" Commotus igitur his verbis Franciscus apostata et hereticus, ita ira efferbuit, ut neqve labia neqve os a tremore tenere posset. Respondit igitur in suo furore, omnia vota nostra impia esse. Cui e diverso respondit frater Jacobus, judicium apostatarum non valere de votis. Recesserunt igitur, multis ultro citroqve habitis verbis. Tandem vero in qvarta post Pascha ebdomada[1], nimia invidia ferme usqve ad furorem agitati, qvodam die circiter horam octavam multi civium ad ceno-

---

[1]) Fjerde Uge efter Paaske 1530 indfaldt den 8-14de Maj.

bium nostrum confluxerunt, gvardiano rem divinam in vestiario faciente. Jussit igitur vicegvardianus frater Jacobus promo, fratri nimirum Jacobo Joannis, omnia ostia robustis occludere obstaculis: qvod tamen facere omisit vel neglexit. Intravere ergo per ostium a curia servorum, ad qvos gvardianus egressus, fratribus in dormitorio remanentibus. Speravit enim, se lenibus verbis eorum feroces deleniturum animos. Cum autem ad eos in refectorium intrasset, tantis eum affecere injuriis et molestavere importunis clamoribus, ut omnes e vestigio convocaturus fratres, dormitorium ascenderet. Ceterum cum patrem vicegvardianum suum ad eos descendere nollet, dixit se qvam libentissime in cella remansurum. Ad qvod fratres respondentes dixerunt: „Si ipse nobiscum egressus non fuerit, nullus illuc egredietur." Exierunt igitur fratres omnes ad eos in refectorium ferocissimis congregatos animis et vultibus. Congregatis igitur sic fratribus proposuerunt voluntatem suam, nimirum, qvod monasterio actu tum cederent vel eorum fidem reciperent. Porro fratribus utrumqve negantibus, remanserunt cum eisdem usqve ad prandii tempus, nunc blandientes, nunc comminantes, nulla tamen regie jussionis vel admissionis ostendentes testimonia, qvod possent eos de cenobio fugare: qvare constanter fratres sic se egressuros negaverunt. Auferebant igitur a cellario et coco claves penus cerevisiarii et coqvine, potum cibumqve affatim afferentes. Prandio vero finito, longam in contumeliam fratrum cantaverunt odam, qva finita, et fratribus egredi nolentibus, proconsules omnes, uno dempto, egressi sunt. Porro ille proconsul, nempe Joannes Fynbo, qvi remanserat cum multis nebulonibus fratres expulsurus, cepit exigere multis modis a gvardiano claves monasterii. Qvo non consentiente, vesperaqve ingruente, dixerunt fratres neutiqvam e refectorio illa nocte egressuros, nisi eorum accederent voluntati. Remanserunt igitur fratres

omnes illa in refectorio nocte, in pavimento cubantes. Qvidam autem antiqvus frater Laurentius Jacobi, ferme tribulationibus usqve ad mortem fatigatus, habuit exeundi in dormitorium potestatem, ea ratione, ut de accedenda eorum sententia in crastinum deliberaret. Ceterum cum fratres in refectorio inclusissent, ipsi custodes fratrum, nimirum cives illic a proconsulibus collocati, sese per totam noctem potu fratrum ingurgitarunt, cantantes et saltantes per dormitorium et chorum, campanam assidue pulsantes, festa bacchanalia solenniter celebrarunt, qvalibet autem noctis hora ostium refectorii aperientes, eos visuri, an effugissent per fenestras, intraverunt. Mane vero facto, ad locum secrete necessitatis egressum vix impetrare poterant; egressos autem tres vel qvatuor, eos observaturi, usqve ad loci secrete necessitatis foramina subsecuti sunt reducentes vero ipsos, januam usqve ad adventum proconsulum occluserunt. Qvi circiter horam meridianam advenientes, lectores suos refectorio fratrum, eosdem fratres ad fidem Lutheranice factionis conversuros, ne dicam perversuros, introduxerunt. Cum autem duas finissent circiter horam meridianam lectiones et fratribus suam heresim persvadere non potuissent, vi eos e monasterio suo extraxerunt. Cuilibet vero eorum vestimenta lecti sui et pelvim e cella allata dederunt. Cum autem per cimiterium egressuri essent, gvardianum, fratrem Gabrielem Pauli, et fratrem Bernardum Pauli, secundum vicegvardianum, a fratribus ad carcerem traxerunt, qvia literas fundationis loci eis tradere noluerunt, utpote qvas ante alio conservandas miserant. Fratres autem exeuntes Lundiam petierunt. Ipsi vero eodem die a carceribus absoluti fuerunt, ea ratione, ut lectionem eorum hereticam visitarent: qvod gvardianus prefactus acceptans, iam seductus est, et vestem sue religionis post annum abjecit, cujus Deus optimus maximus ob immensam misericordiam suam misereatur, cui sit honor et gloria ob hec beneficia

ceteraqve nobis et omnibus singulisqve creaturis suis ab exordio creaturarum usqve in hanc horam collatis et pro omnibus et singulis donis, nobis et eis usqve in sempiternum conferendis. Amen.

Franciscanernes Udjagelse af deres Kloster i Malmöe henföres i Almindelighed til Aaret 1529 [1]; men Grunden for denne Tidsbestemmelse anföres ikke. Jeg tager derfor ikke i Betænkning at paastaae, at denne Begivenhed bör henföres til det fölgende Aar, og troer at kunne godtgjöre Rigtigheden af denne Paastand. Forfatteren af Historia ejectionis giver os nemlig angaaende det Kjöbenhavnske Franciscaner-Convents Udjagelse den Efterretning: „Hujus conventus expulsionis factio acta est eodem anno, qvo expulsi fuerunt Malmogenses, immediate ante [2] eos." Andensteds fra, nemlig af det Brev, hvorved Graabrödrenes Generalminister i Danmark, Hans Bruun, og Guardianen i det Kjöbenhavnske Franciscaner-Kloster, Broder Bernardinus, afstaae dette Kloster til Kjöbenhavns Magistrat og Borgerskab, vide vi, at Graabrödrene i Kjöbenhavn endnu den 25de April 1530 befandt sig i deres Kloster [3]. Men de vare da — som Brevet tydelig nok viser — ogsaa nödte til at forlade deres gamle Opholdssted og beredte paa at tage Vandringsstaven i Haanden. Deres Bortgang fra Kjöbenhavn maa derfor have gaaet for sig meget snart efter det ovenomtalte Brevs Udstedelse og kan med temmelig Sikkerhed ansættes til de allersidste Dage af April Maaned 1530. Og da de Malmöeske Franciscaneres Udjagelse ifölge det nysanförte Sted af Historia ejectionis skeete strax efterat

---

[1]) Jfr. Daugaard Om de danske Klostre, S. 147. — [2]) I den Afskrift af Hist. eject., som jeg benytter, staaer: *ante immediate eos* — [3]) See Nye Danske Magazin I. 31–32, hvor dette Brev er aftrykt med Undtagelse af dets Datum (St. Marci Evangelistæ Dag, ɔ: 25. April), som man kjender fra Hvitfeldts Kong Frederik I.s Hist. S. 233.

de Kjöbenhavnske vare blevne nödte til at römme Kjöbenhavn: maa den antages at være skeet engang i förste Halvdeel af Maj Maaned 1530. Dette stemmer paa det nöjeste, hvad Aarstiden angaaer, med hvad Historia ejectionis (ovenfor S. 163) beretter angaaende det Malmöeske Convent, nemlig at det blev forjaget fra Byen i den fjerde Uge efter Paaske, det er i Ugen 8-14de Maj.

Vi ville her endnu berigtige en anden Vildfarelse, hvori man hidtil har været angaaende det Malmöeske Graabrödrekloster, nemlig i Henseende til dets Beliggenhed. Man antager nemlig, at Malmöes nuværende store og ved sin St. Knuds Gildestue bekjendte Raadhusbygning er en Deel af det gamle Graabrödrekloster. Dette forholder sig imidlertid ikke saaledes. Raadhuset er först bygget i Aaret 1546, hvilket vi vide ikke blot af et Riim i Slutningen af en i samme Aar i Malmöe trykt Bog [1], men det siges ogsaa i et utrykt Skrift af en omtrent samtidig Forfatter. Det Skrift, hvortil vi her sigte, er Magni Matthiæ Descriptio quarundam civitatum Scaniæ [2], og da dette ogsaa giver fornöden Underretning om Graabrödreklostrets Beliggenhed, ville vi anföre det hidhörende Sted af samme, hvilket lyder saaledes:

„Media pene urbe forum est spaciosum admodum, et in eo versus ortum domus ciuica, siue Prætorium, amplum inprimis atque magnificum, sub annum a nato Christo 1546 impensis ciuitatis haud mediocribus extructum, diruto prius, quod in ea vicinia erat, et quidem vbi nunc forum est, monasterio eorum, qui Franciscum suæ sectæ autorem agnoscunt."

---

[1]) Nemlig Henrik Smeds Urtegaard. Rimet er optrykt i Supplementet til Kong Christian III. Hist. S. 82. — [2]) Findes paa det store kongl. Bibliothek i den gamle kongl. Haandskrift-Samling under Nr. 2336. 4to.

„Est in medio nunc foro cisterná longe capacissima, quæ per canales et cuniculos quosdam subterraneos eo, ex quodam extra vrbem riuulo, deducta, ad vsus quotidianos et necessarios, omnibus in vicinia habitantibus aquam fundit copiosissimam."

Endelig skulle disse Bidrag til Oplysning af Malmöes Reformationshistorie nu sluttes med det allerede ovenfor (S. 143) omtalte Brev, hvorved den sidste katholske Sognepræst i Malmöe afstaaer sit Embede til Magistraten sammesteds. Jeg har, efterat nærværende Bidrag allerede vare færdige fra Sætterens Haand, været saa heldig at kunne tage en Afskrift efter Originalen paa Pergament i Malmöes Raadhus-Archiv.

Jeg Henrick Hanssen prestt, Sogneherre vthij Malmöe, Gióree allee witherligt mett thette myt obne breff ock eghen handschrefft, att ieg nw haffuer oplatt oc resigneret hederliige Menndt borghemester oc Raad vthij Malmöe myn kyrcke ock leen, Sanctj Pethers wthij for^{ne} Malmöe, mett aldt hennes friihedt, Rentthæ ock Rettighet, ligge szom ieg henne anamede oc wthij wære haffuer, szaa att for^{ne} borgemestær oc Radt mwe hereffther selff vdtuellie ock forskicke thennum en Sogneherre ock Predickefader, hwem thennum teckis, szom christeligen predicker ock lærer thennum ock then menige almuge gudts ordt, then helligæ schrifft ock szalighet fore, ock ministrerer ock giör almugen anden christeligen tiillbörlig thieniste, hues thennum bör atthaffue, paa thett att menige almugæ vthij Malmöe motthe thes bedre kommæ wnnder en christeliige endregtiig kerlighet ock forszamling. Ock kendes ieg meg enghen Rettighetth atth haffue tiill for^{ne} Sanctj Pethers kyrcke ock leen vthj nogre maade effther thenne dag, ock mwe for^{ne} borgemester ock Raath her effther selff haffue magth ock beffalning att forskicke thennem Sognehere ock predikefader, hwem thennum tyckes nytteligen ock gaffnligenn

attwære, effther koninglig Maiestædz wor kereste nadiige herres breffs lydelszee, szom thee ther paa haffwe, indeholder. Thiil ythermere windesbyrdt tryckær ieg mytt Signetthæ neden fore thette myt obne breff oc eghenn handschrifft, tiilbedindis fornùmstiige mendt Annders Iuerszen Raadtman, Pether Hannsszen byfogedt, Marquar Remmesnider kyrckewerij ock Swend Laurisszen byschriffuere, borger vthij Malmöe, thette mytt opbne breff attbeszeglæ metth megh, szom ær schreffuidt vthij Malmöe Sanctj Michelsdag Aar &c. Mdxxix.

(Alle 5 Segl ere tilstede.)

(Bagpaa med en samtidig Haand:) Breff huorledis att Borgemestere oc raadt affköffte Sogneherren sin rettighed hand haffde till sancti Peders Kircke, saa att de haffue sellffue macht att kese thennum Sogneprest.

OM RIDDEREN OG RIGSRAADEN HR. HAUK ERLENDSSÖN, ISLANDS, OSLO OG GULATHINGS LAGMAND, OG OM HANS LITERÆRE VIRKSOMHED;

VED P. A. MUNCH.

NAAR man noget nöiere sysler med vore Forfædres i deres eget Tungemaal forfattede Oldskrifter, eller rettere sagt med Saga-Literaturen og hvad som derunder kan indbefattes, vil man snart indsee, at der her ikke, som i den gamle klassiske historiske Literatur kan være synderligt Spörgsmaal om, hvo der var Forfatter til hvert enkelt Skrift. Man föler letteligen, at den aldeles objective Fortælling saaatsige er udsprunget af Begivenhederne selv, og er formet i mundtlig Tale strax efter dem, saaledes at Sagaen som saadan maa have existeret i Tale og Tradi-

tion, længe för den nedtegnedes, og at Nedtegningen derfor ei egentlig kunde kaldes en Forfatten, ikke engang en „Sætten i Stiil", men er en blot og bar skriftlig Fastholden af det allerede Bestaaende og Curserende. Man maa derfor finde det aldeles i sin Orden, naar der ved de fleste Sagaer ingen Autor findes angiven, thi en saadan existerede i Virkeligheden ei. Ikke engang den förste Nedskriver kunde falde paa at smykke sig med Autornavnet, thi han maatte altfor vel föle, at hans Arbeide mestendeels var blot mechaniskt, og indskrænkede sig til at före en allerede færdiggjort Fortælling i Pennen. Kun hvor Bearbeidelsen af Stoffet blev saa gjennemgribende, at Skriftet i sin endelige Skikkelse virkelig kunde siges at være forfattet, eller endog blot redigeret af en eller anden af dem, som syslede dermed, kunde han föle sig foranlediget til ogsaa at angive sit Navn; derfor er det i sin Orden, naar Are Frode virkelig navngiver sig som Forfatter til Íslendingabók, der heel og holden er flydt fra hans Pen, og naar Snorre Sturlasöns ypperlige Bearbeidelse af Kongesagaerne ogsaa förer hans Navn.

Man kan imidlertid ikke negte, at det desuagtet vilde have været af den störste Interesse at vide, hvilke Mænd man nærmest skylder Optegnelsen af hver enkelt Saga eller Bearbeidelsen af de enkelte Recensioner, hvor flere saadanne af een og samme Saga findes. Derved vilde ei alene Mangt og Meget, Sproget og Fortællemaaden angaaende, kunne forklares, men, hvad der er det Vigtigste, i Bearbeiderens Navn vilde man, naar han forresten var en bekjendt historisk Person, have en fortrinlig Garanti for Egtheden af det Meddelte, ligesom det og vilde være heel oplysende for Videnskabelighedens og Culturens Historie at betragte Forholdet mellem hans Præstationer og hans Stilling i Samfundet; endelig vilde Skriftet, naar man vidste at man havde Originalen for sig, være yderst be-

lærende med Hensyn til Sprogets Tilstand og Udseende paa den Tid, da det förtes i Pennen. Men saadanne Tilfælde indtræffe, efter hvad der ovenfor er viist, sjælden eller aldrig. Endog Snorre Sturlasöns Verk skriver sig, saaledes som vi have det, ikke directe fra hans Pen. Are Frodes, vistnok egenhændige, Originalværk er tabt. Af alle de övrige Saga-Bearbeidere eller Afskrivere er der kun en Eneste, med Hensyn til hvem vi af Kjendsgjerninger, nu först fremdragne, kunne bevise, at flere til vor Tid opbevarede Skrifter virkelig ere skrevne af ham selv eller under hans umiddelbare Opsigt. Denne Mand bliver os derfor saa meget mere interessant, isærdeleshed naar dertil kommer at han er en bekjendt historisk Person af fornem Æt, at vi kunne forfölge hans literære Virksomhed ogsaa udenfor den historiske Retning, og paa denne Maade danne os en Forestilling om Omfanget af og Methoden ved de videnskabelige Sysler, hvormed hine Tiders Lærde udenfor Geistligheden beskjeftigede sig. Manden er den bekjendte islandske og norske Lagmand *Hauk Erlendssön*, hvis literære Efterladenskab vi her nærmere ville gjennemgaae og beskrive. Vi finde det saameget vigtigere at stille hans Virksomhed i det rette Lys, som han mere end nogen anden af vore ældre Videnskabsmænd har været udsat for skjæv og uretfærdig Bedömmelse. Man læse blot Suhm's haarde Yttringer i hans „Historie af Danmark" 11. Bind, S. 378; Yttringer, der ligefrem synes at være grebne af Luften [1].

Hauk Erlendssön nedstammede paa mödrene Side fra Islands berömteste Slægter. Vi behöve her blot at hen-

---

[1]) Suhm siger her om Knytlingasaga: Hvorvel den er meget vigtig i Tidens Historie, saa er Stilen dog slap og usammenhængende, hvorfor jeg troer, at Hauk Lagmand, der döde 1336, er Forfatter deraf, thi han havde mange gode Anlæg, men som han förte elendig ud.

vise til Tab. I i den nyeste Udgave af Islendinga-Sögur, hvor Genealogien staaer tabellarisk udfört efter Landnamsbogen. Hans Moder Jorunn[1] nedstammede fra en Broder af den berömte Kong Half paa Hördeland. Hans Fader hed *Erlend Olafssön* med Tilnavnet *Stærke* eller *Digre*, en anseet Mand, hvis fædrene Herkomst dog ikke angives i Landnama, og som derfor, da han tillige sees mest at være brugt i de norske Kongers Ærender, antages for at have været en Nordmand af Födsel, en Gisning, der forresten er temmelig usikker, saasom man af Landnama II, seer, at hans mödrene Æt var islandsk og meget anseet. Besynderligt er det forresten, at der blandt alle de ansete

---

[1]) Vi kunne nemlig ikke give Forfatteren af Stamtavlen Nr. I i Islend. Sögur Ret i, at gjöre Hauk til en Sön af Jarngerd Thordsdatter. Som Redacteur af Landnamsbogen, og den, der selv förte Slægtregistrene ned til sig og hans Söster Valgerd, maa han unegtelig selv være den bedste Autoritet ved Afgjörelsen af Spörgsmaalet, hvo der var hans Moder. Nu omtales i Hauksbogen Járngerð kun een Gang (Isl. S. S. 76); her siges det vel at hun var gift med Hr. Erlend Stærke, og Moder til Valgerd, men ei, at hun var Moder til Hauk. Den ovenfor nævnte *Jorun* omtales ogsaa kun een Gang (S. 138), men her heder det udtrykkeligt, at hun var Moder til Hauk, hvorimod der ei siges at hun var Moder til Valgerd. Endelig omtales paa et tredie Sted (S. 240) Erlend Stærke som Fader til Hauk og Valgerd. Da det nu, hvor der netop handledes om Genealogi, havde faldt af sig selv, at Hauk havde nævnt sig som en Sön af Jarngerd, naar hun virkelig var hans Moder, eller Valgerd som en Datter af Jorun, hvis hun var det, ligesom han, hvor der ei er Spörgsmaal om Moderen, kalder Erlend sin og Valgerds Fader, saa kan man af hiin Omstændighed, at Valgerd ene henföres til Jarngerd, Hauk til Jorun, vistnok med Bestemthed slutte, at Erlend maa have været to Gange gift, og i Egteskabet med Jarngerd have haft Datteren Valgerd, med Jorun Sönnen Hauk. Dette bestyrkes og ved den Omstændighed at Hauks Datter hed Jorun, og rimeligviis er opkaldt efter hans Moder, ligesom Sönnen Erlend efter hans Fader.

Mænd af Navnet Olaf, der i Aarene 1260-80 omtales i Norge og paa Island, ei er en Eneste, som man uden en Vilkaarlighed, der ei taales i Historien, kan antage for at have været Erlends Fader. Han synes derfor at have været hvad man kalder en Parvenu, eller idetmindste at have opsvunget sig til sin anseete Stilling fra en lavere, rimeligviis paa sædvanlig Maade ved Hoftjeneste; isaafald er rigtignok störst Sandsynlighed for at han er föd og har henlevet sine förste Aar i Norge.

Erlend Stærke nævnes allerförst i Aaret 1283[1], da han som Lagmand kom ud til Island, med Skrivelse fra Kongen og Enkedronningen, der i den store Strid, der nu herskede mellem den myndige Biskop Arne og Magnaterne om Patronatsretten til Kirkerne, toge de sidstes Parti. Erlend havde ved denne Leilighed ogsaa et Privatbrev med sig fra Biskoppens Frænde Lopt Helgasön til hiin, hvori han underrettede Biskoppen om Geistlighedens Nederlag i Norge, og den Unaade, hvori han — Biskop Arne — stod hos Enkedronningen og den unge Konge[2]. Ved denne Leilighed kaldes Erlend allerede *herra* Erlendr, der beviser, at han maa have opnaaet Skutilsvends-, eller som det nu hed, Ridder-Værdigheden[3]. Om Erlends heftige

---

[1]) At sige hvis han ikke er den *Ellindr bónde,* der tilligemed Biskop Arne o. Fl. i Aaret 1275 skreve det Brev til Kong Magnus, hvoraf Begyndelsen anföres i Finni Johann. Hist. eccl. Isl. Tom. II. Pag. 10, Noten. Men da intet andet Gjenkjendelsesmærke her findes, end det blotte Navn, kan Identiteten kun blive en Gisning. — [2]) See Annales regii i Langebeks Scriptt. III., S. 117, jvfr. Sturlunga S. III. S. 308, og Arne Bisk. S. S. 58. — [3]) Med Hensyn til den norske Titulatur i Middelalderen være det nemlig anmærket, at den fra Aaret 1277 af var meget sikker og bestemt, til stor Veiledning især ved at forstaae Diplomer og ordne Genealogier. Forat have Titler, der nogenlunde svarede til de i fremmede Lande brugelige, bestemte nemlig Kong Magnus Hakonssön i hiint Aar, at Lendermændene (vel nærmest i latinske Diplomer)

Kamp med Biskopen fra 1283-89 tales udförligt i Arne Biskops Saga[1]. Biskoppen truede ham med Band, men det synes som om han allerede var bandsat för sin Afreise fra Norge i Anledning af Erkebiskop Jons Forjagelse 1282[2], og dette vidner igjen om at han maa have været anseet som en af Norges fornemmere Mænd. I Aaret 1289 drog han tilbage til Norge for at faae Absolution, som han og fik, og vendte Aaret efter tilbage igjen til Island; da skal han have faaet Vestfjordene i Forlening[3] efter andre Kilder dog först 1292. I Aaret 1294 maa Erlend have gjort en Reise til Norge, uagtet vi i Annalerne ei

---

skulde kaldes *Baroner*, og Skutilsvendene *Riddere*; begge Klasser, og da naturligviis alle Hofbetjeninger af höiere Rang end Skutilsvendene, skulde udelukkende have Ret til Titulaturen *Herre*. Dette overholdtes ligesaa strengt som nu i England Titulaturen *Sir* for Riddere og Baronetter, og ligesom Titlen *Sir* medförer Benævnelsen *Lady* for Hustruen, finder man heller ikke i norske Diplomer *Frú* brugt som Titel for andre Koner, end Ridderes og derover. Det er saaledes en feilagtig Formening, som i Fortalen til Islendinga Sögur S. XVII i Noten er udtalt, at Titelen *herra* vistnok var almindelig for Lagmændene i Norge, thi dette Embede gav ingen Ret til Herretitlen, som Hauk bar blot i Egenskab af Ridder. Hirdmands-Værdigheden, hvilken, naar „Skutilsvend" skulde svare til „Ridder", som nærmeste Grad omtrent maatte svare til „Væbner" „af vápn", tydsk „Knappe", gjengives derfor og i latinske Diplomer med *armiger*, medens Ridderen som sædvanligt kaldes *miles*. Forresten udmærkes dog ogsaa Hirdmænds Koner i Diplomer ved Titelen *húsfrú* eller *hustrú*. Etslags Forsög paa ogsaa at bestemme de geistlige Titulaturer efter den verdslige Rangordning var det, da Kong Haakon Magnussön i sit Brev af 22de Juni 1300 gav Provsten ved Mariekirken i Oslo Lendermands Ret, de med Præbender forsynede Prester ved samme Kirke Ridderes Ret, Vicarierne og Diaconerne Hirdmands Ret, og de lavere Gejstlige Kjertesvends Ret. Præbendarierne fik saaledes Herretitel.

[1]) Arna Bisk. S. Sid. 66-113. — [2]) Ssteds S. 113. — [3]) Ssteds S. 122. Espolins Islands árbækr, 1 D. Side 10.

finde nogen saadan Reise omtalt för 1296, thi i tvende, samme Sag angaaende, Diplomer af 2den og 11te Juni 1294 finde vi ham tilligemed Hr. Jon, Lagmand paa Island, Hr. Thord (Hallssön) paa Mödruvöllum og endeel andre anseete Personer nævnt som tilstedeværende i Tunsberg ved Afgjörelsen af en Retstrætte[1]. I disse Diplomer kaldes Hr. Jon udtrykkeligen Lagmand, Hr. Erlend derimod ikke; han har altsaa paa den Tid ei længer beklædt Embedet, hvilket ogsaa godt passer med Annalernes Udsagn, at hans Sön *Hauk* i dette Aar blev Lagmand. Erlend döde i Aaret 1312[2], og maa da have været i en meget höi Alder, naar hans Sön allerede 18 Aar i Forveien ei var for ung til at beklæde en saa vigtig Post som Lagmandens.

Hauk Erlendssön finde vi altsaa förste Gang nævnt i Aaret 1294[3], og da ikke som nogen ung Begynder paa Embedsbanen, men allerede som en anseet Mand, hvem det vigtige Lagmands-Embede kunde betroes. Hans Jurisdiction strakte sig, efter Espolins Angivelse, over den östlige og sydlige Deel af Landet[4]. Antage vi, at Hauk ved Embedstiltrædelsen idetmindste maa have været 30 Aar, falder hans Födselstid omtrent ved 1264. Hvad Tid han

---

[1]) See disse Diplomer i Langes og Ungers norske Diplomatarium. Hovedindholdet er, at Einar, Lagmand i Tunsberg, og Vige, Lagmand i *Skiðan* (Skien), afsige Dom i en Trætte mellem Olaf Haraldssön og Gunnar paa Borge om et Mageskifte af Gaardene Borge og Loftstad. Nærværende ved Domsafsigelse vare: „Herra Jón logmaðr af Islande. herra Ællender stærki. herra Þorðđer a Moðruuollum. Petr logmaðr a Uikenne. (Af denne Mands Benævnelse slet og ret, uden Herretitel, medens hans andre Colleger have den, sees ogsaa at den ei fulgte med Lagmandsværdigheden). Bærgulfer Ragnu sonn. Jokæll a Moe. Aste a Mærðini. Ormr i Læifsgarðđe. Snorre hirðmaðr. Gunnar Ulfualde. Suæin, Gulli og Mælbyggir Olafuer ok Folkuarðđer, ok marger aðrer goðer menn." (Diplom i det deichmannske Bibl.). — [2]) Islands árbækr I. S. 32. — [3]) Annales regii. — [4]) Isl. árb. S. 15.

blev Ridder, er uvist; han kaldes Ridder i et Diplom fra 1304, men rimeligviis har han været det længe för, og er maaskee bleven udnævnt ved Kroningen i 1299, i hvilket Aar han ogsaa var i Norge[1]. Af et af ham udstedt Brev af 1302, som senere skal nöiere blive omtalt, da det er af yderste Vigtighed, sees det, at han da var Lagmand i Oslo. Fra 1304, maaskee allerede fra 1303 af, indtil 1316, forekommer han som Gulathings Lagmand, men dette Embede maa han, uvist af hvad Grund, have nedlagt sidstnævnte Aars Sommer, da man den 11. Decbr. 1316 finder ham som Medbesegler af en Dom, dömt af Thrond Halvardssön, Gulathings Lagmand, men hvori denne dog beraaber sig paa en tidligere af Hauk fældet Dom i denne Sag[2]. Hans egentlige Hjem fra 1303 til 1316 synes at have været Bergen, hvor han eiede en Gaard, den saakaldte *Audunargaard* nede ved Stranden. I al denne Tid synes han kun to Gange, i 1306 og 1308, at have været ovre paa Island[3]; dog stiftede han i dette Aar tilligemed Biskop *Arne Helgasön* et Hospital for Geistlige paa *Gaulverjabö* i Aarnes Syssel[4]. Men i 1317 maa han have foretaget en stor Forandring i sit Huusvæsen, eller have bestemt sig til aldeles at bryde op, thi den 28. Juli 1318 skjenker Kongen Hauks forrige Gaard, som han af ham havde kjöbt, til sin Kantsler og Mariekirken i Oslo[5]; derhos finde vi Hauk allerede strax efter Juul om Vinteren i Kong Haakon V's 19 Aar, altsaa i Januar 1318, i Oslo,

---

[1]) Saml. til det norske Folks og Sprogs Historie. I. S. 169. — [2]) Dette, tilligemed flere Diplomer fra 1303-1316, hvor han nævnes som Gulathings Lagmand, ville findes i det ovennævnte Diplomatarium. Blandt andre trykte Diplomer fra denne Tid, hvor „Hauk Lagmand" nævnes, kunne vi anföre Brevene S. 79 og 115 i Munkelifsbogen, af 22. Juli og 30. Mai 1306. — [3]) Isl. árbækr, I. S. 20. 25. — [4]) Isl. árb. I. S. 19. Ann. regii. — [5]) Dipl. Arnamagn. Fasc. 51, No. 14.

hvor han tilligemed Merkesmanden Paal Erikssön og Lagmanden i Oslo Paal Einarssön afsiger en Dom[1]; han var, som det synes, i Oslo endnu ved Sommertid dette Aar, da Kongen den 25. Juli 1318 bekræfter en af ham og Flere afsagt Dom[2]. En Beretning, ifölge hvilken han med flere Magnater skal have været kaldt over fra Island til Norge om Vaaren 1318, da Skibsfarten begyndte[3], synes paa Grund af det Anförte lidet trolig, thi naar han i Januar 1318 var i Oslo, og ved Iislösningen samme Aar var paa Island, maatte han have gjort en Skyndtour derover i Februar eller Marts, hvilket ei er rimeligt, saamegetmindre som man om Sommeren atter gjenfinder ham i Oslo, og en saa höitstaaende Mand som han vel maatte antages at være for nöie bekjendt med Regjeringsanliggenderne, til ei at vide, at den farlige og möisommelige Vinter-Reise til Island ikke vilde vorde ham af noget Gavn, da han saagodtsom strax ved Ankomsten skulde reise tilbage igjen. I den hele Mellemtid fra 1308 til 1316, navnligen i de Aar, hvori han udtrykkelig nævnes, nemlig 1306, 9, 13, synes han at have beklædt det omtalte Lagmands-Embede, uden at være aflöst af nogen anden, medmindre det skulde have været paa hans korte Islandsreiser i 1306 og 1308. Den i „Grönlands historiske Mindesmærker", 1ste Deel, S. 35 fremsatte Indvending, at Gunnar Hjarandasön i Diplomer fra 1310 og 12 udtrykkeligen kaldes Lagmand fra Bergen og Gulathing, grunder sig paa en Feiltagelse af Dateringen, hvortil den Omstændighed, at Kongerne Haakon V Magnussön og Haakon VI Magnussön bære samme Navn, let kan give Anledning. Gunnar Hjarandasön var nemlig Lagmand mellem Aarene 1361 og 1379, og da de fleste Breve dateredes efter Kongens Thronbestigelse, kan man let komme til at antage et Par Breve fra 1366 og 1368 eller fra Kong

[1]) Dipl. Arn. Fasc. 59 Nr. 11, cf. Dipl. Norv. ved Lange og Unger I Nr. 153. — [2]) Dipl. Arn. Fasc. 51 N. 13. — [3]) Isl. árbækr I S. 39.

Haakon den Yngres 11te og 13de Aar, for at være udstedte i 1310 og 1312, eller i Haakon den Ældres Regjeringsaar af samme Tal. Sidst i Juni eller först i Juli 1319 var Hauk blandt de Mænd, der i Oslo sluttede den forelöbige Forening med de svenske Befuldmægtigede om Magnus Erikssöns Kongevalg [1]. Imidlertid skal Hauk i 1319 og 1320 atter have været Lagmand paa Island, dog saaledes at hans Sön Erlend i det förste Aar vicarierede for ham [2]. Men allerede i 1321 og 1322 fremtræder han atter som Gulathings Lagmand [3], og nu gjenfinde vi ham ei för 1329, i hvilket Aar han ved Althinget paa Island skal have fungeret som Lagmand [4]. Om dette har sin Rigtighed, saa kan dog idetmindste ikke hans Ophold paa Island have været langvarigt, thi i 1330 finde vi ham ifölge ikke mindre end trende Diplomer [5], tilbagevendt til Norge, hvilket Land han vel neppe oftere forlod, thi han döde den 3die Juni 1334 [6], og man finder ham endnu den 15de og 22de Mai samme Aar nævnt som tilstedeværende i Bergen ved et Par Kjöbekontrakter [7].

---

[1]) Samlinger til det norske Folks &c. 5 Bd. S. 521-525. — [2]) Isl. árbækr S. 41, hvor det hedder: fóru þeir nú utan um sumarit, Árni, biskup i Skálholti, herra Ketill ok Snorri lögmaðr, en þeir höfðu lögsögu, (hyggja vitrir menn at verit hafi í umboði Snorra ok Hauks) Grímr Þorsteinsson ok Erlendr Hauksson, hann bjó at Upsum í Svarfadardal ok hafði lögsögn fyrir norðan. — Rimeligviis var det Kongens Död og Anliggenderne i den Anledning, som holdt Hauk tilbage i Norge. — [3]) Dipl. Arn. Fsc. 22, Nr. 12. Dipl. i det norske Rigsarkiv, Diplom. Norv. I Nr. 165. Naar man nærmere sammenholder de ovenfor meddeelte Data, at han nemlig 1318 var i Norge, ligesaa i Juli 1319, samt i 1321 og 22, og at Beretningen om hans Ophold paa Island i 1318 synes noget utrolig; da kunde man næsten vove den Paastand, at han mellem 1316 og 1322 slet ikke har været paa Island, trods Beretningen i Isl. árbækr S. 42, at han i 1320 atter tog ved Lagmandsembedet. — [4]) Isl. árbækr I S. 65. Han maa vel i 1322 eller 1323 være draget over til Island som Lagmand. — [5]) Blandt andre Cod. Munkalif. S. 115. — [6]) Annales regii, cfr. Necrologium Skalholt. — [7]) Cod.

Hauk var saa anseet, at han endog allerede i 1309 var bleven optagen som Medlem af det norske Rigsraad; som saadan nævnes han i 1316 og 1319[1]. Hans Sön Erlend Hausssön blev ogsaa Ridder, og nævnes blandt Islands anseeligste Mænd[2]. Hauks Hustru Steinun Oladatter nedstammede fra Harald Hildetand og Atle Jarl i Sogn[1]. Hans Datter Jorun blev Nonne i Kirkebö Kloster paa Island, antog Klosternavnet *Agnes*, og valgtes i 1343 til Abbedisse.

Af Sigillerne til tvende Diplomer[2] sees det at Hauk förte i sit Vaaben en Hög med udslagne Vinger paa en Tværbjælke. Den heraldiske Figur er aabenbart hentet fra hans Navn. Forresten er hvert af disse Sigiller aftrykt med forskjelligt Stempel og ikke ganske overeensstemmende i Forziringerne. Det ene, som er större, har nedenfor Tværbjælken aldeles glatte Felter; derom læses Indskriften S'*HAVKONIS FIL(II ER)LENDI. Det andet, mindre har Felten underneden opfyldt

Munkalif. S. 89. Dipl. i d. n. Rigsarkiv. Naar Espolin i Isl. árbækr I. 5. 15. beretter allerede ved 1296, at Hauk havde været 11 Aar Lagmand, viser dette sig af det ovenfor Anförte at være aldeles urigtigt. Rimeligviis har den Kilde, Espolin benyttede, nævnt at han i det Hele var 11 Aar Lagmand paa Island, hvilket netop passer med den ovenfor fremsatte Formodning, at han ei kom som Lagmand til Island andengang förend 1322. Thi hans förste Functionstid 1294-99 belöb sig saaledes til omtrent 5 Aar, og hans anden, fra 1323 til 1329, til 6 Aar, begge tilsammenlagte til 11. At Talemaaden „*Hauksnautr*", som Espolin troer l. c. S. 16 skulde være en Reminiscents af ham, er vel en dristig Hypothese.

[1]) Isl. árbækr S. 77, 78. — [2]) Dipl. Arnæ-Magn. Fasc. 2 Nr. 9, b og Fasc. 59 Nr. 11.

12*

med korslagte Zirater. Om det mindre har ingen Indskrift været. De ere begge nu noget beskadigede, dog ikke videre end at de hosföiede Afbildninger kunde tages[1].

Hauks literære Celebritet er især deleshed opstaaet ved hans Bearbeidelse af Landnamsbogen, hvilken Bearbeidelse derfor og stedse har fört hans Navn. Allerede Arngrim Jonsen omtaler, at han af den anseede Hövding Are Magnussön havde haft *Hauksbók* til Laans (*Specimen Islandiæ historicum, Amstelodami* 1642, S. 154). Ogsaa Björn Jonssön paa Skardsaa havde Hauksbók, af hvilken han gjorde flere Uddrag. Siden lod Biskop Brynjolf Sveinssön Hauksbók afskrive ved Præsten Jon Erlendssön paa Villingaholt, og denne Afskrift har man endnu. Originalen derimod var længe forsvunden, indtil Arne Magnussön fik fat paa den, dog desværre i en yderst beklagelig Tilstand, idet nemlig af den hele Bog, der havde indeholdt baade Landnáma og Kristnisaga, kun 14 Blade vare tilbage, og selv disse 14 Blade fik han fra forskjellige Kanter. I sine egenhændige Optegnelser (Cod. 435 qv.) udtrykker han sig selv saaledes derom:

„*Landnámubókar* blöd þesse, ok hin ur Kristindómssögu hefi eg flestöll feinged frá Sira Ólafi Jónssyne, enn fader Sr. Ólafs (Sr. Jón Torfason á Stad í Súgandafirdi) feck þesse blöd hiá bónda einum þar i Stadar sókn (over disse Ord, som ere understregede: vestra nærre sier) og tók þau til fullz i sundur, hvert fra öðru, utanum qver. nockur af þessum landnámu blödum hefi eg feinged ann-

[1]) Jfr. Samlinger til det norske Folks og Sprogs Historie, 4 B. S. 11, Fig. 201 og 202; dog ere nu nye Afbildninger tagne af selve Sigillerne.

narstadar ad enn frá Sr. Ólafi (i en anden Notits siger han: 4 blöd hefi eg feinged úr ymsum stödum á Islandi, post 1702). Eg sá ad þesse blöd attu framanvid þetta volumen, oc hafa þar, óefad, til forna innbundenn vered, og þvi lagde eg þau þangad, so volumen skillde hallda sier so vitt. Enn siálft Volumen (fráteknum þessum Landnámu og Kristindómssögu blödum) feck eg (ef mig riett minner) frá Gaulveriabæ í Flóa, og hefur þad, án efa, þangad borest epter Mag. Bryniólf andadann. Mag. Bryniolfur hefur og eptir þessarre Landnámu og Kristnisögu skrifa láted, og mun þá bókinn hafa hallded sier.

„*Kristnisögu* sem stendr í *Hauksbók* citerar Jón lærde[1] einhversstadar; þat er óefad þesse, og mun Jón þar í lesed hafa, kannske ádr enn Mag. Bryniolfur hefur handhafe ordid ad bókinne. Líkast bókinn sie í fyrstu af Vestfiördum komen, og hafe sá eignarmadr er Mag. Bryniolfi liede, aptur heimtad Landnámu vestur, enn hitt blífed sydra, nema Landnáma hafi allareidu burt ur Volumine vered, þá Mag. Bryniolfr þetta handliett, og hann so bókina haft í 2 pörtum.

„Biörn á Skardzá hefur og haft þetta exemplar eda copie þar af, ok kallar hann þad á spatium sinnar compilationis Landnámabókar: *Hauksbók*.

„Hvört bókin öll, so sem hun nú er, hafi vered i höndum Jóns lærda, eda ei, nema Landnáma og Kristnisaga, er ei riett vist. Eg skylldi þo þeinkia hid fyrra, og kynni hann hiedan hafa þat er hann drabbar um Sets reisu."

Af nogle senere Optegnelser, der indeholde enkelte af Arne Magnussön til Olaf Jonssön stilede Spörgsmaal med dennes Svar derpaa, fremgaaer det, at den Bonde, af hvem

---

[1]) Denne *Jón lærði* skal have været en omvandrende Sagafortæller i det 17de Aarhundrede. Han skal have kunnet de fleste Sagaer udenad.

Olaf fik den, hed *Bjarne Indridason i Skálavík*, og denne havde vist besiddet dem i 40 Aar idetmindste. Bladene, 14 i Tallet, vare sammenfæstede; flere end disse 14 havde de ei udgjort, saa langt man kunde huske tilbage.

Arne Magnussön föiede nu hertil de andre fire Blade af Kristnisaga, og saaledes udgjör nu det hele opbevarede Fragment 18 Blade. Det er Cod. 371 qv. i den arnamagnæanske Samling.

Man vil imidlertid her lettelig kunne indvende, at Identiteten af den virkelige Hauksbók og disse 18 Blade ingenlunde er beviist, og kun beroer paa Arne Magnussöns Autoritet. Denne Autoritet er i og for sig vægtig nok; dertil kommer, at Haanden og Retskrivningen i Cod. 371 netop er saadan, som man kunde vente sig fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede; endvidere stemmer Indholdet ganske med Jon Erlendssöns opbevarede Afskrift (Cod. Arnamagn. Nr. 105 fol.). Allerede af disse Grunde have Udgiverne af „Grönlands historiske Mindesmærker" og „Islendinga-Sögur" ei taget i Betænkning at tilskrive Hauk selv hine 18 Blade. Men vi ere nu desforuden i Stand til at fremföre et fuldkomment juridiskt Beviis, der svækker al Tvivl. Der findes nemlig i det norske Rigsarkiv et Brev fra Hauk Erlendssön, som Lagmand i Oslo, hvilket Brev er skrevet *med samme Haand* og *samme Retskrivning*, som hine Membranfragmenter. Vi erfare altsaa, at Membranfragmenterne, saavelsom Brevet, hidröre *umiddelbart fra Hauk selv;* at de saaledes ere saa authentiske, som muligt, og at de derfor i Ordets egentlige Forstand kunne siges at tilhöre *Hauksbók.* Brevet, der fölgelig er af den yderste Vigtighed, og saaatsige eneste i sit Slags, efterdi det tjener til at bevise et Oldskrifts Oprindelse fra en navngiven Mand, og det fra en Mand af stort literairt Ry, have vi derfor troet at burde meddele i Facsimile; vi kunne saaledes henvise dertil, og anmode vore Læsere om

at sammenligne det med det Facsimile af Hauksbogen, der er meddeelt i Íslendinga-Sögur, I Bind. Man vil ved förste Öiekast overbevise sig om, at Haanden paa begge Steder er aldeles den samme.

Men den her omtalte Cod. 371 er ikke den eneste saakaldte *Hauksbók*. Der er og en anden, skreven tildeels med samme Haand, og indeholdende flere Sagaer og Stykker af större Udstrækning, hvilken man og har givet det samme Navn; det er Nr. 544 qv. i den arnamagnæanske Samling. Om dens Indhold skulle vi nedenfor vidtlöftigere yttre os; her ville vi kun i Korthed opregne dens Hovedbestanddele, nemlig Trójumannasaga, Bretasögur, Merlinusspá, Hervararsaga, Fostbrœðrasaga og Thorfind Karlsefnes Saga. Björn paa Skardsaa, der levede saa langt tilbage i Tiden, at han i mange Stykker maa ansees for bedre underrettet med Hensyn til sit Fædrenelands Bibliographi, end vi nuomstunder, siger selv udtrykkeligen, at han har excerperet meget af den saakaldte Hauksbók, der efter hans Forsikkring er skreven af Hauk Lagmand selv, og nævner han blandt de Stykker, Bogen indeholder, udtrykkeligen Thorfind Karlsefnes Saga, Fostbrœðrasaga, Trójumannasaga, Bretasögur og Merlinusspá. Vi have altsaa her endnu et yderligere Vidnesbyrd om at Alt, hvad der er skrevet med den oftomtalte Haand, hidrörer fra Hauk. Men Björn Jonsön nævner blandt Indholdet af Hauksbók ogsaa Landnáma og Kristnisaga. Da han dermed ei kan mene andre end de samme, hvoraf vi endnu have de ovennævnte Fragmenter Nr. 371 qv., saa synes det, som at ogsaa disse, eller den fuldstændige Codex, hvortil de hörte, paa Björns Tid var indbunden i samme Bind, som Nr. 544, noget som vistnok meget vel kan have fundet Sted, uagtet Formatet ikke ganske er det samme. Af Cod. 544 har man flere Facsimiler. Eet (af Stykket „frá Upplendingakonungum") findes i Langebeks Scriptt.

rer. Danicarum Tom. II. S. 266, og saa mangelfuldt det end er, kan man dog allerede deraf tydelig kjende, at Haanden maa være den samme som i Brevet af 1302. Men to aldeles mesterligt udförte Facsimiler af tvende Sider i denne Codex, hvor foruden den principale Haand ogsaa to andre findes, er meddeelt i *Antiquitates Americanæ*, hvortil vi her kunne henvise.

Er det nu altsaa godtgjort, at de omhandlede Skrifter hidröre fra Hauk, opstaaer dernæst Spörgsmaalet, hvorvidt man kan ansee dem for egenhændigt skrevne af ham, eller om han har benyttet Secretair. Egentlig er dette Spörgsmaal med Hensyn til Skrifternes Authentie og Værd temmelig ligegyldigt, thi hvad enten han selv har fört Pennen, eller dette er skeet ved en Secretair, saa viser dog Diplomet, at hvad der er skrevet med denne Haand, er skrevet under hans umiddelbare Opsigt. Men interessant bliver det dog altid at vide, om vi her virkelig see den saa höit anseede og af Literaturen saa fortjente Mands Skrifttræk for os, og det maa derhos vække en særdeles gunstig Præsumtion med Hensyn til de paa den Tid levende norske og islandske Lagmænds Dannelse, naar En af deres Midte ei alene kunde skrive, — en Luxus i det övrige Europa — men kunde skrive en Haand, der gjorde mangen Klerks til Skamme, og anvende en Retskrivning, der viser den nöieste Kjendskab til Sprogets Grammatik og Lydlære. Men naar man skal slutte efter enkelte Smaatræk, der fortælles om norske og islandske Hövdinger, hörte Skrivekyndighed ei til nogen Sjældenhed iblandt dem. Af Haakon Haakonssöns Saga (Cap. 6) erfare vi, at han, i sin Barndom, som det hed, blev sat til Bogen; ligeledes fortælles der, at paa hans sidste Sygeleie blev der blandt andet forelæst ham af latinske Böger (Cap. 329); nu maatte det dog vel have været en Umulighed, i sin Tid at bibringe ham Latinen, med mindre han ogsaa

til samme Tid lærte at læse og skrive. Den samme Bemærkning kan gjöres om Kong Haakon V Magnussön, om hvem der i Laurents's Saga Cap. 15 udtrykkeligen fortælles, at han ved Forhandlingerne i Nidaros i Anledning af Striden mellem Erkebiskoppen og Kannikerne holdt en Tale paa Latin. Om Lagmanden Sturla Thordssön, den berömte Forfatter af Haakon Haakonssöns Saga, og Hauks Frænde, fortæller Sturlunga Saga (3die B. S. 307) udtrykkeligt at han havde Voxtavler, hvorpaa han gjorde Optegnelser. Overhovedet er det neppe tænkeligt, at Nogen kan have forfattet historiske Værker uden at have kunnet skrive. Hertil kommer nu og den specielle Omstændighed for Islands Vedkommende, at i det 13de Aarhundrede mange, ja de fleste Hövdinger saaatsige havde en Fod over i den geistlige Stand, tildeels endog havde en kirkelig Grad — hvilket igjen forudsatte en vis Boglærdom — for at kunne nyde godt af de geistlige Beneficier. Hvad nu og Hauk selv i Særdeleshed angaar, saa maa man og lægge Mærke til, at den selvsamme Haand, hvorom her er Spörgsmaal, findes i Diplomet fra Oslo, af 1302, i de tvende Hauksböger, der efter al Rimelighed maae være skrevne paa Island, hvor der gaves flere Hjælpemidler til deres Affattelse, end i Norge, altsaa rimeligviis för 1299 eller efter 1317, og desuden, hvad vi snart komme til nærmere at omtale, i Brudstykker af en Gulathings-Lovbog, der naturligviis maa henföres til hans Functionstid som Gulathings-Lagmand. Det er neppe sandsynligt, at han til saamange forskjellige Tider eller ialfald paa saamange forskjellige Steder skulde have benyttet og fört om med sig een og samme Secretair. Det er langt rimeligere, at han selv har fört Pennen. Og endelig have vi hans eget Vidnesbyrd, idet han ved Slutningen af sin Landnáma udtrykkeligen siger: „*þessa bók rita̋a (ek* — maa være udeglemt i Afskriften) *Haukr Ellinzsun*" ...

see Grönlands historiske Mindesmærker I B. S. 36 og Islendinga-Sögur, I B. S. 320.

Vi have altsaa i disse Efterladenskaber fra Hauk Erlendssön ikke alene Skrifter, bearbeidede og saaledes garanterede af ham, men, hvad der er endnu mærkeligere, virkelige Autographer fra hans Haand. Derved blive disse Levninger os dobbelt interessante. Vi vide, at den anseede, i Historien indgribende Mand selv har haft disse Blade for sig, selv har formet ethvert Skrifttræk. Vi betragte med Forbauselse den Flid, hvormed Arbeidet er udfört, og slutte derfra til den overordentlige Interesse, hvormed denne Hædersmand har omfattet litterære Sysler i Almindelighed og Historien i Særdeleshed. Vi beundre hans Nidkjærhed i Embedsförelsen, der ei lod ham hvile, förend han med egen Haand havde afcopieret den Lovbog, efter hvilken han skulde dömme. Og vi fölge derhos med stor Interesse ogsaa de övrige Retninger af hans literære Syslen, forsaavidt de aabenbare sig i allehaande Notitser af forskjelligt Indhold. Vi kunne deraf maaskee endog drage Slutninger om, hvad der kan ansees for at have været Modestudium og sædvanlig literær Beskjeftigelse for de dannede Stormænd paa hans Tid. Endelig er hans Autoritet os vigtig i grammatisk og orthographisk Henseende, og Studiet af hans Retskrivning særdeles lærerigt.

Visheden om Haandskriftens Egthed gjör det os nu let at forfölge hans Virksomhed, og bestemme, hvad der umiddelbart eller middelbart hidrörer fra ham. Thi nærmere Undersögelse af andre Codices eller Levninger af Codices, og deres Sammenligning med de to Hauksböger bringer os Vished om, at der foruden disse endnu haves saare meget, der ligeledes, om end ikke skrevet af ham selv, maa tillægges ham.

Som Hovedskriftet maa vi stedse ansee hans Bearbeidelse af Landnáma, fortrinsviis kaldet *Hauksbók*, om

hvilken han selv (l. c.) siger at han skrev den, deels efter det Exemplar der var skrevet af Hr. Sturla Lagmand, deels efter Styrmer frodes Exemplar, saaledes at han af hver tog det, der i den ene anförtes mere end i den anden, skjöndt de paa de fleste Steder vare samstemmende. Hans Bearbeidelse er saaledes en selvstændig Recension, og den berettiger ham til at opföres blandt Forfatternes Tal. Hvor det er ham muligt, tilföier han ved Genealogierne de Slægtled, der vise hans egen Æt, og kalder sig ved disse Anledninger slet og ret Hauk, enten — hvad der vel er det Rimeligste — fordi han selv ikke passende kunde kalde sig med Titlen, eller — hvad der og er sandsynligt — Bogen er skreven, förend han havde opnaaet Lagmands- og Ridder-Værdigheden. At han, som nogle have troet, skulde være Forfatter af *Kristnisaga*, som han ligeledes har afskrevet, forekommer os tilstrækkeligen modbeviist i „Grönlands hist. Mindesmærker S. 37-47. At der forresten af Hauks Landnáma kun ere hine 18 Originalblade tilbage, er oftere omtalt; derimod har man Jon Erlendssöns Afskrift, Nr. 105 fol., hvorved dog er at bemærke, at dens förste Halvpart, maaskee ved en Skjödeslöshed af Bogbinderen er sammenbundet med sidste Halvdeel af samme Jon Erlendssöns Afskrift af Landnámas ældste Text, Nr. 107 fol., og omvendt. Denne Feil, som af de tidligere Udgivere ei har været bemærket, er opdaget og rettet af Udgiverne af Islendinga Sögur 1ste Bind, 1843, see Fortalen til dette Værk.

Næst efter Cod. 371, ja maaskee og i höiere Grad, tiltrækker Cod. 544 sig vor Opmærksomhed. Dens Indhold er, i dens nuværende Skikkelse, fölgende.

1. *Trójumannasaga*, paa 12 Blade. Dette er den i Middelalderen sædvanlige Fremstilling af den trojanske Krig, der, som bekjendt, aldeles afviger fra den homeriske og næsten er at ansee som en selvstændig Digtning, see

Nyerups „Dansk Morskabslæsning", S. 32. Nyerup siger her, at den islandske „Trójumannasaga", han kjender, kun er en Oversættelse fra 1677 af den danske Udgave; det kan maaskee forholde sig saaledes, men i alle Fald viser Tilværelsen af Hauks Trójumannasaga, at det havde været overflödigt at gaa en saadan Omvei. Beretningen om Troja var for vore Historieforskere i Middelalderen af den störste Interesse, thi de svævede fuldt og fast i den Formening, at Troja var Asgaard, *Tyrkerne* ɔ: Teukrerne eller Trojanerne vare Aserne. Trojanernes Historie var derfor i deres Öine Asastammens Urhistorie; de sögte og at gjengive de græsk-romerske Gudenavne ved nordiske, hvorpaa isærdeleshed denne Hauks Trojumannasaga afgiver et Exempel. Den begynder nemlig saaledes:

A dogvm Josve er hofðingi var a Iorsala landi yfir Gyþinga lyð eftir Myises at tilskipan sialfs gvðs var sa maðr vpp fœddr i ey þeirri j Iorsala hafi er *Krit* heitir er *Satvrnvs* var kallaðr en ver kollvm *Frey*.

Siden tales om hans tre Sönner, Jupiter, Neptun og Pluto, om Jupiters Giftermaal med Juno, om Titanerkrigen, og om Jupiters Elskovsæventyr. Det förste af disse er med *Io*, Inakus's Datter i Grikkland. Ved denne Leilighed kaldes Jupiter Thor og Juno Sif:

litlv siþarr ferr Ivpiter ein saman við litið skip oc kemr i riki Inakvs hann ferr með stafkorlvm oc finnr þræla nockora i skogi oc spyrr þa tiðinda oc hvart konvngr se i landi eða hvat þar er frægst þeir segia konvng sitia i goðvm friði en ecki er her tiðara at tala en vm *Kritar Þór* hversv sneypilega hann for hann segir ek hefi nockot silfr oc vil ek gefa yðr ef þer komit henni i skogin en þeir vorv heimskir oc tokv við silfrinv oc komv henni i skogin enn Ivpiter greip hana oc hafði hana brott með ser við þetta verðr varr Inakvs oc þickir eigi avðvellt eftir at sœkia en er þav koma heim i Krit er Io

vanheil en Ivnv konv Ivpiters likar þetta illa oc bregðr Io i kvigvliki oc mælti sva firir at hon skylldi eigi lettari verða fyrr en hon kvemi þar er á felli i .vij. kvislvm til siofar Jvnv sendir til flvgvna Onestio at bita hana en Argvs þrell giætti hennar er hafði .c. avgna .lx. i nacka oc vocktv þav vm netr hon matti alldri lettari verða fyrr en *Þór* sendi til Merkvrivm harpslaga sin at svæfa hann hann svæfði þrælin oc drap hann siþan sva er sagt at *Sif* kona *Þórs* er Io skylldi lettari verða at hon hellt hondvm fram vm kne ser oc spenti þar vm oc kvað galldra oc þa var allt sen at drepin var þrællin oc henni sprat hondin af knenv oc þa varð hon lettari at Erkvles.

Her forvexles, som man seer, Io med Alkmene. Videre fortælles om Lykaon, om Europa, om Salmoneus, der kaldes Salomon, om Edelon og hans Datter Alkonia „*a Pilon*", en Sammenblanding af Sagnet om Alkmene og Danae, om Jason og det gyldne Skind, om Priamus og Paris, samt dennes Dom; herom hedder det:

. . . var hann þa kallaðr Paris enn er hann vox vpp elskaði hann miok *Freyiv* en siþan er hann vissi vm ætt sina oc hann gerði brvllavp sitt til Thetidem þa bavð hann þangat ollvm gvðvm hon tok vpp eitt gvllepli a þvi var ritað at sv skylldi eignaz er fegri væri oc var þvi kastat millim þeirra *Freyiv*[1] oc *Sif* oc *Gefion*.

Mærkeligt er det her, at Gefjon ansees som svarende til Minerva, vistnok fordi Mythologien fremstiller hende som en Mö. — Jasons Æventyr i „*Kolkos*" beskrives vidtlöftigt. Om Skindet *(reyfi)* hedder det at det hang *i Tys hofi* (ɔ: Mars's Tempel). Siden omtales Herkules og

[1]) Foran *Freyiv* har der staaet *Friggiar oc*, men disse Ord ere underprikkede, det sædvanlige Udslettelses-Tegn; dog bruges nedenfor ved en aabenbar Forglemmelsesfeil *Frigg* overalt istedetfor *Gefion*.

hans Bedrifter. Efterat Geryons Drab er nævnt, fortsættes saaledes:

þaðan for hann i vestralfu heimsins oc er sva sagt at hann kiæmi til heims enda oc gerði þar mikla stolpa til marks viðforli sinnar siþan sigldi hann aftr vm *Norvasvnd* oc i Italia . . .

Endelig kommer Beskrivelsen over Trojanerkrigen, der er meget vidtlöftig. Om Priamus's Död hedder det at Neoptolemus hug ham *fyrir Þors stalla.* Sagaen slutter med disse Ord.

Er nv yfirfarit þa sogv er agiætvz hefir verit i verolldvnni i heiðni at allra manna virðingv þeirra er vitrir erv oc flestar frasagnir erv kvnnar en her eftir hefr sogv fra Enea oc þeim er Bretland bygðv.

Man seer saaledes at denne Bearbeidelse af Trójumannasaga vel nærmest maa være hentet fra angelsaxiske Kilder, siden den er bragt i Forbindelse med *Bretasögur* eller Indbyggerne af Bretland. — Brettasögur fölge imidlertid ei umiddelbart efter, men paa förste Side af 18de Blad findes

2. Naturhistoriske Optegnelser om visse Stenes Udseende og medicinske eller magiske Kraft. Lignende Optegnelser finder man ofte i Haandskrifter fra Middelalderen; de ere Affödninger af de Tiders saameget yndede, halv medicinske, halv magiske Grublerier, og det er vel til Kundskaber i denne Retning at der sigtes, naar der i Sturlungasaga (3 B. S. 133) fortælles om Knut Jarl, at han bedre end nogen anden Mand i Norge kunde *skynja steina náttúru.* Som Pröve paa disse Optegnelser hidsættes:

Gerathises heitir stein svartr asionar en ef maðr hefir hann i mvnni ser þa ma maðr þegar segia hvat maðr hyggr vm hann þvi at hann hefir þegianda megin þa mattv vita hvart kona vill iatta biðianda eða nitta en ef maðr hefir þann stein þa rið a þann man miolk eða hvnangi oc mvnv þa þegar flvvr a hann setiaz oc svga oc stinga.

Magnetis heitir sa steinn er finnr a India landi sv þioð er Trogodi heitir hann er svartblar hann dregr iarn at ser Medi fvnnv megin hans legg hann vndir hals kono sofande ef mann forvitnar vm dygð hennar en sv er skir er faðmar sofanda bonda sinn en hora velltr or reckiv sem henni se meðr hendi kastað oc deynir oc merkir sa davnn lávn lastar hennar En ef þiofr gengr i hvs at stela oc leggr hann glœðr her oc var oc a ofan nockot af þeim steini i hvern stað sva at hiti oc reykr gangi af i fiora staði oc hverr er i hvsi þvi er flyr hverr i sin stað oc vggir at hvs falli a en þiofr ma taka hvat er hann vill En ef dryckit er af honvm i vatni oc i hvnangi þa er hann goðr við vatnkalfi oc við brvna ef þv stockvir a með honvm.

Efter to med forskjellige Pennepröver og andre uvigtige Sager tilkluddrede Sider fölger nu (fol. 21 b) nogle latinske kalendariske Vers, den saakaldte Cisiojanus, og nederst paa Siden de arabiske Tal 0987654321 saaledes formede, som sidenefter skal omtales. Dernæst kommer

3. *Bretasögur og Merlins Spá* paa 23 Blade og een Side af et halvt afskaaret Blad. Blækket er her meget falmet, dog ingensteds saaledes at man jo med nogen Anstrengelse kan læse Trækkene. Det er derfor stor Skade, at den störste Deel af de falmede Skrifter er bleven opfrisket ved en nyere Haand, der har moderniseret Retskrivningen, og med et Blæk, hvis Sorthed paa de fleste Steder hindrer os fra at see de oprindelige Træk. Besynderligt nok, at det er den ellers for Oldskrifternes Bevaring saa omhyggelige Biskop Brynjolf Sveinssön, man har at takke for denne Overmaling, thi paa en Seddel i den forhen omtalte Notitsebog Nr. 435 siger Arne Magnussön: „*Merlinus spá in membrana i bok (það er bo-*
„*kenn sem eg nu á 4to) sende Mag. Bryniolfur Sigurde*
„*Jonssyne lögmanne ok bad hann (so sem vel lesande*
„*mann) ad draga i þá oskiru stafena. þad giörde lög-*

„*madur, ad samverkande Sigurde Biörnssyne lögmanne,* „*sem þá átte heima i Einarsnese post 1664. enn adr* „*hann vard landskrifare. — Relatio Sigurdar Biörns-* „*sonar lögmanns 1707.*" Slutningen af Bretasögur er mærkelig nok; den viser sig at være tilföiet af den norske eller islandske Oversætter og Bearbeider; om nu dette har været Hauk selv, eller han blot har afskrevet en ældre Oversættelse, maa lades uafgjort. Slutningen lyder saa:

Avll þersi tiðindi er nv hafa sogð verið fra Bretlandz bygð oc þeirra konvnga viðskiptvm er þar vorv yfir erv ritvð eftir þeirri bok er *historia Britorum* heitir oc er hon ger af firirsogn Alexandrs Lvndvna byskvps oc Valltara erkidiakn or Axna fvrðv oc Gilla ens froða Kaðvalla var konvngr .xxx. oc vij. ar hann lagþi fyrstr romaskatt a allt England a hveriv ari at giallda Eftir hann var Adalraðr xiij. ar þa var Simbvr drottning eitt ar þa Kinivlfr konvngr viij ar oc. xx. þa Britivs xvij. ar. þa Eggbrigtvs .xxx. ara oc .vij. in nan hann lagði morg riki vndir sig þa Eiðvlfr svn hans er rikti halft annað ar þa Edelalldr svn hans .v. ar þa Aðalbrigt broðir Eiðvlfs .vi. ar þa Alfriðr broðir þeirra .viij. ar oc .xx. hann eignaðiz fyst þersa konvnga allt rikit oc rak brott alla vfriðar menn oc styrði rikinv vel oc lengi eftir hann rikti Jatvarðr svn hans .iiij. ar oc .xx. Eftir hann Adalstein goði .xi. ar oc xx. oc vi. vikvr oc þri daga hann fostraði Hakon svn Haralz konvngs harfa(g)ra.

Dette Skrift, og isærdeleshed det smukke Digt Merlins-Spa fortjente vel at udgives.

4. Efter Bretasögur fölger et Stykke af religiöst Indhold, kaldet *Viðrœða likams ok salar;* det forekommer og i Cod. 619 qv. under Titel: Visio Pauli apostoli. Den udgjör i Hauksbogen 9 Blade.

5. Paa 3 Blade og $1\frac{1}{3}$ Side fölger dernæst Slutningen af *Hemings þáttr.* Stykket begynder med Presten Huges Dröm om Norges tilkommende Konger fra Harald Haard-

raade til Sigurd Jorsalafarer. Strax derpaa fortsættes om Haralds Reise til England. I Forbindelse hermed staaer Stykket om Lig-Lodin.

6. Umiddelbar derefter, paa den samme Side hvor *Hemingsþáttr* og Likaloðinn ophörer og paa de 4 fölgende Blade, findes „*Saga Heiðreks konvngs ens vitra*" ɔ: Hervararsaga. Denne Bearbeidelse er aftrykt i Fornaldarsögur Norðrlanda, 1ste Deel, Anhanget. Da Slutningen mangler, maa flere Blade her være udrevne.

7. Af det næste Stykke, *Fóstbrœðrasaga*, mangler ligeledes Begyndelsen, hvilket fremdeles bestyrker, at der her maa være en stor Lacune. Fostbrödrasaga indbefatter 13 Blade, men af disse ere kun de 3 förste Blade og ⅓ Side beskrevne med Hauks Haand, Resten, saavelsom de to fölgende Nummere, ere skrevne med en god Haand, hvis Bogstaver ere större end Hauks, og hvis Retskrivning i det Hele taget maa kaldes god, skjönt den ei kan sammenlignes med Hauks; navnligen skjelner den ei, som Hauks, mellem œ og æ, og viser sig saavel heri, som i andre Stykker, at være ægte islandsk. At den ellers er aldeles samtidig med Hauk, og sandsynligviis endog tilhörer en Secretair eller Hjælper, hvoraf han har betjent sig, viser den Omstændighed, at hvor den længere nede, efterat have vedvaret gjennem omtrent 18 Blade, pludseligen ophörer, tager Hauks egen Haand igjen fat endog i samme Linje, fortsættende Materien. Hauk har saaledes skrevet baade *för* og *efter* denne Hjælpehaands Anvendelse. Et Facsimile af denne Haand, saavelsom af Stedet, hvor Hauks Haand igjen tager fat, ved Ordene *Eirikr svar̄ vel.* findes i Antiqvitates Americanæ Tab. iij.

8. Med denne Mellemhaand er saaledes det næste Stykke skrevet, indbefattende tre Blade og en halv Side. Dette Stykke er af yderst mærkeligt Indhold. Det fremstiller nemlig Brugen af de arabiske Tal og de fornemste

Regler for Regningen af de 4 Species samt Qvadrat- og Kubikrödens Uddragning. At denne Afhandling, uden just at være skreven med Hauks egen Haand, dog hidrörer fra ham og er skreven under hans Opsigt, godtgjöres ei alene af den ovenfor paapegede Omstændighed, men ogsaa deraf, at de röde Capiteloverskrifter ere tilföjede af Hauk selv. Vi have her, saavidt vides, det tidligste Exempel paa Brugen af arabiske Tal i hele Norden, og man skal vel neppe kunne paavise ældre europæiske Skrifter udenfor Norden, hvor de forefindes. Udtrykkene i Afhandlingen ere forresten saadanne, som om det var noget Nyt og hidtil ubekjendt, Forfatteren her fremstillede, og det er derfor ikke saa urimeligt at antage Hauk, der efter hvad vi allerede have seet, var en for sin Tid kundskabsrig og man kunde tilföie curieux Mand, for dens virkelige Concipist. En næsten ganske ligelydende, men noget yngre, norsk Afskrift af Stykket findes indheftet i den ellers ældgamle Cod. 1812 qv. paa det store kgl. Bibliothek i Kjöbenhavn. Fragmenter af en endnu sildigere Afskrift, hvorom vi senere komme til at tale, findes i Cod. Arnamagn. 736 qv. Hauk kalder denne Regnemaade Algorismus. Fölgende Stykker ville kunne give et Begreb om Indholdet, og tillige om denne Haands Retskrivning:

§ 1. List þessi heitir *algorismus* hana fvndo fyst indverskir menn ok skipvdv med .x. stofum. þeim er sua erv ritnir. [illegible] Enn fyrsti stafr merkir einn i fyrsta stad enn annar ij. hinn þridi. þria ok hverr eptir þvi sem skipadr er allt til hins. sid asta. er cifra heitir ok skal þessa stafi fra hægri hennde vpp hefia ok rita til vinstri handar sem ebreskv;

§ 6. I siav stadi er skip(t) þessarar listar greinum; heitir et fyrsta viðr lagnign annat af drattr. þridia tvefalldan, fiorda helminga skipti .v. margfalldan. vi. skipting .viij. at taka rot vndan. ok er sv grein a tver leidir. An-

nat er at taka rot vndan fer skeyttri tololu *(sic)*. Enn annat er þat at taka rot vndan att hyrndri tolv þeirri er verpils voxt hefir.

§ 14. Þa er þv leidir eina hveria tolv ok margfalldar i siolfa sik. heitir sv tala ferskeytt *(ovenover*: qvadrans) oc hin fyrsta tala sv er þv margfalldadir heitir. rot. . .

§ 15. Enn ef þv margfalldar rettliga a ða leið. ferskeytta tolv i sialfa. sik. ok sv tala er af þeirri margfalldan kemr. heitir cvbikvss *(ovenover*: verpils tala). hvn er alla vega iafnmikil.

Ogsaa her kommer Forfatteren ind paa de Tiders mystiske Physik eller Naturphilosophie. Han slutter nemlig saaledes:

Hver ferskeytt tala hefir .ij. mælingar þat er breidd. ok lengð. Enn cvbvs nvmervss *(ovenover*: tala) hefir. þrenna mæling. þat er breidd ok lengd ok þykkt. eða hæð. ok þvi kalla. spekingar hvern syniligan likama med þessi tolv. saman. settan. at hann hefir avallt þessa meling þrenna. Með þvi at eilif speki ok einn Gvd villdi heiminn syniligan ok likamligan skapa þa setti hann fyrst .ij. hinar ystv hofvt. skepnvr. elld ok iord. þvi at ekki ma nattvrliga syniligt. vera vtan. þer. þar. sem elldr. gerir lios ok hræring enn iord stadfesti ok halld. En með þvi at þav hafa þrenna viafna hviligleika. ok gagnstaðliga þa var nattvrvlig navdsyn at setia nakkvat milli þeirra þat er samþykkti þeirra osætti. ok sem fyrr var. sagt at elldr ok iord. ok þat allt. sem likamligt. er. þa er med þrefalldri tolv er ver kollvm kvbikvm. saman. sett þa ritvm vær þessa. tva cobivss. ritvm iorðina þessa leið. tysvar. sinnvm. .ij. tysvar. 2. 4. 8. Enn enn elldinn. sva þrysvar. iij. þrysvar. 3. 9. 27, Enn með. þvi at ekki eitt miðskeið ma medal. þessarra talna. einna þat er iafnri hlvtekning heyri til hvartveggia. ok eyngra annarra. tveggia cvba. þa finnvm ver. tvær hlvtfellingar tolvr a þessa lvnd. leidvm rot hins meira

kvbs. i kvadratum hins minna kvbss. þat er tysvar ij. þrysvar 2. 4. 12. ok rot hins minna kvbs j k(v)adratvm hins meira kvbs. þat er þrysvar þrir. tysvar. 3. 9. 18. þessar tvær tolvr heyra iaf(n)t til tveggia hinna enna fyrstv cvba. þvi at .27. hafa i ser .18. oc helming af .18. Enn .18 hafa i ser. 12. ok helming af 21 *(sic!)* Sva hafa ok. tolf .12. i ser .8. ok helming af 8. at sama hetti skalltv avallt lvttekningar. finna. milli tveggia. cvba. Sva skapaði. Gvð tvennar hofvt. skepnvr. milli elldz ok iardar. lopt ok vatn. ok hefir vatn. tva. hviligleika af iorð ok .ij. tolvr af elldi einn hviligleik. ok eina tolv. En lopt hefir .ij. hviligleika af elldi ok .ij. tolvr ok tvær tolvr *(sic!)* enn. einn af iorð. ok eina tolv. ok er elldr. þvi lettari enn lopt. sem. 27. erv meiri enn. 18. Enn lopt þvi lettara. en. vatn. (sem) .18. erv meiri enn. 12. ok vatn þvi lettara enn iorð. sem .12. erv meiri enn. 8. Ma þetta fvlligarr skilia .iþeirri. figvrv er her er sidarr. ger. ok kollvt er kvbvs perfectvs.

9. Efter Stykket om Algorismus fölger den i *Antiquitates Americanæ* og „Grönlands historiske Mindesmærker" udgivne *Thorfinn Karlsefnes Saga*, paa omtrent 8 Blade. Her begynder, som ovenfor bemærket, Hauk Erlendssöns egen Haand ved *Eirikr svarar vel*, Fol. 85 a. Linje 14 f. o. Dog vedvarer denne Hauks Haandskrift kun paa næste Side og ganske lidet af den derpaa fölgende, thi her begynder i 3die Linje ved Ordene „*þeir fundu þar a landi* en 3die hidtil i Codex ikke forekommende Haand, hvis Skrifttræk og Retskrivning har et nyere Udseende, end Hauks egen. Et Facsimile af den Side, hvor Haandomskiftningen forekommer, er meddeelt i *Antiqv. Americanæ* Pl. iiij. Dog kan denne Haand, uagtet sit nyere Udseende, dog ikke antages for yngre end Hauk, siden dennes Haand efter $1\frac{1}{2}$ Blad atter tager ved, slutter Sagaen og fortsætter dernæst lige til Bogens Ende. Det

maa saaledes være en anden, ligeledes islandsk Secretair, han her har benyttet.

10. Det næste Stykke er den i Fornm. S. 3die B. meddeelte *þáttr* om Harald Haarfagres Skalde, paa ½ Side, 2 Blade og 1½ Side, heel igjennem med Hauks Haand, men Skriften er her mange Steder saa godt som ulæselig.

11. Det sidste Stykke med Hauks Haand, paa ½ Side og 3 Blade, er den *þáttr* af *Upplendinga konungum*, der er aftrykt i Langebeks Scriptores Vol. 2, og forsynet med et Facsimile, der, hvor daarligt det end er, dog giver ret ordentlig Totalbillede af Skriften.

Paa de fölgende 4 Blade findes Noget af religiöst Indhold, skreven med en fra alt det Övrige noget forskjellig Haand. I sine egenhændige Optegnelser kalder Arne Magnussön dette „*Ur Adams-bók*". Dernæst fölger etslags Grundtegning af Jerusalem, lignende den, der er meddeelt i Werlauffs „Symbolæ ad geographiam medii ævi".

Endelig slutter Bogen med eet Blad og ½ Side, paa hvilke det gamle Eddadigt *Völuspá* findes afskrevet med en stor, ikke synderlig smuk Haand, vistnok betydelig yngre end Hauks Tid. Ogsaa Pergamentet er her saa forskjelligt fra Bogens övrige Deel, at man skulde fristes til at antage dette Stykke senere tilheftet. Det er denne Afskrift af *Völuspá*, som findes aftrykt i den store Udg. af den ældre Edda, 3die Bind.

Det er ellers at mærke, at ifölge Arne Magnussons egenhændige Optegnelser i Cod. 435 qv. var Bogen, da han fik den, anderledes indbunden. Han opregner her Stykkerne i fölgende Orden:

Ur Landnamabok og Kristindomssögu fragmenta nökkur. (Man seer at han her har regnet Nr. 371 som en Deel af samme Bog.) Geographica quædam et physica. Theologica quædam ex sermonibus Augustini. Varia, atque inter ea Astronomica quædam. (De tre her sidst-

nævnte Stykker fattes nu.) Theologica quædam, videntur esse ur Adams bók. Delineatio urbis Hierosolymorum. Völuspá. (Altsaa have Nr. 11 og Völuspá i den Tid staaet foran.) Troiomannasaga. De gemmis nonnulla. Bretasögur, vída ólæsar. Vidræda Líkams ok sálar. Aptan af Hemings sögu, þar í um Líka-Loðin. Saga Heiðreks konungs ens vitra, vantar við endann. Aptan af Sögu Þorgeirs Hávarsonar og Þormódar Kolbrunarskalz. Algorismus (er de Arithmetica.) Saga Þorfinns karlsefnes og Snorra Þorbrandssonar. Saga skallda Harallz konungs hárfagra. Af nidium Ragnars lodbrókar fragment. Lucidarium. (Ogsaa denne mangler nu). Bókin er in 4to. Det er til denne Liste, at Arne Magnusson har vedtegnet de ovenfor omtalte Notitser i Form af henvisende Anmærkninger.

Af denne Codex's Indhold sees allerede, at Hauks Granskninger og Skribentvirksomhed har strakt sig ud over den egenlige Historie, men at han og har beskjeftiget sig, og i en væsentlig Grad, med Mathematik; og at navnligen Brugen af de arabiske Tal ved ham synes at være bleven gjort bekjendt. Det sees ligeledes, at han undertiden har betjent sig af Secretairer, navnligen af den, der har skrevet Slutningen af Fostbrödrasaga, Algorismus og Begyndelsen af Thorfind Karlsefnes Saga. Man synes paa Grund heraf at maatte være berettiget til, naar man ogsaa andensteds stödte paa den samme Secretairhaand, ligeledes at antage dette for skrevet under Hauks Opsigt eller forfattet af ham, isærdeleshed hvor Materien er af samme eller lignende Art, som hvad der i Cod. 544 forekommer. Og nu træffer man virkelig to saadanne Codices, begge meget smaa, hovedsageligen skrevne aldeles med samme Haand, af et Indhold, der slaar ind i samme Materie, ja hvor endog de charakteristiske arabiske Tal, *ligedan* formede,

hyppigt forekomme. Disse Codices ere Nr. 415 og 732 qv. Den förste, 415, indeholder:

1. To iturevne Blade, hvor Fjordene paa Island findes optegnede.

2. Paverækken.

3. Computistiske Bemærkninger, hvortil og hörer en saadan af concentriske Cirkler bestaaende Figur af Verdenssystemet med Planeterne, som findes afbildet i Rímbegla, S. 110, samt nogle latinske Memorialvers.

4. Stjærne-Oddes Dröm.

5. De af Langebek i Scriptt. rer. Dan. T. II. S. 177-199 udgivne Annales vetustissimi, der ende 1313, og hvor der desforuden findes endeel mathematiske Bemærkninger om Cirklens Udmaaling. Hos Langebek findes Facsimile af en heel Side. Mærkeligt nok, at disse Annaler, der ellers i mange Stykker Ord til andet stemme med de saakaldte regii, nöiagtigen udelade enhver Notits, hvor Hauk selv er nævnt, aabenbart af den Grund at han, som Forfatter, ei behövede disse Antegnelser om hvad han selv bedre end nogen anden vidste.

6. Efter Annalerne fölge Bisperækker fra Nidaros Provinds, Kongerækkerne for de 3 nordiske Riger, og det bekjendte Langfeðgatal, hvoraf Langebek har meddeelt saavel Aftryk som Facsimile i Scriptt. rer. Dan. 1ste Bind. De Bisper, der sidst nævnes, ere:

Eilif i Nidaros (der blev indviet 1311), Narfe i Bergen († 1304), Arne i Stavanger († 1303), Eyvind i Oslo († 1304), Thorstein i Hammer († 1305), Dolgfinn paa Orknöerne, (fra 1286 til 1309), Erlend paa Færöerne (fra 1269 til 1308), Arne i Skaalholt, fra (1298-1320), Jörund paa Hole fra (1267-1313), Thord paa Grönland (c. 1308); de tre Konger, der sidst nævnes, ere Haakon Magnussön, Erik Menved og Birger Magnussön. Vi see saaledes at Skrif-

tet maa være forfattet mellem 1311 og 1313, hvilket og passer til Annalernes Ophör.

Nr. 732 b, en langagtig Qvart, indeholder:

1. Brudstykker af computitiske Notitser med samme Haand og aldeles af samme Indhold, som dem i 415.

2. Endel latinske Memorialvers m. m.; hermed fölger en Bemærkning om den aarlige Feil ved Beregningen af det julianske Aar, hvorom nedenfor.

3. Vindrosen med latinsk Forklaring, fremdeles astronomiske Bemærkninger om Maanens Gang m. m.

4. En Figur, fremstillende Verdensdelenes gjensidige Beliggenhed, afbildet i Facsimile i Rimbegla S. 478 og i Antiqvitates Americanæ S. 279.

5. Verdenssystemet, afbildet som i 415.

6. Bemærkninger om Dagens forskjellige Længde, og om Solens Gang.

7. Latinske Memorialvers af grammatisk Indhold.

8. Afbildning af Dyrekredsen med Forklaring.

9. Forklaring af de hebraiske Bogstaver.

10. Grundtegning af Labyrinten, eller, som det kaldes, *Völundarhús*.

11. Fremstilling af $\frac{1}{16}$ af Christi Længdemaal, med tilföiet Bemærkning, hvorledes det kan tjene som Amulet.

12. Maanedscirklen for Maaneaaret m. m.

13. Latinske computistiske Regler til Brug ved Finger-Regningen, hvorfor og en Haand staaer afbildet ved Siden.

14. En Grundtegning af Jerusalem, lig den i 415.

15. Nogle Penge- og Vægt-Beregninger, skrevne tildeels med et Slags Cipher. Derhos er 1 Blad, beskrevet med en nyere Haand, senere, som det synes, tilheftet.

At Alt, hvad der er skrevet med denne Haand i de to nævnte Codices, hidrörer fra Hauk, derom overbevises man saameget mere ved at undersöge Cod. 736 qv. 3, der paa to Qvartblade fra c. 1370 indeholde Brudstykker af

Afskrifter, deels af „Algorismus", deels af Notitser, der findes i 415 og 732 b, deels endog Efterligning af Afbildningen af Planet-Ringen, af Völundarhús m. m. Disse Sager maa vistnok, da Afskriften foretoges, have staaet i samme Bind, eller have udgjort Bestanddele af samme Bibliothek, med andre Ord, de have været Dele af Hauks literære Efterladenskab. Og erkjende vi först dette, da maae vi ogsaa slutte Rækken ved at erklære for hidrörende fra Hauk det store Qvart- eller Folio-Ark 736 1., af hvilket Facsimile er leveret saavel i Antiqvitates Americanæ, som i Werlauffs Symbolæ og i Rímbegla, og hvor ei alene de ofte omtalte Ringe, nemlig Planet-Ringen og Jordeel-Ringen findes indförte, men derhos Grundtegningen af Jerusalem; hvorhos Texten foruden geographiske Notitser indeholder computistiske, tildeels af samme Indhold som 415 og 732 b, og rigeligen forsynede med arabiske Tal aldeles af samme Form, som dem i Algorismus m. m. Et Brudstykke af et Blad, beskrevet med ganske den samme Haand som 736. 1., indeholdende computistiske Regler og astronomiske Bemærkninger, og mange arabiske Tal, er nylig fundet i det norske Rigsarchiv, og maa naturligviis föies til den övrige Række af de haukske Levninger af kalendarisk-chronologisk Indhold.

Meget af det her korteligen Anförte er af særdeles Interesse og röber en dyb Granskning. Man betragte blot de ved Annalerne (Langebek T. II S. 192) anförte Cirkelberegninger, der forudsætte megen mathematisk Kundskab. Fölgende Bemærkning i 732 b om Feilen ved den julianske Tidsregning, röber en for en Mand i Aaret 1313 sjælden astronomisk Indsigt:

Meistari Galterus fann þær .8. momentur er askortir at solin gangi hring sinn a arinv. þær atta momentur takaz af þeim 6 stvndvm er vmfram ero þa .5 daga ok .60. ok .300. þat er fvlt solar ar. þessar .8. momentur erv a

fimm arvm. ein stvnd. Enn a hvndraði ara tolfræðv erv þat stvndir .24. þat verðr dagr ok nott. enn fyrir þvi at sa dagr er eigi vpp tekinn þa þoka sollhvavrf of tvav dægr a hundraði vetra tolfræðv. Er þat ok sanlega sagt at þa varo solhvarf jola nott er var herra var fæddr en siþan hafa sva þokat at nv verða solhvavrf en næsta dag eptir Magnusmesso. I þann tima var Jonsmesso sokstaða a svmar enn nv er idus Junii.

Da Feilen ved de julianske Aar af 365 Dage og 6 Timer efter nöiagtige astronomiske Beregninger er 11 Minuter og 12 Secunder for meget, vil man hvert 5te Aar faae et Overskud af 56 Minuter og 2 Secunder, hvilken omtrent svarer til en Time, der angives i ovenanförte Notits. Her beregnes Tiden, naar Feilen udgjör en heel Dag, til 120 Aar, hvilket er 8 Aar for lidet, da Tidsrummet egentlig er henved 128½ Dag, men noget maa man naturligviis holde den Tids Ubehjælpsomhed i Brökregning til Gode, og noget hidrörer vel og fra en Bestræbelse efter at bruge runde Tal. Forf. angiver Solhvervene paa den Tid (i Begyndelsen af 14de Aarhundrede) til 14de Juni og 14de December. Da Tidstabet for hvert Aar er 11⅕ Minut, bliver Feilen for de 10 Aarhundreder mellem det nicæiske Kirkemöde 325, da Solhvervene indtraf den 21de, omtrent 7⅞ Dag, hvilket stemmer med Forfatterens Beregning. Gaaer man længer op i Tiden, til Christi Födsel, faaer man Solhvervene mellem 23de og 24de. Altsaa vare Hauk Erlendssön og hans Autoritet „Mester Galterus" allerede ved Begyndelsen af 14de Aarhundrede opmærksomme paa den Feil, der senere har bevirket Indförelsen af den gregorianske Kalender, og hvorom det ellers heder at man först bemærkede den i det 15de Aarhundrede.

At anföre vidtlöftigere Pröver af de ovenfor nævnte astronomiske og computistiske Afhandlinger vilde lede til for stor Vidtlöftighed og tillige være overflödigt, da det

Meste deraf, rigtignok uden at Hauk er nævnt som Hjemmelsmand og med forandret Orthographi, er aftrykt i Rímbegla. Derimod hensætte vi en Pröve paa Cipherskriften. Den bestaaer deri at enhver Vokal (som saadanne ogsaa regnede *v* og *j*) ombyttes med den i Alfabetet næst paafölgende Consonant, medens der ved Consonanterne selv ingen Forandring foretages; f. Ex. *pfnnkgbr* læs *penningar*, i det her fölgende Stykke:

Þrir penningar talðir eru við ein vegin || 20 pfnnkgbr xfgnkr k bxrtbxg || 3 avrtavgar i eyri || 8 avrar i mavrk || Þbt fr tkðbzt bt 3 m'kr gbngs sklfrs sf k mptk skkrrk (ɔ: skirri) || þrk væg gzllkng mptk gangs sklfri || Mbxrk bf gangs sklfri er gffkn (ɔ: gefin) til bt smkðb pr mbxrk skkrri firir xtbn gylling || Atta merkr gangs silfrs || Þat er mbxrk gxllz. Þrimtigvm sinna skal blasilfr vega moti gvlli || 10 sinnvm skirt silfr moti gvlli.

Fiorar ero iustur i bolla. 4 bollar i ask.

Fiorar merkr ok .20. i lifs pvnd || þav .24. i skippund || 10 skippvnd i lest || 22 lestir i a havfn. 3686400 peningar i lest.

Hvad Penningeantallet i Læsten angaaer, da er det her ansat $\frac{1}{3}$ for höit efter den ovenstaaende Beregning, thi ere der 20 Penninger i Örtugen, komme 480 i en Mark, og naar Skippundet eller $\frac{1}{10}$ Læst holder 576 Mk, bliver Antallet af Penninger i Læsten 2764800. Men Feilen ligger aabenbart deri, at Lispundet er ansat til 24 Mk (ɔ. 12 Pd) istedetfor, som sædvanligt, til 32 Mk (16 Skaalpund). Beregnes det til 32 Mk, udkommer netop Totalproductet 3686400.

Da der i de ovenomtalte Sager ogsaa findes flere Stykker paa Latin, maa vi altsaa formode at Hauk har forstaaet dette Sprog, eller rettere vi finde her fuldkommen Bekræftelse paa hvad vi ovenfor, hvor Spörgsmaalet var om hans Skrivekyndighed, antoge, at hans, som saamange

andre fornemme Nordmænds og Islændinges Opdragelse maa have været for den Tid meget omhyggelig, navnligen med Hensyn til Sprogstudium. Ogsaa anbefaler i Kongespeilet Faderen sin Sön paa det Indstændigste, at lægge sig efter alle Sprog, dog helst Latin og Fransk. Ef þú vilt verða fullkominn í fróðleik, þa nem þú allar mállýzkur, en allrahelzt latínu ok völsku, þvíat þær tungur ganga víðast, en þó týn þú eigi at heldr þínu máli eða tungu.

Vi komme endelig til den sidst opdagede Levning fra Hauks egen Haand. Det er en Deel Blade af en Gulathings Lovbog tilligemed Hirdskraa, skreven med hans Haand og saa lig, især deleshed Nr. 371, baade i Bogstavernes Störrelse, Linjernes Afstand, og det hele Format, at den, naar den ellers havde været i sin Orden, hvad her ikke er Tilfældet, gjerne kunde have været indbunden tilsammen dermed. At Hauk som Gulathingslagmand selv afskrev sin Lovbog, er, efter hvad man nu maa antage om hans Lyst til literaire Sysler, ei saameget at forundres over, men desuagtet maa man deri erkjende en höi Grad af Embedsiver og Interesse for Sagen. Han har sandsynligviis ei været tilfreds med de allerede paa den Tid temmelig varierende Lovafskrifter, og derfor selv bearbeidet sig en Text; og negtes kan det ei, at overalt, hvor man sammenligner disse Brudstykker med de övrige Afskrifter af Kong Magnus's Lov, kan man være vis paa, stedse at træffe den med sund Fornuft mest overeensstemmende Læsemaade. Skade derfor, at man ei har hans Afskrift heel, for at kunne lægge den til Grund ved den Udgave, der nu forberedes. Af Hirdskraa maatte det ligeledes være Hauk, som Ridder (ɔ: Skutilsvend), magtpaaliggende at besidde en for alle indkomne Feil renset Text. Som Pröve paa Hauks Lovafskrift kunne vi anföre et Capitel af Arvebolken:

Nv skal þær giafir telia er halldaz skolv þær giafir skolv halldaz er konvngr gefr oss eða ver honvm hverr maðr ma ok gefa fiorðvngs giof af ollv þvi fé er honvm hefir aflaz bæði i landi ok lavsvm eyri bornvm sinvm skilgetnvm einvm ef þat vill hann en tivndar giof af ollv þvi fe er hann hefir at erfðvm tekit bæði i landi ok lavsvm eyri þó at hann spyri ecki erfingia at hvárt sem hann er heill eða sivkr en þat skal fyst lvkaz af tivndar giof ok fiorðvngs giof er maðr gefr gvði firir sal sina hverivm manne sem hann gefr loggiof sina.

Vi have saaledes fulgt Hauks Virksomhed i de forskjellige Fag, hvormed han beskjeftigede sig. Vi have seet, at han ved Siden af sine vigtige Sysler som Embedsmand — hvilke han maa have rögtet godt, siden han saa længe beklædede dem, og, som det synes, var höit anseet af sin Konge og sine Landsmænd — ogsaa beskjæftigede sig med historiske, mathematiske og naturhistoriske Samlinger; at han i disse for sin Tid maa have bragt det temmelig vidt; at han navnligen synes at have været en af de förste, der i vort Norden betjente sig af og forstod at anvende det arabiske Talsystem; at han maa have forstaaet Latin, sandsynligviis ogsaa Fransk og Angelsaxisk; i Korthed, at han maa have været en i Ordets egentligste Forstand dannet og Videnskaberne hengiven Mand. Her paatrænger sig nu Spörgsmaalet: kan man ansee ham for Enestaaende i videnskabelig Henseende, eller kan man ogsaa i Almindelighed fra hans Dannelsestrin gjöre en Slutning til den blandt de Fornemmere herskende Dannelse i Norge og paa Island? Dette Spörgsmaal kunne vi vistnok i det Hele taget besvare med Ja. Vel er det muligt, ja endog sandsynligt, at vi i Hauk have en fremfor sine Ligemænd udmærket Personlighed for os, men den videnskabelige Aand, Respecten for Dannelse og et vist Grundlag af Viden maa dog ogsaa for de andres Vedkommende

have været tilstede. Her kan ikke engang være Talen om Mænd som Sturla Thordsön, virkelige Skribenter, der, om de end ikke have overgaaet Hauk, dog idetmindste maa have staaet ham ved Siden. Men her betragte vi de fornemme Ikkegeistlige i Almindelighed. Skulde man nu ikke, efter hvad vi i Forveien allerede tildeels have sögt at godtgjöre af Beretningerne om Kongerne Haakon IV's og V's Kundskaber i Latinen, af Samtalerne i Kongespeilet o. s. v., kunne slutte til en saadan Dannelse, som den antydede, hos Medlemmerne af de anseede Familier? Dertil kommer, at de Fleste af dem sikkert havde været udenlands, idetmindste i Frankrige og England, men ikke Faa ogsaa i Palæstina og Rom, og i tidligere Tider i Constantinopel. De Herrer, som ledsagede Kongedatteren Christina paa hendes Reise til Spanien, havde vist forstaaet eller idetmindste paa Reisen lært baade Fransk og Spansk. Og af Biskop Haakons Breve til den unge Bjarne Erlingssön af Gizke seer man tydeligt, at denne maa have nydt en særdeles ombyggelig Opdragelse. Tænker man sig nu i Forbindelse hermed den Interesse for fædrelandsk Sprog og Historie, der herskede i Landet, og som det sygelige Romervæsen hos os ingensinde formaaede at kvæle; tænke vi os den Friskhed og Kraftighed, som dette nationale Element maatte sprede over den hele Videnskabelighed og Livet i de höiere Kredse, da bliver det Billede vi maae udkaste os af Norges og Islands Magnater i det $\frac{13}{14}$ Aarhundrede, et höjst glimrende; og Nationen synes i aandelig Henseende virkelig at have indtaget den Rang blandt Europas Nationer, hvortil Herkomst, Sprog, Minder og Charakter isandhed berettiger Nordboen.

Det staaer nu tilbage, nærmere at betragte de Levninger, vi middelbart eller umiddelbart have tilbage fra Hauks Haand, iagttage Sprogets og Retskrivningens Egenheder, og, om muligt, bestemme Tiden for deres Nedskriv-

ning. Med Hensyn til den sidste har man, som vi vel maa antage, et temmeligt sikkert Kjendemærke i Hauks Herre-Titel. Denne Titel var, som vi ovenfor have viist, uadskillelig fra Ridderværdigheden. Den anvendtes altid, naar Indehaveren tiltaltes i 2den, eller omtaltes i 3die Person, hvad enten denne Omtale fandt Sted ved ham selv, eller andre. At undlade Tilföielsen, var kun en Slags Forglemmelse, ei Yttring af Beskedenhed, ligesom omvendt Tilföielsen ingenlunde vidnede om Forfængelighed, men den var en Fölge af Skik og Brug; Titlen udgjorde en integrerende Deel af Navnet, og det var i hine Tider ligesaalidet paafaldende at see en Ridder, der omtaler sig selv i 3die Person, kalde sig Herra N. N., som det nu i England findes underligt at see en Baron kalde sig Sir N. N. Under alle Omstændigheder er det vist, at Hauk selv kalder sig Herra, thi saaledes benævnes han i det med hans egen Haand skrevne Stykke af Karlsefnes Saga. Den i Fortalen til Isl. Sögur I Not. S. XVII af Vedkommendes præsumtive Beskedenhed hentede Formening, at Hauk selv ei vilde have kaldt sig Herre, maa saaledes, ligesaavelsom Formodningen om at Herretitlen fulgte af Lagmandsværdigheden, bortfalde. Tvertimod er den Omstændighed, at han i et eller andet af de omtalte Skrifter ei benævnes „Herre" et *aldeles sikkert Tegn paa at Nedskrivningen af Værket er foregaaet, förend han blev Ridder.* Nu er dette nemlig Tilfældet med Landnamsbogen og Kristnisaga. En Mængde Slægtregistre förer her ned til Hauk, men ingensteds kaldes han „herra Haukr". Derimod finde vi ham i Cod. 544 baade i den ved hans Secretair skrevne Fostbrödresaga, og i Slutningen af Karlsefnes Saga, skrevne med hans egen Haand, kaldet saaledes. Heraf kunne vi altsaa for det förste uddrage den Slutning, at Landnama og Kristnisaga ere skrevne *förend* han blev Ridder, Cod. 544 derimod senere. Det kan man og tildeels slutte af

Skrifternes Beskaffenhed i begge Böger. Medens Hauks Skrift i Levningerne af 371 er noget större, kraftigere og i det Hele taget mere röbende den yngre Mand, har den derimod i 544 en mere svag Charakteer, om end dens större Sammentrængthed röber noget större Routine; i 544 afbrydes desuden Hauks Haand, som ovenfor viist, hyppigen af mellemkommende fremmede Hænder: han har altsaa enten af Svaghed eller for Travlheds Skyld, maattet bruge Secretair; den ene af Secretairhænderne, er, som vi ovenfor have antydet, rimeligviis den samme, hvormed de Aar 1313 sluttede Annaler ere skrevne; den anden bærer et Præg, som man almindeligviis kun finder i islandske Skrifter fra 1320-40. Vi feile saaledes vist ikke, ved at antage endog en *betydelig* Tidsforskjel mellem begge Böger. Den förste maa være skreven för han blev Ridder; den sidste efter den Tid. Seer man hen til, at begge Skrifter ifölge Indholdet væsentligt forudsætter islandske Originaler, bliver det sandsynligt, at de begge ere skrevne under hans Ophold paa Island, hvilket for den förstes Vedkommende bestyrkes af den Omstændighed at han, da den blev skreven, endnu ikke var Ridder — thi denne Værdighed opnaaede han, som vi ovenfor have stræbt at gjöre sandsynligt — vistnok först efter sin Ankomst til Norge i 1299; — hvad Cod. 544 angaaer, indlyser det og af Secretairernes islandske Hænder og Retskrivning. Vi kunne fra denne Slutning endnu gaa et Skridt videre i Tidsbestemmelsen. Medens Landnama og Kristnisaga er afskreven i hans kraftigste Alder, för 1299, eller c. 1294, da han var Lagmand paa Island, kan derimod Istandbringelsen af Cod. 544 neppe henföres til en anden Periode, end hans sidste Ophold paa Island i hans ældre Dage, mellem 1322-1329.

Betragte vi dernæst de to andre Levninger fra hans Haand, Diplomet af 1302 og Gulathingsloven, da kunne vi, hvad hiint angaaer, blot erkjende, at Haanden deri er den

samme, som i Cd. 371 og 544, uden at man kan erklære den for mere eller mindre kraftig eller ungdommelig, da Pergamentbladets knappe Rum har gjort ham det nödvendigt at skrive meget smaat. Derimod har Gulathingsloven, som allerede bemærket, en paafaldende Lighed med Brudstykkerne af Landnama, og dens Nedskrivningstid ligger altsaa vistnok meget nærmere dennes, end den anden Hauksbogs, eller 544. Det var ogsaa langt rimeligere, at han gjorde sin Lovbog istand i Begyndelsen af sin Embedstid, end i Slutningen deraf. Gulathingsloven er derfor sandsynligviis nedskreven c. 1303 eller 4.

Ogsaa i Orthographien staaer 371 og Gulathingsloven hinanden nærmere, end nogen af disse og 544. Her kan der naturligviis ikke være Tale om betydelige eller charakteristiske Forskjelligheder, — thi Orthographien maa overalt siges, hvad der og ligger i Sagens Natur, at være ganske den samme, — men kun om saadanne smaa Modificationer, som en og samme Haand i Aarenes Löb letteligen, og somoftest, undergaaer, enten ved virkelige Forbedringer, eller tilvante Skjödeslösheder, e. a. d. Som en saadan, af Skjödeslöshed opstaaet, Vanefeil maa det ansees, at Hauk i 544 har saagodtsom aldeles ophört at bruge Accenter.

En af Hoved-Egenhederne ved Hauks Skrivemaade, hvad enten i Diplomet, eller i 371 eller 544, er at han aldrig bruger Skilletegn. Enkelte Punkter findes vel, men blot for at antyde Forkortninger eller ved Tal. Imidlertid ere Ordene godt og distinct skrevne, og ikke overlæssede med Forkortninger.

Haanden selv er i sin Heelhed net og tækkelig, medens de enkelte Bogstaver i og for sig ikke kunne kaldes saa smukke. Men man seer ved förste Öiekast, at den bærer Soliditetens Præg, og röber en Mand, der har forstaaet hvad han skrev. Röde Initialer og Titeloverskrifter

har han selv tilföiet. Charakteristiske baade for 371 og Gulathingsloven er nogle röde Zigzag- eller Slange-Linjer, hvormed han undertiden afdeler Capitlerne. I Gulathingsloven findes desuden et Par större, med Blaat, Guult og Rödt smykkede, Hoved-Initialer. I 544 ere Overskrifterne sjældnere.

Bogstavet *u* bruger Hauk slet ikke, kun v. Idetmindste har det ved Gjennemlæsning af endog temmelig lange Stykker i hans Böger været os umuligt, at træffe et eneste *u*. I de ovenfor anförte Exempler ere derfor ved de Stavelser, som i Originalen staae forkortede og indeholde Vokalen *u*, dette gjengivet ved v́.

Accenter findes, som ovenomtalt, af og til, dog ikke ofte, i Nr. 371 og Gulathingsloven, i Nr. 544 derimod saagodtsom aldrig. Men bruges de end sjælden, saa maa det dog paa den anden Side bemærkes, *at de* med Undtagelse af at de anvendes som simpelt Punkt over *i*, *altid bruges rigtigt:* et Tegn paa, at han forstod Retskrivningens og Vokalsystemets sande Væsen, og at deres Udeladelse paa saa mange Steder vel nærmest maa tilskrives Forglemmelse, eller Forhastelse. I Brudstykkerne af Gulathingsloven, der nærmest ligge for os, ere de accentuerede Ord fölgende: átta, á(in), bók, fé, mál, v́bóta, v́daða, hár, né, v́tlægr, á (habet), þó, ráð, fór, búa, nv́, v́magi, hvárt, ór, fá, sér, ábv́ð, bólfesta; flere af disse, som á, fé, ráð, vtlægr m. m. forekomme naturligviis meget ofte. I 544 findes dog *þór*. Paa Facsimilet af Nr. 371 i Isl. Sögur forekommer *á*, *ár* (amnis) oftere, ligesaa v́t, fór.

Omlyden af *ó* udtrykker Hauk conseqvent med œ, ɔ: œ, altsaa ikke med æ, hvilket allerede paa hans Tid var almindeligt paa Island, og navnligen brugtes af hans islandske Secretairer. Hauk har altsaa, formodentlig paa Grund af sin hele norske Herkomst, haft en fuldkommen rigtig Forestilling om denne Omlyds Beskaffenhed, og vel

ogsaa skjelnet mellem æ og œ i Udtalen. Den eneste Form, hvori han synes at være uconseqvent, er *bæði* (ambo), hvilket han altid skriver *bœði*, men netop denne Form er ogsaa i andre Haandskrifter mere tilböielig til at vakle mellem æ og œ, og rimeligviis maa Grunden söges deri, at allerede i Urformen et ó maa have været forhaanden, hvilket kan sees af det gotiske *bajôþs*.

Den ved *u* bevirkede Omlyd af a udtrykker Hauk paa norsk (tildeels og ældre islandsk) Viis ved *o*, som *monnvm, londvm*, ei ved ö eller œ.

Endelser, hvori *u* og *i* ere Vokaler, have hos Hauk somoftest beholdt disse, og ei antaget *o* og *e*, f. Ex. *bœði i landi ok lavsvm eyri* ikke *bœðe, lande, lavsom eyre.* Fremdeles et Tegn paa at overholde Orthographiens Reenhed.

Diphthongen *ey* skriver Hauk altid saaledes; hverken *œy*, som det allerede formedelst Udtalen var bleven Brug i Norge, eller det endnu urigtigere *ei*, som paa Island havde begyndt at indsnige sig. Der skjelnes nöjagtigt mellem *ey* og *ei*.

Mellem *æ* og *e* overholdes ligeledes den strengeste Forskjel.

En Egenhed er det, at Hauk altid skriver Egennavnet *Helgi* og den svage Adjectivform *helgi* med *œ*, nemlig: *Hœlgi*. Han har vel her nærmest rettet sig efter den norske Udtale, thi endnu den Dag idag bliver det hyppigt forekommende Navn *Helge* udtalt *Hölge, Hölje*. Aarsagen maa formodentlig være den, at den ældste Form *heilagr, hailagr* er bleven til *háligr*, dette til *hóligr* og siden omlydt *hœlgi*[1].

[1]) Forresten maa den Omstændighed ei lades ubemærket, at i vort Oldsprog œ og e staae i etslags Forbindelse med hinanden, thi det er et beviisligt Factum, at hvor œ ved en hurtigere, mindre nöjagtig Udtale bliver forkortet, gaaer det altid over til *e*. Saaledes er Formen *Grœnland* om Landskabet af dette Navn i Norge

I Brugen af *h* foran *r* og *l* bemærkes hos Hauk en Vaklen; rimeligviis er det meget kommet an paa, hvad han har seet for sig i Originalen. Saaledes skal man i Gulathingsloven have ondt ved at finde noget hl og hr; paa Facsimilet af Cod. 371 af Landnámabók findes baade *Hrafnkell* og *Rafnkell.* I 544 findes derimod oftest *hr* og *hl.* Rimeligviis havde han ogsaa, ved Nedskrivningen af denne Bog, under sit sidste længere Ophold paa Island mere vant sig til den islandske Udtale og Retskrivning.

I Enden af Stavelser ynder Hauk ofte den blödere Lyd af *Media*, hvor ellers i ældre Skrift Tenuis er sædvanlig. Saaledes har han: *ervð*, *selið*, *að*, *mig*, *þig*. Denne Udtale var vistnok ogsaa baade i Norge og paa Island den almindeligste.

Ved Sammenstöd af Consonanter bruger han stundom besynderlige Assimilationer, som *Garðaz* f. *Garðars.* Reflexivformen paa *-sk* eller *-st* skriver han somoftest z, s. *bvaz*, *takaz*, undertiden blot *-s*. Omvendt oplöser han igjen undertiden et haardt udtalt *s* i *rs*, saaledes findes i 544 *ors* f. *oss*, ja endog *herstr* f. *hestr.* Men ogsaa disse Egenheder synes at tilhöre hans sildigere Periode.

Det vil af disse Hovedtræk lettelig indsees, at hans Retskrivning i det Hele taget er, som man kunde vente den af en saa dannet og forstandig Mand, og at den formelig fortjener at studeres. Hans Tænksomhed aabenbarer sig i Alt, hvad han har afskrevet. Meningslöse Steder, som man ellers desværre altfor ofte træffer endog i gode Codices, söger man forgjæves hos Hauk. I Gulathingsloven, hvor Varianterne ere saa mange og tildeels saa tankelöse, kan man altid være sikker paa, hos ham at finde den fornuftigste og fölgelig den bedste Læsemaade.

---

langtfra saa hyppig, som *Grenland*, og det deraf dannede Adjectiv heder altid *grenskr*, *hinn grenski.* Saaledes kan og *Helgi* være en Forkortning af *Hœlgi.*

Hauks Personlighed som literair Notabilitet bliver os ogsaa i denne Henseende interessant, at den paa det Klareste viser Identiteten af den norske og islandske Literatur, eller rettere sagt af den fælles *Norrœna-Literatur*. Thi noget har han skrevet paa Island, noget i Norge. Selv var han halv Islænding, halv Nordmand, Embedsmand og Eiendomsmand i begge Lande, men ansat ved den norske Konges Hof og norsk Rigsraad. Hans Orthographi holder, ved at slutte sig usædvanligt strengt til det grammatisk Rigtige, saaatsige Middelveien mellem den norske og den islandske Bogstaveringsmaades Udskeielser. At kalde hans Sprog med den exclusive Benævnelse *islandsk* istedetfor med den paa hiin Tid ene brugelige, og inclusive *Norrœna*, vil for enhver fordomsfri Iagttager af de anförte Kjendsgjerninger vise sig aabenbar urigtigt.

Hauks Haandskrift er oftere bleven gjengiven i Facsimile, end nogen anden i norske eller islandske Oldskrifter forekommende Haand. Flere af disse Facsimiler ere allerede ovenfor omtalte: vi ville her for Fuldstændigheds Skyld give en Oversigt over dem alle:

1) Af Stykket Nr. 11 i 544, i Langebeks Scriptt. rer. dan. T. II. S. 266. Den gaaer fra Begyndelsen „Olafr svn ingiallz" til „Halfdan en milldi oc en". Facsimilet er ingenlunde godt, en Mængde Smaa-Töddler, især Tverstregerne paa ð, ere udeladte, imidlertid giver det dog ved et flygtigt Overblik en temmelig klar Forestilling om Haandens Charakter i Almindelighed.

2) Af et lidet Stykke (förste Deel af 3 Linjer af Cap. VI.) i Kristnisaga, i Udgaven af 1773 S. 33. Dette Facsimile er ret godt, men altfor lidet.

3) Af 2 P. Cap. 5 i Landnamsbogen, i den arnamagnæanske Udgave. Dette Facsimile er ikke synderligt at rose.

4) og 5) Af de ovenfor nævnte tvende Sider i Cod. 544, meddeelt i „Antiqvitates Americanæ" og aldeles fortrinligt gjengivende Originalen.

6) Af omtrent en halv Side af Landnamsbogens 4de P. Cap. 3 og 4, meddeelt i Islendinga-Sögur 1ste B., udgivet af Oldskrift-Selskabet, ligeledes udmærket fortrinligt. Stykket begynder med „Ævarr het maðr" — — og ender „alfta fiorð hinn syðra."

7) Og endelig af det til Erkjendelsen af Skrifternes Authenti saa vigtige Diplom, der i Facsimile ledsager nærværende Afhandling (Tab. 1). Til Hjælp for dem, der ei ere vante ved at læse Oldskrifter, meddele vi det her nöie efter Originalen, men med oplöste Forkortninger.

***Hauk Erlendssön*, Lagmand i Oslo, tildömmer *Botild* den Del af Gaarden *Geirstad*, som hendes Fader *Thorgard* havde givet hende, da hun ægtede *Gudbrand*, men som dennes Maag *Simun* forholdt dem.**

Efter Origin. p. Perg. i norske Rigsarkiv. Seglet, der har hængt i en Strimmel af Brevet, er afrevet.

28 Januar 1302. [Oslo.]

Ollvm monnvm þeim sem þetta bref sia eða heyra sendir Havkr Erlenz svn logmaðr i Oslo Q G. ok sina ek vil yðr kvnnigt gera at Botilldr kiærði firir mer at hon ok bondi hennar sa er Guðbrandr het hefdi mist .vi. avra bols i Geirsstoðvm þers er Þorgarðr a Havgvm faðir hennar gaf henni eftir þvi sem þeir barv vitni firir mer Hallkell ok þorðr er hia vorv giofinni ok hansalinv hia verandi ok Astv er jordina varðe ok af þvi at þeir barv vitni a logþingi i Oslo þorðr langr Amvndi a Kleifvm Hallvardr a Skvtv rvðe ok skvtv sva sinv male til gvds at þeir vorv þa i hia ok heyrðv at Gudbrandr heimte landskylld af Simvni mage sinvm af fyrr nefndri jorð ok kiærdi at hann

hafði rænt hann en Simvn tok exi sina ok liop at Guðbrandi ok var hann halldin sagði Simvn at hann skyllde fyrr hafa vfagnað af honvm en nockora penninga sva barv ok vitni a logþingi Amvndi ok þorðr at þar vorv þeir hia ok sa at Asta er Simvn atte ok Botilldr logðv þetta mal til logþingis ok kom Botilldr en Asta eigi ok a[f þvis]a bornv sem yðr er synt þa sagða ek en logrettv menn dœmðv Botilldi .vi. avra bol i Gerstoðvm vtan þat geti provat með skilrikvm vitnum at þorgarðr atte minna i jorðinæ þa var henni sva mikit dœmt sem hann atte i ok allar landskylldir þær er af hafa gengit siþan Simvn tok af þeim jorðina nv hverr sem þetta ryfr þa liggr honvm slikt við sem þeim er ryfr logmanz orskvrð ok þingmanna dóm ok til sanz vitnisbvrðar gaf ek firir þetta bref mitt innsigli er gort var ok dœmt svnnvdag hin nesta firir kyndil mersv a .iij. ari rikis mins herra Hakonar konvngs hins koronada.

Oversættelse af Diplomet.

Alle Dem, som dette Brev see eller höre, sender Hauk Erlendssön, Lagmand i Oslo, Guds og sin Hilsen. Jeg vil gjöre Eder vitterligt, at Botild klagede for mig over at hun og hendes Husbonde ved Navn Gudbrand havde [uretteligen] mistet de 6 Örers Bool i Geirstad, som hendes Fader Thorgard paa Hauge gav hende, efter hvad Halkell og Thord, der havde været tilstede ved Gaven og Haandselet, vidnede for mig i Nærværelse af Aasta, der havde Jorden i Besiddelse og ei vilde give Slip paa den. Og efterdi Thord Lang, Aamunde paa Kleive og Halvard paa Skuterud vidnede dette paa Lagthinget i Oslo, og erklærede dette sandt for Gud: at Gudbrand fordrede Landskyld hos sin Svoger Simon af förnævnte Jord og klagede over at han havde fraranet ham den, men Simon tog sin Öxe, löb imod Gudbrand og blev holden tilbage, men sagde dog at han för skulde faae al Land-

sens Ulykke af ham, end nogen Penning; endelig da ogsaa Aamunde og Thord paa Lagthinget aflagde Vidnesbyrd om at Aasta, som var gift med Simon, og Bothild henskǿd denne Sag til Lagthinget, men kun Bothild kom, Aasta ikke: — saa, paa Grund af denne Vidnesbyrd, som nu er Eder beskreven, tilkjendte jeg, og Lagrettesmændene tildömte Bothild 6 Örers Bool i Geirstad; dog hvis det med tilstrækkelige Vidner skulde bevises at Thorgards Andeel i Jorden var mindre, tildömtes hende blot saameget som han deri eiede, tilligemed alle de Landskylds-Afgifter, som deraf ere oppebaarne, siden Simon berövede dem Jorden. Hvo som nu krænker dette, han er hjemfalden til den Straf, som er bestemt for den der krænker Lagmandens Kjendelse og Thingmændenes Dom. Til sandt Vidnesbyrd satte jeg mit Indsegl for dette Brev, der blev udfærdiget og dömt Söndagen næst för Kyndelmisse i min Herre Kong Haakon den Kronedes 3die Regjerings-Aar (ɔ: 28de Januar 1302).

Endelig ere ogsaa hans Afskriveres Haandskrifter meddeelte i Facsimile af

1) Langfeðgatal, i Cod. 415; hos Langebek, Scr. rer. Dan. T. I. S. 2.

2) Annalerne i Cod. 415; sammesteds T. II. S. 178.

3) og 4) De to Hjælpehænder i 544, paa de ovenfor nævnte, ypperlige Facsimileblade i „Antiquitates Americanæ".

5) Af 736, I. i Werlauffs Symbolæ.

6) Af 732, b. i Rímbegla.

7) Af 736, I. i „Antiquitates Americanæ".

DRONNING DAGMAR; AF JOHAN ERASMUS WOCEL.

Disse Bemærkninger ere Uddrag af en större Afhandling, som er fremkaldt ved N. M. Petersens Meddelelser om Dronning Dagmar (i Annalerne for 1842-43), hvortil de give et interessant oplysende Tillæg. Deres Forfatter er en udmærket böhmisk Digter, der oprindelig har indrykket dem paa Böhmisk i det Böhmiske Museums Tidsskrift, Casopis ceského Museum, for 1846, 4de Hefte, hvorfra de dog ogsaa findes særskilt aftrykte. (Prag, 1846, 8vo.) Oversættelsen er besörget af Caspar Smith.

I de historiske Skrifter finde vi Efterretninger om politiske og kirkelige Anliggender, om Stridigheder, Oprör, Kampe og blodige Slag, derimod savne vi ikke blot nöiagtige Skildringer af Sæderne, Dannelsen og det huslige Liv hos Nationen i det Hele taget, men selv Efterretninger om saadanne Personers Maade at leve paa, deres Dyder og Feil, som vore Aarböger dog ellers stille paa det höieste Trin af historisk Betydenhed. Med större Omhu henvende derimod vor Tids Historikere deres Opmærksomhed paa denne forhen saa lidet ændsede Gjenstand, idet de indsee Nödvendigheden af en tro Skildring af de svundne Tidsaldres Charakteer, Sæder og Sædvaner, hvoraf den historiske Individualitet kan vinde Skikkelse, medens Begivenhedernes og Personernes levende Farve ellers bliver dunkel og eensformig, men de Kilder, hvoraf vi kunne öse Stoffet til en saadan Skildring, flyde kun tarveligt, saa at denne vigtige Side af vor Nationalhistorie endnu indeholder mange tomme Pladse.

Jo sjeldnere vi finde saadanne enkelte Træk i vore Aarböger, jo behageligere overraskes den patriotiske Læser, naar han i udenlandske Annaler træffer paa lignende, der angaae det böhmiske Fædreland, Efterretninger, der faae en særegen Vægt, naar det viser sig, at Træk af böhmisk Sjælsadel ere nedskrevne af Slavanismens Arvefjenders Pen.

I vort Fædrelands Historie finde vi omtalt, at Döttre af böhmiske Konger bleve gifte med fremmede Herrer og Fyrster, og hvilke herlige Festligheder og Ridderspil der holdtes til slige Brylluppers Forherligelse, men saasnart de skjönne Brude have overskridt Böhmens Grændse, veed den böhmiske Historie intet videre om dem, medmindre den foranlediges til atter at nævne dem ved en af et saadant Bryllup opstaaet Strid om Medgift eller Arv, men Kongedöttrenes videre Skjæbne, deres værdige, om end stille Vandel vilde vi forgjeves söge Oplysning om i vore Aarböger. Ville vi vide noget herom, saa maa vi söge det i de fremmedes Skrifter, hvor dog adskillige ædle Træk af disse Böhmens Döttre komme tilsyne. Vi ville erindre os Anna, Carl den Fjerdes Datter, som var gift med den engelske Richard den Anden, og ved sin Blidhed og Godhed vandt det engelske Folks Kjærlighed. Efter den frygtelige Folkeopstand, som den bekjendte Wat Tyler havde anfört, vidste hun saaledes at formilde sin strenge ja grusomme Husbonds Sind, at han tilgav alle Oprörerne deres svære Forseelse, hvorfor det engelske Folk almindelig kaldte deres kjærlige Talsmandinde „den gode Dronning". Den elskelige Anna döde paa Borgen Shone, og den fölsomme Konge fandt sig saa haardt truffen ved sin elskede Hustrus Död, at han i sin Smertes Heftighed udstödte en skrækkelig Forbandelse over denne Borg, og befol at jevne den med Jorden, saa der ikke blev Steen paa Steen tilbage[1]. Fremdeles vil jeg erindre om den lydige og skjönne Ludmila, en Datter af den böhmiske Hertug Frederik (Premysl Otakar den Förstes Broder), som var gift med Hertug Ludvig af Baiern, og hvis Skjönhed og Elsk-

[1]) Den förste Efterretning om Dronning Anna, öst af et engelsk Skrift: Lives of the Queens of England, by Agnes Strickland, er meddeelt det böhmiske Publikum af Maly i Dennici, 3die Deel, 1ste Hefte.

værdighed de daværende tydske Digtere have besunget. Endvidere vil jeg erindre om Premysl Otakar den Förstes Datter, den dydige Agnes, som var forlovet med Keiser Frederik den Andens Sön Henrik, men for at undgaae Ægteskab med denne usædelige foragtelige Konge, anlagde den hellige Claras Kloster i Prag, lod sig indklæde som Nonne, og tilbragte Resten af sit Liv i Udövelsen af barmhjertige Gjerninger. Herhen höre ogsaa Wilhelmine, om hvem Palacky först har givet os Underretninger, hentede fra det ambrosianske Bibliothek i Mailand[1]. Originaldocumenter i dette Bibliothek bevise, at Wilhelmine, som tidligere kaldtes Felix, var en Datter af Otakar den Förste og Constantia af Ungarn, og at hun har tilbragt de sidste 20 eller 30 Aar af sit Liv i Mailand, og ved sit andægtige Levnet og sine gode Gjerninger erhvervet sig en saadan Anseelse, at hun af dem, som kjendte hendes gudfrygtige Liv nærmere, blev anseet for en Helgen, ja efter sin Död af nogle ivrige Dyrkere blev udraabt for et helligt Væsen, i hvem den tredie Person i Guddommen havde incarneret sig, saa den mailandske Inqvisition derved fandt sig foranlediget til at tage strenge Forholdsregler mod disse Kjættere. — Om en anden ikke mindre yndig Blomst af den kongelige Have, som omplantet fra böhmisk Grund til et fjernt Land blev det danske Folks Stolthed og Glæde, meddeler jeg herved den förste Efterretning. Den hyppige Omtale, som jeg fandt i den danske Historie af Valdemar den Andens Hustru, Böhmerlands herlige Datter, tilskyndede mig til noget omhyggeligere at forfölge den saakaldte Dronning Dagmars Spor. Jeg fandt da i Skriftet Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord for 1840-44 en Afhandling om et Kors, som er fundet i Dagmars Grav i Ringsted, og nu opbevares i det kongelige Museum i Kjöbenhavn[2]. I denne Afhandling fandt jeg adskillige lidt

---

[1]) Palackys italienische Reise im J. 1837. — [2]) Dette Kors

udförligere men dog utilstrækkelige og sparsomme Beretninger om den omtalte Dronning, men tillige fandt jeg en Henviisning til et paa Dansk udgivet Skrift: Annaler for nordisk Oldkyndighed, hvori der findes en Afhandling under Titlen: Dronning Dagmar, af N. M. Petersen, hvis Indhold jeg her udförlig meddeler, for at vise, med hvilken Begeistring en Udlænding skriver om den böhmiske Kongedatter, og hvorledes en herlig Datter af vort Fædreland, som vor egen Historie hidtil har forbigaaet med fuldstændig Tavshed, endnu den Dag idag lever i taknemmelig Erindring hos det danske Folk[1].

Et saadant Minde har vort Fædrelands Datter efterladt sig i det fremmede Land, og endnu den Dag idag skal det danske Folk bevare hendes Navn i taknemmelig Erindring, thi efter hvad jeg har hört af en dansk Studerende, som jeg tager paa Ordet, skal den danske Almuesmand

---

er af Guld, af udmærket skjönt byzantinsk Arbeide, og er udentvivl af den gudfrygtige Dagmar medbragt fra Böhmen til Danmark.

[1]) Her fölger nu fra p. 6 överst paa Siden til p. 14 midt paa Siden en omtrentlig Oversættelse af Petersens Afhandling indtil dennes p. 12. Noterne under Texten indeholde intet, som kan være nyt for danske Læsere, med Undtagelse af Noten 9 (p. 10), som har en vis personlig Interesse: „En vis ung dansk Skribent havde lovet mig at oversætte de gamle danske Viser, som besang Dronning Dagmar, paa Tydsk og sende mig dem. Ikkedestomindre er der nu forlöbet et Aar uden at jeg har modtaget nogen Oversættelse; da jeg altsaa ansaae det for önskeligt at kunne gjöre det ærede Publikum bekjendt med Dronning Dagmars elskelige Billede, saae jeg mig tvungen til selv at lære det danske Sprog, for at kunne forelægge det böhmiske Publikum en nogenlunde taalelig Oversættelse af den danske Afhandling. — I dette Öieblik modtager jeg et Brev fra den udmærkede danske Archæolog Hr. J. Worsaae i Kjöbenhavn, hvori han giver mig udförlig Underretning om hine fire Folkesange, af hvilke jeg optager nogle Stykker i nærværende Afhandling, og som jeg i sin Tid agter at forelægge det böhmiske Publikum i deres Heelhed."

ofte velsigne Dagmars Gravminde i Ringsted Kirke, idet han hvidsker: Gud være dig naadig!

[Herpaa fölger et Par Bemærkninger om Beengjerd, den unge Valdemar, Erik og Abel, hvorpaa Forfatteren p. 15 vedbliver saaledes:]

Hvad finde vi nu i vor böhmiske Historie om Margrethe, Premysl den Förstes Datter, der var gift med Kongen af Danmark? Trods al Sögen har jeg aldeles intet fundet om hende i den böhmiske Histories Kilder, som angaae Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Som bekjendt slippe vore oprindelige Kilder netop ved dette Tidspunkt, og Samtidens synchronistiske Annalist, den anden Fortsætter af Kosma, affærdiger Aaret 1205, Tidspunktet for Margrethes Forlovelse med Valdemar, saaledes: MCCV. Rex Premysl in gratiam Philippi rediit, et obsides pro septem millibus marcarum dedit.

Derfor udtaler ogsaa vor Palacky i sin Bedömmelse af Garlochs Krönike fölgende Anskuelse: „Samtidens böhmiske Historie forstummede fast for et halvt Aarhundrede, saa vi næsten maa öse al Underretning om Otakar den Förste og Anden og om Wáslaw den Förste af fremmede utilstrækkelige Beretninger og daarlige indenlandske Documenter". Det er bekjendt, at Premysl Otakar den Förste efter et tyveaarigt Ægteskab lod sig skille fra sin Hustru Adele, og deraf, at denne Skilsmisse fandt Sted 1198, see vi, at vor Margrethe maa have været en Datter af Adele af Meissen, og ikke af Otakars anden Kone Constantia af Ungarn. Men om Antallet og Navnene paa Otakars Döttre finde vi temmelig forskjellige og uovereensstemmende Efterretninger hos vore gamle Historieskrivere, og der er kun een historisk Kilde, nemlig Chronicon anonymi (Dobn. monum. III), som nævner en Datter af Premysl ved Navn Margrethe, men med den Bemærkning, at hun var en Datter af Premysl den Förstes andet Ægteskab, og blev gift med en

Hertug af Kärnthen [1]. I den Stamtavle over Premysls Familie, som findes vedföiet den förste Deel af Palackys Historie, finde vi derimod omtalt en Datter af Kong Wladislaw den Förste ved Navn Hedvig — i Parenthes *Dagmar* — som gift med Kong Valdemar af Danmark, og i samme Bind læses p. 451 i en Anmærkning under Texten: Nicht lange vorher (etwa 1162) hatte der König (Wladislaw) seine eigene Tochter mit dem Könige Waldemar von Dänemark vermählt [2]. I de ovenfor anförte danske Skrifter, hvor der omtales, at Dagmar oprindelig hed Margrethe, finde vi blot, at hun var en Datter af Kongen af Böhmen, uden at denne Konges Navn nævnes, saa at man altid kunde indrömme Muligheden af at hiin Angivelse i den omtalte Stamtavle kunde være rigtig. Hertil kommer, at Dagmars Fader i een dansk Krönike kaldes Kong Johan. Margareta regina, filia regis Bohemiae Johannis, quae propter pulchritudinem dicta est Damar. Petri Olai annal. Langeb. I, 181. Heraf kunde man slutte, at der dengang har hersket Uvished om, hvad den danske Dronnings Fader hed, og at först senere danske Historieskrivere have underskudt Navnet Premysl Otakar den Förste. Man kunde ogsaa formode, at ikke Hedvig, Wladislaws Datter og Premysl den Förstes Söster, som den omtalte Stamtavle paastaaer, men Margrethe, en Datter af Kong Wladislaw

---

[1]) Anno MCCV. Premysl genuit Wenceslaum postea quartum regem Bohemorum et Marchionem Moraviae Ottacarum. Sed ante eos genuit tres filias ex Constantia regis Ungariae filia. Prima Margaretha ducis Carinthiae copulata, sed Anna duci Silesiae Henrico, qui fundavit hospitale Cruciferorum cum stella et monasterium virginum Wratislaviae . . . Agnes fundatrix ordinis cruciferorum cum stella Pragae. — [2]) Den ærede Forfatter har uden-tvivl tænkt paa Valdemar den Förste, som regjerede i Danmark fra 1157 til 1182, thi Valdemar den Anden, vor Margrethes Mand, er först födt 1170.

den Förstes yngste Broder Henrik, hvis Navn ogsaa findes i bemeldte Stamtavle, har været Valdemar den Andens Ægtefælle. Men saavel den ene som den anden Formodning maa falde bort af sig selv, naar man betænker, at Henrik allerede döde 1169, og, om vi end vilde antage, at hans Datter först er födt i det Aar, hendes Fader döde, saa maa hun have holdt Bryllup med Valdemar i sit sex og tredivte Aar; og naar man veed, at Kong Wladislaw den Förste döde i en höi Alderdom i Aaret 1174, saa maatte hans Datter Hedvig i Aaret 1205 sikkert have været en Jomfru idetmindste paa 40 Aar, hvoraf fremgaaer, at hin skjönne attenaarige Brud, som Hr. Strange bragte den danske Konge fra Böhmen, hverken kunde være Hedvig, Premysl den Förstes Söster, eller Margrethe, Hertug Henriks Datter, men upaatvivlelig har været Kong Premysl den Förstes Datter. Man turde maaskee snarere opspore Sandheden i udenlandske end i vore indenlandske Kilder. Saaledes anförer Balbin (Epitome rer. Boh. 249) et Sted af en meissensk Chronist Fabricius, hvoraf fremgaaer, at de meissenske Fyrsters Historie, fra hvilke Adele stammede, har lagt bedre Mærke til denne ulykkelige Fyrstindes Börn end vore Chronister; Balbin skriver: Adela Premyslaum patrem quatuor liberorum fecit; hos alibi nominat Fabricius, Wratislaum et filias tres, *unam nuptam regi Daniae,* alteram Henrico comiti Ortenburgio, tertiam antistitam in cœnobio Gerenhrodenci, quae fuerit inter divas reposita. Beatam Adelam juniorem sine dubio intelligit Fabricius, *at apud scriptores nostros altissimum est de his quatuor ex Adela genitis silentium;* alias proles quinque ipsi ex Constantia susceptas nominant.

Den danske Historie leverer mange Beviser for at Dronning Dagmar var en Datter af Premysl Otakar den Förste, og det synes mig ikke ufornödent kortelig at beröre idetmindste to af dem. Det förste Vidnesbyrd herom

giver et Document fra Aaret 1214, hvorved den romerske Konge Frederik den Anden underlagde Valdemar den Anden og hans Efterkommere alle de Lande paa hiin Side Elben og Elda, som de danske Konger ved deres Anstrengelser havde erhvervet, og indlemmede dem i det danske Rige; blandt de underskrevne Vidner befinder sig ogsaa Premysl Otakar den Förste, den danske Konges Svigerfader [1]. Et andet ikke mindre betydningsfuldt Tegn paa Slægtskabs og Venskabs Forhold mellem begge Konger er fölgende: da Valdemar agtede at sætte den svenske Konge Sverker, der var udjagen af sit Rige ved sin Medbeiler Erik Knudson, og sögte Hjælp i Danmark, paa Thronen igjen, og til den Ende samlede Tropper, sendte Premysl Otakar paa sin Svigersöns Forlangende et betydeligt Antal böhmiske Krigsfolk til Danmark, hvorpaa Sverker med en forenet Hær af Danske og Böhmere gjorde et Indfald i Sverrig. Der blev da leveret et morderisk Slag ved Lenar i Vestgötland mellem den svenske og dansk-böhmiske Hær 1210, hvor den sidste efter et tappert Forsvar blev overvældet og nedhugget. De svenske Kröniker skildre Slaget ved Lenar med frygtelige Farver, om hvilket et smukt Folkesagn har holdt sig indtil vore Tider; thi i dette blodige Slag skal Odins Aand have aabenbaret sig for sidste

---

[1]) Als Zeugen unterschrieben diese Urkunde die Erzbischöfe und Bischöfe von Mainz, Trier, Besançon, der von Metz und Speier, ferner Premysl Otakar, König von Böhmen, Waldemars Schwiegervater, Ludwig Herzog von Baiern, Leupold, Herzog von Österreich, Theodorich, Markgraf von Meissen, Theobald, Herzog von Lothringen, Otto, Herzog von Meran, Albert, Graf von Eberstein. Dahlmanns Geschichte von Danemark 362. — Om Premysl Otakar I i dette Document udtrykkelig kalder sig Kong Valdemars Svigerfader, som Dahlmann anförer det, tör jeg for Oieblikket ikke paastaae, da jeg ikke har det omtalte Documents Originaltext ved Haanden.

Gang. En gammel skandinavisk Folkesang beretter, at den svenske Hær var langt talrigere end den fjendtlige, og dog kjæmpede denne saa standhaftigt og urokkeligt, at af 8000 danske og böhmiske Krigere kun 55 Mand vendte tilbage til Danmark. Om nogen af Böhmerne kom tilbage til deres Fædreland, er ubekjendt; men vist er det, at den langt större Deel lagde sine Been paa en fjern Valplads hiinsides Havet, og efterlode sig et Eftermæle i deres Fjenders Fortællinger, medens vore egne Aarböger ikke omtale dem med et Ord.

Af det her fremsatte fölger, at Historien hævder Margrethe, Premysl Otakar den Förstes Datter, hvem de Danske kaldte Dagmar, en Plads i den böhmiske Nations lovpriste Personers Tempel. — Margrethe-Dagmar, Felix Wilhelmine, Ludmila, Agnes, hvilken glimrende Krands af dyrebare, elskelige Navne! Hvilket vidunderligt Phænomen, at i en Tid, da Historien næsten kun taler om Blodsudgydelse, Uenighed og politiske Forviklinger, saamange herlige qvindelige Charakterer vise sig i den böhmiske Kongefamilie! Vel beskriver Historien kun de Begivenheder, som have haft en mægtig Indflydelse paa det offentlige Liv, berömmelige Bedrifter og Heltegjerninger, idet den med dristig Haand skildrer de uhyre Klipper, Strömme og stormende Vandfald i Menneskeslægtens Liv, og derimod kun sjelden kan dvæle ved Betragtningen af de stille blomstrende Dale, der skjule sig i Kjæmpebjergenes Klöfter, fordi deels Bjergets Kolos altfor mægtigt fængsler Historieskriverens Opmærksomhed, deels den svulmende Ström altfor hurtigt river hans Baad med sig, til at hans Öie skulde kunne bemærke de mere tiltrækkende Billeder. Imidlertid bör han dog, lig Vandreren, der paa en lang Vei udhviler sig i en blomstrende Have, undertiden standse ved en stille Dal, og betragte dens Skjönhed. Han vil der ofte finde en hemmelig Nögle til de historiske Heltes Hjerter, men ogsaa

nye uoplöste Gaader. Han vil f. Ex. see Premysl Otakar den Förste, hvem Historien skildrer som en dygtig Konge, men trolös i sine Löfter og en slet Ægtemand; han vil finde denne samme Mand som Fader til udmærkede Döttre, som til evig Tid ville blive et Exempel og Mönster for de böhmiske Koner og Piger paa de mest glimrende Dyder. Hvorledes lader dette sig forene med denne Mands Charakteer? Hvo kan besvare det? — Den, som ikke blot formaaer at gjennemskue Nationernes Oldtidsminder, men ogsaa det menneskelige Hjerte, dette de evige Mysteriers Hav.

I et senere Hefte af det böhmiske Museums Tidsskrift (1846, 6te Hefte) har Wocel meddeelt en böhmisk Oversættelse af „Danske Folkeviser om Dronning Margrethe, kaldet Dagmar", og forudskikket en Indledning, hvori han beklager, at den store Forskjel mellem begge Sprogs Aand have lagt ham betydelige Hindringer i Veien. Han har her holdt sig til Wilhelm Grimms metriske Hypothes og sammentrukket de fire Verslinier til to, en Fremgangsmaade, der bliver saa meget bekvemmere, da det böhmiske Sprogs Korthed gjör det vanskeligt at udfylde de danske Verslinier. I de efter N. M. Petersen meddeelte Fragmenter i den historiske Afhandling har han imidlertid givet Stropherne fire Linier. I Visen om Havfruen er ingen Forandring foretagen ved Versenes Afdeling. I en Slutningsbemærkning föier han et Tillæg til den historiske Afhandling. Palacky havde nemlig gjort Forfatteren opmærksom paa den Kilde, der havde forledt ham til at antage Dagmar for en Datter af Wladislaw den Förste og gift med Valdemar den Förste [1].

---

[1]) Dobner Annal Hajec. P. VI, p. 423, hvor det hedder: Nullus historicorum patriorum meminit Wladislaum regem a Friderico imperatore praesente anno (1162) invitatum ad conciliabulum in

territorio Vesuntionum seu Bisuntino super Saonam fluvium in decollatione Sti Joannis Babt. seu 29 Augusti celebratum, eumdemque isthic comparuisse. — Wladislaum inter reges principesque fuisse, quos Fridericus ad hoc concilium vocavit, testis idoneus est Helmoldus contemporaneus. Fridericus, inquit, misit ad regem Franciae Ludovicum, ut occurreret sibi ad colloquium apud Laonam, quae est in terra Burgundionum juxta Ararim fluvium ad reintegrandam unitatem ecclesiae, et annuit rex Franciae. Praeterea misit nuntios ad regem Daniae et ad regem Ungariae et ad regem Bohemiae, ut venirent ad constitutum diem. Wladislaum autem isthic comparuisse memorat Anonymus in Actis vitae Alexandri apud Baronium de hoc ipso conventu ita loquens: „Videbatur sane maxima ipsius imperatoris potentia, terribilis et nimium formidanda, quippe qui Daciae (Daniae) et Bohemiae reges cum ducibus et principibus suis et cum magna multitudine armatorum militum, sicut credebatur, illuc secum adduxerat." Qui si dicamus hoc ipso loco Wladislaum regem nostrum cum Waldemaro Daniae rege familiaritatem amititiamque contraxisse, aut plane Waldemarum per Bohemiam iter suum suscepisse seu relegisse, filiamque Wladislai sibi sponsam delegisse. Nam Hermanus Cornerus in Chronico suo apud Eccardum T. II, p. 487 ait: „Defuncta Sophia regina Danorum Woldemarus duxit Dagmar filiam regis Bohemorum et non diu post mortuus est." Quam quidem Dagmar regis Wladislai filiam hucusque ignoravere omnes scriptores patrii. Den af Dobner anförte Hermann Corner var en Munk, som i förste Halvdeel af det 15de Aarhundrede commenterede Helmold og fortsatte Historien indtil Aaret 1435. Naturligviis gjendriver Forfatteren med Lethed Corners Vildfarelse. Ligesaalidt som den danske Historie veed noget om, at Valdemar den Förste skulde have været meer end een Gang gift, eller navnlig paa Rigsdagen i Launes skulde have underhandlet med Kongen af Böhmen om en ny Formæling, ligesaalidt beretter nogen böhmisk Kilde, at Wladislaw har været personlig tilstede paa bemeldte Rigsdag.

BONDE, BRYDE OG ADEL; ET BIDRAG TIL OPLYSNING OM DE DANSKE STÆNDERS KÅR I MIDDELALDEREN; af N. M. Petersen.

Medeltiden är en högst lärorik tid, ok väl värd att man derom vet mera, än att straxt bortom Luther og Americas upptäckt ligger det stora barbariet, ungefär som man säger, att straxt bortom Europa ligger Siberien.
Geijer.

Forfatteren til disse bemærkninger har forgæves søgt at erholde en pålidelig og klar indsigt i de danske stænders, navnlig bondestandens, forfatning ved overgangen fra oldtiden til middelalderen. Måske have kilderne været for magre og utilstrækkelige; kan hænde (og det forholder sig vistnok så) har han heller ikke endnu trængt dybt nok ind i dem; thi et adsplittet stof, der, for at blive til noget, fordrer en smålig og længe fortsat samling, kræver ikke blot lang tid, men også en særdeles ævne til at kunne forbinde til enhed hvad der ligger söndret i mange og små stykker. Ikke desmindre har denne materie så meget tiltrækkende, måske just formedelst sin dunkelhed, at forfatteren tör håbe ved en fremstilling, der vel ikke kan oplyse alt, men dog vil søge at opklare noget, der i det mindste vil gå ud på at afsondre fra hinanden hvad der allerede er nogenlunde oplyst og hvad der endnu er dunkelt og uvist, blandt de få, der have deltagelse for fødelandets henrundne tider, at finde nogle læsere.

Historiens opgave er at skildre folkets udvikling. Dette sker ved at fremstille begivenhederne i folkets liv efter den naturlige forbindelse, hvori de stå med hinanden, så at oprindelsen og fremgangen derved komme tilsyne. Dersom nu fortidens efterretninger om selve begivenhederne ere så fuldstændige og udtömmende, så udførlige og sammenhængende, at folkelivet derved træder frem i sine over-

gange og i sin helhed, så behøver historieskriveren kun at opfatte disse, at rense dem fra enkelte pletter, og at meddele dem en tækkelig form; han vil da, i det han fortæller selve begivenhederne, meddele alt hvad der er vigtigt i folkets liv. Men dersom de efterretninger, der haves, fornemmelig vedrøre stærkt fremtrædende ydre forholde, de derimod, som vedkomme folkets indre liv, kun ere komne til os i afrevne brudstykker, uden orden og sammenhæng, hvis de mangen gang kun indeholde uvigtige omstændigheder og forbigå det vigtige, så bliver det historieskriverens kald, igennem disse uordnede og usammenhængende brudstykker at opsøge den tråd, der forbinder dem, i alt det løse at skue sammenhæng, i det forvirrede at bringe orden, og i dunkelheden at tænde lys. Til en fremstilling af første slags behøver han opfatningsgave og skönhedssans; den sidste gör derimod krav på alle hans sjæleævner, og holder dem i uafladelig bevægelse.

Eftersom folket udgör en enhed, så kan dets historie, for at gentage en tit udtalt sætning, betragtes som en beskrivelse over dets liv og levnet, og sammenlignes med enkelt mands biografi. Denne kan enten efter tidsfølgen meddele, når manden er født, hans giftermål og börn, hans stilling og rang, og flere deslige ydre omstændigheder, der mere eller mindre gentage sig hos alle, eller den kan tillige skildre, hvad manden var, hvis han overhovedet var noget, det særegne ved hans person, det ejendommelige ved hans ævner og virksomhed, hans indre liv og dets fremtrædelse i den ydre verden. Det ene beror på en i grunden tom viden, og fører heller ikke til videre; det andet forudsætter hos biografen en dybere indsigt, et skarpere blik, en klarere ånd. I grunden bör begge disse behandlingsmåder aldrig adskilles; den, der meddeler alle de enkelte begivenheder, bör meddele dem som dele af en helhed, kun for så vidt have de nogen

betydning; og hvo der vil betragte helheden, må opfatte den af dens enkelte dele og deres rette forholde, kun da vinder hans betragtning sandhed. Foreningen af begge behandlingsmåder udgör den sande historie; og at denne er så sjælden ligger kun deri, at det er så vanskeligt at forene dem.

At denne forening sjælden og næsten aldrig ret kommer i stand, kan have sin grund enten i mangler ved stoffet eller i mangel paa dygtighed hos historieskriveren.

Stoffet kan være saa slet, at det ikke lader sig bearbejde; der behøves da en stor inderlig kærlighed til ikke at forkaste det som noget ubrugbart, noget uværdigt. En mands liv kan være af den beskaffenhed, at der intet er at sige derom, sköndt manden forresten kan være skikkelig og brav; men hans liv kan også have været dådrigt og betydningsfuldt, og kun de historiske efterretninger ufuldkomne, i det de måske have bevaret hvad der ikke var værd at vide, men derimod have glemt at optegne det, som udgjorde den egentlige kærne af hans dåd. At samle disse levninger er fortjenstfuldt, ethvert forsøg på at forbinde dem fortjener opmærksomhed og påskönnelse; men når der desuagtet intet fremkommer, som stiller mandens liv i sit fulde lys, så ser historiens muse derpå med bedrøvelse og sukker; og så meget större som genstanden er, så meget större må sorgen blive, ja, det er en af de större, som kan overgå noget folk. For denne mangel gives der ingen redning.

Ligger derimod mangelen hos historieskriveren, så vil den afhjælpes. Om end det første, det andet og tredie forsøg lykkes mindre godt eller mislykkes, ethvert fortrinligt stof vil dog tilsidst finde en mand, som er det voxen.

I vort lands historie have vi behandlinger nok i den ene retning, samlinger nok af det historiske stof. Suhms store historie er et gigantisk forsøg på at samle alt efter

den kronologiske orden. Det er et værk af uendelig flid. Derimod have vi kun få forsøg i den anden retning, forsøg på at trænge ind i sammenhængen af folkets liv. Det kan heller ikke nægtes, at stoffet er mindre heldigt, at de resultater, der nærmest ligge os for öje, ere lidet tilfredsstillende for historieskriveren. Der må altså bestandig og på ny samles mere af det vidtadspredte stof, og granskes mere over alle de lidet forbundne enkeltheder. Kun ad denne möjsommelige vej tör det håbes, at der endelig, når alt er betragtet fra alle sider, kan vindes et udbytte, som historien kan bruge, som historieskriveren kan göre til sit.

Det første og vigtigste forsøg, vi i denne retning have med hensyn til bondestandens forholde, er Tyge Rothes. Vi meddele derfor et omrids af hans system, således som han har fremstillet det i sit skrift Nordens statsforfatning. Vi forsøge, at opfatte hans mening, give den for största delen med hans egne ord, skönt ikke altid i hans egen stil; og håbe derved at vinde indsigt i, hvilke spörgsmål det er, vor betragtning må dreje sig om, og måske derved tillige at finde svar på et eller andet af disse.

Tyge Rothe fremstiller i begyndelsen af sit skrift følgende sætninger, der kunne anses for hovedsætninger: „at norden var det rette folkefrihedens land, at man hos nordens folk finder det virkelige demokrati, så at kongernes vælde derved indskrænkedes. I en stor del af middelalderen er det almuen, der gælder mest på folkemøderne; derimod er der ingen arvelig adel, ingen arvelige höje embeder, og det, som er det vigtigste, ingen lensjurisdiktion, men alle stå under lovene på samme måde, og have de samme dommere. Her møder heller ingen erobringer, som i de sydlige lande, hvorved nogle få mægtige krigere gjorde landet til deres ejendom, og derefter udloddede land og mennesker imellem sig. Men derpå følger siden

en tid og en tilstand, hvor der er intet folk mere, ingen fri almue, derimod det fuldkomneste aristokrati, der lige stærkt ydmyger konge og folk. *Vanskeligheden ligger nu i, at begribe overgangen fra den ene forfatning til den anden aldeles modsatte*"[1].

Denne overgang forklarer han sig på følgende måde: „Lensaristokratiet grunder sig på livegenskabet, og dette grunder sig på menneskets ringeagtelse, derhos på landenes fysiske beskaffenhed, at jorden må möjsommelig dyrkes, og en stor strækning må dyrkes, förend der kan blive overflod til vellevnet for jordens ejere. Heraf kom trældom, sålænge ingen religion forsvarede menneskenes rettigheder, og da en veldædig religion brød ind på det hånlige trældomssystem, da blev der livegenskab. De egentlige arbejdere måtte være ringe mennesker, der ej torde stige höjt med deres önsker og udsigter; følgelig bleve jordejerne herrer, og vare de fri mænd i staten, ja, de vare de eneste fri mænd, da der ej havdes andre hæderlige næringsmidler, end det at eje jord. Der vare mange jordejere, efterdi lodderne vare små: da, i den tid, vare bönder og odelsmænd og folkefrihed og demokrati. I en anden tid bleve jordlodderne store, og jordejernes tal mindre: da den voxende stolthed, da de mange, der få fremmed jord at dyrke, da almuens ufrihed, da gyldighed i staten koncentreret på nogle få, og derved lensvæsen og aristokrati[2]. Agerdyrkning var gammel her i norden, men det opdyrkede lidet, de øde egne mange og store. „Her kan Taciti ytring om de gamle Tyske anvendes: Jordlodderne vare mange og små, og mange trælle brugtes til at dyrke dem under ejerens tilsyn; men som der vare almindinger og vidtudbredte skove til rydning, så kunde jordlodderne let forstörres, og derved måtte også trællenes antal tage til. Fremdeles: som frigivelsen var ufuldkommen, og de

[1]) T. Rothes Nordens statsforfatning, 1ste del, s. 2-3. — [2]) sst. s. 7-8.

frigivne bleve ved at stå under herren, og han kunde slutte forening med dem, som han vilde, så kunde han få den store jordlod dyrket, og selv være odelsmanden, han kunde være bonde, og dog såre ypperlig mand; han kunde tillægge jorddyrkerne mere eller mindre frihed, eftersom han sluttede forening med dem. Dette leder til at fatte, hvorledes den borgerlige tilstand kunde være af mange slags, og följgelig jorddyrkerne eller de, der udgjorde folkealmuen, ligeså"[1].

Efter Rothe er da livegenskabet udsprunget af trældommen. Han siger det også udtrykkelig: „det förste led i den kæde, der ender med lensaristokratiet og livegenskabet, er trældommen"[2]. Herpå udvikler han trællenes vilkår og de frigivnes ufuldkomne frihed: Trællene vare kun ting. Den frigivne stod under sin patron, såvel i købstad som på landet; han måtte ikke forlade fylket uden patronens samtykke; han mistede sin frihed, hvis han handlede fjendtlig mod sin fordums herre; selv den frigivnes sön mistede sin frihed, og måtte betale løsning, hvis han vidnede imod sin herre; giftede den frigivne sig, da vare de to trediedele af börnene herrens ejendom; gerådede han i armod, måtte herren forsørge ham, o. s. v. At det var så, oplyses af norske love. „I Danmark vare deres kår de samme. Hvilken kendelig lighed imellem denne de frigivnes tilstand og det fuldkomne livegenskab! men også hvilken let overgang fra det ene til det andet, uden at støde an, enten på religionsidéerne, således som man dengang havde dem, eller på de gældende borgerlige love. Her som andensteds vare frigivelserne ufuldkomne, og herrerne kunde betinge sig hvad de vilde ved små jordlodders overdragelse. Erling (Skjalgsen) satte frigivne på øde marker, for at få opdyrkede marker; men det, at de vare frigivne, medførte, at han havde höldsret over dem, eller at han blev odelsmanden for de grundstykker, på hvilke de boede. Forestille vi os

[1]) sst. s. 13-14. — [2]) sst. s. 14.

da de frigivnes vilkår, og vi tillige forestille os disse frigivne slægter som beboende en andens jordejendom, da have vi livegenskabet fast fuldkommeligen for öje: vi have den ene mand i staten, som er et antal slægters herre; men da ere vi nær ved idéen om lenstidernes beskaffenhed og ved idéen om folkeufrihed[1]". Jordloddernes fordeling iblandt disse ufri udtaler han endnu bestemtere et andet sted: „Hos vore fædre gav landet ej rige høster, følgelig krævedes en större udstrækning af land, for at skaffe det samme mål af korn, som i et andet frugtbarere land; arbejderne bleve da mere adspredte, gerningen forefaldt på mange steder og langt fra den plet, hvor den store lodsejer boede; alle disse beskaffenheder gjorde det passeligst, at man udloddede jorderne til sine undergivne, og lod hver yde skat eller landskyld af sin lod. Disse idéer stemme overens med tingenes natur, som den har været i de ældre tider, og de kunne lede os til de opgivne spörgsmåls besvarelse, som og til klart begreb om trællenes underholdningsmåde"[2].

Agerdyrkningens beskaffenhed har da haft en væsentlig indflydelse på den större eller mindre grad af folkefrihed. „Hvor agerdyrkningen har været höjest i værd, dèr have slægterne, hver med sin jorddel, været mange, det er med andre ord: at dèr have de fleste små odelsejendomme været, ligesom mest bonde- eller almuefrihed; jeg vil og sige, at dèr har været mindst øde jord, som regenten kunde bortgive eller en mægtig mand kunde indtage. Efter dette begriber jeg, hvi tilstanden har været anderledes i det indre Norge og i det landfaste Jylland, end i Sjælland og på de andre små øer, ja og anderledes inde i landet, end ved søkysterne; mer jordejendom det ene sted, end det andet, flere odelsbönder, mere hold ved

---

[1]) sst. s. 26-27. — [2]) sst. s. 30.

sin ejendom, mere mod og mere frihed. Endeligen have fyrsterne haft mindre øde land at bortforlene, ligesom klostermænd og prælater have fundet mindre udstrækning af land at tilegne sig. Mon dette ikke kan hjælpe til at begribe, hvorfor Norge og Jylland udmærke sig en stor del af vor historie igennem ved bondefrihed og bondemod?"[1] „Et lige fenomen have Tysklands skribenter fundet i deres egen historie. De have bemærket, at livegenskabet har været langt strængere og almindeligere ved søkysterne, end i det indre faste land, hvilket just er tilfældet hos os"[2]. Imidlertid tilföjer han: „Det bör dog stedse haves i erindring, at i Norge og i Jylland, dette egentlige Danmark, *var* trældom og livegenskab og alt det stillads, hvorved man siden opførte lensaristokratiet"[3].

Efter således at have omtalt de ufri, går Rothe[4] over til at vise, hvilke da de fri vare og deres kår. „De, der fornemmeligen omtales i historien som forestillende hele folket, ere hölds- eller odelsmænd og bönder, og disse benævnelser medføre en bestemt idé om særskilt borgerlig tilstand; men derfor have vi ej ret til at forestille os disse som de eneste fri mennesker i staten; så at tænke, det kunde føre til megen vildfarelse. Ligeså leder det til vildfarelse, når vi, som det ofte sker, finde benævnelser, der unægtelig henhøre til andre tider, og vi dog overføre dem i de ældre. Således sker det med ordene indebonde, tjenere, ufri, vordnede og så fremdeles. Jeg for min del henfører sådanne til senere tider, og jeg finder, at hvor der tales om ufri, vordnede og tjenere, dèr tales også om riddere, ridderskab, væbnere, adelskab; altså have vi da de tider for os, i hvilke lensjurisdiktionen var indført"[5]. Han undersøger derpå, hvem höldsmænd vare, og mener,

[1]) sst. s. 30-31. — [2]) sst. s. 32. — [3]) sst. s. 32. — [4]) sst. s. 36 fgg. — [5]) sst. s. 38.

„at höldsmænd, eller de virkelige odelsmænd i de ældste tider, have været aldeles fri for at svare skatter; deraf måtte følge, at höldsmanden tog selv alt hvad der ydedes af hans odelsjord, og at den, der beboede samme, om han end ikke mistede sin frihed ved at være den andens vasal, dog udredede skat, men ej til kongen"[1]. „Her ere mine grunde: Harald hårfager lagde al odelen under sig, hvor han kom frem; dette forklarer historieskriveren selv således, at Harald lod sig betale landskyld; altså havde man ingen betalt til da, og derfor bleve odelsmændene så misfornöjede. Hagen adelsten gav dem odelen igen, men det forklares også derved, at de bleve hans mænd, det er, at de bleve forbundne til leding, krigshjælp og anden lenstjeneste. Hvo kan tænke, at de modige Norske det hele rige over skulde have ladet sig drive fra deres ejendomme, eller at de skulde påtaget sig livegenskabs åg? Der er ikke ett ord i historien, som kan give lejlighed til denne ligeså forhånende, som falske tanke; men at den sejrrige Harald, da han vilde indrette sit hof, da han vilde lede småkongerne til at blive hans jarler, da krævede skat, hvor han ej för havde fået den, det lader sig let begribe; derimod når Hagen vil vinde folket, så lader han sig nöje med krigstjeneste"[2]. Men „alle jorder vare ikke skattefri. Der var gæsteriet og bøderne ved rettergangen, hvilke tvende dele udgjorde en hovedindtægt; men at der også har været andre ydelsesmåder, derom kan ej være tvivl, thi historien taler ideligen om kongernes og jarlernes rejser for at indsamle skatter. Harald hårfagers indretning, ved hvilken hans jarler fik den megen indtægt, bör her haves i erindring, og da forsvinder al tvivl. Ser man, at der da have været aldeles fri jordejere, så vare der også skattebönder, hvilke vi finde anførte som udgörende en besynd-

---

[1]) sst. s. 39-40. — [2]) sst.

erlig klasse; men om end skatter og byrder lå på disse skattebönder, så ejede de dog deres jorder, skjöndt med mindre herlighed, end odels- eller höldsmændene. Dette leder os til idéen om dem, der vare vasaller af andre, men dog kongens undersåtter, og ved denne idé bör holdes hardt, på det man ikke skal göre ett af de ældre tider og dem, da aristokratiet fik magt. Upåtvivlelig har der været dem, hvilke i de ældste tider havde jorddele af andre, og af disse jorddele måtte betale dem jordskyld; sådanne have bryderne været, hvilke sade til dels med bonden; men disse bryder eller forpagtere have derfor ej ladet af at være undersåtter, det er, at de ej ere blevne livegne, vordnede eller *hominis proprii.* Dette samme gælder om de senere landbobönder, hvilke vare husbonder i deres hus"[1]. „Hvad jeg her har sagt, det sigter til at lede fra den mening, at ingen uden de virkelige odelsbönder skulde været fri mennesker; sådan indretning og sådant almindeligt friheds tab hører til de senere tider, da hierarkisk gejstlighed og aristokratisk adel fik jurisdiktionen over deres vasaller, og derved gjorde dem til sine undersåtter i steden for at være kongens. Dette er tingenes naturlige fremgang, og ved således at tænke bliver det fatteligt, hvorledes den mængde af fri mennesker kunde være på møderne, som og hvorledes i historien kan tales om bönder og menige almue; endelig hvorledes det endog i Margretes hyldingsbrev kan hedde, at bönder og bokarle vare med at hylde hende. Ligeså i Olufs brev, at bönder og bokarle, på hvis gård de end boede, det er, hvis vasaller de end vare, kunde fare frit hvor de vilde, imod at de opsagde godset efter loven, og gjorde fuldt"[2].

„Af det foregående ses, hvo de rette bönder eller odelsmænd vare; dernæst, at vasallerne eller jordfæsterne

---

[1]) sst. s. 43-44. — [2]) sst. s. 45-46.

bleve ved at være fri mænd og kongens undersåtter. Ved hjælp af disse idéer kunne vi forklare de gamle sæder, og vi få tillige ret begreb om de tiders regeringsform, således at intet aristokrati fandt sted ved den, men et ved demokratiet formildet monarki. Når dette fandt sted, og når alle de, der mødte ved tingene eller folkemøderne, udgjorde kun én orden, da kunde der ingen arvelig adel være, hverken territorial eller personlig, således som den siden fandt sted, hvor den da medførte megen indflydelse i statens bestyrelse, megen gyldighed på folkemøderne og höjere borgerlige rettigheder. Disse idéer om virkeligt demokrati og at ej arvelig adel har været, de hænge i hinanden, og kunne ikke adskilles"[1].

Herpå viser Rothe böndernes indflydelse på tinge, hvorved, som oftere, almues, bondes og folkets værdighed stilles sammen som synonymer, og endelig forklares det begreb, som forbandtes med ordet bonde. „Vore gamle sæder, love og sprog have intet ord, hvorved hæderligere borgertilstand betegnes, end det at være bonde; men det skulde ofte siges og siges igen af vore skribentere, på det man også dermed måtte trænge ind på den hårde og vanærende idé, vi göre os om agerdyrkere. Hvo der filosofisk har gennemtænkt, hvad virkning sprogene kunne have på meninger, han vil ej antage det her sagte for dröm og tomme ord"[2]. „Hvad man tænkte om det at kaldes bonde og hvad bonde var, det sige loven og krönnikerne os, og de må være vidner. Valgtes konge, da skulde bonde være med, og kom han ikke, da måtte han bøde efter som hirdskråen udtrykkelig mælder; dèr ses det, at ingen læg mand gjaldt over den anden, men de tolv mænd af hvert bispedom og af hvert syssel afgjorde sagen under ærkebispens bestyrelse"[3].

---

[1]) sst. s. 47-48. — [2]) sst. s. 49. — [3]) sst. s. 50.

Herved kunde det let falde nogen ind, at bonde da udgjorde den tids adel. Denne indvending møder han selv. „Der kan være dem, der ville udlede meget af den sætning, at i det gamle norden ej var arvelig adel; fra dem kan også indvendingen mod den sætning væntes, at hölds- og odelsmændene vare virkeligen ædle og det arveligen. Men først skulle de lade sig erindre om, at anden er terminologi og ordbrug, når der handles om lenstider og disse tiders sæder, end når der tales om senere tider: ett er adel, som den nu haves i monarkisk stat, et andet er middelalders baroner, herremænd, riddersmænd, *proceres*, *majores*, *optimates*, hvilke benævnelser med mange andre betyde næsten ett: det nemlig, at disse så kaldte udgjorde den med regenten styrende stand, og at de følgelig vare virkelige aristokrater. Gerne må det være, at hölds- eller odelsmandsnavnet var enstydigt med det nu brugelige ord adel; men hvad kan deraf udledes som medførende den mening, at i ældste tider skulde været personlig og arvelig rettighed til at være aristokrat i staten? Hvo vare odelsmændene? Det var dem, der ejede jorderne: altså vare de mange, sålænge ej lenssæderne havde fortrængt de små jordejere fra deres ejendom og frihed: altså udgjorde disse odelsmænd egentligen folket: altså var der folkeregering, og den blandet med monarki. Endnu sætter jeg til, at den rettighed at presentere på folkeforsamlingerne, og at have del i lovgivningen, ej var personlig; den hængte ved jorden, og dette måtte være så, imedens de, der ejede jorderne, vare de eneste, hvilke kunde regnes for vederhæftige og formuende til at udrede enten skatter eller krigstjeneste." „Når hölds- eller odelsretten hængte således ved jorden, da begribes, at hver fri mand kunde erhværve den; thi hvor meget der end kan findes i de gamle love som forebyggende, at jordlodden ei skulde gå fra slægten, så måtte dog dette ske ved mangen lejlighed. Fremdeles

kunde ej alle sönnerne blive odelsmænd; men hvad bleve de da? Og når fødsel havde givet medregerings rettighed, hvorfore finder man dem da ikke i historien udmærkede som en særskilt orden i staten? men således findes de ingenlunde" [1].

Endelig finde vi hos Rothe, hvorledes efter hans mening de forskellige afdelinger af landets beboere vare ordnede nedenfra opad til kongen i de tider, der ere ældre end lensaristokratiet. Nemlig: „Først vare trællene; dernæst frigivne under deres patron, som ej havde fået trygdom på deres frihed; så de af trældommen løsladte, fuldkommen fri, der kunde købe jord og vælge håndtering som de vilde, og altså, når de fik ejendomsjord, bleve bönder; andre fri, som krigere, fiskere, jægere, søfarende, derom kan ingen tvivl være, thi man var ej i den tilstand, at alle boede i byer, og at disse byer stode under baronlig eller hierarkisk jurisdiktion, som det skete, da lensmagten vandt fuld sejr. Om disse frimænd havde stemme med ved folkemøderne, det kan jeg ikke bestemt sige, dog hænger jeg ved den mening, at de have været med ved disse forsamlinger, sköndt som underordnede de virkelige höldsmænd, odelsmænd eller bönder. Så fulgte de vigtigste: bönder, virkelig deltagende i regering og lovgivning. Endelig embedsmænd, som jarler, herser, lagmænd. Gejstlighed, som deltagende i lovgivningen, det hører til de senere tider, da lensaristokrati og hierarki støttede hinanden, og gjorde anfald mod folkefriheden, og den så blev kuldkastet" [2].

Hovedtanken i dette system, der, hvilket allerede kan skönnes af de her meddelte hoveddrag, udmærker sig ved en viss over betragtningen hvilende ro og en inderlig kærlighed til æmnet, er da den: at den tids forfatning, der gik forud for lensaristokratiet, var dette aldeles modsat, og at den historiske opgave, der skal løses, er at vise, hvorledes

---

[1]) sst. s. 72-73. — [2]) sst. s. 74-75.

hin ældre tilstand gik over til den aldeles modsatte. En tid herskede der folkefrihed, der gik over til folkeufrihed, et med demokrati eller folkeherredömme blandet monarki, der gik over til aristokrati. Og grunden til, at det så måtte være, finder Rothe fornemmelig deri, at anseelse i staten beroede på jordejendom, og at jorderne vare delte i mange små lodder imellem flere ejere, hvorimod den anden forfatning, som var denne modsat, udviklede sig, i det flere små lodder forenedes til store og færre, så at ejerne, der för vare mange og omtrent lige mægtige, nu bleve få, der enten ved magt eller andre midler gjorde de øvrige til sine undergivne. Dette forudsætter altså en omvæltning i staten, ved hvilken de, som för ejede jord, mistede deres ejendom, de, som för vare uafhængige, bleve afhængige af andre jordejere, de, som för havde deltaget i regeringen eller udgjort en del af almenvillien, tabte deres selvstændighed, og måtte böje sin villie under andres.

Uden at gå ind i alle historiske enkeltheder kan allerede af selve systemet skönnes, at det har sine store mangler, og ikke vel lader sig forene med et blot almindeligt overblik over historien, heller ikke med den måde, hvorpå stat i almindelighed dannes og udvikles.

Når og hvorledes den omvæltning, der må forudsættes, er foregået, har Rothe ikke tilstrækkelig oplyst. Han benægter udtrykkelig, at det er sket ved nogen erobring; den må da være foregået gradvis. Ved erobring havde forandringen været let tænkelig; ved en gradvis overgang må den være frembragt ved flere samvirkende årsager. Men hvilken af disse man stiller sig for öje, saa forudsætte de allerede i det mindste grundlaget til den forfatning, som ved dem skulde bevirkes. Antager man det med kristendommen indtrædende hierarki som aristokratiets forgænger og mönster, så forudsætter dette en ældre aristokratisk forfatning, hvorpå det kunde befæste sig. Når en kirke

findes stiftet, et kloster anlagt derved, at store jordstrækninger med sammes beboere henlagdes dertil, så forudsætter dette, at disse jordstrækninger allerede havde én ejer, der kunde give dem bort, én herre, der kunde råde over alle disse undergivnes skæbne, altså en aristokratisk forfatning, en sådan, hvor mange adløde og én befalede, altså ingen almindelig og ligelig deltagelse i almenvillien. Ved ingen af disse overdragelser, som historien omtaler, er der tanke om, at kongen eller en af landets mægtige lader beboerne af det herred eller den landstrækning, der skal afstås, samle sig og rådslå, om det også er dem med, at de skulle tilhøre denne eller hin gejstlige stiftelse; tværtimod kongen eller den mægtige handler med dem som med sine undersåtter, afstår dem eller beholder dem således som han selv lyster. Men når det forholder sig så, hvorledes kan der da have hersket den folkefrihed, som Rothe mener, ved hvilken alle de mindre lodsejere eller almuen ved fælles rådslagning deltoge i alle almindelige beslutninger? Hvorledes kunne *de* have taget del i landets regering, der ikke engang havde magt over sig selv, over sin egen skæbne, og ej kunne bestemme, hvem de vilde have til herre?

Heller ikke er den måde, hvorpå Rothe forklarer aristokratiets og det dermed forbundne livegenskabs oprindelse heldig til dette öjemed. Thi vel kan der ikke være tvivl om, at ved trældommens ophør måtte mange forhenværende trælle gå over i et underordnet tjenende forhold; men hvis livegenskabet *kun* udsprang af den foregående trældom, og kun var at anse som en fortsættelse af denne, så måtte livegenskabet være opstået, da trældommen ophørte eller omtrent 1300. Men dette bekræfter historien ikke. Menes der ved livegenskabet det såkaldte vornedskab, så fandt dette, som Rothe selv har bemærket, sted för denne tid, og menes der det særdeles trykkende hoveri

og stavnsbånd, hvorved bonden blev behandlet hartad som kvæg, så indtrådte denne fornedrende tilstand først langt senere. Hverken begreber eller tider ere altså tilstrækkelig skilte fra hinanden. Rothe har da ingenlunde fuldstændig løst sin opgave, i det han ikke noksom har undersøgt, om der muligvis, medens trældommen endnu varede, udenfor trællestanden fandtes andre afhængighedsforholde, af hvilke livegenskabet kunde opstå, men anser alt hvad der var udenfor trællene for frit, og således blander fri fødsel med fri stilling. Thi det lod sig vel tænke, og det forholder sig jo virkelig så, at mangen kunde være født af fri forældre, uden at han besad den fuldkomne borgerlige frihed, at han som frifødt dog kunde tjene en herre, hvis villie han var undergiven. Rothe nævner nogle sådanne, som „krigere, fiskere, jægere, søfarende", der vare „underordnede de virkelige odelsmænd og bönder"; de vare jo da fribårne mænd, men de afgave ingen fri stemme.

Når Rothe fremdeles, som et, hvis det skulde bekræfte sig, vistnok afgörende bevis paa den herskende frihed, antager, at bönderne ingen skatter betalte (hvilket han dog på andre steder modsiger, i det han anfører allehånde skatter og byrder), så må han derved enten forestille sig en tid, da endnu ingen ordentlig stat var dannet, eller han må have overset, at skatter og afgifter, uden hvilke ingen statsindretning kan bestå, kunne være til, uden at fremtræde i den form, hvori de vise sig i de senere tider. Når kongen ejede store strækninger af landet, og holdt hele sin husholdning af dem, så inddrog han vistnok til sig en såre betydelig del af landets indkomster, der ellers kunde have kommet undersåtterne tilgode; når han fremdeles hos bönderne, i følge en ganske almindelig vedtægt, der var ligeså bindende, om ikke så bestemt, som en udgiven lov, på sine idelige rejser nød gæsteri, når bönderne måtte underholde og befordre ham og hans følge, hvor han

16*

drog frem, så er det ligeledes klart, at dette måtte være en temmelig betydelig skat, endsköndt den ikke bar dette navn; og når endelig de offentlige arbejder udførtes ved böndernes arbejdskraft, så er det åbenbart, at dette ligeså vist var en beskatning, som nu, da disse arbejder udføres ved regeringens foranstaltning for de penge, den inddrager fra undersåtterne; og leding eller alt hvad der medgik til landets forsvar, såvel manden som hans udrustning og øvrige fornødenheder, var ligeså vel en skattebyrde, som enhver anden. Det exempel, der tages fra Harald hårfagers og Hagen adelstens historie, er da ikke ganske nöjagtigt; hverken vare nogle bönder fri for skatter, og andre skattebönder, men alle bönder gave, såsnart konge var til, den almindelige skat, hvad enten den nu bestod i gaver eller fornødne arbejder; og forholdets forandring ved Harald hårfagers erobring bestod kun deri, at den oprindelige skat nu blev mere bestemt, kom til at hvile på jorden som landskyld, og krævedes ikke som en villighed, men som en ufravigelig pligt. Denne overgang er nødvendig ved enhver stats dannelse, såsnart den går over fra en liden slægtforening, hvor kongen kun er den første bonde blandt de andre, til et större, tæt samlet og sammenhængende rige. Jo mere statsformen isteden for løse slægtbånd antager en tæt sammensluttet form, desto större blive fornødenhederne og desto mere trykkende byrderne, og efterhånden som fornødenhederne blive mere trængende og omfatte större formål, kunne byrderne ikke overlades til nogen vilkårlighed, men må blive faste og bestemte.

En anden ulejlighed opstår hos Rothe deraf, at begrebet folk hos ham er så vaklende. Folket, siger han, var odelsbönderne, ejerne af jorden, disse bönder mødte på folkemøderne; altså var der folkeregering, demokrati, blandet med kongemagt. Men disse odelsbönder vare jo kun hovederne for enkelte slægter, hørte da alle de andre

ikke til folket? Hvis der under disse odelsbönder vare utallige andre, både slægter og enkelte mennesker, og hvis der imellem dem og kongen ikke var nogen anden stand, så vare de jo ikke et demokratisk element, men et aristokratisk. Og dersom disse odelsbönder, hvis stemmer vare de afgörende på tingene, ikke blot udøvede indflydelse dèr, sålænge de selv levede, men denne deres magt med deres jorder gik over fra fader til sön, så herskede der jo ikke et ved valg fremkommen demokrati, men et arveligt aristokrati. Når odelsretten var den tids adelige forret, fordi man ingen anden adel kendte, fordi den som selvstændig stand endnu ikke havde udviklet sig, så var denne odelsrets overgang ved arv fra slægt til slægt jo at betragte som en arveadel. Ligeså uklar er opfatningen af begreberne trældom og livegenskab: livegenskab skal have udviklet sig i den senere fortrykte tid af trældommen, som herskede, medens folkefriheden var på sit höjeste. Men fortidens trældom var jo en langt værre, en i følge sit begreb menneskeheden langt mere fornedrende tilstand, end livegenskabet; så var jo trældommens tid ingenlunde folkefrihedens tid. I den ene havde mennesker, der levede i staten, dog rettigheder i denne, om de end vare ringe, i den anden havde de ingen, men vare blotte ting; hvorledes kan da den sidste tilstand vidne om större folkefrihed, end den første?

Når Rothe endelig som bevis på den herlige fri forfatning, hvis fremstilling han har gjort til sit öjemed, anfører, hvad der vistnok måtte høre dertil: at alle vare lige for loven, thi der var ingen lensjurisdiktion, alle stode under lovene på samme måde, og havde samme dommere, så måtte dette have været oplyst ved historiske kendsgerninger. Men han har ikke været i stand til at fremstille sådanne, da kendsgerninger netop tale lige derimod. Såsnart vi høre noget tale om lov og ret, så støde vi også

på forskellige jurisdiktioner, forskellige klasser dömte af forskellige dommere: i Vederlagsretten har kongens hird sine dommere, klostrene have sine, længer hen danne gilderne sin jurisdiktion, o. s. fr. Herved synes udtrykket, at alle havde samme dommere, næsten at se ud som en floskel.

Og overhovedet, hvorledes skulde idéen om denne så meget ophöjede frihed, der næsten pludselig afløstes af en skammelig trældom, kunne bestå med det vi vide om statens og staters udvikling i almindelighed? Først skulde der være frihed, og derfra skulde ske en overgang til trældom; råhed skulde altså føre frihed med sig, men kultur undertrykkelse. Dette modsiger alle de forestillinger, vi ellers have om menneskelig udvikling. Til den ældste tid hører trældom, manges slaviske afhængighed af én, blind lydighed uden overlæg efter en höjeres vink, opgivelse af egen tænkning, for at modtage en andens bud; således er det endnu, når vi fra höjere kredse skride nedad til de lavere. Råhed medfører altid ufrihed, dannelse fører altid til frihed, og jo mere dannet nogen vorder, desto mere fri bliver han, desto mere selvbestemmende i sine handlinger, desto uafhængigere af andres og sin egen naturs luner og indfald.

Uden tvivl vil da enhver, som endnu nöjere, end vi her have til hensigt, sönderlemmer enkelthederne i Rothes system, og fører dem hen til en almindelig enhed, komme til det endemål, at det mere er et foster af indbildningen, end en fremstilling af noget, som virkelig har været til, og enhver vil let kunne forklare sig dette fenomen deraf, at forfatteren ved levende at stille sig den senere tids sørgelige forfatning for öje, som modsætning til den har dannet sig et ideal af den gamle bondestands kår, i det han overførte navnet på den nærværende, har opfattet dette ideal med varme og udsmykket det med hele sin sjæls

fylde; en bestræbelse, der fortjener al agtelse, da den på hans tid havde det ædleste formål, at udfri bonden fra den undertrykkelsestilstand, hvori han var nedsænket, men som nu har tabt sin betydning, og i en ren historisk undersøgelse intet kan gælde.

Ved den rene historiske undersøgelse kommer det an på virkelige forholde. Dersom man nu opsøger disse, dersom man forestiller sig dem som de have været fra begyndelsen og hen i middelalderen, för den egentlige adel trådte tydelig frem i sin senere skikkelse, så vil man uden tvivl, isteden for at løse den vanskelige opgave, hvorledes en aldeles fri forfatning kunde gå over til en ufri, ledes til den aldeles modsatte forestilling, at de forholde, der senere trådte frem under lensaristokratiet, havde deres grund i og således allerede tildels vare til i de ældre forholde, i et aristokrati, der opstod tilligemed staten; så at *der her ikke skete noget pludseligt spring over fra én tilstand til den lige modsatte*, *men en gradvis udvikling*, *tildels fremskyndet ved ydre omstændigheder*, *af de elementer*, *der allerede ved statens dannelse vare tilstede.* Rothes opgave var at vise, hvorledes en aldeles fri forfatning kunde blive til en ufri; vor derimod, hvorledes en allerede ufri forfatning kunde vorde til en anden ufri.

Herved opstå adskillige spörgsmål, som mere eller mindre tilfredsstillende lade sig besvare: Var bonde efter det begreb, som dette ord betegnede i oldtiden og en stor del af middelalderen, det samme som nu, eller var det måske så udstrakt, at det omfattede flere begreber, hvori det efterhånden har opløst sig? Når bönder unægtelig vare agerdyrkere og ejede jorder, hvorledes vare da disse jorder fordelte imellem dem og andre ejere? Vare jorderne oprindelig som mange og små lodder fordelte imellem mange fri og af hinanden uafhængige ejere, eller vare de samlede i större besiddelser under enkelte mægtige bönder

eller under andre ejere og herrer, der ej vare bönder? eller var der måske en blandet forfatning? I hvilket forhold stode bönderne til kongen og de øvrige stænder? og i hvilket forhold til deres undergivne? Hvilke vare deres byrder og afgifter til kongen eller til det offentlige? og pålagdes der de ringere bönder lignende afgifter og byrder til de större ejere? Herskede der frihed i sådanne bestemmelser eller vare de vilkårlige? Hvilke mænd deltoge i offentlige sagers afgörelse på tinge, alle bönder tilhobe eller kun nogle? o. fl. desl.

Til at besvare eller oplyse i det mindste nogle af disse spörgsmåle, vil det være tjenligt, først at göre rede for begreberne, og at tydeliggöre den forfatning, som udsprang af dem.

Bonde betyder oprindelig boende *(búandi, bóandi, bóndi)* eller den, som var indbygger i landet, som var bosat og ejede bo *(bú)*. Bonde var altså til, förend stat blev ordnet, för konge blev valgt eller kåret. Husbonden var sin slægts hoved, og først efter at flere slægter vare trådte i forbindelse med hinanden, kunde én slægt ved valg eller overmagt blive til overhoved for dem alle. Heraf er det indlysende, at bondestand måtte være til, förend kongen af den valgte mænd til sin hird, krigere til sin bevogtning, rådgivere til at overlægge med, embedsmænd til at foredrage hans og hans rådgiveres forslag på tinge, og til at iværksætte hvad der blev besluttet.

Bonde var altså et særdeles omfattende udtryk, siden det indbegreb alle de egentlige undersåtter. Til denne stand knyttede sig alt hvad der var i staten på den ene side, ligesom til kongen knyttede sig alt på den anden. Forholdet var så simpelt, som man vel kan forestille sig, da kun tvende statsdele stode lige over for hinanden, og

begge afgave af deres midte afgörende dele til regeringen, kongen på den eue side, bönderne på den anden, og enighed mellem begge var nødvendig til en regeringsbeslutning.

Fri mænd vare således kongen, hans hird og embedsmænd, og bönder; udenfor dem var kun tyende og trælle. Gejstlig stand indkom først med kristendommen, da konge og bonde i hedenold begge vare blotgoder. Adel, som særskilt stand, var, når man ej vil lege med ord, ikke til; ædle kunde såvel kongens slægt som hans mænd være, men ædle kunde også bönderne være; standen havde altså ikke afsondret sig hverken fra den ene del eller fra den anden.

Men bondens stilling spalter sig af sig selv i to dele, eftersom han betragtes som sin families hoved, eller som jordbesidder. Som familiens hoved havde han, og han alene magt over sin hustru, sine börn, sine husfolk, tyende og trælle; han befalede over deres handlinger, sålænge de ikke som selvstændige trådte ud af dette forhold, over hustruen, indtil hun lod sig skille fra ham, over börnene, såvel sönner, som døtre, sålænge de åde hans brød, om de end vare voxne. Husbonden stod altså til ansvar, han var borgen for deres handlinger: den skade, som de tilföjede andre, måtte han erstatte; bøder for vold, som andre tilföjede dem, modtoge ikke de lidende, men han (i Njála betaler således Njál bøder for de drab, som hans voxne sönner, der vare i hans hus, havde begået, og han modtager ligeledes bøder af andre for drab begået paa nogen af hans). Ligeledes var det ham, og når hustru (som Bergthora i Njála) eller barn gjorde det, kun ved en af ham overdragen ret, der købte eller solgte træl eller gods, fæstede eller opsagde lejede tyende, o. desl. Som familiens hoved var han dommer i alle dens tvistigheder, anfører for sine husfolk ved anfald eller forsvar mod andre; og endelig den, der som hovets ejer, hvis han selv byggede sig et sådant, ofrede for familien til slægt-

ens guder. Som besidder af fast jordejendom trådte derimod bonden ind i statsforholdet, havde indflydelse på de offentlige forhandlinger, forestillede familien på disse møder, og sørgede dèr for dens vel. Kun han havde ordet og magten på tinge; hans undergivne vare kun hans følge, vare kun dèr for at understøtte hans ord og sætte hans villie igennem. Kongen stod på den ene side med sit følge, bonden på den anden med sit; hver havde sin taler. Således var uden tvivl den oprindelige forfatning, og man kan ikke let skönne, hvorledes den skulde have været nogen anden.

Bondens indflydelse måtte imidlertid være afhængig, ikke blot af hans personlige egenskaber, men også af hans ejendommes störrelse, der medførte större eller mindre magt og rigdom. Det måtte derfor være enhver, der allerede besad jord, vigtigt at bevare den uforvansket i sin slægt, så at den gik i arv til de seneste efterkommere, og for den, der ikke besad jord, at erhværve den. Bonde var enhver, som dyrkede jord; men han kunde enten blot være husbonde for sin slægt, uden at have ejendomsjord, eller han kunde både være husbonde for sin slægt og jorddrot. Begrebet skiller sig herefter i flere hinanden underordnede led og forholde, af hvilke følgende vare de vigtigste.

Bonden kaldtes *adelbonde* (aðalbóndi), når han var udsprungen af en stor og anseelig slægt. Nærmest tages der ved dette ord hensyn til herkomst; thi det betegner, at han var ligesom af en bedre oprindelse og natur *(aðall)*, var mere ædel, end andre, i følge den ældgamle forestilling, at ædelt sindelag og tænkemåde, ædel dåd fulgte med ædel oprindelse og herkomst, altså gik over fra slægt til slægt, en forestilling, som gjorde selve kongeslægten hellig, i det der, som bekendt, tillagdes den guddommelig oprindelse, og som indeholdt en opfordring til, ikke uden

höjeste nød at overgive landets styrelse til nogen anden. Visse enkelte bönderslægter dannede således ikke vel nogen afsluttet stand, men dog i bondestanden en mindre og höjere afdeling, der havde betydelig indflydelse, der som sådan virkelig kunde kaldes adel, og hvilken kongen ved flere lejligheder søgte at knytte til sig; sådanne bönder finder man derfor ikke sjælden gjorte til jarler og herser, sköndt disse også kunde udgå fra mindre kongelige slægter eller fra kongeslægtens sidegrene. Med hensyn til slægtens ælde og berömmelighed finder man også udtrykket *god bonde* (góðr bóndi), det er ædel, fortræffelig, et udtryk, der siden gik over på adelen (gode mænd); men også uden hensyn til herkomst kaldtes den, der besad meget jordegods, havde mange undergivne og tyende, og derved var hoved for en anseelig slægt, *storbonde* (stórbóndi, mikill bóndi); og som enstydig dermed bruges også adelbonde, i betydning af fortrinlig, uafhængig bonde (athælbonde ok æi bryti æth landbo[1]), ligesom ordet adel forekommer i mange andre sammensætninger om ting, der i sit slags ere fortrinlige. At disse bönder selv toge hånd i med, for at dyrke deres jord, er et smukt træk af oldtidens simple sæder; men om de end ikke gjorde dette, siden de havde folk nok til at dyrke den, så ejede de den og mere, end de alene kunde overkomme. Som sådan, som selvejer, uden hensyn til herkomst eller magt, kaldtes bonden *odelbonde* (óðalbóndi), i vore love jordejende bonde (jorth eghænde bonde), hvilket siden blev fordrejet til jordegen bonde, lat. *bundo* (plur. bundones).

Vi bemærke herved, at adelbonde og odelbonde efter ordenes betydning ere to forskellige ting; det ene sigter, som vi have ytret, til bondens herkomst eller anseelse, det andet til hans jordejendom; og at man har anset dem

---

[1]) Jyske lov 2, 35.

for ensbetydende, er kun en følge af, at man har anset adel og odel *(aðall* og *óðal)* for to former af samme ord, skjöndt de ikke have andet end den almindelige afledningsendelse tilfælles[1].

At sådanne selvejere fandtes fra den ældste tid af over hele norden, trænger ikke til noget bevis; men mærkeligt er det, at disse benævnelser også i Danmark have holdt sig langt hen i tiden. Den sædvanlige er adelbonde, der også forekommer i lovene; det forekommer endnu i et brev fra året 1501 af „Cristiern met gudz nade vtuold koningh til Danmark og Suerighe" etc. til landsdømmeren i Låland og flere mænd på Låland og Falster, at de skulde tage til sig „viij wviligæ Adelbönner" for at granske om skovskel imellem Erikstorpæ og Willestædhe byer, i anledning af en klage fra abbedissen i Maribo kloster[2]. I forbigående er jeg etsteds, overensstemmende med Gram (i afh. om ordet herremand) kommen til at ytre, at ordet odel ikke forekommer i Danmark; men uden tvivl er det ofte blevet forblandet i læsningen med adel. I et diplom fra 1386 om en gård i Malmø hedder det: „juramentis xij discretorum virorum dictorum odhelbönder"[3]; ligeså findes i Dronning Margretes forordning af 1396: „12 dondemæn, som ær sex riddher ok svene ok (sex) odelbönder (var. ædle bönder), the skulæ sidhæ rætthertingh i hvert biskopsdøme meth vor biskop"[4].

Bonde (lat. rusticus) kaldtes også den, der ikke selv ejede jord, men måtte ernære sig ved at dyrke andres.

---

[1]) jf. f. ex. Kofod Anchers udgave af Jyske lov, s. 299, hvor han bestrider Ihres mening, at adel og odel ere to forskellige ord. — [2]) Klevenfelds håndskr. Generaliora ad hist. nob. pertinentia, foliosamlingen. — [3]) Langebeks afskrift ex registr. membr. eccl. Lund. Hos Suhm, 14de d. s. 159 anføres dette brev, men her står adelbönder. — [4]) K. Anchers Lovhist. 2den d. s. 558.

Dette kunde ske derved, at han imod visse forpligtelser lejede (fæstede, stedte[1]) jord af en anden bonde eller jordejer. Herved opstode tvende underordnede forholde efter beliggenheden og störrelsen af den jord, han fæstede.

Han kaldtes *landbo*, landsæde (landbúi, landseti, lat. colonus, nu fæster, fæstebonde), når han boede på og dyrkede land, d. e. jord[2], som tilhørte en större lodsejer, der ikke fandt for godt selv at dyrke den. Det hos os almindelige udtryk er landbo, på Island derimod landseti; i Sönderjylland forekomme dog også landseten, sammentrukket landsten. Den gård, som en sådan bonde beboede, kaldtes landbostafn, landbofæste eller blot fæste, lat. colonia, den tilhørende toft landbotoft, o. s. v. Den afgift, han måtte yde til sin husbonde eller jordens ejer, kaldtes landskyld eller landgilde (landgæld, lat. pensio).

Dette forhold har uden tvivl allerede fundet sted i selve oldtiden, eftersom det forekommer over hele norden,

---

[1]) Udtrykket at fæste, festa, göre fast, händfæste (jf. Estrup om livsfæste i Danm. s. 4) forudsætter en overenskomst, en kontrakt. Ordet at stede eller stæde, steðja (af staðr) stadfæste, løber ud på det samme, men er dog næppe så gammelt i denne betydning, ligesom stedsmål eller den indfæstning, som landboen måtte give, rimeligvis er et nyere tillæg til landboens byrder, da man i begyndelsen af middelalderen vel lod sig nöje med den årlige afgift i penge, varer eller arbejde, så at stedsmål, hvis det fandt sted, i det höjeste var en vennegave. I den almindelige betydning af tilstedelse, akkord, forekommer derimod ordet stad eller sted i Eriks lov 3, 11: svå sum thingmæn göræ stath (stææth) å, og 3, 3: mælær en man with annær til staths um jorthækøp at sæljæ hanum jorth å thinggæ. — [2]) Det er noksom bekendt, at ordet land i det gamle sprog har denne betydning, når det f. ex. hedder: hann seldi land ok lausa aura, han solgte jorden, den faste ejendom, og løsøre; landsmerki eða skógamerki eða eingjamerki (Grágás, 2den del, s. 219), hvor grændsen af dyrket jord (land) modsættes grændsen af skov og eng.

så snart historiske efterretninger begynde, og det ligeledes findes i hedenold på det fri Island. Det måtte også nødvendig opstå, så snart konge eller bonde havde mere jord til sin gård, eller så fjærnt liggende jorder, at han ikke selv kunde dyrke dem ved egne folk og trælle. Bonden Thorsten på Island, hedder det, red op til en af sine gårde, hvor hans landseti Atle boede, og befalede ham at fare med, for at istandsætte hans bod på tinget[1]; hvoraf tillige ses, at landsæden stod i et underordnet forhold til husbonden. En anden bonde Thorodd ejede to gårde, på den ene havde han en landbo; denne kom i stort betryk, da en genganger ødte egnen; han drog derfor hen til Thorodd, og klagede sin nød for ham, því at hann var hans landseti[2]. Thorgerde lod et barn, der skulde have været udsat, opføde af sin landseti, der boede på Leysíngjastaðir[3], et navn, der antyder, at det var en frigiven træl, som på denne gård var gået over til en landbo. På Örkenøerne havde bonden Svend Asleifsen en landseti, som han tog i beskyttelse mod overlast, og samme bonde drog ud for at indkræve sin landskyld[4]. I Norge klagede bönderne, da Harald hårfager samlede sit rige, netop over, at han vilde göre dem til sine landlejdinge, et bevis på, at de noksom kendte dette underordnede forhold (skylldu allir búendr vera hans leiglendingar[5]; váru þá allir hans leigumenn ok landbúar[6]); og mærkeligt nok bruges hos os på samme tid i anledning af Danevirkes istandsættelse om alle rige og fattige bönder udtrykket tanquam coloni[7]. Det ganske bestemte forhold forekommer også allerede ved striden mellem Erik jarl og Erling Skjalgsen, under hvilken den første bemægtigede sig den sidstes besiddelser,

[1]) Gunnlaugss, kap. 2. — [2]) Eyrbyggjas. kap. 63. — [3]) Gunnlaugss. kap. 3. — [4]) Orkneyingas. s. 274. — [5]) Egilssaga, kap. 4. — [6]) Fornmannas. 4de d. s. 8. — [7]) Sven. Agg. hist. hos Langebek, 1ste del s. 49.

så at dennes landbúar ofte måtte betale tvennar landskyldir[1]. Senere forekommer ordet med tilhørende benævnelser almindelig såvel i love, som i jordebøger og diplomer; at det ikke sker för, lader sig let forklare af, at de få diplomer, vi fra den ældste tid have, ikke lettelig kunde komme til at berøre disse underordnede forhold. Som exempler nævnes: I brevet af år 1140, hvor adskillige privilegier tillægges Nestved kloster, siger kongen: pro expeditione, quæ ad *homines* ejusdem villæ et ceteros *colonos* monachorum pertinet, statuo, ut me vel meos ad Falstriam vel Lalandiam vel ad alias insulas circumjacentes deducendo, semel in anno, si necesse fuerit, *per unum diem deserviant*[2]. Kong Svend tilstår 1148 Ringsted kirke skoven Thislund, byens midsommergæld, cum laboribus metendi, dictis dagsverke, in automno secundum antiquum et verum taxum[2], hvilket dagsværke naturligvis pålå kongens landboer, förend han overdrog sin rettighed til kirken. I kong Svends brev af omtrent 1150 til Esrom, quæ ex regum decessione et successione juri pertinebat regio, altså var en gammel kongelig besiddelse, fritoges brødrenes *colonos* de omni quod mihi vel meis successoribus debebant servitio[2]; dette servitium, som kongens coloni måtte yde, var altså en gammel kongelig rettighed, der også vilde være gået over på hans efterfølgere, dersom han ikke havde afstået den til klosteret. Derefter forekommer hyppig udtryk, som duos colonos regis; sex colonos dictos Landboo; una colonia in Øthæleef (diplom fra 1348); curiam pro uno colono, dictam landboostafn, reddentem pro pensione annua unum quartale butiri (1382); una curia dicta Fæsthe (diplom fra 1387); duas curias in Vestorp

---

[1]) Fornmannas. 4de d. s. 68. — [2]) Thorkelin Dipl. 1 d. s. 10. jfr. Langeb. Script. 4de d. s. 335. — [3]) sst. s. 11. — [4]) sst. s. 13.

cum tribus landbofæste in Vinge (diplom fra 1406); duos desolatos landbofæste (diplom fra 1408); unam curiam in nörre Knæstorp (i Skåne) et quatuor colonias ibidem, unam curiam in Arendali et unam coloniam ibidem (diplom fra 1408); landbotoft (Jyske lov I, 55.) o. s. v.

Ringere i kår end landboen var en *gårdsæde* (garthseti, d. e. gårdsidder, lat. inquilinus, inquilinaris). I følge ordets oprindelse må derved forstås den, som har sæde eller bor på gården (modsat det tilhørende land), hvad enten dette nu var en hovedgård eller en almindelig bondegård; begrebet svarer altså i visse henseender til vore husmænd med jord, men det må dog have haft en videre udstrækning, da det svarer til det senere ugedagsmand, ugedagstjener, der gjorde ugentlig arbejde til hovedgården, modsat den fjærnere, måske endog i en anden egn boende landbo. Boligen kaldtes garthsæthæ eller garthsetjegard, garthsætestafn, lat. curia inquilinaris, fundus inquilinaris; den havde toft, garthsetjetoft; afgiften garthsetjegjald. I Sönderjylland kaldtes gårdsæderne koteners (af kot, en hytte, d. kotkarle)[1].

---

[1]) Om disse ældgamle forholde have forestillingerne været hel forvirrede, indtil de endelig af Velschow bleve opklarede. Suhm blander således ofte alle begreberne imellem hinanden, når han f. ex. antog gardsædhæ, gårdmænd, for at være bundones, coloni, som om det var det samme (se hans anm. i Langeb. Script. 7de d. s. 39. 61). Efter Olufsen var landbo i Jyske lov en fæstebonde, men en sådan gårdsidder, som havde hele bolet i fæste. Men ejeren af et bol, d. e. af en gård (hvilke tvende begreber, bol og gård, han, så vidt jeg mindes, bestandig blander sammen) satte flere beboere derpå, og bortfæstede dele af bolet til forskellige; og disse beboere, mener han, vare de såkaldte gardseti, gårdsiddere, hvilke han derpå kalder Boel-Garseti (se hans anm. i Rosenvinges udg. af Eriks lov s. 365-366) et udtryk, som jeg aldrig mindes at have set andensteds. I den latinske oversættelse af Jyske lov i Anchers udgave bliver lovens garthsetetoft endog til fundum prope

At dette forhold fandt sted i oldtiden kan ikke bestemt godtgöres, men det er dog sandsynligt, at det måtte opstå endnu tidligere end landboens; så vidt som sagn gå tilbage, finder man også ringe, ja usle stakkels kotkarle omtalte, der ikke kunde have bestået uden ved at træde i afhængighedsforhold til en rigere bonde. Blandt sådanne antydninger kan mærkes, at der på Island omtales en mand, der boede ganske nær gården Borg på et sted kaldet í Garðshorni (i gårdhjörnet), men som ejeren af Borg ikke kunde lide, så han tænkte af og til på at jage ham bort[1]. Hos os forekomme gårdsæder samtidig og jævnsides med landboer; f. ex. 12 garthsæthæstafnæ servientes villico; 20 coloni, item inquilini; curia principalis habet 2 bool et habet 12 fundos inquilinares dictos Garsædæ; curia principalis habet 4 bool terræ et 18 inquilinos servientes, item ibidem 15 landbo; inquilini dicti gardsæder; curiam dictam Kusorpegardh et duas curias inquilinares dictas gardsætjegarde; unam parvam curiam pro inquilino dictam garthsætjegard de pensione duorum solidorum grossorum annua. Garthsetetoft forekommer i Jyske lov 1, 55; garthsetjegjald i Valdemars jordebog. At sådanne gårdes jord lå under selve hovedgården, bekræftes ved følgende steder: År 1384 Folmarus Jacobi contulit monasterio Soræ unam curiam villicalem in Broby cum duabus curiis inquilinorum, dictis garthsetestafne, *qvæ adjacent curiæ majori* cum

---

villam segeti servandæ destinatum, som om der var tale om en kornlade ved gården o. s. v. Den sande betydning af disse udtryk må meget tidlig være bleven glemt, thi gamle danske oversættelser, der ligge ved de latinske originaler, tage allerede fejl af dem; i en sådan fra 1406 oversættes fundum inquilinarem ved landbosæde, o. s. v.

[1]) Finnbogasaga, kap. 29: hann bjó nær Borg, — ok var þat kallat í Garðshorni; Finnbogi var litit um hann, ok ætlaði þá ok þá at reka hann á brott.

eorum pertinenciis [1]; quatuordecim inquilini, quorum quilibet dat solidum grossorum, et *isti inquilini habent agros suos de terra curiæ principalis* et non de terra villæ [2]. Om exactio Slarslunde hedder det: ipsa villa Slarslunde habet quinque bool terræ, de quibus curia principalis habet 10 quadrantes terre; sunt ibi 12 inquilini laborantes ad curiam; item sunt decem landbo, et quilibet habet 1 quartam terræ[3]; heraf ses, at inquilini ej havde særskilt jord, men boede på hovedgårdens, thi hele byen havde fem bol eller tyve fjerdinger, hvoraf de ti hørte til hovedgården, de andre ti vare fordelte imellem coloni, så at der var intet særskilt til de tolv inquilini laborantes ad curiam. Om exactio Baldorp: curia principalis habet quinque garsæde, qui *habent agros et prata ex illis duobus bool curiæ principalis*[4]. År 1533 udstædtes et sognevidne om den „garsede iordt" i Orderup, som Jacob Hardenberg havde i være, har ligget til Orderupgård for samme landgilde, som ganger af for^ne^ gård: „at for^ne^ Garsede iordt haver leydt (ligget) og været til Orderupgaard af arylle tid for samme landgilde, som ganger af for^ne^ Orderupgaard, *thii att for^ne^ garsede iordt ær vdelagdt aff for^ne^ hoffgordts iordt*"[5]. Dette synes således at have været det oprindelige, ligesom det er det naturligste forhold; men man finder dog også exempler på det modsatte, at gårdsædens jord ikke var hovedgårdens, men taget af andre den nærliggende bol. Det hedder f. ex. villa Særezløf habet 11 mansos terrarum; de istis habet episcopus quatuor mansos terræ uno quartali minus ad suam curiam principalem, et habet ibi quinque (dette må være urigtigt, thi der opregnes strax efter elleve) inquilinos; item habet episcopus quatuor mansos terræ cum uno quartali ibidem, in quibus isti re-

[1]) Monum. Sor. i Langeb. Script. 4de d. — [2]) Langeb. Script. 7de d. s. 30. — [3]) Langebek Script. 7de d. s. 62. — [4]) sst. s. 67. — [5]) Topogr. saml. under Ordrup.

sident (de opregnes derpå, og hvor meget hver har); item archidiaconus Roskildensis habet residuos tres mansos [1]. Byens elleve bol vare altså fordelte således, at hovedgården havde $3\frac{3}{4}$, de elleve inquilini tilsammen $4\frac{1}{4}$, tilsammen = 8, og de 3 øvrige havde ærkedegnen. Stundum blev også en simpel gårds jord ganske eller tildels delt imellem gårdsæder; f. ex. curia, in qua Nicolaus Sutor habet terram quotuordecim solidorum, dabit quatuordecim solidos annonæ, sed modo dat tria pund, quoniam *terra, quam habuit, est divisa inter inquilinos* [2]. Omvendt, men sjælden, finder man, at en hovedgård afgav noget af sin jord til landboer; f. ex. i exactio Arløsæ havde curia principalis kun et halvt bol, men den havde endnu mere in censu, *quam quidem terram dimiserat quatuor colonis* [3].

Disse vare uden tvivl de ældste grundforhold. Men det er rimeligt, at der i tidernes løb ere indkomne mangehånde forandringer, så at tilstanden på forskellige steder i landet og stundum i selvsamme egn har været hel forskellig. Men de fleste henhøre vel til en senere tid, end den vi her betragte. Man finder således at jordegne bönder kunde tilhøre kongen, hvilket da måtte være et slags arvefæste.

Ved ledingsindretningen, der taber sig i den grå oldtid, og først efterhånden fremtræder som et ordnet sytem, måtte, hvor tidlig kan næppe bestemmes, opstå andre forholde. Bonden, der ikke selv havde jord nok til at yde leding deraf, eller som var uvillig dertil, sank derved ned til at vorde Indebonde (innæbonde, Jyske lov 3, 6), så at han isteden for at yde leding, ydede arbejde eller innæ [4].

---

[1]) Langeb. Script. 7de d. s. 101. — [2]) sst. s. 28. — [3]) sst. s. 11. — [4]) At der i sammensætningen innæbonde ved ordet innæ ikke forstås nogen afgift, census, men arbejde (jfr. K. Anchers saml. skr. 2den d. s. 527) kan næppe være tvivlsomt. Det fore-

Men landbo kunde også have så lidet jord, at han isteden for leding redte en ørtug sølv til kongens gård (Jyske lov 3, 11.); der forekommer også nogle, fra de almindelige bönder adskilte, der, som man mener, vare henlagte til kongens mål eller fadebur; de kaldtes målsmænd,

---

kommer ikke sjælden i en sådan forbindelse, at derved forstås allehånde arbejder, enten offentlige til landets bedste, ydede til kongen, eller private, ydede til husbonden. Således ombyttes udtrykkene ægt og innæ med ægt og arbejde; f. ex. at innæ ok æktæ (forordning af 1284. Anchers Lovhist. 2den d. s. 40); 1340 overlod biskoppen i Roskilde en bonde noget jord for livstid, imod at han til bispebordet (ad mensam nostram) årlig skulde betale unam oram annone, men der skulde ej pålægges ham innæ (Dipl. Langeb.); efter et tingsvidne af 1407 fra Gudmeherred i Fyn tog Swen Smyth en halv bondegård i Rynkeby til pant, „och ooch (agede) och inte och reddæ skat" med bönderne til Nyborghus; her sammenstilles tydelig ægt eller kørsel, andet arbejde, og udredelse i penge fra hinanden. Ligeså findes i Rosenvinges gamle domme, 2den d. s. 153: egt, inding, strax efter: egt og arbejde, og sst. s. 156 anføres et tingsvidne, at der af en gård ikke har gået egt eller inding, uden sex høstedagsgerning og et havelværk at holde færdigt; hvor da inding eller inne tydelig nok betyder arbejde, da dette endog udtrykkelig angives. Forholdet med innæbonde var da ikke uligt det, som senere fandt sted. Kristian den fjerde befalede således lensmanden Hr. Jens Sparre, at tre bönder, der for soldater vare udskrevne, men, eftersom de vare „paa landweyenn boendis", ikke kunde undværes på lenet, skulde for krigstjeneste forskånes, atter indføres i jordbogen, og lige ved de andre bönder göre „echter och anden arbeid". (Skånske tegnelser Nr. 4, fol. 176. år 1618). — Hermed tör jeg dog ikke nægte, at innæ jo i anden sammenhæng kan have en mere udstrakt betydning, eftersom det også i følge oprindelsen kan betegne ydelse, præstation i almindelighed, opfyldelse af indgået forpligtelse (f. ex. eigum ver suðrgaungu af höndum at inna. Njála s. 280); og det så tit omtalte sted i Skånske lov om landboen, der flytter bort för fardag, at han skal holde oppe al innæ, kan da vel også betyde, at han skal opfylde hele den indgåede forpligtelse.

og deres gårde målsgårde[1]; heller ikke kan der være tvivl om, at der i den ringere bondestand måtte gives andre

[1]) Hvor gamle disse gårde have været, lader sig næppe bestemme, men indretningen må rimeligvis have været gammel. Da der hidtil er lidet bekendt om disse målsmænd, hensætter jeg nogle breve, som handle om dem: Kong Olufs brev af 1377 er allerede trykt hos Suhm 14de d. s. 505 (jf. s. 35), hvorved quatuordecim solidi terrarum in censu, som Peder Djur af Hvalsømagle besad, blev henlagt til kongens måle (malæ nostræ ascribimus) og bonden fik samme friheder som andre malsmen, dog således at han årlig skulde betale til kongens bord (ad mensam nostram). Et lignende brev af kong Erik givet i Fåborg 1399 angående en malman i Deiernes (Digernes, Diernisse) er trykt hos Suhm sst. s. 651. 1497 fik Strange Andersen i Anderstorp og hans arvinger „kronens maalsgaard i Anderstorp, imod at give otte grotte sanct Valborg dag og andre otte grotte alle helgene dag til vort slot Aaleholm", og når han af embedsmanden dèr tilsiges, skal han „koste og voge der på slottet eller derfor give aarlige vægterpenge to mark danske" (siden stadfæstet 1539. Topograf. saml. under Anderstorp). 1516 fik Hans Mortensen livsbrev på den „malsgaard" i Karleby, som han ibor, og skal han give deraf til Engelborg (på Låland) fire groter til st. Valborgs dag og fire andre om alle helgen dag årlig, og skal han göre deraf til slottet sådan tjeneste, som andre malsmænd pligtige ere årlig at göre (det, også i Suhms Saml. trykte, Regist. over alle lande, nr. 2. A. fol. 86). „Jens Brøde, Kronnens bunde vdi Haarbye Ffick breff, att handt och hanss furstte Hustruff hand fangendes vorder mue vdi theris liiffuistiidt bliffue besiddendes vti Kongelige Maiestatis och Kronnenns frii bundegaardt Szom hanss fader vdi boede och vere alldelis frii fore sandemandtzs towg, Raans neffning, och thesligist vere frii fore at plöyge till Kongelige Majestatis och Kronnenns Slot Hagennskowg, Och nyde alld andenn friiehedt ligerviiss som andre mallbynder vdi Ffywnn haffue Och aff arrillds tiidt nydet haffue, Och ther emodt schall hanndt aghe langegt och görre andenn deel szom andre mallbynder plege attgörre aff arrildtzs tiidt. Cum inhibitione. Datum Gottorp Tiisdagenn nest epther Sancte Dorothee virginis dag Aar Mdxxix. Ror Esgi biillde". (Register over alle lande,

endnu mere underordnede forhold, hvilke her ikke kunne komme i betragtning[2].

De, som vi hidtil have betragtet, vare alle bönder, de vare fri mænd, som, hvor fattige eller afhængige de end monne være, havde deres eget bo, deres eget hus og hjem, så at de hverken vare tyende eller træl. Foruden disse finder man allerede i oldtiden en anden klasse, som oprindelig ikke vare bönder, men tyende, nemlig bryderne, et forhold, der i tidens løb udvikler sig i en dobbelt retning, i det derved betegnedes dels anseelige mænd i kongens, biskoppens eller klosterets tjeneste, dels simplere mænd, der ikke egentlig vare bönder, men dog blandede sig med dem, ja endog nærmede sig til landboernes stilling, for såvidt de dyrkede jord, der ikke var deres egen.

Ordet *brydie* (bryti) eller bryde (bryti, lat. villicus) har, som Kofod Ancher og Olufsen udtrykke sig, forårsaget forfatterne meget bryderi. Når vi dvæle noget ved de

---

nr. 3, fol. 131). Også anføres i den ældste Archivregistrant under Låland tvende breve, det ene, at ingen må i arv afhænde „Molsgods eller Bondegods", det andet om gods i Grafwinge og Toreby, at det haver af arilds tid været „Molsgods og Bondegods", og er nu frit gods. Det må endnu anses for tvivlsomt, hvorvidt disse danske målsmænd ere det samme som de svenske málamen, som ikke gave tiende til gejstligheden, men isteden derfor en afgift i penge; et brev om disse findes i den Hist. forenings tidsskr. 5 b. 1 h. s. 168; jf. Diplom. Svec. 2den d. s. 695. Uplandslag, Schlyters udg. s. 29-30. 33. 38. o. fl. st. Se også Rosenvinges Udvalg af gamle danske domme, 3 d., s. 256, samt Diplom. Arnæ-Magn. fasc. 6, nr. 26 (år 1488), og fasc. 7, nr. 26 (år 1496). — [2]) Hertil hører f. ex. de, som boede til leje hos andre, uden selv at have jord eller fæ, som de Svenske kalde hussætisfolk, busætismen, husmen, innismen, som levede af at gå i dagleje; på Island skilles de udtrykkelig fra bönder: búðsetumenn, en eigi bœndr (Njála, s. 236).

fejltagelser, som ældre forfattere, og jeg med dem, have gjort sig skyldige i ved dette ords forklaring, så sker det ikke fordi vi ville laste dem eller holde os op over dem, men vi tænke derved at give læseren et nyt bevis på, hvor nødvendigt det er at kende det gamle sprog, når man vil vide noget om vore gamle tilstande; vi håbe ved vor dadel over de afdøde at give de levende, der stå så langt tilbage, et gavnligt vink. T. Rothe søger i sin afhandling om denne genstand[1] især at udvikle sin yndlingstanke, bondestandens fri stilling. „Ved at betragte, hvem bryderne vare", siger han[2], „se vi, at de vare fri mennesker i staten, som, uagtet deres frihed, ikke toge del i statsforvaltningen; dernæst, at ingen, fordi han ej besad egen jord, men boede på andres, var lovligen ufri eller livegen". Ordet forklarer han, snart ved at sammenligne det med ordet en brud, snart ved at udlede det af at bryde jord: „at være til dels med bonden, det var at være hans bryde"; „det var at være hans bryde, ligesom det, at være til dels med ægtemanden var at være hans brud"; eller „odelsbonden satte bryden på den af almindingen opbrudte jord; han sad da på brydeland" og „almindingen kaldes ofte i gamle breve brydie-marken"[3]. „Trællen", bemærker han fremdeles, „kunde hensættes som en sådan brydie, og vedblive at være træl. Tacitus, hvor han taler om trælle (Germ. c. 25) giver os det sande billede af sådanne bryder. Men fri mand kunde også påtage sig, at opbryde øde jord og blive bryde. Jorden blev bondens, men også en del af boen, da den anden var fattig"; og dette oplyses ved at henvise til de frigivne, som Erling Skjalgsen, efter Snorre, hensatte på øde steder, for at få marker opdyrkede[4]. Her

[1]) Om bryder i Danske vid. selsk. skr., ny saml. 2den d. s. 433 fgg. — [2]) sst. s. 435. — [3]) sst. s. 437. 438. — [4]) Ved at efterse vedkommende steder hos Tacitus og Snorre vil man let overtyde sig om, at her ikke er tale om bryder.

går altså forklaringen af ordet bryde ud fra forestillingen om markens brydning eller opdyrkning; hvormed atter står i forbindelse den af T. Rothe givne oplysning om fælligsbryde, hvilken han dog kun spörgsmålsvis fremsætter, om nemlig „fælligsbryde ikke kan have været den, der sad på bondens fællig, fælled, overdrev, alminding"[1]. Til slige urimeligheder kommer man, når man, isteden for at gå lige til kilden, det gamle sprog, i sit eget hoved søger efter oplysninger, som ikke dèr kan findes.

En anden fejltagelse er ligeledes mærkelig. Da ordene at bryde og brudd (at brytæ og brot) også i lovene have den betydning, at bryde imod loven, forbryde, forbrydelse, så har man, ved at forblande ordene at brjóta og at brytja, der i gammel Dansk let kunne komme til at se ens ud, henført lovsteder til bryder, som ikke have det mindste med dem at göre. Eriks sjællandske lov 1, 43 handler om brothers brut (brot) i fælugh, og bestemmer, at i det tilfælde börn sidde sammen, og da „annær af the brøthær bryter sva høghælik, at börnnen ære ther fore sat meth, tha ma han ikky mere fore göræ æn sin eghen houethlot". Her forekommer brut og at brytæ i betydningen af forbrydelse, forbryde. Men det samme er tilfældet med brytir (forbryder) i Jyske lov 2, 77: Alle kunungs men brytir, of the bryte til thre mark, tha skulle the rætte vith there husbönder etc., hvor man både tidligere og sildigere har oversat brytir, snart på latin ved colonus eller villicus, snart på dansk ved brydie[2].

---

[1]) anf. st. s. 447. — [2]) Se den lat. oversættelse i Kofod Anchers udgave af Jyske lov, og den oversættelse, som tillægges biskop Knud (Gram om ordet herremand i Kbh. selsk. skr. 2den d. s. 284). Kofod Ancher selv opfatter stedet på samme måde, Lovhist. 1ste d. s. 518. Saml. skr. 2den d. s. 540. Tyge Rothe ligeså, Nordens statsf. 1ste d. s. 366. Olufsen (om bryder i Vid. selsk. hist. og filos. skr. 1ste d. s. 356) har fra først af henført dette

Imidlertid stå den gamle benævnelse bryde og gerningsordet at bryde virkelig i forbindelse med hinanden. Af at bryde (brjóta, braut, brotit) afledes navneordet broþ, gl. d. brut, eller bryt [1], og af dette atter gerningsordet at brytja, hvoraf igen bryti, vort brydie eller bryde. At brytja betyder at uddele maden til en gårds folk, brytjan en sådan uddeling af levnetsmidler, og heraf bryti, den træl, der forestod gårdens husholdning, havde overopsynet over de andre trælle, uddelte maden til dem, o. desl., altså udførte det, som husbonden, når han var mindre rig, selv vilde have besørget. Det var altså en art hushofmester, bestyrer, forvalter, fuldmægtig. Som en sådan hustræl forekommer bryti på Island såvel i ældre tider, som senere hen ved bispestolene [2]. Kofod Ancher [3] har også ganske rigtig henført ordet til denne sin oprindelse („at brytje, bryta, d. e. skifte, dele, bryde", o. s. v.), men har urigtig ment, at denne deling sigtede til et fællesskab, „at brydie, når det bruges om bönder, betyder en, der i henseende til landbrug er i fællesskab med en anden", og dette har igen forledet ham til, skönt han udtrykkelig skelner imellem simpel bryde og fælligsbryde, at antage, at just dette fællesskab var ordets rette bemærkelse, „eftersom en sådan bonde i Jyske lov og i kong Eriks sjællandske lov kaldes fælligsbryde, og hvor der i lovenè mældes om brydie, dèr handles fornemmelig om at indgå

lovsted til bryderne, men selv rettet fejlen (rettelserne s. 386), og bemærket, at det er en urigtig forståelse af verbet at bryde, der her betyder at betale bøder.

[1]) Disse former forekomme som enstydige og afvexle med hinanden, f. ex. bunkkæ brut og bunkkæ bryt i Eriks sjæll. lov 2, 24. Her fortjener især at bemærkes forbindelsen brutstokkr eller brytstokkr i talamåden hvad der kommer a borth ok a bruthstok; Eriks lov 1, 36. jf. dette ord i de svenske love. — [2]) Njála, s. 201. Vidalins ordforklaringer i Rit þ. isl. lærdómslistafèlags, 2den d. s. 123. — [3]) Lovhist. 1ste d. s. 514. Saml. skr. 2den d. s. 531.

eller ophæve fællesskab"; hvoraf igen måtte følge, at bryde og fælligsbryde i vore love ikke vare væsentlig forskellige udtryk. Men naturligvis vare lovenes bryde kun fælligsbryde, når der virkelig, hvilket da sammenhængen noksom viser, fandt fællig sted imellem ham og bonden.

I middelalderens latin kaldtes en sådan forvalter i almindelighed villicus. „Man overlod markarbejdet og kvægets røgtning til livegne. Opsigten over de livegne og den hele husholdning (wirthschaft) førte på private godser husherren selv, på domænegodset en husholder (wirtschafter), der i hele middelalderen hyppigst forekommer under navn af villicus, men i de tidligere tider også ofte kaldes actor eller domesticus" [1].

Således forekommer dette ord også hos Saxo, hos hvem det i fortællingen om Amleds ophold i England hedder: accersitum deinde villicum, unde panem asciverat, percontatur, qui cum eum domestici pistoris opera confectum assereret, sciscitatur item, ubi materiæ ejus seges crevisset etc. [2]. Villicus var her den, der måtte vide besked om alt det, der brugtes i huset.

Bryden forestod således nærmest den gård, på hvilken bonden selv boede, og afgjorde allehånde ting på husbondens vegne i hans fraværelse. På denne måde forekommer ordet også i lovene: budstikke skulde bringes fra gård til gård, og overleveres i bondens egen hånd, hvis han var hjemme, hvis ikke til hans husfrue, eller til myndig sön eller voxen datter; var ingen af dem tilstede, da til bryden (bryta þarnæst eða hinom besta manni er í bœ er staddr) [3]. Besad derimod bonden flere gårde, så kunde han også lade disse, sædvanlig mindre, gårde bestyre ved brydier. Bryden trådte da i husbondens sted på denne gård, var forvalter over den, og en sådan gård

[1]) Hüllmanns Deutsche finanzgesch. des mittelalters, s. 38-39. — [2]) Saxo, ed. Müller, s. 146. — [3]) Magn. Lagab. Gulaþingsl. s. 433.

kaldtes en brydegård, curia villicalis. Men ligesom bonden, kunde også, i et större forhold, kongen, jarlen, biskoppen o. desl. herrer overlade bestyrelsen af gårde med underliggende gods til en villicus, der altså, ligesom den norske ármaðr konungs, var foged på gården, og efter sit herskab kaldtes kongens bryde, biskoppens bryde, klosterets bryde, o. desl.

På alle deslige större gårde blev bryde altså det samme som siden kaldtes foged (advocatus); han var kongens eller biskoppens håndgangne mand, befalingsmand, lensmand, embedsmand[1].

Begrebet gik imidlertid også nedad, og blandedes med bonde, men det var ej det samme. Bryde var hverken ejer af jord eller fæster af jorden, men kun dens bestyrer; han var ikke selv husbonde, men den rette husbondes personlige tjener, embedsmand for ham. Deraf følger ikke, at jo også bonde kunde være bryde hos en anden, når han enten ikke selv havde gård, eller fandt det fordelagtigt, at gå ind i dette forhold, og måske foruden sin egen gård vilde overtage en andens bestyrelse; men som bryde var han ikke bonde. Tværtimod stilles de ved siden af hinanden, ikke som synomymer, men som forskellige; i lovene: bryti ok bonde, i diplomer: villici et coloni. Det kan derfor ingenlunde være rigtigt, når udgiveren af Kofod Anchers Saml. skr. (2den d. s. 544) antager, at „brydie betegner landboer, gårdfæstere". Det der anføres som bevis derfor, er just bevis derimod: I det af T. Rothe anførte diplom af 1461 fra Vendsherred i Fyn hedder det angående en vej, om den burde være alfarevej: „da svarede menige ting dertil, bönder og bryde, besynderlig de ældste og viseste, at det bör af rette at være en adelfarvej" etc. Når bönder her, som Schlegel vil, skal være selvejere, og

[1]) Bevissteder findes i Schlegels anm. til Anchers Saml. skr. 2den d. s. 512.

bryder landboer, hvorledes går det da til, at bryde, hvilket sammesteds anføres, i forordninger af kong Albrekt og andensteds, stå ved siden af landbo: all fræls hjon, som æra brytja och landbo. Når bönder og brydier, brydier og landboer således sættes ved siden af hinanden, viser det jo netop, at brydier hverken vare bönder i almindelighed eller landboer i særdeleshed. Rigtignok taler Frederik den Førstes forordning af år 1523 (i D. Mag. 4de d. s. 224) i overskriften „om bryde, som fæster jord", og i selve brevet om „bryde, som steder eller fæster", men dette er en følge af senere forholde; det er kun et bevis på, at begreberne afvege fra deres oprindelige betydning, og efterhånden sammenblandedes, ligesom man også nu kunde sige, at forpagter er bonde. Denne sammenblanding måtte så meget lettere finde sted, som brydegårdene, der oprindelig havde tillæg af böndergods, ved tidens omskiftninger kunde miste dette og synke ned til almindelige böndergårde, men desuagtet beholde deres gamle navn brydegårde [1].

Overgangen til denne forblanding af bryde og bonde kunde vel også foranlediges ved det særegne forhold, at bryden, isteden for at være sin husbondes personlige tjener, gik i fællig med ham, hvorved der opstod et andet forhold imellem dem, eller at to bönder trådte i dette forhold til hinanden. Bryden kaldtes da fælligsbryde. En sådan måtte have, om ikke fuldstændig bo, så dog nogen, da han ellers ikke kunde gå i fællig med en anden. Bryde var i anden mands brød, fælligsbryde derimod mand for sig; når nogen var bryde, kunde han ikke borge for sig selv, derfor heller ikke være værge for anden mand, ikke

[1]) Dette bekræftes også derved, at man ikke sjælden træffer på udtryk, som vise, at en bryde sank ned til at blive gårdsæde; f. ex. Olavus brydye inquilinus. Langeb. Script. 7de d. s. 14 og oftere.

være nævning o. desl.; fælligsbryden kunde derimod være sandemand, sværge ran, o. desl.[1].

Herved opstår det spörgsmål, hvori denne fællig eller dette fællesskab bestod? Man kunde tænke sig, at bryden som fælligsbryde havde del i gården og dens jorder, var medejer af gården, eller han havde del i gårdens besætning, i boet. Begge disse meninger finder man antagne, men uden tvivl er den sidste den ene rigtige. Schlegel har allerede bemærket dette: „fælligsbryde synes ikke at forudsætte, efter det begreb lovene give derom, fællesskab i henseende til jordens proprietet, men alene i henseende til nytten og brugen eller bohave"[2]. Olufsen[3] derimod, der iøvrigt rigtig bemærker, at fælligsbryden havde ejendom, da han efter Jyske lov 2, 1 kunde være sandemand, hvortil ejendom (boos loot) krævedes, forklarer selve denne bemærkning derhen, at fælligsbryden endog havde, på en viss måde tinglyst, rettighed til sin del af gården; men herved forudsætter han mere, end der ligger i lovstedet, thi stedet om tinglysning taler ikke om gården, men om fæ, der, hvad enten det, som rimeligt er, betyder kvæget, der udgjorde gårdens besætning, og andet gods, eller penge, umulig kan bruges om selve gården eller noget af den, bygningen eller jorden[4]. Man kan derfor ikke tillægge

[1]) Se de i Anchers Lovhist. 1ste d. s. 518 eller Saml. skr. 2den d. s. 541 anførte lovsteder. — [2]) Anchers Saml. skr. 2den d. s 538 anm. — [3]) Bidrag til oplysning om Danmarks indv. forfatn. i Vidensk. selsk. hist. og filos. skr. 1ste del s. 329. — [4]) De lovsteder som Olufsen anfører ere: Jyske lov 2, 42: Bryti ma væl ran sværæ um alt thæt ther til then garth hørær, ther han ær bryti fore. Æn tho skal husbonden hanum umbjuthæ at delæ the dele, oc a thingi ljusæ, at han ær fælugsbryti oc æi rethesven. Æn havær han sjælf annen garth oc thæræ bryti i (og deri, i den en bryde), tha ær han thæræ (dèr) husbonde oc væri, thot han ær annen stat bryti, ok ma for then (garth) delæ ransdelæ, of han vorthær thæræ rænt. Her antages to tilfælde: det ene, når en mand

fælligsbryden som sådan (thi det var muligt, at han desforuden ejede selv en anden gård [1]) anden ejendom, end hans eget bohave og en viss del af gårdens besætning. Dette stemmer også overens med hvad der forekommer i andre nordiske kilder; man finder således i et testament

---

er fælligsbryde, da kan han sværge ran med hensyn til den gård, som han er bryde for, men dog kun, når han får ombud, befaling, dertil af husbonden, thi denne havde jo del i ejendommen, og dette måtte i forvejen, eftersom jo ingen ellers kunde vide det, være tinglyst, at han virkelig var fælligsbryde, og ej redesven. Det andet tilfælde er, at den, der er bryde i én gård, selv ejer en anden, da er han naturligvis for den gård selv husbonde, og behøver da ingen fuldmagt til at sværge ran for dens vedkommende. Det andet sted er Jyske lov 2, 46: Of man vorther laghsot i annen mans garth i brytì-fælugh, ok ær vitnæ til, at han var laghlik i fælugh, tha ma han æi ljusæ bonden alt fæ til, ok göræ sik oregth, utæn of thet worth fyrræ görth, æn han vorth sæktet. Tho havær bonden vald til at sælæ sin brytì i hand, then timæ han vís ham fra sik, sva myket ænsæ han vil; for utæn of theræ fælugh ær ljusd a thingi, tha man han æi sælæ hanum minnæ, æn thingsvitnæ ær til. Dersom en fælligsbryde blev lovsøgt, så kunde han gribe til at erklære, at alt godset (fæ) hørte husbonden til, så at han selv intet ejede; her kan da ej være tale om gården. Fælligsbryde måtte derhos sikre sig ved tingsvidne, hvor meget han havde ført ind i boet, ellers kunde husbonden, når han víste ham fra sig og ikke vilde have ham længer, overlevere ham hvad ham selv syntes for godt; her kan da heller ikke være tale om gården, af den kunde han ikke give ham et stykke med. Da bryde og redesvend her stilles imod hinanden, så kan til oplysning af det sidste ord (i loven skrevet ræthesven og rethesven) måske også tjene det isl. ráðamaðr (Finnbogas., kap. 34), af ráð, husholdningen, thi lovstedets mening ved at bruge dette ord kan ej være anden end den, at der måtte tinglyses, hvorlunde vedkommende bryde virkelig var fælligsbryde, d. e. havde del i boet, og ikke blot var redesven, d. e. bestyrede den, uden at have lod eller del deri.

[1]) Dette ses af foregående anm.

fra Linkøping af år 1295 udtrykkene: duas curias, cum omnibus suis attinenciis prope vel remotis, *excepta illa parte mobilium, quam villici possident in iisdem*[1]; her bortskænkes to brydegårde med alt tilbehør undtagen det løsøre derpå, som bryderne besidde. Ligeså i et testament fra Upsala af år 1309: lego curiam meam Risaby *cum dimidietate omnium bonorum mobilium* ibidem existentium, quia *villicus dimidietatem possidet*[2]; her siges det udtrykkelig, at bryden ejede den halve del af gårdens besætning. Han var altså at ligne med en forpagter, der med gården modtog den halve besætning, og selv stillede den anden halvdel.

Af disse bemærkninger vil det ses, at ordet bryde forekommer i hel forskellige bemærkelser: oprindelig var det en hustræl, der som forvalter forestod en gård, men derfra gik det over til at betegne en endog meget anseelig mand, der var foged (lensmand) over en stor landejendom; og som fælligsbryde betegnede det en forpagter, der var medejer af gårdens besætning. Herefter vil man da kunne bedömme de mange forskellige, fra hinanden afvigende, og hinanden modsigende forklaringer, som flere forfattere have givet over dette visselig vanskelige begreb[3].

[1]) Diplom. Svec. 2den d. s. 182. — [2]) sst. s. 561. — [3]) Når Olufsen f. ex. på nysanførte sted fremdeles bemærker, at „de simple bryder var, når en bonde overlod en del af sin gård til en mand, som drev denne del for sin egen regning, og svarede derfor en afgift, og var derfor forpagter", så viser ovenstående udvikling, at denne forklaring er fejlagtig; thi bryden forestod ikke en del af gården, men på husbondens vegne den hele; han gjorde det ikke for sin egen regning, men i husbondens tjeneste; han gav ingen afgift deraf, men havde sit livsophold på gården, og hvis han ikke var træl, sin lön for sit arbejde af herren; han kan da ingenlunde uden videre sammenlignes med vor tids forpagter. Efter Vedel-Simonsen (Adelshist. s. 165 anm.) var simpel bryde en fæstebonde uden ejendomsret til jorden, fælligsbryde den, som

I disse betydninger forekommer ordet såvel i vore bedste historiske mindesmærker, som i lovene, i jordebøger og diplomer. Om simpel bryde tales der f. ex. når det i Jyske lov 1, 29 hedder: bryti ok træl ok the ther flætført ær, mughæ engi mans verì væræ, forthi at the æræ ei theræ eghnæ verì [1]. Den ældste af dette slags, der hos os forekommer, er, da vi ikke kunne tage hensyn til Saxes sagn, uden tvivl den Birger, der under Harald blåtand erklærede et islandsk skib, som var strandet på kysten, for vrag, hvorover Islænderne digtede en nidvise om ham og kongen [2]. Han var foged, en kongelig befalingsmand, over hvem der hos kongen, men forgæves, blev ført klage; og sammenhængen viser, at han ikke blot havde opsyn med en enkelt gård, men også på egnen øvede kongens jurisdiktion. Derefter forekomme den hele middelalder igennem sådanne bryder meget hyppig; f. ex. i Vederlags-

var trådt i fællesskab med en bonde, og havde ejendomsret til det halve af hans jord; og han grunder dette på Kofod Anchers bemærkninger, der vistnok ere uklare. Osterson s. 114, sköndt han ikke skarpt nok adskiller brydie og fælligsbrydie, kommer tingen nærmere, da han taler om brydie som *bondens tjener* eller avlskarl (nemlig simpel bryde) og som den, der er *indtaget i boen* til bonden i fællig (nemlig fælligsbryde). At den oftere fremstillede sætning: at der ved bryde i almindelighed i vore love forstås fælligsbryde, ikke holder stik, behøver, efter det ovenfor anførte, ikke videre oplysning; lovene adskille begge disse beslægtede begreber tydelig nok fra hinanden.

[1]) Slige tjenende bryder forekomme også langt hen i tiden: i et testamente fra Upland giver en mand gods servientibus suis et patris ejus — villico in Thjulestum et Gerthrudi puellæ, qui fideliter et diu in obsequio ipsius domini Ingonis — fuisse dicuntur. Diplom. Svec. 2den d. s. 599. — [2]) Heimskr. 1ste d. s. 128 eller Olafss. Tryggvas. kap. 36. Ordet skrives her brýti med accent, men i det tilsvarende sted i Fornmannas. 1ste d. s. 153 skriver Rask bryti uden accent, ifølge udledningen af brot efter overgangen *o*–*y*.

retten Æsge Ebbesön brytiæ af Varthvik (Varde), i diplomer: Eskillus Roskildensis villicus, villicus de Slangethorp, villicus de castro[1]; o. s. v.; hos Saxe efter slaget ved Fodvig: Nicolaus, admoto sibi per villicum equo, navem petivit[2].

De tvende jorddyrkende asser vare da bonde og tildels bryde. Vi må endnu kortelig betragte jordens fordeling imellem dem eller jordejendommenes forholde, således som de vise sig for os ved de historiske efterretningers begyndelse, såvel som længer hen i middelalderen, og de jorddyrkendes forholde til jordens ejere.

Vi finde da, så langt tilbage som vi vide noget om bebyggelsen, bönderne i følge landets beskaffenhed forenede i landsbyer ved sammenbygning, og kun på enkelte steder, som endnu på nogle strækninger i Jylland, boende adspredte. Denne sambygning førte naturen med sig. Landsbyen (adelbyen) bestod efter sit anlæg af flere gårde, således ordnede, at den hele by ved fire veje skiftedes i fire dele, med en större plads (stævne) dèr hvor vejene i byen stødte sammen og dannede en korsvej. Hver gård havde sin byggeplads (gårdsted) med indhegnet toft[3]; de tilliggende jorder vare ikke særskilt indhegnede som marker, men hele bymarken var inddelt i vange, der dreves i fællesskab, således at hver ejer af toft havde sine tilsvarende jordstykker i vangen; hver vang havde sine agerskifter eller dele (deld), hver del sine agre. Til

[1]) Stederne ere anførte i Schlegels anm. i K. Anchers Saml. skr. 2den d. s. 542. — [2]) Saxo s. 655. — [3]) Gårdsted og toft udgjorde ligesom grundejendommen, hvortil alt det øvrige refererede sig (toft er agers moder); de kaldes begge med det lat. udtryk fundus: terram unius curiæ desolatæ una cum fundo, goordstæt dicto, in oppido et campo Hastorp. pantebrev fra 1402; fundus, qui vulgariter tompth appellatur. testament fra 1285. Diplom. Svec. 1ste d. s. 654.

agerlandet hørte tilsvarende eng[1]; og der havdes forte (fortaa)[2] og fægang, samt fælles græsning i oredrev[3] eller

---

¹) Langeb. Script. 7de. d. s. 466. — ²) Deraf endnu i vore købstæder ved en fordrejet skrivemåde: fortog. Ordets slutning er tá (tå, tæ) en vej eller gang, der forekommer i Vestmannalagen (se Schlyters glossar. til denne) f. ex. innan tå ok tompta rå, utan tå ok tompta rå; og kan være gangen imellem gård og gade, eller gang bagved eller udenom tofterne, der endnu findes hist og her i vore landsbyer. Fortå sammenstilles meget almindelig med fægang eller gang for kvæget til græsgangen; f. ex. fortaa oc fegongh. brev fra Ribe af 1490. Der fandtes fordum et tingsvidne, at Møllerødth (ved Odense) er „ræt foretoff och fellitt tiill Pederstorppe". At fortog eller fortoug (som vi nu urigtig skrive ordet) i købstæder er det samme ord som fortå, ses af Kapittels brev af Roskilde til borgemester og rådmænd i Malmøge (Diplomat. Langeb. 1437), hvori det hedder: Ther thill skulle the hawe aff et kerlict oc wenlict loon fortaaen paa bode syerne weth weyghen — Oc hwat bygning, som the bygge pa forscreffne fortaa etc. Det er dette ord tå, et inteskönsord, forskelligt fra hunkönsordet tå (*tåt*, väg; komma på t., komma på rätta vägen. Kalén Östgötha dialekten. Upsala 1846), som også forekommer i Guðrúnarhvöt str. 9 i Sæmunds Edda i udtrykket *á tái sitja*, hvilket fortolkerne ganske urimelig have forklaret snart således: at Gudrun satte sig på sin tå (en temmelig ubekvem stilling), snart derved, at de antage et ord tá, der skal betyde colloquium, samtale (skönt hun sidder ganske alene). Hun satte sig på tå, det er på den åbne plads udenfor gården, efter at hendes sönner vare dragne bort, og udbrød i klager over sin skæbne. — ³) senere fordrejet: overdrev. Ordet står ikke, som nogle have antaget, i nogen forbindelse med ornum, men kommer af ore, nemus, og betyder, som Arendt Berntsen siger, fælles udmark til græsning om sommeren; eller, som Mandix siger, store, langt fra byerne beliggende, undertiden flere byer i fællig tilhørende, sædvanlig med underskov begroede, strækninger. Sådanne med småskov bevoxne egne kaldes just ore, og den græsgang, som dèr fandtes, kaldtes da oredrift. Den fuldstændige form oredrev forkortes stundum, endog i samme brev, til ordrev; f. ex. Skælskøre burgere skullæ haffue thörris fry orædreff oc gresgang

anden alminding. Fra adelbyen udgik ved udflytning torper, men sådanne kunde også fra først af, og man har endog langt hen i tiden exempler derpå, anlægges ved opdyrkning af et stykke alminding; de bestode ofte kun af en til tre gårde; den uendelige mængde steders navne på -torp viser imidlertid, hvor meget de efterhånden have formeret og udvidet sig. Disse adelbyer og torper beboedes af selvejere eller af landboer; det første begreb måtte gå forud, men det førte nødvendig det andet med sig. Når selvejeren besad meget, mere end han selv kunde overkomme at dyrke, måtte han overlade noget deraf til andre (at sælge det, når han ej trængte til penge, kunde hverken være hans agt eller fordel); og landboernes mængde måtte voxe i forhold til ejendommens störrelse. Stundum var også samme by beboet dels af landboer, dels af selvejere [1]. Jordforholdene vare overhovedet meget blandede. Gårdene i landsbyen vare ingenlunde alle ligestore, men der fandtes ofte ved eller i selve landsbyerne större gårde, der endnu hos almuen kaldes kongsgårde, hofgårde o. desl. Heller ikke var fællesskabet ganske almindeligt; der fandtes hele jordstykker, udtagne derfra, eller sådanne, som aldrig havde hørt dertil: ornum, stuf, enmerki [2] o. desl.; og sådanne udenfor

---

in till Korssør. brev fra 1460; og i et andet om samme genstand: wore borgere oc menighedt i Skelskøer mue haffue oc bruge ordreff oc gressgangh tiill therris fenet mellæm Skelskøer og Korsøer, som aff arrildzdom gammell seduane werrit haffuer. Flere breve fra omtrent samme tid (1561-1579) omtale samme sted, som de kalde Skafterups ordreff, oredreff, offuerdriptt, offuerdrefft. (Topograf. saml. under Skafterup).

[1]) f. ex. Toaker i Halland. Langeb. Script. 4de d. s. 471. — [2]) ornum, af úr og nema, hvad der var taget ud fra fællesskab; stuf, stump, og heraf stuvæbonde, stufbonde; enmerki, hvad der var indhegnet for sig selv.

fællesskabet liggende jordstykker kunde være hele bol [1]. Hele byer vare undertiden i én mands, flere byer i én slægts besiddelse. Men megen forandring og omskiftelse fandt tillige sted: kongens ejendomsjord formindskedes ved salg eller gaver til andre [2], forøgedes ved det, der formedelst forbrydelser tilfaldt ham; bolene splittedes ad ved deling eller derved, at ejeren skænkede noget deraf til kirke eller kloster; store ejendomme samledes under klostrene ved disse gaver, men de bleve også atter anderledes fordelte; mageskifter fandt allerede sted [3], for at få jorderne bekvemmere ordnede, men små jorder bleve også liggende adspredte på forskellige steder [4]; jord blev på ett sted ryddet og opdyrket, på et andet bleve byer øde, og markerne forvandledes til skovland [5]. Det er således indlysende, at der mindst i middelalderen kan ventes bestemte, for det hele land gældende og velordnede jordforholde. Der måtte under de ufuldkomne statsforholde vise sig en bestandig higen efter at samle og en bestandig adspredelse af det samlede.

Til de store selvejere hørte først og fornemmelig kongen. Hans ejendom var enten kronens (konungslef) [6] eller familie-ejendom, tilhørende hans slægt (patrimonium) [7];

---

[1]) f. ex. emerunt fratres mansum unum in eadem villa, dictum Ornummebool. Langeb. Script. 4de d. s. 471. unum solidum terræ in ornummæbool. sst. 7de d. s. 9. — [2]) f. ex. Knud den stores til Hagen af Stangby. Saxo s. 517. Oluf Hunger solgte af nød. Saxo s. 597. Svend Grade ligeså. Saxo s. 711. o. s. v. — [3]) Thorkelin. Diplom. 1ste d. s. 17. — [4]) I et svensk testament fra år 1310 kaldes de umjordhir. Diplom. Svec. 2den d. s. 598. — [5]) agri versi in sylvas. Langeb. Script. 7de d. s. 465. — [6]) som derfor adskilles fra bondemark. — [7]) Svend Grade f. ex. havde betydelige paterna bona i Sjælland. Saxo s. 693. Under Valdemar den første omtales, at kongen skænkede klostrene dimidium patrimonii sui, quæ ad fiscum regium pertinebant exceptis. Saxo s. 955, med udgiverens anm. dertil.

rundt om i landet finder man större gårde, ham tilhørende, eller kongsgårde (konungsbú), som i Jylland Jellinge og Agersborg. Det samme gælder om jarler og lignende stormænd, som i deres landskab besade selvejendom, hørende til deres bestilling (jarlslef) eller til deres slægt. Men kan der vel være tvivl om, at det samme oprindelig var tilfældet med store bönderslægter, fra hvilke jo tildels jarler, herser o. desl. udgik. Når historien endelig begynder at blive nogenlunde fuldstændig, så findes en betydelig del af landets jordejendomme i gejstlighedens hænder, tilhørende kirke, kloster, biskop, o. s. v. og bestyrede af deres tjenere.

Sådanne store gårde, hvad enten de nu efterhånden bleve samlede eller fra arilds tid havde været til, forekomme ofte under navnene: hovedgård (curia principalis eller capitalis [1]), brydegård (curia villicalis), senere hofgård, o. desl.

Og alle de bönder og bryder, der boede på et sådant gods, såvel som de, der som landboer eller gårdsæder boede på den mindre selvejers, regnedes til hans hjon (familia), de vare hans vordnede. De sidste ydede til herren eller hovedgården afgift i penge, eller varer og arbejde (dagsværk)[2].

---

[1]) Denne latinske benævnelse synes at antyde det tilsvarende ord hovedgård; og det er ikke umærkeligt, at just denne benævnelse forekommer på Island för kristendommen: höfuðbœr synonymt og ofte ombyttet med hofstaðr, f. ex. Eyrbyggjas. kap. 11. — [2]) Beviserse herpå ere så hyppige, at de næppe behøve at tilföjes; foruden hvad der allerede foran er nævnt kan følgende tjene til ydermere bekræftelse: ipsa villa Farum habet 6 bool terræ, de quibus curia principalis habet 2 bool, et habet 12 fundos inquilinares dictos garsædæ; item coloni ibidem habent 4 bool terræ (altså var her en by med en hovedgård, der havde sine gårdsæder og udgjorde hele to bol, medens de andre fire bol vare

Adel som en særegen stand betegner en klasse af borgere i staten, der for deres person eller arvelig i deres

---

fordelte imellem landboer, der ligeledes henhørte under samme hovedgård). I Kong Eriks brev (af 1213), hvori han befalede de coloni et inquilini, som havde forladt godset i Sorø, *ut infra quindecim dies ad dicta bona redeant*, dictis monachis *debita servitia* sua exhibentes, kaldes disse også *familiam* ipsorum. 1252 fritog kong Kristoffer hospitalet i Aos, omnes villicos suos et colonos cum garthsætæ et omni familia eorum for leding, stud, innæ etc. Ligeså fik kannikerne i Lund frihed for omnes villicos eorum et colonos *ceteramque* eorum familiam. Klosteret var tutor for sine coloni; da derfor år 1265 abbeden af Nestved med conventet klagede over, quod, cum omnes habitatores in Nestvet coloni ipsorum existere dinoscuntur, tamen quidam ipsorum temere contra ipsos machinantes, *quosdam potentes sibi tutores* recipiunt aliunde, nolentes abbati respondere pro suis excessibus, ut deberent, så forbød kongen dette under deres godses fortabelse. I biskop Tyges brev af 1327 omtales *omnem familiam* claustri sanctæ Mariæ Vibergensis, *videlicet villicos, colonos, inquilinos et omnes in fundis vel domibus ipsorum Canonicorum in civitate vel extra cohabitantes* o. s. v. Utallige ere de steder, hvor der tales om servitium, servitium episcopale, servitium ad castrum, servitium ad curiam, o. s. v. eller varer og penge, som gaves derfor; såsom: quilibet colonorum et villicorum in autumno qualibet septimana laborat ad curiam principalem in metendo cum 4 davsverke, item in autumno in falcastrando fenum qualibet septimana cum 2 davsverke de dimidietate terræ præscriptæ, quam habent, et de dimidietate terræ præmissam pensionem; — duo inquilini, quilibet dat 4 sterlingos et laborant; inquilini, quorum quilibet tenetur dare sterlingum, 2 pullos præter labores; — quilibet garthsædæ dat labores 18 dierum in metendo, et 2 dierum in falcastrando et 2 dierum in rastrando; — quælibet istarum 24 curiarum metat in autumno qualibet septimana cum 4 hominibus, et falcastret fenum cum duobus, aret sub siligine cum uno aratro et sub ordio cum duobus; — tenentur reparare fossata et sepes circa castrum sicut alii coloni; — dant ad vecturam eller pro vectura; — 5 plaustra lignorum cremalium ducunt ad curiam; — prata laborantur per

slægt (personlig adel og arveadel) besidde enten visse bestillinger (embedsadel) eller visse jordejendomme (lensadel) med visse friheder og privilegier. Disse privilegier kunne bestå deri, at de ere fritagne for byrder, som påligge andre, eller udøve rettigheder, som ere andre formente. Denne stand står da som verdslig i et lignende forhold til staten, som gejstligheden står som en gejstlig særegen afsondret stand.

For såvidt som adelen fordum var fritaget fra visse byrder, kaldtes den fri, modsat landets øvrige borgere, der måtte udrede dem, og kaldtes ufri. Adelens forret bestod, som bekendt, i fritagelse fra leding, stød og inne.

Adelen havde også visse forrettigheder, som ufri mand ikke kunde udøve: som rettighed til af kongen at erholde len, for deres person eller slægt, og på deres besiddelser at udøve rettigheder, der ellers vare forbeholdte kongen (birkeret, hals og hånd).

Spiren til en sådan stands udvikling lå vistnok allerede i statens ældste elementer, ligesom grene, blomst og frugt allerede ligge i og skyde ud fra spirebladene; men om udviklingsmåden og standens beskaffenhed i middelalderen have forestillingerne været hel forskellige. Adelen har udviklet sig af thinglith, sige nogle; herregårdene ere opståede af styreshavnene, sige andre. Men disse indretninger ere dog i höjeste kun et slags forbillede for den senere adel; denne, som en arvelig lensadel, der i

---

colonos et fenum ducunt ad curiam; — facit servitia, etiam in porcis deportandis; — molendinum laboret cum securi sua ad castrum quando necesse fuerit; — molendinum molit gratis ad curiam; — octo inquilini dicti gardsæter quotidie laborantes, qui non dant aliam pensionem interim quod laborant; — også i København omtales quædam tabernæ (boder), quæ spectant specialiter ad opus castri, og derfor ere fritagne for afgift; ja selv bundones propria bona habentes gjorde dagsverke.

middelalderens anden halvdel og i hele tiden til souverainiteten lige meget hemmede og trykkede konge og bonde, og udvidede sig på deres bekostning, er en på dansk grund omplantet fremmed væxt, der af de tidligere indretninger sugede al den næring til sig, den kunde overkomme.

Disse sætninger fortjene en nöjere betragtning.

Allerede Tyge Rothe antager, at lenene opstode i Knud den stores tid. „Såsom hans ny anlæg var grundet på at have stående og stolte krigere" (thinglith) „til sin tjeneste, måtte han udstykke meget land til besoldning eller krigslen (beneficia)", og „det gjaldt kun om, at det ene trin endnu gjordes, det nemlig at lenene bleve arvelige, og da flux var aristokratiet på fode". Som bestyrkelse derfor anfører Rothe Vederlagsrettens ord: operæ pretium duxit statuere, ut rex sive princeps stipendia militibus suis . . . . subministraret. Imidlertid kan man dog ikke, efter Rothes mening, antage, at „allerede i Knuds tid disse store jorder have været, hvilke siden fik navn af herregårde", men „lenene have egentlig været enkelte jordlodder, sådanne som böndergårde, og den herlighed have de nydt, at de vare skattefri, derhos at lenshaveren som hirdmand stod under huskarletinget og dèr dömtes af hans pares curiæ" [1]. Det er unægteligt, at heri ligger en tydelig spire til adel, når visse mænd bleve unddragne fra den almindelige jurisdiktion, når de fik frelse eller frihed for skatter, dersom det kun er afgjort, at dette skete ved overdragelse af jordejendom. Vedel-Simonsen fortsatte denne mening endnu videre, og antager, i det han anfører tvende steder af Saxe, hvori ordet stipendium forekommer, „at dette ord, som forhen betegnede sold, under Knud den stores regering får en ganske anden betydning, i det det nu synes at betegne len og ikke som

---

[1]) T. Rothe Nordens statsforf. 1ste d. s. 207-208.

forhen penge, så at der allerede i Knud den stores tid må være foregået en stor forandring i hans hærmænds besoldning, der, om den just endnu ikke fuldkommen var lensmæssig, dog meget må have nærmet sig til samme, hvorfor også Saxe efter denne konges tid stedse bruger ordet stipendium om forlening"[1].

Siden nu Vederlagsretten ikke med et ord omtaler denne overdragelse af jord til hærmændene, men kun taler om deres jord som selvejendom[2] (hvilket allerede i sig selv er besynderligt, når en så betydelig forandring i hærmændenes lönningsmåde fandt sted), men denne mening udgår fra betydningen af ordet stipendium, så er det nødvendigt, at oplyse denne. Men dette kan ikke falde vanskeligt, siden vi ikke blot have Saxe, men Vederlagsretten selv både i det gamle danske sprog og i en latinsk omskrivning. Det ovenfor anførte sted, hvorpå Rothe beråber sig, hedder i Vederlagsretten: at konung ok andre hithvorthe men, ther hirdh skulle hava, skulle vara sine men holla ok blithe, ok rettæ thöm rettelike mále therra[3]; hvilket Svend Ågesen omskriver således: operæ quoque pretium duxit statuere, ut rex sive princeps *stipendia* militibus suis . . . . subministraret, ut illi, *censu stipendiario* percepto, . . . omnimodis fideles existerent[4]; og dette stemmer igen overens med andre nordiske kilder, f. ex. Knytlinga, som kalde þingmannalið *málamenn*[5], og med de engelske historieskrivere[6], som kalde dem danici huscarli, danici stipendiarii, danici solidarii, så at stipendiarii og solidarii ere aldeles enstydige. Det er altså det

---

[1]) Vedel-Simonsens Adelshist. s. 125. — [2]) Den taler kun om jorthæ dele ok boran. Langeb. Script. 3die d. s. 162, jf. s. 150. — [3]) Langeb. Script. 3die d. s. 160. — [4]) sst. s. 148. — [5]) Knytl. kap. 7. — [6]) Exempler findes i Langeb. Script. 3die d. s. 151. anm. a.

nordiske ord máli eller måle, som Saxe og Svend Ågesen have oversat ved stipendium, og når man kender betydningen af det ene, så kender man tillige det andet. Da der nu ingen tvivl er om, at máli betyder sold, málamenn soldnere, så betyder ordene: at rettæ thöm rettelike måle therra ligefrem at udrede eller betale dem deres sold; og samme betydning har stipendium, hvilket ydermere bestyrkes derved, at Svend Ågesen ombytter det med *census* stipendiarius[1]; og hvad der i England udredtes til thinglith, kaldtes jo også dane*gæld*. Når der således ved Saxes og Vederlagsrettens stipendium ikke kan forstås overdragelse af jord, men lön i penge, så bortfalder alt hvad man deraf har villet uddrage om hirdmændenes forlening med jorder eller gårde[2].

---

[1]) Census betyder som bekendt pengeafgift: den mulkt, der blev pålagt hver gubernator og nauta efter oprøret mod Knud den hellige, og som angives i penge, kaldtes census (Sven. Agg. Hist. i Langeb. Script. 1ste d. s. 58); den kongen tilkommende midsommers*gæld* kaldes census, census æstivus (Saxo, s. 580); census kaldes den krigsskat, som Henrik Løve udpressede af Slesvig: censum a Slesvicensibus extudit (Saxo s. 713) o. s. v. — [2]) Den rigtige betydning af ordene: at rettæ thöm måle therra, som man hidtil forklarede ved: retfærdig at dömme i deres sager (mál, der i flert. ej hedder måle) er først oplyst af Larsen i hans afh. om de danske kongers deltagelse i retsplejen, s. 4, nemlig at måle her betyder sold. At rettæ er isl. rétta, t. ent-richten (sideord til greiða, vort rede, udrede); ordet forekommer også i lovene, f. ex. Jyske lov 2, 77, og ikke usædvanlig langt hen i tiden i gammel Dansk. Den rigtige betydning af máli har dog Ancher allerede kendt og fremsat i anm. til Jyske lov 3, 6, s. 332, men han har forladt det rette spor, og derved forfejlet meningen af lovstedet. (Ligeså Rosenvinge, Lovsaml. 3die d. s. 310–311. 512, der med Ancher forklarer ordene: ok takæ theræ malæ, i den gamle danske oversættelse: ok tage deres måle, ved: „og tage deres rejseproviant med sig". Men isl. malr, som man her tyer til, betyder, så vidt jeg véd, en sæk, en madpose; og det måtte allerede vække

Dette bekræftes også, når man betragter de betydninger, hvori ordet stipendium siden forekommer hos Saxe.

---

nogen mistvivl til denne forklaring, at man næppe behøvede at befale den danske mand, at han skulde tage sin madpose med sig. Lovstedets mening er: at kongens og biskoppens mænd skulde fare i leding på deres egen kost og tage deres måle, d. e. thi de fik jo, de havde jo deres sold, eller, som Ancher rigtig bemærker, de vare milites aulici eller hustropper). Ordet máli eller måle (afledt af mál, mål) betyder det som man er kommen overens (til måls) om; når talen er om krigere, altså deres sold, ligesom de selv derfor kaldtes málamenn. Således forekommer også ordet i Hkr. 2den d. s. 60 eller Ólafss. helga, kap. 55, hvor der tales om Olaf den helliges gårdsret, at han havde 60 hirdmænd og 30 gæster, ok setti hann þeim mála ok lög. Ligeså i Harald hårdrådes saga, kap. 43 (Fornmannas. 6te d. s. 243): „en er kom átti dagr jóla, þá var mönnum gefinn máli; þat silfr var kallat Haraldsslátta, þat var meiri hluti kopar", i hvilke ord da ingen kan tage fejl af, at der tales om slagne penge, sølv blandet med kobber. Fremdeles hedder det om Gudrød „hinn mildi ok hinn matarilli (Fornmannas. 1 d. s. 1): hann gaf i mála mönnum sínum jafnmikla gullpenninga, sem aðrir konungar silfrpenninga, en hann svelti menn at mat", o. s. v. Men især oplyses betydningen af málamenn i Kongespejlet (s. 249 fgg.), hvor der gives en nöjagtig forklaring af alle kongens hirdmænd og huskarle: de simpleste arbejdere eller værkmænd vare ikke málamenn; de såkaldte gæster vare endnu ikke egentlige hirdmænd, men þessir menn eru þó málamenn kóngs ok taka hálfan hirðmanna mála; det tredie slags var bönder, købmænd og andre, som vare kongens mænd, men opholdt sig ej ved hans hird, og nøde heller ikke andet godt af ham end hans beskyttelse; det fjerde var et slags embedsmænd (svá som stjórnarmenn); thi nogle vare lensmænds sönner eller mægtige bönder, og de havde fè af kóngi í veizlur (eller fèveizlur, pengeindkomster af visse besiddelser), somme tolv øre, somme to mark etc.; den sidste klasse var endelig de egentlige hirdmænd, kongens nærmeste livvagt og rådgivere, der med rette af alle dem, der havde ringere navnbod, kaldtes herrer (herrar), de fik mála, og det den höjeste portion deraf. Hermed kan endelig jævnføres betydningen af máli som tyenders lön, o. desl.

Foruden den måde, hvorpå det synonymt med pignus eller i lignende omskrivninger forekommer[1], betyder det, ligesom hos rommerske skribenter, krigstog, krigsmandskab[2]; gaver til gejstlige stiftelser, nemlig den indtægt, den lön, som henlagdes til gejstlige bestillinger[3], hvorimod det jordegods, som var henlagt til stiftelserne selv, kaldtes beneficia. Men på flere steder bruger Saxe også, mere eller mindre tydelig, ordet stipendium ligefrem om sold til krigere; f. ex. når det om Harald hårdråde og hans følge hedder, at de forlode Konstantinopel navigio stipen-

---

[1]) f. ex. fida concordiæ pignora ac sincera familiaritatis stipendia. Saxo s. 562, jf. 568. 623. 770. o. fl. — [2]) f. ex. peractis stipendiis. Saxo s. 511, jf. s. 544–545. 680. Hertil hører også stedet om Viborg, som Svend Grade befæstede: Vibergam terreis mœnibus clausit, quo tutiori sibi receptaculo foret, magnisque eam stipendiis instruxit. Saxo s. 683, hvor slutningsordene uden tvivl betyde: og lagde en stor besætning derind (jf. Roskildes befæstning. Saxo s. 677. Gheysmer i Langeb. Script. 1ste d. s. 372). Hvitfeld, 1ste d. s. 104, siger derimod: „befæster Viborg, giver den adskillige privilegier og friheder", hvilket hos Suhm, 6te d. s. 86, er blevet til: „og skænkede den store friheder og privilegier, venteligen gav den en slags stadsret". — [3]) Således om Knud den store: sacrorum venerationem . . . *stipendiis* multiplicavit. Saxo s. 538. *Annua cantorum stipendia* og de ex ante collata templo *beneficia* omtales s. 580, så at de årlige stipendia til quotidianos eorum sumptus her nævnes, ligesom de månedlige stipendia til thinglith; og at det var pengeindtægt, ses deraf, at kongens gave bestod i quarta regii numismatis, quarta suæ in cives exactionis, quarta æstivi census portio etc., fjerdedelen af myntindtægterne, fjerdedelen af kongens sagefald, fjerdedelen af midsommersgæld etc., lutter gaver i penge. På samme måde bruges også ordet stipendium af andre: efter Hamsfort (Chronol. secunda. Langeb. Script. 1ste d. s. 307) henlagde biskoppen af Odense indkomsterne af Marslev til lönning for skolelærerne: parochiæ Marsloviensis reditus ludo literario et scholasticis Ottoniensibus loco stipendii tribuit.

dioque donati[1], når der tales om Væringerne tunc temporis in ea urbe stipendia merentibus[2], når Sorteplog, der var kongens miles, militiæ titulo stipendium postulabat[3]; når det hedder om Erik Lam, at han ødslede regiis opibus, totasque stipendii loco militibus erogaret[4]; om Svend Grade: prædatu stipendia contrahit[5], og direptas Rutenorum merces stipendii loco militibus erogavit[6]; om Vedemands selskab: stipendiis defecti, impensas a civibus contrahebant[7]; om Knud Magnussen hos Friserne: tantulo stipendio ingens militia stetit[8]; om Saxernes stipendiorum cupiditas[9], o. s. v. Og således er også ordet at forstå, når der siges om Knud den store: splendidis militiam tirociniis auxit, amplissima fortibus stipendia proponendo[10], han forøgede sin hird med ungt og rask mandskab ved at give de tapre rigelig sold; samt om Knud den helliges brødre, at deres turba faldt landet til byrde, largis uberibusque stipendiis alita[11], thi at der her menes sold og ikke jord, der uddeltes til dem, er tydeligt deraf, at kun én af dem, Oluf, havde land, de andre derimod intet, så at de heller ikke kunde uddele noget til deres krigere. Ydermere er det et bevis på, at det var noget usædvanligt, at jorder af kongen bleve givne til hærmændene, når der om Erik Lam berettes, som noget daddelværdigt, hvorledes han forærede domæner bort til dem, der havde hjulpet ham i krigen mod Oluf: vetera regum latifundia in eos maxime, quorum forti opera adversus Olavum usus fuerat, dono contulit[12], et sted, hvor der desuden er tale om gave, ikke om len, så at man urigtig deraf har udledt ikke blot herregårdenes

[1]) Saxo s. 551. — [2]) sst. s. 978. — [3]) sst. s. 665. — [4]) sst. s. 671. — [5]) sst. s. 685. — [6]) sst. s. 713. — [7]) sst. s. 688. — [8]) sst. s. 689. — [9]) sst. s. 805. — [10]) sst. s. 512. — [11]) sst. s. 582. — [12]) sst. s. 671.

opkomst, men endog de arvelige lens[1]. Om virkelige forleninger (beneficia) tales der overhovedet ikke hos Saxe, uden om sådanne, som de kongelige prinser erholdt, eller om dele af riget, der toges til len af kejseren, eller om andre lande, der bleve len af det danske rige[2]. Lensforholdet var ham da ingenlunde ubekendt, men han kender ikke til noget sådant forhold imellem konge og hærmand. Derimod finder man to mærkelige steder, det ene hvor der til en kongelig prins overdrages indkomster af flere strækninger i landet, det andet, hvor en prins attrår at erholde sådanne len som arvelige. Det første sted er det, hvor der tales om forliget imellem kronprætendenterne Svend og Knud, om Knuds misfornöjelse dermed og Valdemars mægling: ut quum rex (Svend) Sjalandiam commeatui suo necessariam duceret, aliud pro ea Canuto stipendium assignaret, nec fructu parcius, nec spatio contractius, nec honore defectius; hvorpå assensus conditioni rex tripartitam Canuto præfecturam constituit, eique in Jutia, Sjalandia et Scania peculiare beneficium tradit[3]; nemlig et helt syssel i Jylland, sex

---

[1]) Suhm, 5te d. s. 604. — [2]) Nemlig første gang under kong Niels, da Eliv besad Slesvig præfecturæ beneficio, hvilket adskilles fra hans patrimonium, Saxo s. 618; dernæst om Knud Lavard, der købte det, s. 623, og lentagelsen af de vendiske lande, hvorved også lensgaven omtales, s. 626; om Valdemar s. 679, jf. Svend Ågesens udtryk: patris potitus feodo (Langeb. Script. 1ste d. s. 62); om Svend Grade i Merseburg: beneficii jure Sjalandiam recepturus, s. 693; om kong Valdemar i Metz, s. 779; om Bugislav s. 987. 988 o. s. v. Også omtales provinciale beneficium eller forlening med et landskab, indtil hvis overdragelse kongen lovede at betale stipendia ex fisco suo, s. 899, hvorved ordenes betydning tydelig nok modsættes hinanden; såvel som stipendium, der som sold blev tillagt militibus, medens en kongelig prins til lön for sin hylding fordrede beneficia, s. 805-806. — [3]) Saxo s. 691.

herreder i Sjælland og sex i Skåne [1]. Her forekommer ordet stipendium som synonym til commeatus, altså i betydning af indtægt, indtægtskilde, middel til at have sit udkomme, efter den i middelalderen sædvanlige brug af ordet [2]; og da udtrykket peculiare beneficium i betydning af et særegent len, efterdi et len jo altid var noget særegent, ikke giver nogen fyldestgörende mening, så har jeg troet, at Saxe derved ligefrem har ment det nordiske ord fèveitsla, der her vilde aldeles stemme overens med hele stedets sammenhæng. Det andet sted er det om Buris, der nægtede at hylde kong Valdemars sön Knud, men endelig lovede at föje sig efter kongens villie, si potentiam ejus rex beneficiorum incrementis extendere voluisset, et sicut ipse regnum, quod eatenus electio variabat, hæreditarium efficere gestiret, ita quoque necessariorum suorum liberis suppares dignitates et minores potentias perpetua hæreditatis lege fruendas tribueret [3]. Her göres altså et forsøg på, at erholde lenene arvelige, hvilket imidlertid ikke lykkedes.

Når det således må anses for afgjort, at der endnu på Saxes tid ved stipendium eller måle ikke forstås len, men sold, der gaves hærmændene, eller som Kongespejlet kalder dem, herrerne; og når der ikke omtales andre len eller beneficia, end dem, der tildeltes de kongelige prinser [4], og selv disse ikke vare arvelige, så synes det

---

[1]) Knytl. kap. 109. — [2]) Stipendium, quicquid vitæ sustentandæ est necessarium. Ducange Glossar. — [3]) Saxo s. 805. — [4]) Et sted, s. 710, der muligen kunde anføres for at vise, at len også gaves til andre, må vi her endnu berøre: Peder Thorstensen gav Svend Grade blandt andre gode råd også det, ut equestrem plebejumque ordinem, quo se tutius adversus æmulos gereret, beneficiis impensioribus coleret; og når Svends påfølgende spörgsmål: om han endnu ikke havde fået nok, antages at være sigtet til dette forslag, så kunde det synes, at Peder Thorstensen som miles havde

at være klart, at indretningen af thinglith heller ikke ligefrem kan anses for oprindelsen til lensvæsenet og herregårdenes opkomst. Spirerne dertil kunde vel meget tidlig have været lagte, ja have begyndt at udvikle sig, men den senere særegne form var ingenlunde til. Endnu da Jyske lov blev given lönnedes i følge det forhen anførte lovsted [1] såvel kongens som biskoppens hærmænd med måle eller sold, ikke med jordegods. Hærmændene vare selv jordejere, og de kunde vistnok ved mange lejligheder forøge deres besiddelser, når f. ex. kongerne i deres forlegenhed solgte kronens ejendomme eller, for at vinde tilhængere, skænkede dem bort[2]. Det var bönder, som foretrak at blive kongens mænd, imod for deres person at erholde den beskyttelse og de rettigheder, som dermed vare forbundne; men deres tjeneste var personlig, ikke bunden til jorden. De vare den tids adel, men hverken lensadel eller arveadel. Bonde kunde blive hærmand, men hærmand atter bonde, når han ikke kunde eller ikke vilde yde den kostbare hærtjeneste, som hans stand krævede. De havde vistnok betydelige forrettigheder, og erhværvede sig stedse flere, som vise overgangen til den senere arvelige adel, men også disse rettigheder vare kun personlige: gejstlighedens forret til at hæve

---

len af kongen, og attråede endnu mere; men stedet beviser da mere, end det skulde, thi der tales ikke blot om beneficia til ordo equestris (adelen), men også for ordo plebejus (bondehæren); ordet må altså her have en betydning, der kan passe på begge.

[1]) Hvar thær kunungs mæn æræ æthæ biskups, hvat hældær the have et bo ethæ flcræ, tha æræ the skylldughæ at havæ fullæ vapn, ok faræ i lething å theræ eghen kost, ok takæ theræ måle. Jyske lov 3, 6. — [2]) Om Svend Grade hedder det: regios vicos complures comparandi sumptus gratia venditabat. Saxo s. 711. At Erik Lam bortskænkede domæner, latifundia dono contulit, Saxo s. 671, er allerede forhen anført.

bøder tillagdes også dem, hærmændene måtte hæve tre marks bøder af deres undergivne [1]. Gejstligheden kunde forøge sit gods så meget den vilde; ligeså hærmanden. En havnebonde, der havde mindre end fuld plovserje, måtte købe, indtil han havde den, men havde han fuld plovserje, og købte mere, da måtte han udrede leding af det, han købte mere; det var altså grændsen for bonden; men hærmand, der havde mindre, end fuld plovserje, måtte fæste til sig, indtil han havde fuld plovserje, uden at göre leding af den jord, han således fæstede; og vilde han købe, så måtte han købe så meget han orkede; thi hvad enten han havde meget eller lidet, så gjorde han just som hærmand altid fuld leding deraf, han mødte altid selv med fulde mands våben; og ofte hændes det, tilföjer loven, at den jord, som hærmænd købe, og den, de havde för, vender tilbage til skiben (skibsreden) efter deres død [2]; når nemlig arvingen ikke vilde være hærmand, men atter blev bonde, hvorved naturligvis al den forrige lensfrihed for den overflødige jord faldt bort, så at denne igen blev optaget i skibsreden, og udredte leding med denne i følge sit forhold til den øvrige, eller faldt tilbage til skibsreden, hvorfra den var tagen. Således var altså tilstanden endnu, da Jyske lov blev given, og vistnok en rum tid efter: en mængde anseelige bönder med store besiddelser, og hærmænd, der bestandig forøgede deres, men ingen overdragelse fra kongen af jord mod forpligtelse af en viss krigstjeneste, altså heller ingen tilbagevenden af disse len til kongen efter lensmandens død; altså intet egentligt lensforhold,

---

[1]) Jyske lov, 2, 77. — [2]) Jyske lov 3, 11 (15). 13 (18). Gram (om ordet herremand, s. 277) har forstået de sidstanførte ord: at jorden ganger til skiben, anderledes: „til skibene eller styreshavnen", siger han, „ɔ: til kronen". Men skipæn var jo ikke kronens.

i følge hvilket det overdragne udgår fra kongen, og atter vender tilbage til ham [1].

I styreshavnene, ved hvis tilvæxt store len kunde opstå, har man endelig villet finde en rimelig oprindelse til herregårdene; thi den almindelige mening om dem er, at det var gårde, der gik i arv på mandssiden, og i mangel af ret arving vendte tilbage til kongen. Denne mening er temmelig gammel. Den forekommer allerede i et tillæg, en randglosse, i to håndskrifter (F og G) af Thord Degns Artikler fra år 1576 eller så omtrent, hvor det hedder: „oc siunis styrishafne at være den gård oc forlening, som styrismand haffde, huat heller det er kronens eller stictens" [2]. Derefter finder man den hos Hvitfeld, hos Gram [3], hos Kofod Ancher, ja næsten hos alle. Kun Olufsen har tvivlet. Han siger: „Overalt, hvorledes skulde styreshavne kunne blive oprindelse til herregårde? Styreshavnen var jo enten en officialgård, eller det hele sølægd, med en bestemt kornindtægt for forstanderen, og egentlig var den næppe videre, end det sidste; thi at der har været nogen officialgård, som kaldtes en styreshavn, er en mening, som uden tvivl er urigtig. For det forste nævnes sådan gård ikke enten i Jyske lov eller biskop Knuds Glosser eller Thord Degns Artikler. Hvitfeld er den første, som nævner

---

[1]) Når derfor Jyske lov taler om len, så forstår den derved embede; thi embedsmandens bestilling var et len, var ham overdragen af kongen. — [2]) Rosenvinges Lovsaml. 3die d. s. 446. var. 17. — [3]) Gram (om ordet herremand s. 277) viser tillige hen til Codex Theodosianus og dens tituli de naviculariis, de prædiis naviculariorum seu navarchiæ functioni adscriptis, item de fundis ad naviculariorum dominium pertinentibus. Man ser deraf, hvorledes ovenstående mening kunde blive så almindelig. Men at sligt findes i fremmede love, viser kun at indretningen dèr fandtes; at vore love aldeles tie derom, gör det rimeligt, at den ikke fandtes hos os.

den"[1] o. s. v. Og Schlegel[2] anfører ligeledes fire betydelige tvivlsgrunde: fordi der i Jyske lov skelnes imellem om en styresmand tillige er embedsmand eller ikke; fordi styresmanden havde en betydelig indtægt i korn, så det er lidet rimeligt, at han derhos skulde have haft en betydelig gård i len; fordi de norske styresmænd fik kun naturalindtægt eller penge, og det kun de, som ej tilforn havde forlening eller lön af kongen; fordi der intet gammelt vidnesbyrd gives for at styresmanden *altid* havde en sådan gård i forlening, og de nyere have fulgt Hvitfeld uden videre undersøgelse (en ringe ros for de nyere; og kunde man vel spörge: gives der noget gammelt vidnesbyrd for, at styresmanden *undertiden* havde en gård som forlening). Men besynderligt nok ender Schlegel dog med, at Jyske lovs 3, 20 (der taler om styreshavnes arvelighed, men aldeles ikke om styreshavne som en gård) dog taler for Hvitfelds påstand. Og så er man netop ligeså nær som för. Hvad det her fornemmelig kommer an på, er en sprogundersøgelse, thi man er åbenbar kommen til den mening, at styrishafnæ betyder styresmandens gård ved en misforståelse af ordet. Første del deraf har man antaget skulde betyde en mand[3], men det betyder skibet; anden del (höfn) har man troet skulde oprindelig betyde en gård, men det har ikke denne betydning i noget mig bekendt sprog; skibsstyrerens havn fik man således til at betyde styresmandens gård; og støttende sig på denne ordforklaring har man endog, hvis jeg ikke fejler, deraf villet slutte, at oprindelig var en havn (höfn) en gård

[1]) Vidensk. selsk. hist. og philos. skr. 1ste d. s. 365. — [2]) Anm. til Anchers saml. skr. 3 d. s. 310–311. — [3]) Man har nemlig antaget stýris for ejeform af stýrir, styreren; men befalingsmanden på skibet hedder aldrig stýrir, men stýrismaðr, styræsman, af stýri, et ror, og dette ord betegner således den, der stod til rors, føreren, skibshøvedsmanden.

(et bol), hvoraf der stilledes en mand i leding, og at først senere ved bolenes deling kom tre gårde, der da tilsammen kaldtes en havn, til at stille én mand til skibet; men alt dette er en fiktion, der ingen hjemmel har hverken i sproget eller i de historiske kilder. Da således den ene vildfarelse dynger sig på den anden, og, som det gerne går, alle tilhobe i den halvkyndige historieskrivers fremstilling som afgjorte kendsgerninger vandre ud blandt folket, så er det nødvendigt, at betragte undersøgelsen som aldeles udyrket land, der må brydes op fra ny af. For det første må da bemærkes, at hafn (isl. höfn) og hafnæ ere to forskellige ord. Det siger her aldeles intet, at selv mænd som Gram (om ordet herremand) og Kofod Ancher (i lensretten) have anset dem for ett, og bestandig tale om styreshavn som den havn, hvorfra skibet løb ud; at de ere forskellige, ses allerede tydelig af deres form. Vort hafn, sv. hamn, isl. höfn, er ikke det samme som Jyske lovs hafnæ, men dette er en afledning af hint[1], dog ikke i dets betydning af portus, hvorved man bestandig måtte komme til at tænke på den havn, hvori skibet lå. Ordet hafn, höfn betyder ikke blot en havn, men også mandskabet på et skib (skipshöfn)[2]; at hafn skulde være det samme som

[1]) På samme måde som hella kommer af hallr, virki af verk, máli af mál, o. desl. Mál og máli, mål og måle, er heller ikke, som ovenfor er vist, det samme, hvor ofte de end ere blevne blandede med hinanden. Det er overhovedet en følge af den ringe opmærksomhed, der hos os henvendes på sprogformerne, selv hos de mænd, der give sig af med forklaringer over vore gamle indretninger, at sådanne ord, når de så omtrent se ens ud, forblandes. Selv ved det nyere sprog er det samme tilfældet; man finder f. ex. hverken i Videnskabernes selskabs eller i Molbechs ordbog ordet mælke, hvoraf sammensætningen mælkefisk, men i dets sted blot ordet mælk, o. s. v. — [2]) Höfn kommer af at hafa, ikke, som Ihre vil, af at hamna, der snarere er afledt af höfn, hamn; og det be-

det svenske hemman eller t. hufe er ugrundet, disse ord kunne ikke have samme rod[1]. I betydning af skibsmandskab forekommer uden tvivl også ordet hamn i de svenske love. Det hedder f. ex. i Vestmannalag[2]: Nú bjúðer konunger lið ok leðung út, þá skal næmna hamn ok styriman, d. e. da skal man udnævne skibsmandskab og styremand[3]. Afledt af hafn, hamn eller hele besæt-

---

tyder dels det man har, dels det indsluttede rum, hvori man har noget: „höfn, id est quod habetur et ubi quid habetur" (J. Olavii Synt. hist.-eccl. Gloss. under skipshöfn). Til første slags hører: höfn, de klæder man har på (yfirhöfn); jarðar höfn, al den jord man har, den mængde jord, der er i ens besiddelse (Magn. Lagab. Gulaþ. l. s. 93); áhöfn, den mængde varer, hver mand måtte have med på skibet (ifølge Vidalin i Félagsrit, 2den d. s. 109); skibshöfn, skibets besætning; höfn, et foster (sv. havande með barne, frugtsommelig). Til andet slags hører gl. t. hafen, et kar; höfn, vort havn, hvor man har skibe; höfn, fjárhöfn, hvor man har får, i Norge en fjældhavn, græsgang imellem fjældene, o. desl. Den betydning, der her nærmest vedkommer os, er noksom bekendt af islandske skrifter; f. ex. Var þá Kjartan skírðr ok Bolli frændi hans ok öll þeirra skipshöfn, og hele deres skibsmandskab (Fornmannas. 2den d. s. 39).]

[1]) Botin om svenska hemman, 1ste d. s. 18, henfører hemman til hém. — [2]) Schlyters udg. s. 116. — [3]) Anderledes kan ordet ikke her forstås, da det stilles ved siden af styriman, og det er en besynderlig talemåde, at man skulde udnævne havnen, hvor skibet lå. Hertil hører vel også stedet i Uplandslag (Schlyters udg. s. 91): Nú bjúðer konungær lið ok leðung út, bjúðer út roð ok reð, þá skal næmpnæ hampn ok stampn, styriman ok håsetæ allæ; hvortil Schlyter bemærker: „næmpna hamn, designare portum, ex quo exibit classis, nisi, ut potius crediderim, hampn pro hampnu sit scriptum". Her vilde det være ligeså besynderligt, at man skulde udnævne både havnen og stavnen, der, når havnen er portus og stavnen skibet, jo falde sammen; og der kan ikke læses hamnu, hvorved man kun fik én mand. Men uden tvivl er meningen den, at man skulde udnævne hamn, mandskabet, og stamn,

ningen på skibet, alle bådsmændene modsat styrismanden, kommer gl. d. hafnæ, i ejef. hafnæ, sv. hamna, i ejef. hamnu (hvoraf i sammensætning: hamnumæn, de mænd, som besatte en hamna; hampnuvapn, de våben, som skulde haves til hver hamna[1]) hvilket da nærmest betyder det sæde, den plads, som bådsmanden (håseti) indtog ved åren. I denne betydning forekommer det tydelig i Eriks sjællandske lov 3, 18, samt i Jyske lov 3, 1 fgg.[2], hvilket

---

skibsbefalingsmanden, så at de sidste ord: styriman ok håsetæ allæ ere en senere forklaring over de første ord: hamn ok stamn, i det hamn er lig håsetæ allæ, og stamn er lig styriman.

[1]) f. ex. Sødermannal. Schlyters udg. s. 190. — [2]) Eriks lov 3, 18: „a laugh- (laghæ-) skip, thær sum fyrtjugæ hafnæ æræ" (hvormed kan sammenlignes: þat er löglángt skip, er sessum má telja eða áhöfnum skipa", hvilket anføres således af Jónsbók i Vidalins ordforklaring i Fèlagsrit, 6te d. s. 119). Det er da klart nok, at der ikke var fyrretyve havne (portus) på et skib. „Hva sum ællæs" (ellers) „sændær sin thræl *ut å hafnæ*, tha havær han forgört thrællæn" — „Takær nokær man sin thræl sik til thjænistæ ok *sætter æi å hafnæ*, tha ær han æy thærmæth forgört". Jyske lov 3, 1: „Thær lething bjuthes ut, e svå mangæ sum i én hafnæ æræ, tha faræ hvar theræ ait år utæn næfnd". — „Kummær leghædræng i lething *å hafnæ for bonden* — Kummær thræl i lething *å hans bondæ hafnæ*" — „Styresman skal sjælf fangæ hæstæ ok brynjæ, ok takæ af hvar hafnæ thre (ell. ni) skippæ rugh for". Det vil heraf ses, at Rosenvinges oplysning i ordforklaringen til Jyske lov 3, 2 er vildfarende; det hedder her, at ordet hafnæ „på det første sted hvor det forekommer har den nu brugelige bemærkelse af søhavn, men på det andet uden tvivl er en urigtig læsemåde for haluæ". På det første sted tales om lejedreng, på det andet om træl; på det ene står: å hafnæ for bonden, på det andet: å hans bondæ hafnæ; begge dele betyder ett og det samme. — Jyske lov 3, 4: „hvar hafnæ (ell. hvar hafnæbondæ), thær å skipæn ær, skal skjold havæ ok thri folkvapn: swærth, kætælhod ok spjut". jf. „Thætta skulu hamnuvapn væræ: skjoldær ok sværð, spjut ok jarnhattær" (Sødermannal. s. 190);

Velschow (de instit. milit. s. 104) allerede har bemærket, og derved givet tilstrækkelig anledning til disse lovsteders

---

„drengmaðr hverr skal eiga skjöld ok spjót ok sverð eða öxi" (Norges gamle love, 1ste d. s. 202). — Udtrykket i Eriks lov 3, 18: at hanum (bonden) fjal hafnæn (ikke hafuæn), hører også hertil; havnen faldt ham, thi han gjorde sig skyldig i lovfald (laghæfall), i det han ikke, som loven krævede, rettelig besatte havnen eller pladsen. I det mindste kan jeg ikke forstå andet, end at fall her betyder forsömmelse, ligesom i mæssufall, þingfall, o. desl.; dog henstiller jeg gerne til kyndigeres overvejelse, om ikke det samme fremgår af Eriks lov 3, 65, hvor nogle codices bestandig forvexle laghæfall (lovfald, d. e. lovovertrædelse) med laghæ forfall (lovligt forfald). Det hedder: „rether han ut thre mark for hovætsaken, og thre mark for laghæfall (forfald)"; men hvorledes kunde nogen komme til at betale bøder, når han havde lovligt forfald? da var han jo lovlig undskyldt. Derimod kunde han vel idömmes större bøder, når han ej vilde opfylde loven. Således forekommer også i Østgøthalagen: „firi fallit", når nogen ej godvillig vilde betale det hvortil han blev dömt, altså når han sad loven overhørig. Ved denne lejlighed tror jeg at burde bemærke, at der i Jyske lovs afsnit om leding findes flere, ej tilstrækkelig oplyste steder; i det meget forvanskede sted, slutningen af 3, 5, hvor det håndskrift, udgiverne have lagt til grund, læser styresman, er dette en falsk læsemåde for skyrthærmæn, skorsmæn, og ordet skursmænd har sin oprindelse af at skera, skora (Frostathingsl. i Norges gamle love, 1 d. s. 200-202), skurðr (orskurðr), så at disse skursmænds navn har oprindelse tilfælles med skursøll, skönt ordet er skudt ud i to forskellige bemærkelser; farvitæ i farvitænæfningæ har intet at göre med farviðr, men er sammensat af far og víti, altså skibsbøder, o. s. v. Overhovedet står studiet af vore gamle love, der visselig dog må være os ligeså vigtige som de rommerske, endnu så langt tilbage, at det vel kan behøve alle de videnskabelige kræfter, som dertil kunne erholdes; men dette, for at jeg skal gentage hvad jeg titnok har sagt, *vil først ske, når undervisningen i det oldnordiske sprog optages i skolen,* thi fra skolen går dannelsen ud; i den skulle elementerne meddeles til det, som på åndig vis

rigtige fortolkning. Dette bestyrkes også ved de svenske love, hvor år, åre, eller hår, åretold (scalmus) sættes isteden for hamna, som en del af skibsreden eller skibslaget[1], så at man har betegnet en bådsmands udredning dels ved åren, dels ved åretolden, dels ved hafna eller det sæde, han indtog ved åren. Dernæst betyder hafnæ udredningen af en bådsmand (háseti, nauta), der nemlig skulde indtage ett sæde eller én hafnæ. Således forekommer det almindelig i de gamle love; og foreningen eller et sammenlæg af de bönder, der tilsammen skulde udrede en havne, kaldtes

skal göre sig gældende hos folket. Havde det fundet sted hos os, så vilde vore sprogundersøgelser, vore historiske afhandlinger, vore lovforklaringer ikke have været så mangelfulde, ja urimelige, som de ofte ere. Når herimod indvendes, at der i skolen ikke er plads for vort eget, fordi tiden er optagen af latinen som grundlaget for den almindelige kultur, så er dette kun en tom udflugt. Denne almindelige kultur er jo dog kun en særegen, en latinsk, som ej bör fortrænge alt andet; den græske kultur er bedre, og bör altså fremhæves tilligemed den nordiske. Det er vigtigere, at forstå noget af sine fædres mål, end at kunne holde en latinsk tale, som ingen hører, eller skrive en latinsk afhandling, som ingen læser. Det er aldrig faldet mig ind at nægte, at jo enhver dannet mand i landet skal forstå latin, han skal kunne tilegne sig den rommerske literatur (om muligt endog bedre end nu); men der ligger noget höjst enfoldigt i den tro, at alle, at nogen skulde få del i den almindelige kultur ved efter nogle forskruede regler at skrive latinsk stil, som ingen dog lærer at skrive som modersmål. Ved at opgive denne åndsfortærende øvelse vil der vindes tid for noget bedre; og den udvikling af sjælekræfterne, som derved skulde erholdes, vil i höjere grad opnås ved en åndfuldere behandling af et ædlere stof.

[1]) Þættæ ær roðsins utskyldir — Sæx lifspund humblæ af hvarju skiplaghi ok mark af hvari år. Upl. l. Schlyters udg. s. 98. Af by ligger til hå ok hamnu, vet sina råmarka. Østgøthal. Schlyters udg. s. 217. Af hvarre hamnu skal utgöra fjughur pund ok tjughu. Sødermannal. s. 190.

hafnælag, havnelag; mændene hafnæbrøthræ. Men også heraf er det klart, at heller ikke hafnæ, ligeså lidet som hafn, betyder en gård. Tværtimod, flere bönder udredte, i forhold til deres gårdes störrelse, tilsammen en havne: når en bonde ejede en mark gulds jord eller mere, udredte han en threthingshavne eller trediedelen af en havne; ejede han kun halvt så meget, udredte han en sexthingshavne eller sjettedelen af en havne; og ejede nogen atter kun halv så meget, så udredte han en tolvthingshavne eller tolvtedelen af en havne [1]. Enheden var altså en havne, det er udredningen af en med behørige våben forsynet mand og den øvrige dertil hørende ledingsudgift [2]. Men når således det, som flere, ved hver at give sin redsel (redslæ) [3] udredte tilsammen, kaldtes en havne, hvorledes skulde dette ord da kunne betyde en gård? De havde jo hver sin gård, og det, de udredte, var ingen gård, men en mand. Anvender man nu det her vundne udbytte på ordet styreshafnæ, så betyder det vistnok først og nærmest pladsen ved roret eller styresmandens, skibsførerens, ligesom hafnæ betyder bådsmandens, dernæst styresmandens bestilling, og endelig det hele sølægd, som udredte et styre eller skib. Dette bestyrkes også ved den forklaring af dette ord, der findes i Thord Degns artikler på latin,

---

[1]) Jyske lov 3, 11 (12). — [2]) Havnelaget måtte vistnok ikke blot stille manden og forsyne ham med våben, men også sørge for hans underholdning, hvad enten det nu gav ham proviant med eller penge dertil (måle, eller som det senere hed: daglön, lening). Dette fandt også senere sted. (Lensmændene i Skåne fik 1624 brev om soldaternes daglön: de, som skulde underholde en soldat på fæstningerne, skulde nemlig give deres soldat ni skilling danske om dagen, som kommer enhver én skilling eller og efter deres quota. Der findes adskillige breve af lignende indhold). — [3]) Jyske lov 3, 12 (16).

i ikke færre end otte håndskrifter, der alle ere gamle[1]. Stedet indeholder en glosse til det kapittel i Jyske lov, der handler om styreshavne, og styres haffne gives her ved navigii officium, hvilket åbenbar viser, at man den gang dette blev skrevet ansâ det for et embede, en bestilling, ikke for en gård[2]. Hvo der skulde overtage dette embede, beroede på kongen; han udnævnede en mand dertil, ligesom i Norge, men hos os gik dette embede i arv fra fader til sön, eller, når sön ikke var eller ikke var dulig, fra broder til broder; kunde derimod sön eller broder ikke opfylde de forpligtelser, der hvilede på embedet, ikke anskaffe de fornødne våben, o. desl. så vendte embedet tilbage til kongen. Lönnen derfor var en viss indtægt i korn[3]. Her er altså vel tale om et len, om en overdragen forretning med visse indkomster, men hverken om en gård eller om noget styresmanden tillagt jordegods. Heller ikke nævner eller antyder loven noget sådant. Vistnok var styresmanden en adelsmand (han skulde have hest og fulde mands våben), uden tvivl ejede han sædvanlig ikke blot én, men flere gårde, men det var hans egne, ikke kongens. Med dem kunde han göre hvad han vilde, såvidt loven tillod; men over sit embede med dets forpligtelser og indtægter havde han ingen rådighed, uden af kongen. Embedet kunde arves, men ikke af nogen slegfredsön; så

---

[1]) Ett af dem anses for ældre end biskop Knuds († 1477) glosser. — [2]) Item frater post fratrem navigii officium hereditare debet, eller: hereditabit navigii officium. Rosenvinges lovsaml. 3die d. s. 464. Thord Degns artikler anses for at være fra omtr. 1350 (Rosenv., fortalen s. VII). De ældste redaktioner synes de at være, som have navigii officium eller styreshaffne, medens de, der have neffningorum eth eller næffningtow, ved eth og tow have villet udtrykke officium. Rosenv. s. 438. 446. — [3]) I Sverrige også penge: styremans pænningæ. Sødermannalag, Schlyters udg. s. 193.

anset var det, at kun den, der var avlet i lovligt ægteskab, kunde beklæde det. Det var ikke noget usædvanligt i middelalderen, at offentlige bestillinger, der krævede en særegen dygtighed og tillid, arvedes på mandsiden[1]; noget lignende er selv i vore dage ikke ganske uhørt[2]. Det kan derfor heller ikke undre os, at man ved styreshavnes arvelighed har villet sørge for, at dette vigtige embede kunde blive i én famlie, for at det stedse på behørig måde kunde besørges, og denne familie selv måtte det være om at göre, at opfylde de forpligtelser, der medførte så megen ære og anseelse, som nødvendig måtte være forbunden med overanførselen på et krigsskib og den militære overbefaling over hele det distrikt, den skiben, der skulde udrede skibet[3].

---

¹) I Sverrige gik lagmandens embede ofte over fra fader til sön (Thorgnyerne), også hos os (Oppæ Snjalle og hans sön). — ²) f. ex. Zahlkassererembedet, også postmesterembedet i Odense. — ³) Det fortjener måske at bemærkes, at skiben eller skibsrede står som synonym med styreshavne, eller rettere dette med hint. Ved skipæn (skipan, skipun) forstås også oprindelig hele skibets besætning, anføreren eller styresmanden undtagen (f. ex. Þá mælti Þórir: svá lètu þèr sem várt skip myndi eigi verr skipat, enn Ormrinn lángi var, en svá sýnist mèr sem skipti muni á vera um skipanina; get ek þar felli fleiri, en her renni fleiri. Fornmannas. 7de d. s. 11). Ved det ene, skiben, har man da taget hensyn til den hele besætning; ved det andet, styreshavne, til styresmanden som det heles repræsentant. Hermed kan man nu også sammenligne hvad Arent Berntsen (2den bog, s. 25. 28) siger om styreshavne: „et styreshafne eller et skibne (i Norge skibsrede) er et stykke jordegods, hvoraf der, når ledingsfærd påkommer, udredes et skib med 12 årer og 12 mænd". „Skibne er det samme som styreshavne, kun at der ved skibne forstås de gårde, det sammenlæg, hvoraf udgjordes et skib med besætningen, men ved styreshafn tillige det len, hvormed styresmanden som anfører var forlenet". Dette er ganske rigtigt: det var et len, et embede, der med tilhørende indtægt var ham overdraget af kongen, men han

Vi have således set, at hærmændene ikke fik jorder eller gårde til len, men sold; heller ikke styresmændene. Der er da kun et tredie forhold tilbage: bestyrelsen af kongsgårdene med deres underliggende gods. De bestyredes af bryder, og af brydeforholdet udviklede sig lensforholdet. Men disse lensmænd vare kun embedsmænd eller befalingsmænd på kongens vegne. De udøvede de kongelige rettigheder, men besade dem ikke; de overholdt rettergangen på kongens vegne, men havde ikke selv nogen jurisdiktion; de havde på kongens vegne indseende med kirkevæsenet, men ingen kaldsret; de besørgede indkrævningen af kongens indkomster, men de oppebare dem ikke for sig selv. Selv om der til kongens fogeder, til dommere og andre embedsmænd vare henlagte officialgårde, ligesom præstegårde til præsterne, så vare dog disse len for ubetydelige, til at de her kunne komme i nogen betragtning. Når kan man da antage, at den forandring foregik, ved hvilken de kongelige rettigheder, ligesom de allerede forhen ved visse enkelte landskaber for en tid vare gåede over på kongens sönner og hertuger, nu også med hensyn til mindre strækninger af landet gik over på den mægtige adel? Denne tid må antages for den rette lensadels begyndelse. Olufsen har allerede angivet den med de ord: „den tid, da indretningen med styreshavne forsvandt, fordi søudrustningerne gik ind, hvilket var især i Kristoffer den andens tid"[1]. Man kan nogenlunde forfølge udviklingen ved denne tid, og endnu tydeligere derefter. Adelen efterlignede troligen gejstligheden, men at drage store besiddelser fra kronen, og under det skuffende navn

havde intet videre derover at sige, end som høvedsmand over skibet. Videre udførelse af denne i øvrigt både vigtige og interessante materie vedkommer ej nærværende æmne.

[1]) Vid. selsk. hist. og philos. skr. 1ste d. s. 367. jf. Gram om ordet herremand, s. 280.

af vasal at göre sig selv til herre derover, lærte den først fra Tyskland. Den begyndte med at erhværve sig friheder for sig selv, samt hals og hånd over bönderne i de tyske lande, som stode under dansk overherredömme, og den fik disse rettigheder arvelig. I Danmark selv gjorde den det samme, såsnart lejlighed gaves. Under Kristoffer den anden, under den slesvigske Valdemar og grev Gerts herredömme var tiden gunstig. Da kunde alt tages fra kronen som gave, som pant, som len, og ingen skammede sig ved at tage det. Valdemar Atterdag og dronning Margrete søgte bestandig at få det tilbage, og at standse den indbrydende ström; men den var for mægtig. Efter deres tid blev den ny forfatning til lov. Den tidspunkt i vor historie, da dette begyndte, og den måde, hvorpå det bestandig mere udviklede sig, er i mange henseender lærerig. De forkynde en sandhed, der ikke tit nok kan gentages: at enhver svækkelse af den øverste magt medfører undertrykkelse for den ringere del af folket, at hver gang regeringen taber i anseelse og magt, følger uudeblivelig jammer og elendighed for de fattige og hjælpeløse; og denne svækkelse opad og nedad finder nødvendig sted, når folkets grundmidte, den egentlig dannede og dannende del, sygner, enten derved at den er befængt med trykkende fordomme fra fortiden, eller derved at den ved fremmed ukrud forvanskes. Trykket af enhver ting ligger i midten og udbreder sig derfra til begge sider.

I den her angivne tid finder man også de første egentlige friheds- og lensbreve. Det første, som Suhm kender[1], fra året 1321, er uden tvivl uægte; det ser aldeles ud som en af Peder Dyrskøts upålidelige afskrifter.

---

[1]) Aftrykt hos Suhm, 12te d. s. 344, jf. s. 42. Suhm bemærker endnu her: „at herremænd vare endda langt ældre, som havde gårde til len af kongerne, men hvorvidt deres friheder gik, er ubekendt".

Men fra 1326 af, da den slesvigske Valdemar forlenede Ludvig Albrektsen og hans arvinger med Almindsyssel, Jellingsyssel, m. m. med alle kongelige rettigheder, høre slige store forleninger, som bekendt, til dagens orden. För den tid søger man forgæves hos os selv noget, der ligner efter en sådan forfatning. Det er et fremmedt foster af den jammerens tid, da tyskheden skyllede ind over os, og vi nær havde druknet i den; det er en unge, som gøgen lagde i vor rede, og som vi trolig i al vor uskyldighed hegede og plejede, indtil den nær havde opslugt os selv.

Vende vi nu tilbage fra de senere forholde til oprindelsen og udviklingen, så have vi intet andet end dunkelhed for os; thi kilderne tie. Vi have i dem staten for os, men intet om måden hvorpå den er bleven til.

Imidlertid er det dog en erkendt sætning, der især finder sin anvendelse i norden, at staten er udgået fra slægten, statsforholdet fra slægtsforholdet. Den første stat, hvor liden den end tænkes, bestod af en forening af flere slægter til fælles sikkerhed, forsvar og angreb. De første skikke og vedtægter, som vare fælles for flere slægter, vare de første love. Når flere slægter forenedes under en almindelig overherre, så kaldtes denne drot. Dette kunde ske enten ved frit valg, i det en enkelt slægts overhoved ved almindeligt samtykke af de andre slægthøvdinger gjordes tilligemed hans slægt til de andres overmand; eller ved erobring (ophöjelse over andre), i det en slægts overhoved ved magt, åndig eller legemlig, hævede sig selv og sin slægt over alle de andre. I almindelighed var det sidste tilfældet; thi drottens magt udgik fra religionen. Den, der vilde have en afgörende indflydelse på andre, måtte befale i en guds navn; og hvad han forkyndte som det bedste, han havde udtænkt i sin sjæl, forkyndte

han som denne guds villie. Drottens første stilling var da at være ypperstepræst; senere udviklede sig hans stilling som dommer i verdslige trætter, og som øverste anfører i krigen. Og disse stillinger, der fra begyndelsen af vare adskilte, forenede sig endelig i én person, i kongen.

Det første forhold, og det, som måske af alle er det vanskeligste at fatte, er flere slægters forening. Dets udvikling kan tænkes at være sket på to måder: enten således, at én slægt har udbredt sig og dannet flere, eller således, at flere allerede samtidige slægter have frivillig forenet sig om fælles indretninger. Og dette falder igen sammen med den første nedsættelse i en viss egn, der, hvis denne allerede er beboet af en anden stamme, sker ved erobring, hvis den derimod er ubeboet, ved landnam. Bebyggelsen kan nemlig være foregået, enten således, at en slægthøvding tog en hel strækning i besiddelse, og uddelte lodder deraf til sine frænder, venner og trælle; eller således, at flere slægthøvdinger på én gang forenede sig om i fællesskab at opdyrke en strækning, og til den ende delte den i lodder imellem sig, hvilke lodder da, eftersom alle slægter havde lige ret, måtte være ligestore eller i det mindste ligegode. Det første tilfælde forudsætter et hovedsted, hvorfra den øvrige bosættelse er udgået, det andet en strax i fællesskab anlagt by, hvis marker ere ligelig fordelte imellem deltagerne. Det første forudsætter én første ejer, af hvem mange brugere ere afhængige, det andet flere uafhængige, ligeordnede ejere ved siden af hinanden; i det første ligger allerede en senere udvikling af monarkisk forfatning eller forening under én overherre; i det andet af en republikansk eller afgörelse af fælles anliggender ved lige stemmer.

Således kan man tænke sig den ældste forfatning, og således have uden tvivl mange tænkt sig den; men derved er at bemærke, at virkeligheden sjælden svarer til tanken; det, som tanken afsondrer, forbinder virkeligheden, og det,

der i forestillingen står som tvende forskellige forfatninger, bliver ofte i virkeligheden til en blandet forfatning.

Rothe og med ham mange andre ere gåede ud fra den forestilling, at landet var fordelt imellem en stor mængde små selvejere, der oprindelig i det mindste omtrent havde lige meget jord; at jorderne altså overalt i landet vare delte i omtrent ligestore lodder, de såkaldte bol; og at disse lodder eller bol vare i enkelte, for resten af hinanden uafhængige slægters besiddelse. Derved få de en stor mængde af uafhængige mænd, en stor mængde bönder, der alle havde lige stemmer på tinge. Og de forklare sig da aristokratiet som en senere form, der opstod derved, at én af disse bönder eller en anden indflydelsesrig mand tilegnede sig alle de andres ejendomme, og gjorde dem ligesom til sine trælle. Vistnok en frygtelig vold, der måtte forudsætte en stor omvæltning; en omvæltning, der ikke kunde ske, med mindre disse store vare særdeles mægtige, og de, der underkastede sig dem, vare særdeles afmægtige og fejge.

En nyere forfatter har ligeledes fundet denne forfatning bekræftet ved markfællesskabet eller vore sammenbyggede landsbyer. Thi „i jordfællesskabets natur ligger det, at enhver by er at betragte som en menighed, en forening af lige selvstændige mænd, som på én tid have taget deres bymark i besiddelse". „Den modsatte forestilling, at tænke sig de afsondrede gårde med særskilt mark som det oprindelige, og deres sammenbygning i byer med jordfællesskab som en senere begivenhed, er ikke alene fornuftstridig, men næsten umulig"[1]. Magtsprog afgöre imidlertid intet; de kunne mangen gang bidrage til at forvirre tingen, men oplyse den ikke.

Det fællesskab, der, som bekendt, fandtes ved vore landsbyer för udskiftningen, kan ligeså vel være opstået

[1]) Den historiske forenings tidsskr. 2det b. s. 467. 468.

blandt undergivne jorddyrkere, som blandt selvejere; og i dette forhold ligger intet afgörende med hensyn til den oprindelige forfatning. Da dette fællesskab desuden findes ikke blot blandt selvejere, men på godser, der drives med fuldt hoveri, og hvis herskab meddeler byerne deres byskrå, så ligger allerede deri noget, som ophæver hin nysanførte afgörende sætning, at det vare lige selvstændige mænd, som toge bymarken i besiddelse; thi vi finde jo da, at de, der have den i brug, ere lige uselvstændige mænd. Nu lader det sig vel tænke, at en samling af fri mænd forenedes om, at opgive deres samlede frihed, og at undergive sig én herre og husbonde; sligt har vistnok også fundet sted; men der er heller ikke noget urimeligt i, at én herre og husbonde fra først af tilegnede sig en stor landstrækning, delte den i lodder, og uddelte disse lodder til sine venner, frigivne og trælle. Rothe har allerede anført det bekendte norske exempel, og i fællesskabets natur ligger der intet, som kan göre det uanvendeligt i Danmark. Ligesom man kan forestille sig, at en bys anlæg kan være udgået fra en forening, fra en så stor samling af mænd, som antallet af byens gårde angiver, hvilke mænd alle have lige ret og lige stemme ved byens anlæg; ligeså vel kan man tænke sig foretagendet udgået fra én mand eller én slægt og under dens overbestyrelse [1]. Begge dele kunne

[1]) Estrup (de danske majorater s. 3-4) er af samme mening: „Det communale jordfællesskab i Danmark og det dermed forenede trevangsbrug var en så besynderlig og landbruget hinderlig indretning, at den ikke let kan være opkommen og uddannet, uden hvor en hel familie eller stamme med dens forgreninger forenede sig om at tage i besiddelse, opdyrke og bruge rå jorder, eller hvor brugerne nedstammede fra én første erhværver. De gamle danske adelbyer turde således være oprindelige familie- eller stammebesiddelser. Det er heller ikke uden denne hypothese let forklarligt, hvorledes landsbyer kunde hele eller i större masser

finde sted i alle lande med de for hvert især nødvendige modifikationer. Om sambygning og jordfællesskab derved finder sted, eller om bebyggelsen sker adspredt, beror på landets naturlige beskaffenhed og andre omstændigheder. Det er således naturligt, at Island og Norge have enkelte adspredte gårde, medens Danmark for det meste har sammenbyggede byer; men dette har ingen væsentlig indflydelse på de tvende nedsættelsesmåder. Fordrer landet vidt adspredte gårde, fordi de formedelst den lokale beskaffenhed ikke kunne ligge samlede på ett sted, og nedsættelsen er udgået på én gang fra et selskab, så vil dette selskabs medlemmer eje hver sin af de adspredte gårde, og endsköndt de indgå en forbindelse med hinanden, dog være hinandens ligemænd; er derimod nedsættelsen udgået fra en enkelt mand, så vil denne enkelte mand eje, ikke blot den gård, på hvilken han selv bor, men også de andre adspredte gårde, hvis beboere da af ham ere afhængige. Tillader derimod landets beskaffenhed, at gårdene bygges samlede på ett sted, så vil, hvis foretagendet udgår fra flere, hinanden lige, disse vedblive i deres uafhængighed; men hvis det udgår fra én mand, vil han oprindelig eje den hele by, eller den halve, hvis han afstår den anden halvdel, eller en vis anden del deraf efter den eller de bestemmelser han selv har taget. At byer ere sammenbyggede eller at gårde ligge adspredte, og at markerne dyrkes i fællesskab eller særskilte, kan således ingen væsentlig indflydelse have på at bestemme den oprindelige nedsættelsesmåde.

Uden at ville afgöre, hvad der næppe lader sig bestemme, hvilken af de tvende nysomtalte måder der på hvert sted i hvert landskab i Danmark har fundet sted (tilstanden har uden tvivl på de fleste steder været blandet),

på én gang afhændes af besidderne; hvorpå ikke fattes exempler (S. R. D. 4de d. s. 469 fgg.)".

har jeg derfor kun antaget, at landets opdyrkelse på mange steder er udgået fra enkelt mand, og hvad deraf atter følger, at denne mand har ejet stundum en hel by og en eller flere torper, og at disses beboere altså have været hans undergivne, have givet ham afgifter, forrettet dagsværk for ham, have stået under hans jurisdiktion, der naturlig måtte udspringe af det husfaderlige forhold, kort have været hans vordnede. Og jeg har antaget dette, ikke fordi jeg overførte Islands forfatning på Danmark, men fordi jeg blev ledet dertil ved betragtning af danske forholde og bestyrket deri ved adskillige kendsgerninger, som ikke retvel på nogen anden måde lade sig forklare.

Men förend vi gå over til disse, vil det ikke være af vejen, at betragte nedsættelsesmåden hos de beslægtede folkeslag, til hvilke man i almindelighed tyer hen, Germaniens og Islands, de eneste lande imod nord, om hvis ældste forfatning vi vide noget tilforladeligt. Disse fremstilles os gerne som modsætninger, og vi have da valget, om vi ville tænke os den ene eller den anden som den i Danmark oprindelige.

Den første bemærkning, vi derved have at göre, er den, at hverken Germanien eller Island egentlig komme os ved, hverken Taciti Germania eller Islands Landnámabók ere skrevne for og om os. Den nytte, vi af dem kunne have, består derfor kun deri, at vi i dem finde exempler på udviklingsmåder, uden at vi deraf kunne slutte, at den ene eller anden i vort land har fundet sted.

Den anden bemærkning er den, at forfatningen i Germanien og på Island ikke ere hinanden så modsatte, som man i almindelighed antager, og som det ved første öjekast kunde synes.

Hos Germanerne var forfatningen således[1]: Markerne

[1]) Om meningen af Taciti ord have fortolkerne været meget uenige; derfor tror jeg at burde bemærke, at jeg her hverken har

optoges til dyrkning af alle, vexelvis, efter dyrkernes antal, og de delte dem strax imellem sig efter deres godhed eller efter dyrkernes værdighed; det var let at dele dem, thi der var nok at tage af. De dyrkede marker skiftede de hvert år om, thi dels var der udyrket jord nok, dels bekymrede de sig ikke om at anlægge haver eller at adskille engene; det var dem ikke om andet at göre, end om kornsæd. Meningen af disse Taciti ord er uden tvivl den, at Germanerne hvert år optoge en ny strækning til dyrkning (in vices), forlode den så, og optoge næste år en anden. De bleve altså ingenlunde boende i faste bopæle på ett sted, men flyttede bestandig om (arva per annos mutant); de boede aldeles ikke i byer, ja ikke engang i boliger, der grændsede til hinanden (nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est; ne pati quidem inter se junctas sedes), men så mange dyrkere som der vare, så mange stykker jord optoge de og besåede; og udsøgte sig næste år andre. Dette kunde let ske, da der overalt var jord nok at tage af[1]. At dette er meningen, ses ligefrem af Cæsars ord om Sveverne: at de havde hundreder (centum pagos), fra hvilke de hvert år udsendte flere tusende krigere, medens de andre bleve hjemme. De sidste vare vexelvis (in vicem) næste år under våben, medens hine bleve hjemme; så at der på den måde sørgedes på én gang både for agerdyrkning og for krig. Men private og afsondrede marker kende de ikke til, og de blive heller ikke længer end ett år på samme sted, for at dyrke jorden. Overhovedet lagde de nemlig ikke synderlig vind på agerdyrkning, men levede især af kvægavl og jagt; ingen besad nogen viss egen mark

fulgt den ene eller den anden, men kun antaget det, der forekom mig at ligge ligefrem i ordene og deres sammenhæng med andre steder.

[1]) Taciti Germania, cap. 16. 26.

eller sin begrændsede ejendom; men deres øvrighed og høvdinger tildelte år for år hver slægt eller samling så meget jord som dem syntes, og hvor dem syntes, og lode dem næste år gå hen til et andet sted [1]. Og hvorledes vælge de nu disse høvdinger? I krig vælge de øvrigheder til at føre dem, og give dem magt over liv og død. I fred have de ingen fælles øvrighed, men høvdingerne over landstrækningerne eller herrederne holde ret hver over sine, og afgöre deres tvistigheder. Ville de gå på plyndring, så står en høvding op på tinget, og siger, at han vil være deres anfører, og opfordrer dem til at følge sig; de, der have lyst, og som have tillid til ham, følge med; og de, der blive tilbage, anses for frafaldne [2].

Germanerne bestode altså af adskilte og afsondrede horder (civitates), der kun i krig forenede sig under fælles anførere, men i fred ikke havde nogen fælles øvrighed. De satte en ære i, at egnen rundt omkring de distrikter, de indtoge, var aldeles øde og udyrket [3]. De nedsatte sig det ene år på ett sted, og forlode det det næste, for at opdyrke et andet. Deres høvdinger tildelte hvert år hver slægt den jord, som denne slægt skulde dyrke, men uden nogen skarp begrændsning imellem hver, da der var jord nok, som kunde indtages, og uden at den således opdyrkede jord var dyrkerens private ejendom, thi næste år forlod han den, for at besä en anden strækning.

Det er da indlysende, at her ikke er tale om en lige fordeling af jorderne imellem flere lige myndige lodsejere, som på én gang nedsatte sig, og dannede et bylag, hvis marker de, måske endog ved rebning, delte ligelig imellem sig. Hvorledes man end vil forklare sig denne senere forfatning i middelalderen; fra Germanernes ældste tilstand kan intet bevis hentes derfor.

---

[1]) Cæsar de bello Gall. l. 4, c. 1. l. 6, c. 22. — [2]) sst. lib. 6, cap. 23. — [3]) sst. lib. 4, cap. 3. lib. 6, cap. 23.

Bebyggelsen af Island kende vi i alle dens enkeltheder. Den er i grunden kun en gentagelse af Asernes første nedsættelse i Sverrige. En stor mængde slægthøvdinger drage efterhånden over til landet; de ledsages af deres slægt, ofte tillige af mange frænder og venner. Hver slægthøvding erklærer en landstrækning for sin, tilegner sig selv en del deraf, og uddeler resten blandt sine frænder og venner. Han bygger et hov for sin gud, til hvilket de omliggende søge; han anlægger gårde, og lader dem bestyre ved sine undergivne; som slægthøvding og hovets forstander udøver han et overherredömme over alle sine på hans landnam boende frænder og venner med deres undergivne. Flere slægthøvdinger begynde krig med hinanden, som ender med den enes overmagt, eller de forene sig fredelig om et fælles ting. Efter mange indvortes stridigheder, der bestandig dreje sig om slægtherredömmet, forenes endelig landskaberne om et fælles ting, et Alting. Om egentlig erobring er her ikke tale, thi der var land nok at tage af, som ingen besidder havde; om kongemagt heller ikke, thi den afskyede de, de vare just flygtede for den. Det væsentlige i forfatningen er slægten, og den mest formående mand er slægtens høvding. Ligeså går det til på Færøerne. Da Nordmændene nedsatte sig dèr, tilegnede hver høvding sig sin ø eller flere øer, og uddelte stykker deraf til sine undergivne; høvdingerne gjorde næsten hele landet til deres odel. ThroND i Gøte kaldte derfor landsåtterne på Øster- og Norderøerne sine landbönder, da han for sig selv og dem gav skatten til Karl den Mørske.

Ligheden mellem denne forfatning og Germanernes er i öjne faldende. Hos dem begge var det høvdingerne, der bestemte stedet og jorden, der skulde dyrkes. Men hos Germanerne herskede bestandig vandring; Nordboerne bleve boende, sköndt der også på Island findes ikke få exempler

på mænd, som forlode den egn, de havde taget i besiddelse, og opsøgtè en anden. Når flere nedsatte sig i hinandens nærhed, levede de fra først af uden al forbindelse; deres landstrækninger berørte ikke hinanden, thi der var øde land nok imellem dem. Og der var fra først af ingen anden øvrighed, end slægthøvdingernes herredömme[1].

Findes nu grundlaget til denne forfatning både i Germanien, i Sverrige og på Island, så er det ikke urimeligt, at den også har kunnet finde sted i Danmark, og dèr under kongemagten ydermere har udviklet sig. Vi skulle nu betragte nogle omstændigheder, som tale derfor, derpå gå over til kongemagten, og ville da finde, at der ikke behøves noget spring fra en aldeles fri forfatning til en ufri, men at den naturlige slægtafhængighed kun er gået over til den ligeså naturlige statsafhængighed.

Det er da for det første mærkeligt, i hvilken forlegenhed man er med at bestemme, om ordet villa, der så tidt forekommer i diplomer, betyder en gård eller en by. Denne dobbelthed i betydning, som snart den ene, snart den anden sammenhæng kræver, kan lede til den formodning, at ordet villa svarer til det nordiske bú, vort by, isl. og norsk bœr, der har samme dobbelte betydning, som kan forklares deraf at den oprindelige gård senere udvidedes til en by.

Dernæst må det vække opmærksomhed, at man i en stor mængde af vore landsbyer finder sagn om en eller anden gård, som sagnet nöjagtig betegner, og om hvilken det fortæller, at den i gamle dage har været langt större, og har haft den og den ejer, om hvis anseelse og

[1]) Et ganske mærkeligt exempel på sådanne nedsættelser fra den nyeste tid, er følgende: To fiskerfamilier have indtaget den nordlige kyst af Vejlefjord, den ene vesten for Roden å, den anden østen for samme. Den ene slægt tåles ikke i den andens område, og ingen andre slægter tåles imellem dem. T. Beckers kvartalskrift Orion, 2den d. s. 130.

magt man véd en del at fortælle. Thi sköndt der i almindelighed ikke på sådanne sagn kan lægges nogen vægt, når de vedkomme en enkelt historisk begivenhed, så fortjene de dog opmærksomhed, når det er en almindelig betragtning over landets tilstand i det hele der i dem udtales. Det er da ikke ganske usandsynligt, at sådanne gårde, der sædvanlig angives at have været af störrelse som tvende böndergårde, have været de oprindelige adelgårde (aðalbœir), fra hvilke byernes anlæg er udgået. I alt fald viser disse gårdes tilværelse, om hvilken der jo ingen tvivl er, da Olufsen og alle forfattere, der have behandlet denne materie, ere enige derom, at den lige fordeling af alle byens marker imellem bymændene ikke i virkeligheden overalt har fundet sted; og de hyppige beretninger, der findes om store ornummæ udenfor fællesskabet, sætte det desuden udenfor al tvivl.

Dette bekræftes end videre ved stedsnavnene. Byerne bære i almindelighed navn efter en mand, som derfor må antages først at have anlagt eller givet anledning til deres anlæg. Når derimod flere i forening med lige rettigheder anlagde byen, skönnes ikke let, hvorfor den mere skulde bære den enes navn end den andens. Og det bekræftes ydermere ved de ældste byers omgivelse med torper. Til de ældste hører unægtelig de på -sted (staðr) med en mands navn foran; de ere ikke særdeles hyppige, men når de virkelig ere gamle, findes de omgivne med flere på -rup (d. e. torp), der synes at vidne om et hovedsted, fra hvilket torper efterhånden ere udgåede [1].

Når man fremdeles betragter de vistnok tarvelige efterretninger, der haves om et eller andet steds oprydning, så finder man, at disse udgik fra én mand; og når

[1]) Naturligvis må man være behørig forsigtig med at bestemme ælden af denne endelse. Exempler i Sjælland ere: Ringsted, Alsted, Vigersted, Sigersted, Harrested.

dette fandt sted i den senere tid, så må man, indtil der fremstilles andre bestemte exempler på det modsatte, antage, at det også i ældre tid har været tilfældet. Nogen beretning om, at flere mænd have indgået en forening om i samling at anlægge en by her i landet, og at dele den imellem sig, har jeg ingensteds truffet på, men vel på sådanne, hvor det hedder, at enkelt mand har ryddet skoven bort, og derved skaffet sig ny opdyrket land, hvor han og hans efterkommere have boet og efterhånden udvidet deres besiddelser; eller også har kongen eller et kloster, der ligeledes må betragtes som en handlende enhed, foretaget sig lignende opdyrkning. Heri stemme sagn og historiske beretninger overens [1].

Denne opdyrkningsmåde stemmer også bedst overens med de oprindelige forholde. Ved skovens bortrydning måtte der først opstå en hytte, der senere afløstes af en gård, og flere sådanne frembragte en skovbygd (oppidum sylvestre). Der måtte adskillige sådanne bygder

---

[1]) Som exempler på sagn tage vi det om Ubberud i Fyn, at Ubbe og hans tre brødre, efter hvem steder i sognet have navn, vare de ældste beboere; Ubbe byggede kirken, og hele sognet (Store Ubberud) bærer hans navn (D. Atl. 6te d. s. 541), og det om Rygård i Jylland, at hedningen Rane, Stig Hvids morbroder, boede dèr, og ejede hele Nörager sogn og endnu mere; hans enke lod sig døbe, og byggede Nörager kirke (D. Atl. 4de d. s. 290). Som exempler på historiske efterretninger tage vi følgende af Monum. Sorens. (Langeb. Script. 4de del): Circa 1200 vel paulo post: Ille Byerund exstirpans silvam pro magna parte in Susorp, novavit sibi novale satis pulcrum, et sedit ibi ipse, et posteri ejus multo tempore, sc. usque ad ann. 1287, quo (anno) Domina Juliana per commutationem assignavit monasterio Soræ bona sua in Susorp et Topsö. — Emerunt fratres Soræ mansum in villa Bjeverskov cum molendino et prato Dragholm et medietatem silvæ Jælingeore cum suis proventibus, ita tamen, quod, succisis inde arboribus, subjacens terra ad jus pertineat Episcopi Roskildensis.

til, förend der deraf kunde blive et herred, med hvilket der først indtræder en nöjere forening imellem slægterne. Den modsatte fremgangsmåde, en nedsættelse, som grunder sig på en foregående forening, forudsætter en foregående betydelig kultur hos dem, der nedsatte sig; og den vilde tillige stride imod den over hele norden herskende slægtsforfatning, ifølge hvilken hver slægt udgjorde et for sig afsluttet helt. Denne gennemgribende forfatning, sammenhold i enhver slægt, i hvilken tillige alle dens undergivne vare optagne, og derimod modstand mod enhver slægt udenfor den, lader sig ikke vel tænke, når alle familiefædre allerede för og under nedsættelsen vare trådte i en så nær og nöje forbindelse, at de efter fælles overenskomst, og ikke efter en höjeres bud, delte tomter og marker imellem sig.

Af en nedsættelse i fællesskab lader sig heller ikke forklare, hvorledes én mand eller én slægt kunde så tidlig, som vi have efterretning om sligt, være i besiddelse af gård, by og torp; man måtte da antage, at den omvæltning, som man ellers tilskriver bondestandens slette tilstand, ikke var indtrådt langt hen i tiden, men allerede strax i begyndelsen var indtruffen. Thi at dette fandt sted, er en kendsgerning, som ingen kan nægte. Ere adskillige steder i diplomerne usikre eller utydelige, så ere andre derimod ganske klare. Det kan f. ex. være uvisst, om det gods, som Øpe Thorstensen gav kongen for sin fred, og som anvendtes til at dotere St. Laurentii kirke i Lund, bestod i det strax efter anførte gods, der i det mindste udgjorde 2 gange 4½ bol; men det er klart, at det gods, som Hakon gav kongen, og som anvendtes til samme brug, udgjorde 5½ bol[1]. Det er ligeledes klart, at Peder Bodildsen ejede både Lathby og Bukketorp, en by og en torp, der efter sammenhængen må have ligget ved hans gård (curia); og at hans moder

[1]) Diplomet af 1085 i Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 1.

besad i det mindste halvdelen af Lille Nestved, samt Thorp og endda adskilligt i Store Nestved[1]; de ejede vistnok meget mere, men så meget må de upåtvivlelig have ejet, siden de skænkede det bort. På slige vidnesbyrd vil der ikke være mangel; men man kan ikke altid med sikkerhed bestemme, om ejeren af slige besiddelser var en eller anden höj embedsmand eller om det var en bonde (bondo), da diplomerne i almindelighed blot nævne navnet. Vi ville derfor endnu tage et exempel, hvori der udtrykkelig tales om en bonde, og som viser, at også den jordegne bonde ejede större strækninger, som bleve opdyrkede af andre under ham som overherre. Det er beretningen om det første anlæg af Skagen, et vidnesbyrd fra året 1355 af ti jordegne bönder i Vendsyssel (bondones in Vændesysel, terrarum possessores) i en alder fra 50 til 100 år, hvilke af deres forfædre havde hørt, at hele den Skagen tilhørende mark fordum af en dansk konge, der på jagten gæstede en bonde (bondonem), ved navn Thorkild Skarpe, som boede i Oorn (Horn?), blev skænket denne bonde til græsgang for hans vilde øg. Og da fandt denne bondes hyrde, ved navn Throud, først fiskeriet (piscaturam) i Skagen, og byggede det første hus på Skagen mark på bonden Thorkilds vegne (ex parte dicti Thorchilli); og siden byggede efterhånden adskillige andre dèr på samme Thorkilds vegne (ex parte ejusdem Thorchilli)[2]. Dette brev viser, hvorledes det gik til med opdyrkningen af landet, dèr hvor der endnu vare øde og ubeboede egne; og man ser, hvorledes der i dette tilfælde blev anlagt et

---

[1]) Diplomet af 1135, sst. s. 5. — [2]) Dokumentet findes i bilagene til Grams Forbedringer til Valdemar Atterdags hist.; hos Suhm, men mutileret, i 13de d. s. 828; i udtog i D. Atl. 5te d. s. 212. Et omstændeligt uddrag, hvoraf også ses, at det blev bekræftet ved flere vidnebreve, findes i den ældste Arkivregistrant; efter det var bondens navn Thorsten Skarpe.

fiskerleje, der siden voxte til en købstad, hvis første oprindelige beboere stode under den bonde, der af kongen havde fået landstrækninger til brug[1]. Når man nu finder, at anseelige strækninger opdyrkedes under kongsgårdene, at andre, det første vi høre noget om dem, henligge til anseelige slægters gårde, og at det samme endelig, sköndt i et mindre forhold, er tilfældet med selve de jordegne bönder, er det da så urimeligt, at antage, at denne opdyrkningsmåde, hvorved opdyrkningen udgik fra enkelt mand eller slægt, var den oprindelige i Danmark såvel

[1]) Et andet exempel fra den nyere tid viser, hvorledes jorder, der skulde blive til landsbyjord, ifølge foranstaltning ovenfra (på en fri fordeling imellem ejerne selv kunde der nu mindst tænkes) eller udgået fra regeringen som en enhed, blev fordelt imellem et visst antal gårde: Da Falkenberg 1579 blev nedlagt som købstad, ansloge oldinge den at kunne være tolv böndergårde, foruden de tretten mænd, som hver kun havde en toft og en kålhave; lensmanden Anders Bing forespurgte da, om der skulde være tolv gårde i Falkenberg eller hver skulde beholde den ejendom at bruge, som de nu havde (de havde ej alle ligemeget), så og om de skulde være kronebönder eller jordegne bönder, samt hvorledes der skulde forholdes med de andre tretten. Derpå svarede kongen, at der i Falkenberg skulde være tolv gårde, som skulde være jordegne böndergårde, enddog de skulde sættes for tilbörlig landgilde, og dem skulde al ejendommen i marken tillægges; dog skulde de mænd, som samme tolv gårde besidde, enten købe hvis ejendom dem fra de andre er tillagt, af dem det tilhører, eller og give dem skeppe skyld deraf, som andre jordegne bönder; og hvad de tretten mænd angår, som kun have en toft og en kålhave, da skulle de være gadehusmænd, og hver nyde den jordsmon de have, dog de deraf skulle give tilbörlig landgilde (Skånske tegnelser, nr. 1. brevet nr. 363). På samme måde som her kan man nu let forestille sig, at en første ejer fra begyndelsen af fordelte sin ejendom ligelig imellem flere, eller endog senere foretog en ny fordeling, hvorved altså jordfællesskab fremkom uden at der på nogen måde kunde være tale om en fælles bestemmelse imellem flere ligeberettigede ejere.

som andensteds? Den udelukker jo ingenlunde den følgende stilling, at noget af det opdyrkede med tiden kunde blive selvejendom, andet beboet af fæstere, andet dyrket af den oprindelige ejer, overhovedet ingen af de mange forandringer, som tiden førte med sig og måtte føre med sig.

Endnu et bevis på, at större jordlodder allerede fra hedenskabets tid af have været samlede, har jeg troet at finde i de ejendomme, der tilhørte kirkerne og i de såkaldte hovgårde. At der til de gamle hov i Danmark som andensteds har været henlagt jorder, er i sig selv rimeligt; at de første kristne kirker grundlagdes ved disse hov, kan der heller ikke vel være tvivl om; og at disse kristne kirker ikke blot havde tiender, men også jorder, er visst nok [1]. Men da alle efterretninger fra oldtiden selv mangle, og hovgårdenes oprindelse er såre tvivlsom, så henvender jeg blot opmærksomheden herpå, om mulig et eller andet sted derom endnu kunde findes, og på den besynderlige omstændighed, at herreder, der ellers deles i fjerdinger, tredinger og settinger, også findes at have indeholdt fem, og, som det synes, tre fjerdinger, hvilket næppe lader sig forklare uden deraf at noget er udtaget til hovet eller til konunglef. Men for denne sinde vil jeg ikke gå dybere ind i denne dunkle sag, der kun vilde lede opmærksomheden bort fra hovedsagen [2].

---

[1]) Ærkebiskop Eskild gav 1135 til St. Peders kloster i Nestved kirken i Nestved og den i Thjærby og den i Hasleve, et omnia eis attinentia (Thorkel. Diplom. 1ste d. s. 6); kong Valdemar ligeledes 1152 til Ringsted kloster ecclesiam de Hof cum omni adjacenti reditu: prata videlicet et arva sylvamque etc. (sst. s. 12). — [2]) Blandt hovgårdene vil jeg kun udhæve tvende, som næppe kunne henføres til senere herregårde: Ruinerne af et sådant sted på øen Bogø under Falster (D. Atl. 6te d. s. 518), og Hoxer i Thy, måske af Hofsør (D. Atl. 5te d. s. 449); samt om de steder, hvor der omtales fem fjerdinger i et herred, bemærke den synder-

Gå vi nu over til rigets samling og tilstanden ved og efter kristendommens indførelse, så finde vi dèr ikke mindre bevis for, at den tilstand, der siden er så almindelig, også allerede da må være indträdt.

Rothe antager, at riget ikke dannede sig ved erobring; i så fald kunde man af de undertvungnes forhold til erobrerne have forklaret sig deres afhængighed. Men om vi end ikke i vore historiske kilder finde de enkelte efterretninger om de krige, som måtte gå forud for rigets samling under Gorm den gamle, i alt fald kun hentydninger dertil, så er det dog lige visst, at sådanne fandt sted, og at riget samledes til én stat derved, at nogle landskaber ved våbenmagt bleve tvungne til at föje sig til de andre; på denne måde ere jo alle större riger opståede; og vi have da i det væsentlige det samme forhold for os, som indtrådte ved Harald hårfagers erobring af Norge, ved hvilken det var en almindelig klage af storbönderne, at han tilegnede sig al odel, og gjorde dem, som för havde været fri og uafhængige, til sine lejlændinge [1]. Den jord, der nemlig för havde været deres, gjorde han nu til sin, ved at kræve afgift deraf; han stillede dem i det samme forhold til sig, som deres undergivne, deres lejlændinge, allerede stode til dem; isteden for at de för kunde afgöre deres trætter således som de selv bedst vilde og kunde, så tilegnede han sig nu ret til at kræve dem til orden og at fordre dem for sin dom, o. s. fr.; og dem, der ej vilde finde sig i alt dette, fratog han deres ejendomme, og jog dem bort fra landet. Dette forhold er så naturligt, at man må undre

lighed, at den femte fjerding hedder Frøthorp og Baldslev, hvorved man i det mindste ej kan undgå at tænke på gudenavnene Frø og Balder. (Vedkommende steder findes i Langeb. Script. 7de d. s. 523 om Vindingherred, og Vedel-Simonsens Borgruiner 2det h. s. 132 om Vendsherred, begge i Fyn).

[1]) skyldu allir búendr vera hans leiglendingar. Eigla, cap. 4.

sig over, det har kunnet undgå nogen tænkers opmærksomhed[1]. Den konge, der vilde samle det hele rige, måtte nødvendig betragte de landskaber, der enten godvillig underkastede sig eller som han erobrede, som sine; og i det de deltoge i det hele riges goder, måtte de også komme til at dele alle dets byrder.

I Danmark selv have vi også bekræftelse herpå, ikke blot i sagnet om kong Frode, at han trykkede folket med strængt arbejde, med at dyrke hans agre, male hans korn, aflede moser og moradser, o. desl., men også i den tit omtalte og tit misforståede sætning hos Svend Ågesen: at landet er kongens; og det er mærkeligt, at Svend Ågesen på dette sted bruger selvsamme ord som ved Norges samling, at han siger: tanquam coloni[2], ligesom hist leiglendingar. Det viser, at forholdet i begge lande var det samme, og det fremtræder naturligvis i sin strængeste form netop på den tid, da samlingen af rigerne fandt sted.

Hele landet, ikke blot almindingerne, var kongens, dels for såvidt alt land, der ikke var opdyrket, og alle vande, der ikke allerede vare inddragne eller kunde inddrages under enkelt mands ejendom, tilhørte kongen, så at ingen kunde tage det i besiddelse eller göre brug deraf uden hans tilladelse, en indskrænkning der naturligvis ikke för fandt sted, da enhver kunde tage så meget han vilde; dels for såvidt, at alt land, der allerede var indtaget, op-

---

[1]) Når T. Rothe siger: Hvo kan tænke, at de modige Norske det hele rige over skulde have ladet sig drive fra deres ejendomme, eller at de skulde have påtaget sig livegenskabs åg"; så er denne opfatning unöjagtig: om livegenskab er der jo ej tale, og de Norske droge jo bort i skokketal. — [2]) Quippe adeo necessitas obsequendi universos urgebat, ut omnes divites et pauperes ejus agris et prædiis culturam, tanquam coloni, impenderent. Nam prout regni regimen obtinuit, ita tunc temporis universam regni tellurem reges jure dominii possidebant. Langeb. Script. 1ste d. s. 49.

dyrket og i en enkelt mands eje, desuagtet betragtedes som kongens, så at der måtte ydes afgift deraf til ham, arbejder, som han fandt nødvendige til det almindelige bedste eller for sig og sit hus. Om undersåtternes forpligtelse dertil, var der ingen tvivl, kun når der var tvivl om fornødenheden og hensigtsmæssigheden, kunde der imellem bönderne og kongen opstå en tvist, i hvilken den sejrede, der var den stærkeste, ved magt eller i indsigt. Thi ligesom der ingen lov var for ydelsen, uden hvad der behøvedes, og målet for hvad der behøvedes efterhånden havde dannet sig efter en viss vedtægt (netop ligesom i landboens forhold til husbondens), således kunde også ydelsens fordring, når den overskred vedtægten eller tyktes ufornøden, fremkalde knurren. Der gjordes endelig ikke blot fordring på jorden, men også på personen; hvilket alt måtte være en betydelig indskrænkning i odelsretten [1] eller den aldeles fri brug af arvede jordejendomme. At dette forhold må have været indtrådt i oldtiden, ja tildels ved statens begyndelse, kan ej omtvivles; man vilde i andet fald heller ikke kunne forklare, hvorledes skatter, afgifter og arbejder under allehånde benævnelser kunde træde frem, ikke som noget nyt, men som noget velbekendt, i middelalderen. Og selve disse klager over, at odelsmanden behandledes som en landbo, forudsætte de ikke, at landboens forhold allerede var til?

At det virkelig forholder sig så, at landboer vare til i Danmark, ligeså vel som i Norge og på Island, för kristendommens indførelse, følger ligefrem af fordelingen af landets jorder, ikke blot imellem bönder, men også imellem kongeslægten og andre mægtige slægter. Forholdet

---

[1]) Om Harald hårfager hedder det også: at hann eignaðisk óðul öll, ok lèt alla búendr gjalda sèr landskyldir, bæði ríka ok úrika. Haraldss. hárf. kap. 6.

måtte ikke blot opstå ved opdyrkningen, men også udbrede sig ved slægternes udbredelse.

Landet var ikke blot kongens, for såvidt hans ret var höjere, end odelsretten; han besad også umiddelbar en stor del deraf, der dels tilhørte kronen som konunglef, dels hans slægt som patrimonium. Så langt tilbage, som vi kende noget til landets historie, finde vi kongen i besiddelse af kongsgårde rundt omkring i alle landskaber. Han lod dem bestyre ved brydier, og de udvidedes ved at opdyrke det underliggende distrikt. De, som nedsatte sig her, stode naturligvis i samme forhold til kongen, som de forrige. Og da alle almindinger hørte ham til, så stod det ham frit for, at anlægge endnu flere kongsgårde, at udvide, at befæste dem, o. s. fr. Beboerne, der jo selv intet ejede af jorden, vare altså fæstere, som kongen eller hans brydier antoge eller lode gå, satte ind og af, som det senere hedder, eftersom de kunde komme overens med dem eller ej. Der var et vornedskab. Sålænge de boede på godset, stode de under kongens beskyttelse, men de måtte også opfylde forpligtelserne, betale afgiften i korn eller penge, udføre de fornødne arbejder ved kongsgården o. desl. Om de selv kunde beslutte sig til at blive eller drage bort, måtte bero på, om de vare fri af fødsel eller frigivne eller af trællestand. Mødte disse fæstere, for såvidt de vare fri mænd, på tinge, hvilket vi ikke vide, så kunde dog deres villie, just fordi de tilhørte kongen, hvis den var kongens imod, ikke komme i synderlig betragtning.

Denne kongens ejendom, der især i de ældre tider har været meget betydelig, gik som kronbesiddelse eller som fædrenearv over fra den ene konge til den anden [1].

---

[1]) Således hedder det f. ex. omtr. 1150 om Esrom: villa, quæ Esrom dicitur, quæ ex regum decessione et successione juri

Men det samme var tilfældet med andre, heller ikke ubetydelige strækninger, der hverken tilhørte kongen eller bönder, men andre mægtige slægter, som nedstammede dels fra kongeslægten, dels fra jarler og deres efterkommere. Disse mænd finde vi snart i kongens råd, snart som præfecti eller i andre höje bestillinger. Det var i almindelighed kongerne eller de kongelige prinser eller dem, der anlagde de første klostere, og forsynede dem med jordtillæg af deres arvegods eller af andre ved køb eller mageskifte erhværvede besiddelser. Kun hvad de selv allerede ejede, kunde de naturligvis skænke bort, og de kunde kun give det bort med den ret, med hvilken de selv besade det. Det er disse mægtige slægter, ikke bönderne, der i kilderne til begyndelsen af vor histories middelalder træde frem som mænd af indflydelse; det er dem vi især finde som kongernes venner eller modstandere; det er dem, som ved deres indflydelse på bönderne i almindelighed virke afgörende på tinge. Altså have vi allerede fra første begyndelse af og i følge statens hele anlæg et aristokrati. Men på de jordejendomme, som tilhørte disse slægter, kunde heller ikke bo selvejere. Det første vi høre noget om forholdet på det gods, som de havde givet til klostrene, finde vi det besat med coloni, der måtte forrette dagsverk efter gammel taxt. Dette forhold må have været til för, thi hverken kunde det ellers kaldes gammelt, heller ikke kunde de have overgivet selvejere til klosteret, og dette have bragt dem i en slags trældom, uden at et skrig over denne vold måtte være kommet os for øre. Hver gang et kloster anlægges, stiftes det af enkelt mand, og han grundlægger det med jordejendom, som hører ham alene til, ikke ved nogen forening af flere uafhængige beboere. Selv købstædernes opkomst skyldes

pertinebat regio. Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 13 (men som sædvanlig slet aftrykt; ordet juri er glemt).

for största delen enten kongen eller disse mægtige slægter; og købstædernes beboere stå, så snart vi høre noget om dem, i et lignende fæste- og vornedskabsforhold.

Disse kendsgerninger bekræftes ved så mange og tydelige exempler, at de ikke let kunne undgå nogen. Om Odinger Hvide erfare vi strax ved begyndelsen af kristendommen, at han nedstammede fra en jarleslægt i Vendsyssel, ejede trediedelen af dette landskab, og anvendte alt sit arvegods til at grundlægge kirker. Og hvorledes forholder det sig nu med beboerne på sådanne kirkers gods? Det er fæstere, ikke blot de, der bo på landet, men også de i byen (omnibus Ripensis ecclesiæ colonis, tam urbicolis, quam ruricolis)[1]. Ligeså i Sjælland og Skåne. Skjalm Hvides store udbredte slægt, til hvilken også ærkebiskopperne Eskild og Absalon høre, udbreder sig i flere grene, har store besiddelser omkring i landet, og grundlægger af deres fædrenegods eller af gods, som de have erhværvet ved køb og mageskifte, kirker og klostere, og købstæder høre tildels til sådanne klostere. Ligeså Peder Bodildsens slægt. Det gods, hvoraf slige stiftelser oprettes, er ikke en eller anden ringe gård, det er en stor mængde tildels sammenliggende bol. I året 1133 stadfæstede ærkebiskop Asger sine for ti år siden til kraftkirken i Lund skænkede gaver; de beløb sig til 35 bol, der lå i 5 landsbyer, og dertil hørte 5 gårde (curiæ), altsammen gods, som han havde købt eller byttet sig til[2]. I året 1135 stiftede Peder Bodildsen med hans brødre og deres moder Nestved kloster; den første gav sin gård med alle hjon (cum omni familia), marker, enge og skove, 1½ bol og en fjerding, i Kelby på Møn 5½ bol, m. m. og hans slægtninge flere bols jord, „med samme ret, som han selv besad dem (eo jure ut ipse habuerat")[3]. Rothe

[1]) Suhm, 6te d. s. 77. 103. — [2]) Suhm, 5te d. s. 424. — [3]) Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 5. Suhm, 5te d. s. 485.

har på flere steder omtalt sådanne gaver, men har ikke kunnet forestille sig, at beboerne vare vordnede, thi vornedskab var ham det samme som trældom. „At alle Nestveds beboere vare ufri eller det derværende klosters vordnede, det kan ingen tænke", siger han[1]; man får vel tænke det, siden det var så. Beboerne vare coloni, og klosteret fik af kongen bekræftet ikke blot den ret over dem, som deres første ejere för havde, men også en del af de kongelige rettigheder[2]. Absalon ejede i Strøherred hele landsbyen Frethersløf, samt byen (villa) Næveth med fiskeriet Clönæ, og landsbyen Therby[3], altså tre landsbyer med deres tilliggende; ja han eller hans slægt skal have ejet hele Alsted herred[4]. Om man end vilde antage, at disse store besiddelser bleve betydelig udvidede på Valdemar den førstes tid, så lader det sig dog ikke forklare, hvorledes de på én gang kunde blive samlede, når ikke grundlaget dertil var langt ældre.

Tænker man sig nu summen af alle de jorder, der overalt i landet tilhørte kongen, og af dem, der vare i mægtige høvdingers og embedsmænds eje, og man tillige forestiller sig, hvor lidet af landet der endnu var opdyrket, så vil den egentlige bondejord, den, der tilhørte bondones, næppe kunne blive så megen, som man i almindelighed forestiller sig. Dels det, at de besade mindre strækninger, dels at de ikke af almindingen kunde opdyrke noget uden kongens tilladelse, måtte også forringe deres indflydelse. Det er også kun, når de fremtræde i masse, f. ex. ved oprøret imod Knud den hellige, at de komme tilsyne i historien; ellers høre vi næsten intet om dem. Men disse bönder (bondones, ikke coloni eller rustici) kunne alligevel ikke ganske sammenlignes med vore bönder[5], vore nu-

---

[1]) 1ste d. s. 353. — [2]) Thorkel. Dipl. 1ste d. s. 9-10. — [3]) Knudsen, Danm. i middelalderen, s. 21. — [4]) D. Atl. 6te d. s. 321. — [5]) Så at Guldberg vel ikke har ganske uret, når han

værende selvejere. Dels ejede de nemlig, i forhold til landets opdyrkning, mere end disse i almindelighed besidde, dels kan der ikke være tvivl om, at også de foretoge sig rydning og opdyrkning, anlagde torper, fiskerlejer o. desl., altså ligeledes under sig som selvejere havde ringere undergivne, så at der her, men i det mindre, opstod et lignende forhold, som för, en husbonde med landboer, frigivne og trælle, der alle stode under hans værnd eller vare hans vornede.

Samle vi nu alle disse bemærkninger, så vil det i det mindste findes sandsynligt: at allerede ved kristendommens indførelse vare landets jorder således fordelte, at en del tilhørte kongen som krongods, en anden var hans fædrenearv; en ikke ringere del tilhørte enkelte mægtige slægter; og resten var endelig i jordegne bönders besiddelse. Under alle disse dyrkedes jorderne af et i forhold större eller mindre antal af landboer, ringere bönder og arbejdsmænd, frigivne og trælle. Egentlig adel i den senere betydning af dette ord, som særegen stand med bestemte forrettigheder, var ikke til, da det er noget uegentlig talt, at kalde fyrstelige personer adel; derimod var der et ikke ringe aristokrati af kongens mænd og af adelbönder; egentlig adel udviklede sig derimod efterhånden af hærmændene. På tinge lå den afgörende indflydelse hos kongens mænd og adelbönder; den øvrige almue, om den end var tilstede, kunde vel tilkjendegive bifald eller mishag, men den ledtes, som tingens natur fører det med sig, ikke af egen dom, men af mægtigeres tilskyndelse. Til kongen og landets fornødenhed ydedes afgifter og arbejder, ligesom af den ringere bonde til hans husbonde afgift og dagsværk. Vornedskab fandt sted allerede ved

mente, at „de bondones, som vare ved de gamle rigsdage, vare andre mennesker end de nuværende bönder". Suhmiana s. 319.

uddannelsen af slægtforholdet. Af dette udsprang naturlig de efterhånden fremtrædende forskellige jurisdiktioner: ligesom en slægts hoved allerede fra begyndelsen af var den naturlige dommer for hele sit hus, således gav kongen en lov for sin gård, en gårdsret, og for sine hærmænd, en vederlagsret, og lod sine tjenere og sine hærmænd dömme efter den; det samme gjorde jarler, biskopper, og hvilke andre, der hird skulde have, for deres gårde; og derefter hærmændene, herremændene, da deres magt voxte, for sine. Således lå spiren til det følgende overalt i det foregående; og det ny fremkom ved en deling. Det oprindelige var konge og bonde; stænder udviklede sig, i det kongen trak til sig fra bondestanden, fra hvilken der udgik hird, krigere, embedsmænd, lensmænd; og bondestanden opløste sig senere i egentlig bondestand (agerdyrkere) og borgerstand (handlende); gejstlighed og arvelig lensadel kom til som fremmede udenfra; og begge bragte de ny arter af undertrykkelse med sig, den første kuede sjælen, den anden legemet. Der herskede trældom eller en persons besiddelse som en ting; trællen kunde frigives, men han var endda bunden til sin herres ejendom, og kunde ikke forlade den uden herrens vidende; altså var der stavnsbånd, ja noget endnu værre. Deraf følger ingenlunde, at den fri mands stilling, ja selv trællens, var mere fortrykket, eller endog så meget, som den senere blev (vore kilder ere så magre, at de næsten slet intet sige os derom); men en sådan frihed og lighed, som man undertiden tillægger oldtiden, var ikke til, og kunde ikke være. Sandsynligt er det, at tilstanden i sin begyndelse, i sin første udvikling, i oldtiden og begyndelsen af middelalderen, da den i sig selv elskelige forestilling om slægtsforholdet endnu var levende, har været langt ædlere, langt humanere og friere, end den siden blev, da den rene idé blev lagt i lænker ved fremmede former, som stillede sig

selv höjere end idéen, da den såkaldte kristendom igennem gejstligheden gjorde paven til slægtens fader, da tysk adel dræbte al dansk følelse, indtil man endelig, for at blive fri fra et altfor trykkende åg, forsøgte at vende tilbage til den oprindelige forestilling.

Forf. tror at måtte tilföje, at denne afhandling har henligget udarbejdet i flere år, og ansås af forf. for altfor ufuldkommen til at udgives; da han imidlertid nu næppe tör vænte ved dybere forskning at kunne give den en större fuldendelse, har han ladet sig bevæge til at lade den udgå med de få tilsætninger, han for öjeblikket kunde give, i det håb at der i den måtte findes et og andet, som kunde tjene til oplysning i disse dunkle forholde.

OM INDSKRIFTEN PAA DET I SÖNDER-JYLLAND 1734 FUNDNE GULDHORN; AF P. A. MUNCH.

UAGTET denne Indskrift efter saa mange forskjellige, mere eller mindre urimelige, Forsög nu vistnok maa ansees for at være i det Hele taget fyldestgjörende læst af J. H. Bredsdorff i *Mémoires des Antiquaires du Nord* for 1836-39, p, 159-162, torde dog fölgende Linjer ei ansees overflödige, deels fordi de indeholde en berigtigende Modification, som i og for sig med större Evidens lægger for Dagen, at den her anvendte Fortolkningsmaade maa være den ene rette; deels fordi det Resultat, hvortil Bredsdorff er kommen med Hensyn til Sproget, hvori Indskriften er forfattet, neppe kan bestaa for en nöiere grammatisk-lingvistisk Granskning af Indskriften i dens Enkeltheder, hvilken tvertimod bringer andre, og det höist mærkelige og for Mange tildeels uventede Resultater for Dagen.

Bredsdorff har upaatvivlelig slaaet ind paa den rigtigste Vei til Hornindskriftens Fortolkning, naar han som Nögle til Læsningen anvender det Runealfabet, der findes paa den i Skaane fundne, og nu i det stockholmske kongelige Antiqvitetsarkiv opbevarede Guldbracteat, nöiagtigen afbildet paa Tab. XIII i „det kgl. danske Videnskabernes Selskabs historiske og philosophiske Afhandlinger", 6te Deel, 1841. Ethvert af Bogstaverne i Indskriften gjenkjendes nemlig, ubetydelige Modificationer fraregnede, ogsaa i Bracteatens Alfabet. Dette maae vi derfor her, inden vi skride til Indskriftens Fortolkning, underkaste en nöiere Granskning. Finn Magnusens Undersögelse af samme Alfabet i hans i nysnævnte Værk indförte Afhandling om Runamo-Indskriften, S. 620-633, er os her til megen Hjælp og Veiledning, om vi end i enkelte Stykker ei kunne være enige med denne lærde Forfatter, ligesaalidt som i hans Forklaring af Guldhorn-Indskriften sammesteds Side 396-419. Vi gaae nemlig, saavel i Forklaringen af Bracteat-Alfabetet, som af Horn-Indskriften, ud fra den Forudsætning, at den simpleste, og med tidligere vundne, sikkre Erfaringer stemmende Fortolkningsmaade ogsaa er den rigtigste. Ligesom vi derfor med Hensyn til Bracteatalfabetet ansee det som det rimeligste og naturligste, at Bogstavfigurernes Betydning og Orden her er den samme, som i andre lignende, tilstrækkeligen bekjendte, Runealfabeter, saaledes antage vi med Hensyn til Indskriften selv, at en Fortolkningsmaade, hvorved ethvert oftere forekommende Bogstav beholder den engang for dette antagne Betydning, medens den af denne Bogstavværdi betingede Læsning frembringer en simpel og med Hensyn til de formodede Omstændigheder ved Indgravningen rimelig Mening, i et allerede nöie kjendt og grammatisk behandlet Sprog, ubetinget er at foretrække for en anden, der, medens den tillægger eet og samme

Bogstav forskjellige Værdier, dog kun frembringer en tvungen og saaatsige psychologisk umulig Mening i et problematisk, idetmindste hidtil ubekjendt, Sprog.

Bracteaten har, som saamange andre af samme Slags, det bekjendte Præg: et monströst Menneskehoved paa et Fabeldyr, og mod Menneskehovedet en Fugl, svævende i Luften. Paa Menneskehovedet sees en stor og uformelig hjelmlignende Prydelse [1]. Omkring dette Billede, i Randen af Mynten, staar Legenden, der, foruden det omtalte Runealfabet, indeholder 8 andre ellers i samme Alfabet forekommende Bogstaver. Runetegnene ere bagvendte, eller maa læses fra Höire til Venstre, rimeligviis fordi det ei er faldet Graveuren ind, at han, forat de paa Mynten skulde faae det rette Udseende, maatte skære dem bagvendte i Stemplet. Omkring den hele Mynt er en Indfatning af snoet Arbeide anbragt, og lige over Hovedet en Ösken, tilnaglet ved en trekantet, med 3 buleformige Forziringer prydet Plade, der skjuler lidt af Hjelmbusken og en Deel af Rand-Indskriften, dog neppe mere end eet heelt Bogstav og lidt af de tvende andre paa begge Sider af dette. Saaledes sees af Alfabetets næstsidste Bogstav, der, som det nedenfor vises, maa have været ᛟ, kun det nedre Kors X; det sidste Bogstav er aldeles skjult; af det förste blandt de 8 tilföiede Bogstaver sees og kun en Deel. Alfabetets 1ste Bogstav eller ᚠ staar lige ud for Fuglens Hale. Berigtiger man Graveurens Feil, ved at vende Indskriften til den rette Side, faar man, naar man begynder med ᚠ

ᚠᚢᚦᚨᚱᚲᚷᚹ : ᚺᚾᛁᛃᛇᛈᛉᛊ : ᛏᛒᛖᛗᛚᛜx\/ᚨᚢᚹᚨᛏᚢᚹᚨ.

Her er den ved Öskenpladens Overgriben opstaaede Lacune antydet med Punkter.

---

[1]) Af dette Bracteatpræg har Prof. C. A. Holmboe givet en interessant og, som det synes os, fyldestgjörende Forklaring i Tidsskriftet Urda, 2det Bind, Bergen 1837, S. 75-78.

Alfabetet selv er ved tvende Interpunctioner, af Form som et Kolon, inddeelt i tre Grupper, af hvilke de to förste indeholder hver 8, den sidste 7 Bogstaver, eller, hvis man antager at et Bogstav er skjult af Pladen, ligeledes 8. De tilföiede 8 Bogstaver ere adskilte fra Alfabetet ved et enkelt Punkt, og rimeligviis har en lignende Adskillelse været anbragt foran dem, bag efter Alfabetets sidste, skjulte Bogstav. Interpunctionen, som saaledes rimeligviis har inddeelt den hele Legende i fire Dele, hver paa 8 Bogstaver, deler det egentlige Alfabet i de bekjendte, sædvanlige Rækker, der i nordiske Runealfabeter kaldes *Freys Ætt*, eller den med F begyndende Række, *Hagls Ætt*, den med H begyndende Række, og *Tyrs Ætt* eller den med T begyndende Række. Præsumtionen maa derfor ogsaa være for, at Bogstaverne her ikke ere ordnede paa nogen fra den i de ellers bekjendte lignende Runealfabeter herskende Orden afvigende Maade. Sammenligner man Alfabetet med Afbildninger af andre lignende, af hvilke de fleste findes i Hickes's angelsaxiske Grammatik og end flere i Wilhelm Grimms Skrift „Über deutsche Runen", saa vil man finde, at disse iagttage samme Inddeling, om de end ikke tydelig betegne Grupperingen. Efter F fölge 7, derpaa H og andre 7, endelig T og atter 7; den sidste af disse er D, og med denne slutter aabenbart den oprindelige Række, thi de övrige, hvis Antal paa de forskjellige Alfabeter varierer mellem 4 og 10, vise sig tydeligt at være deels Modificationer af de foregaaende, deels Sammensætninger. I Bracteat-Alfabetet gjenkjender man endvidere uden Vanskelighed de fleste Bogstaver i hine, nöiagtigt paa samme Plads; deraf kan man vel med Sikkerhed slutte, at de mindre let gjenkjendelige ogsaa have samme Betydning, som de paa den tilsvarende Plads i de bekjendte Alfabeter, saameget mere som Afvigelsen i det Hele taget maa ansees for ubetydelig og let kan forklares.

Det er især det hos Hickes p. 135, og ligeledes hos W. Grimm Tab. III, Fig. I afbildede Alfabet, som her frembyder de fleste Overensstemmelser. Allerede Rask (see Finn Magnusens Afhandling S. 623) erkjendte, at Ordenen af Bogstaverne i Bracteatalfabetet stemmede overeens med Runerækken hos Hickes paa S. 135 og 136 af dennes gotiske Grammatik samt paa Tab. 6 ved S. 4 af Sammes islandske Grammatik, hvorved der dog, som han siger, „maa indrömmes Afændring i enkelte Tegn efter forskjellige Tider og Steder". Rask troede ligeledes (S. 632) at Alfabetet i Alt indeholdt 24 Bogstaver, og at det sidste, Tegnet for D, var blevet udslettet eller skjult, dog meente han, at de övrige 8 paa den anden Side af Öskenen kunde være de ovenfor omtalte Tillægsruner, en Gisning, som ellers nok kun hidrörte fra hans Mistillid til Sjögrens upaalidelige Tegning, hvilken han benyttede. Hvis han havde haft den fortrinlige Afbildning, vi nu besidde, vilde han ei kunne have fremsat nogen saadan Gisning, thi Trækkene af de sidste Bogstaver ere, ligesaavel som af de övrige, bestemte og umiskjendelige.

Tage vi Bracteatens Bogstaver, een for een, for os, faae vi fölgende Resultat:

ᚠ, ᚢ, ᚦ ere gjenkjendelige som F, U, Þ.

ᚨ kan baade være A, Ä og O; den forekommer imidlertid i andre Indskrifter med lignende Alfabeter oftest som A, noget som især i Angelsaxisk er naturligt, da A og O her i mange Tilfælde svæve over i hinanden, s. *man* og *mon*, *lang* og *long*. Da Alfabetet ellers vilde savne A, et af de mest væsentlige Bogstaver, maae vi antage det for ogsaa her at skulle betegne dette.

c, det latinske C, staar paa samme Plads, som de andre Alfabeters h, d. e. K, og maa derfor antages for dette Bogstav, især da det ogsaa findes brugt som K i andre Runeindskrifter, see Magnusen om Ruthwell-Obelisken

i Annaler for Nord. Oldkynd., 1836-1837, S. 257. I Horn-Indskriften forekommer Tegnet mere vinkelformigt, som ᚲ.

ᚷ er det sædvanlige Tegn i Alfabeterne for G.

ᚹ ligner meget ᚦ, kun at Böilen er anbragt noget længer oppe. Da Tegnet findes paa samme Sted, som i de övrige Alfabeter ᚹ eller ᚹ (ↄ: det angelsaxiske V), kan man ei tvivle paa at det skal forestille dette. Magnusen (l. c. p. 628) tvivler rigtignok derpaa, men hans Tvivl, som næsten ene grunder sig paa at Tegnet ᚹ efter hans Formening findes senere i Alfabetet, maa bortfalde, naar man seer hen til, at det Bogstav, hvortil han sigter, har Böilen til den modsatte Side. Forresten har Bogstavet V paa Hornet, hvor det tvende Gange forekommer, en tydeligere, og aldeles umiskjendelig Form: ᚹ.

ᚺ, ᚾ, ᛁ, gjenkjendes som H, N, I. De to förste skrives paa Hornet 1 Gang ᚺ, 2 Gange ᚺ og ᚾ.

ᛄ er den nysnævnte Figur, som Finn Magnusen har antaget for V, men den maatte isaafald have Böilen til den modsatte Side. Da Bogstavet findes aldeles paa samme Plads, som ᛄ, *geár*, i de af Hickes meddeelte Alfabeter, i de st. galliske og i det isidorske (see W. Grimm Tab. II & III), kan man neppe antage det for noget andet, kun skrevet paa den Maade at Böilen er anbragt höiere oppe, og til Venstre (Höire) istedetfor paa Midten. Spörgsmaalet om Bogstavets Betydning er imidlertid med Hensyn til Hornindskriften, hvor det ei forekommer, uden Interesse.

ᛇ, kaldes i Alfabeterne *eoh*, synes ligeledes at have betegnet etslags I, maaskee det brudte eller mere aabne. Forekommer heller ikke paa Hornet.

ᛈ betegner her aabenbart P, der ellers skrives ᛈ; Modificationen er kun ubetydelig.

ᛉ staar paa samme Plads som simpelt ᛉ i Alfabeterne. Bogstavet kaldes sædvanligviis *eolhx*, og for-

klares som X; dette skulde man ogsaa formode her, efterdi det sædvanlige Tegn for M senere findes paa den Plads, hvor det ellers sees i angelsaxiske Alfabeter. I Hornindskriften forekommer imidlertid ᛉ to Gange, og begge Gange saaledes, at det umuligt kan læses som X, men derimod som M, hvilket Bogstav det i nordiske Alfabeter stedse betegner. Skulde ᛉ i Bracteatalfabetet ogsaa betegne M, maatte Forskjellen mellem dette og det senere forekommende ᛗ være den, at det förste, hvad Bredsdorff ogsaa mener, er final-M, det andet M inde i Ordet, ligesom man i nordiske Runer finder ᛦ som final-R, ᚱ som det sædvanlige. Hvo veed, om ikke ᛉ i sædvanlige angelsaxiske Indskrifter ogsaa har denne Betydning? Navnet *eolhx* (Siv) kan her ei komme synderlig i Betragtning. I Alfabetet hos Hickes pag. 136 henföres Navnet *iolx (eolhx)* desuden til Figuren ᛦ, den 7de af Tillægsbogstaverne, som betegner final-R.

ᛊ, paa Horn-Indskriften ᛊ, er en Modification af ᛋ, S, og nærmer sig kun noget mere det latinske S.

ᛏ, ᛒ, ᛖ, gjenkjendes som T, B, E; om den lille Ring mellem Benene af Bogstavet ᛖ er tilfældig, eller en med Plan tilsat Forziring, er uvist.

ᛗ, ᛚ er M og L.

◊ indtager samme Plads, som hos Hickes ᛝ, *ing.* ɔ: Ng, eller Gutturalklassens Nasal-Lyd, forholdende sig til K som M til P og N til T. Bogstavet er egentlig sammensat af to over hinanden satte X ɔ: G, og svarer saaledes til den Betegningsmaade, der hyppigst forekommer hos Vulfila, nemlig *gg* (som bekjendt er ogsaa h hyppig i denne Betydning, f. Ex. *hahan* f. *hangan*, *huhrus* f. *hungrus).* ◊ er maaskee enten et ᛝ med afrevne Yderspidser, eller en Sammensætning af tvende vinkelformige ᚲ (k); Figuren ◊ paa Hornet, der umiskjendelig svarer til ◊, endog saaledes at det staar noget oppe i Linjen,

synes virkelig at betegne en Sammensætning som den sidstnævnte. Lyden betegnes i de bedste nordiske Rune-indskrifter alene med Tegnet for G eller K: ᚴ.

ᛟ̂ er defect, da den överste, her puncterede Deel, er borttagen ved Öskenpladen. At Bogstaven er ᛟ, O, viser Pladsen ved Sammenligning med Alfabetet hos Hickes.

Paa det Sted, hvor Alfabetets 24de Bogstav ifölge det Foranförte maaskee er skjult eller borttaget, skulde man ifölge Alfabetet hos Hickes vente ᛞ ɔ: D. Da dette Bogstav udgjör en integrerende Deel af det angelsaxiske eller tydske Runealfabet, kan man heller ikke her antage at det fra först af skulde være udeladt. Der er netop Plads til et saadant Bogstav med et Tegn bagefter, og vi supplere derfor Rækken paa denne Maade.

Alfabetet bliver altsaa, sammenholdt med de paa Hornindskriften forekommende Bogstaver, fölgende:

ᚠᚢᚦᚨᚱ c(ᚲ)ᚷᚹ(ᚹ):ᚺ(ᚺ) ᚾ(ᚾ) ᛁᛄᛇᛒᛉ(ᛉ)ᛋ(ᛊ)ᛏᛒᛖᛗᛚᛜ(ᛜ)ᛟ(ᛞ)
f u þ a r k g v h n i j ï p m(fin.) s t b e m l ng o d.

At Hornet har ᛗ for brudt *i* (ᛇ) og ᛟ for brudt *u*, skal siden vises.

Vi have nu tilbage Bogstaverne ᛚᚢᚹᚨᛏᚢᚹᚨ, hvilke Finn Magnusen forklarer med *lýð á* (eg. *hlýð á*), *þýð á* ɔ: „Lyt til! Tyd paa!" Imod denne Forklaring indvende vi först og fremst, at man i hine ældgamle Tider, da Sproget maa have været udtalt saameget skarpere og bestemtere end i Middelalderen, som det i denne udtaltes skarpere og bestemtere end senere hen, neppe vilde have skrevet *lýð* istedetfor *hlýð*, ɔ: udelade Aspirationen; endmindre skrevet *týð* istedetfor *þýð*, altsaa T istedetfor Þ, en Forvexling, der her i Norden först indtraf i det 15de Aarhundrede, og blandt Angelsaxerne aldrig. Betragter man dernæst det 3die og 7de Bogstav noget nærmere, vil man finde, at Böilen ei staar midtpaa, men höit oppe, med andre Ord, at de ei ere ᚦ, Þ, men ᚹ ɔ: V. Endvidere er det

temmelig klart, at det förste Bogstav kun sees i Fragment, da en Deel skjules af Öskenpladen, og at det saaledes snarere er et ᛏ (T), end et ᛚ (L). Der staar altsaa:

TUVATUVA

og dette forklares, synes det os, allerbedst som et Egennavn, der staar dobbelt. Eieren eller Graveuren har rimeligviis villet sætte sit Navn paa Mynten, og, enten fordi han vilde udfylde den hele Plads, eller fordi han önskede at have fulde 4 Gange 8 Bogstaver i Indskriften, sat Navnet tvende Gange. Siden er Öskenen kommen til, og har med sin Plade skjult en Deel af ᛟ, hele ᛞ:, og en Deel af ᛏ i det derpaa fölgende Navn. Forklaringen af Navnet *Tuva* gjemme vi til Slutningen af denne Afhandling.

Indskriften paa Hornet indeholder ligeledes (om tilfældigt, eller med Plan, maa lades uafgjort) 32 Bogstaver, afdeelte paa 3 Steder ved Tegn, bestaaende af 4 Punkter, nemlig:

ᛖᚲᚺᛚᛖᚹᚨᚷᚨᛊᛏᛁᛉ ⁞ ᚺᛟᛚᛏᛁᛜᚨᛉ ⁞ ᚺᛟᚱᚾᚨ ⁞ ᛏᚨᚹᛁᛞᛟ ⁞

At Begyndelsen maa söges paa det Sted, vi have sat den, viser den Omstændighed, at man, aabenbart for at slippe ud med Rum, har været nödt til at gravere Bogstaverne i det sidste Ord smekkrere end i de övrige, et tydeligt Tegn paa, at det udgjör Ende-Ordet. Interpunctionen skiller de tre sidste Ord ad; besynderligt nok findes, som nedenfor vil sees, ingen Interpunction mellem de tre förste, rimeligviis, efter Bredsdorffs Formening, af den Grund, at man fra först af ei har tænkt paa at bruge Adskillelsestegn, men siden, da man troede at faae Rum dertil, anvendte dem; dog er man isaafald igjen kommen til kort, og har maattet indknibe det sidste Ord. Ethvert af Bogstaverne gjenfindes, paa nogle smaa Modificationer og ᛞ nær, i Bracteat-Alfabetet, nemlig:

ᛖ, der forekommer 2 Gange, = E.

ᚲ, 1 Gang = K.

ᚺ, 1 Gang, ᚺ, 2 Gange, = H.
ᛚ, 2 Gange = L.
ᚹ, 2 Gange, Bracteatens ᚹ, = V.
ᚨ, 5 Gange, = A.
ᚷ, 1 Gang, = G.
ᛊ, 1 Gang, Bracteatens ᛋ, = S.
ᛏ, 3 Gange, = T.
ᛁ, 3 Gange, = I.
ᛉ, 2 Gange, Bracteatens ᛉ, = M finale.
ᛟ, 3 Gange = O.
ᛜ, 1 Gang, Bracteatens ◇, = Ng.
ᚱ, 1 Gang, = R.
ᚾ, 1 Gang, Bracteatens ᚾ, = N.
ᛞ, 1 Gang, det paa Bracteaten manglende D.

Vi læse altsaa:

EKHLEVAGASTIM ⁝ HOLTINGAM ⁝ HORNA ⁝ TAVIDO ⁝

Med Hensyn til Sproget, hvori Indskriften er affattet, mener Bredsdorff at det er „*nordisk*, dog i en meget gammel Form, hvori det nærmer sig det urgermaniske og derfor ogsaa den ældste bekjendte Gren af den germaniske Sprogstamme, det Gotiske": Finn Magnusen, der læser *Ekh lè vægæstim holtilt* (eller *holting) om hornæ*, *Tovido* (eller *Tovid o)*, og oversætter „Jeg laaner Helligdoms-Gjesterne Hylsterstykkerne om Hornet, Tovido" (eller „Tovid ejer"), mener ligeledes, at Indskriften er affattet i en „oldnordisk Sprogart", men dog i en sönderjydsk (anglojutisk) Dialect (l. c. S. 398, 400). Vi indsee ei, hvorfor man ikke ligefrem kan kalde Sproget Gotisk. Det skal nedenfor med Evidens vises, at Formerne *reentud ere egte gotiske*, *saaledes som vi kjende Sproget i Vulfila's Bibeloversættelse*, *kun paa nogle smaa Modificationer nær*, *der dog röbe en fuldkommen phonetisk Conseqvens og af hvilke een endog vidner om et ældre Stadium af Sprogtilstanden, end hos Vulfila selv.*

Paa en vis Maade kunde man vel ogsaa kalde det Gotiske *nordisk*, forsaavidt som det engang taltes i Norden af de der, för Skandinavernes Indvandring, boende Goter, men en saadan Benævnelse vilde dog stride mod den engang antagne Sprogbrug, og det synes heller ikke at have været Bredsdorffs Mening, thi for at faa virkelige nordiske, eller Nordisken sig nærmende, Former ud, læser han Bogstavet ᚨ, hvilket han forresten erkjender for at være A, paa 2 Steder som O, nemlig i *Holtingom* og *Horno*, og gjör saaledes Brud paa Alfabetets rette og simple Conseqvens. Det Nærmere vil indlyse af den specielle Forklaring, som her fölger:

EK skrives ellers i Gotisk sædvanligviis *ik*, det oldn. *ek*, pron. pers. „jeg". Efter Vulfila's gotiske Orthographi er I i *ik* kort, E derimod i Regelen stedse langt, imidlertid savner man heller ikke Exempler paa, at *e* virkelig sættes for *i*, see Gabelentz og Loebes Gramm. p. 28. Desuden er der, hvad ligeledes i samme Værk er viist p. 30, 33, neppe nogen Tvivl om, at Goterne have udtalt *ai* og *au*, hvad enten de ere blotte Brydningsformer (hos Grimm *aí* og *aú*), eller virkelige Difthonger (hos Grimm *ái* og *áu*), som kortere eller længere *æ* og *aa*; og da nu, som snart vil sees, i Hornindskriften eet og samme Tegn er brugt baade for det lange eller egentlige *ô* (Vulfilas *o*) og det korte eller brudte (Vulfilas *au*), ja endog for det i oldn. til *o* overgaaede eller brudte *u*, nemlig „*Holtingam*" f. *Hultingam*, saa ligger den Slutning nær, at den gotiske Mundart, hvori, eller rettere den Rune-Orthographi, hvorefter Indskriften er forfattet, ogsaa i analoge Tilfælde brugte *e*; nemlig istedetfor Difthongen *ái*, istedetfor Brydningsformen *aí* og istedetfor det mod I svævende, eller i Oldn. til *e* overgangne *i*. Dette bestyrkes ogsaa af det fölgende Ord,

HLEVA, den gotiske Form af det longobardiske *Clepho, Clepo.* Navnet skulde nemlig efter Vulfila's sædvanlige Orthographi skrives *Hlaiba*, og er beslægtet med *Hlaifs*, Bröd, hvis Stamform netop er *Hlaiba;* paa Angelsaxisk vilde Navnet lyde *Hlâfa*, paa Oldn. *Hleifi*, udtalt *Hleivi.* Hornindskriften bruger ligeledes V for at udtrykke den mellem F, B og V svævende Lyd, som vore Forfædre udtrykte ved F eller V, og Oldsaxerne ved ƀ. Ogsaa i Vulfilas Orthographi viser denne Lyd sig at være svævende, da et saadant B, naar det kommer til at ende Ordet, forandres til F, f. Ex. *sveif*, præter. af *sveiban;* og omvendt *f* forandres til *b*, naar det kommer mellem 2 Vocaler, f. Ex. *hlaifs*, gen. *hlaibis* [1].

GASTIM er regelret Dat. plur. af *gasts*, en Gjest, oldn. *gests.* Dativformen af dette er ikke, som Bredsdorff troer, *gestium*, men *gestum.* I den forudfattede Mening, at Sproget i Indskriften er nordisk, vil han ogsaa enten skaffe Omlyd ved at læse *gæstim*, eller forklare Omlydens Udeblivelse af Indskriftens Ælde; men derved kommer han dog ikke i noget Tilfælde til at forklare Endelsen *-im*, der udelukkende tilhörer det gotiske Sprog.

HOLTINgAM eller HOLTIGGAM er den regelmæssige gotiske Dativ plur. af *Holtings*, der efter Vulfilas Orthographi skulde skrives *Hultiggs.* Det er allerede forhen bemærket, at den ved Indskriften anvendte Orthographi synes at bruge Tegnet for det lange *o* ogsaa istedetfor *au*, og det over mod *o* spillende *u*, ligesom Tegnet for det lange *ê* ogsaa bruges for *ai* og det over mod *e* spillende *i.* Afvigelsen fra Vulfilas Orthographi er saaledes i begge Tilfælde aldeles analog og conseqvent, og er saa langt fra

---

[1]) At Skrivemaaden *v* istedetfor *b* i denne Combination ikke er uden andre Exempler i det Gotiske, viser det vestgotiske Kongenavn, der næsten overalt findes skrevet *Liuua* eller *Liuva.* Navnet skulde efter Vulfilas Orthographi skrives *Liuba* af *liufs.*

at vidne mod vor Mening om Sproget, hvori Indskriften er affattet, at den meget mere bestyrker den, og indeholder et særdeles vigtigt Moment til Oplysningen af den gotiske Udtale. Til det gotiske *Holtings* eller *Hultiggs* vilde det tilsvarende i vort Oldsprog være *Hyltingr*, ɔ: En, som er fra en Skovegn *(holt)*, eller som boer paa et Sted ved Navn *Holt*.

HORNA er, naar vi erindre at *o* her ogsaa udtrykker det aabne *u* eller *au*, aldeles det gotiske *Haúrna*, regelmæssigt nom. og acc. plur. af *Haúrn*, udtalt *Horn*, Horn. Med Bredsdorff at læse *Horno*, og kalde det den ældste, uafkortede Form af den nordiske acc. plur. af Ordet, medförer samme Brud paa Conseqvensen, som ved *Holtingom*. Har man engang for ᚨ sat Værdien *a*, bör man overalt lade den vedblive.

TAVIDO er en mærkelig Form. Den er aldeles den regelmæssige 1ste pers. sing. præt. indic. af det hos Vulfila ofte forekommende Verbum *táujan*, at gjöre, istandbringe, paa det nær, at Formen hos Vulfila lyder *tavida*, ikke *tavido*. Men sammenligner man Flexionen af præter. indic. sing. paa *-ida* i det Gotiske, saaledes som vi kjende det hos Vulfila, med den tilsvarende paa *-da* i det Oldnordiske, stöde vi paa en mærkelig Afvigelse fra den Analogi, som ellers med iöinefaldende Conseqvens hersker mellem begge Sprog; den tredie person sing. heder nemlig i Gotisk, ligesom den förste, *-ida*, f. Ex. *lagida, lagidês, lagida;* i Oldn. derimod heder den förste *-da*, den tredie *-di*, f. Ex. *lagða, lagðir, lagði*. Til de fleste oldnordiske Endelser med det simple, eller uorganiske *-i* svare i Gotisk Endelser paa *-a*, f. Ex. præt. part. *stigans* til oldn. *stiginn;* Dat. sing. *fiska* til oldn. *fiski;* nom. sing. *hana* til oldn. *hani*, o. s. v. Det er altsaa i sin Orden, at 3 pers. sing. *lagida* svarer til det oldn. *lagði*. Men da nu 1 pers. i Oldn. ei heder *lagði*, men

22*

lagða, maatte man og i Gotisken vente en anden Form for 1 pers. end *lagida*, som er identisk med den 3die. Undersöger man nu, hvilken Endelsevokal i Gotisk nærmest svarer til *a* i oldnordisk, da finder man, at det er ingen anden, end *o*. Saaledes f. Ex. got. *fiskôs* = oldn. *fiskar*; got. *gibôs* = oldn. *gjafar*, got. *tuggô* = oldn. *tunga*, got. *blindôza* til oldn. *blindari*. Istedetfor *lagida* i 1ste Person skulde man altsaa conseqvent vente *lagidô*, og fölgelig af *táujan tavidô*, hvilket netop er den i Indskriften brugte Form. Indskriften viser sig altsaa i dette Stykke endog renere eller mere uforvansket i sproglig Henseende, end de forhaandenværende Manuskripter af Vulfilas Bibeloversættelse, og man kan endog ved Hjælp af Indskriften restituere den tabte Form af de svage Verbers 1 pers. sing. præter. indicativ.

Indskriften vilde altsaa med Vulfilas Orthographi lyde:

Ik Hláiba gastim hultiggam haúrna tavida;

og de fem förste Ord paa Oldnordisk: *Ek Hleifi gestum hyltingum horn* . . . . . ᛁᚴ ᚼᛚᛅᛁᚠᛁ ᚴᛅᛋᛏᚢᛘ ᚼᚢᛚᛏᛁᚴᚢᛘ ᚼᚢᚱᚾ . . . . .; til *tavida*, der maatte oversættes med „*gerði*", gjorde, savnes det tilsvarende Ord. Oversat paa Latin vilde Indskriften lyde, som ogsaa Bredsdorff har det:

Ego Hleva hospitibus silvicolis (eller *de Holt oriundis) cornua feci.*

Efterat vi nu stykkeviis have gjennemgaaet og forklaret Indskriften, maa vistnok den sidste Tvivl om at den virkelig er *gotisk*, aldeles bortfalde. Det viser sig, som vi ovenfor have bemærket, at de Afvigelser fra Vulfila's Skrivemaade, som den frembyder, deels indeholde en ligefrem grammatisk Berigtigelse, deels i og for sig selv ere conseqvent analoge; maaskee de ene grunde sig paa Forskjellen i Lydangivelsen ved Runer og ved de halvlatinske, halvgræske Bogstaver i det møsogotiske Alfabet. Man finder endnu större Afvigelser i Skrivemaade mellem

vore gamle Runeindskrifter og de med latinske Bogstaver skrevne Oldböger, uden at man dog nogensinde har fölt sig fristet til at ansee Sproget i hine forskjelligt fra Sproget i disse. At *e* er brugt til at udtrykke det aabne *i* og *ai*, ligesom *o* til at udtrykke det aabne *u* og *au*, kan desuden neppe engang kaldes en Afvigelse; det er kun en simplere Betegning af Udtalen, som Vulfila sögte at gjengive efter *græske* Lydprinciper [1]. Afvigelsen lægger netop Indskriftens Egthed og Ælde for Dagen. Da man endnu besidder saa faa Levninger af den gotiske Literatur, og saa omhyggeligt samler endog de mindste Levninger deraf, maa denne Indskrift saaledes være Sprogforskerne et yderst velkomment Bidrag.

I historisk-ethnographisk Henseende bliver Indskriften os ligeledes af overordentlig Interesse. Indholdet er, at en vis *Hleva*, som altsaa maa have været en Goter, gjorde eller lod gjöre disse Horn til nogle „Holtinger", der havde gjestet, enten ham selv, eller En hos hvem han tjente, maaskee som Guldsmed. „*Holtingam*" kan betegne „Skovboere", eller „Folk fra Holt". For denne sidste Antagelse synes Hornenes Findested, i Nærheden af Töndern i det Slesvigske, omtrent 8 Mile fra *Holsteins* Grændse, at tale, thi *Holtingôs* kunde da svare til det oldn. *Holtsetar*, d. e. „Beboere af *Holstein*", egentlig „Beboere af

[1]) Hvorledes Vulfilas Lydangivelse ofte er famlende og intet mindre end conseqvent, viser især den hos ham herskende Vaklen mellem *gg* og *h*; thi naar *slahan* har i præt. *slôh*, *hahan* derimod *háihah*, og det förste svarer til det tydske *schlagen*, det andet til *hangen*, viser dette tydeligt, at *hahan* maa have været udtalt *hangan*, hvorved det kom i Classe med de övrige Verber paa *a* foran Position, hvilke samtlige danne Præteritum ved Reduplication. Ellers maatte det i præt. hede *hôh*; men det andet *h* i *hahan* gjör aabenbart Position. Hvorfor da ei skrive *haggan*? Ligesaa Comparativ *juhiza* af *juggs*; hvorfor ei *juggiza*?

Holt", d. e. Skovegnen. *Holtingós* bliver altsaa *Holtsatter*, *Holsteinere*, og denne Formodning bliver endog ved Naboskabet mellem Holstein og Findingsstedet næsten til en Vished, thi Sammenstödet af disse Omstændigheder er isandhed for stor til at man skulde kunne ansee det for et Spil af Tilfældet[1]. Men nu er Spörgsmaalet, hvor den *Hleva* boede, som gjorde disse Horn for Gjesterne. Han kan ikke have boet paa Findingsstedet, thi isaafald maatte de af „Gjesterne" hjembragte Horn netop have været fundne paa et andet Sted. De samme „Gjester" maae rimeligviis have faaet Hornene til Foræring i en fra Holstein noget fjærnere Egn, og enten, snarest ved Röveri, mistet dem paa Hjemvejen, efter allerede at være komne saa nær Hjemmet, som til det Tönderske, eller virkelig have bragt dem hjem til Holstein, hvorfra de hjembragte Horn siden ved et Plyndringstog af Naboerne i Slesvig eller paa andre, let tænkelige, Maader kunne være komne til Findingsstedet. I förste Tilfælde maae de hjemreisende „Gjester" have lagt Veien over det Slesvigske, og Hlevas Hjem isaafald söges nordenfor Holstein, i Jylland eller paa en af de danske Öer. I sidste Tilfælde, som forresten heller ikke udelukker Muligheden af det nys antagne, kunne de samme „Gjester" ogsaa være komne fra en östligere, ved Östersöens Sydkyst beliggende, Egn. At de skulde have faaet Gaven i et meget langt bortliggende Land, er noget, der saaatsige af sig selv bortfalder som utænkeligt. Saa store Kostbarheder var det neppe muligt for nogle faa Reisende at bringe til, eller saa nær Hjemmet, i de lovlöse, barbariske Tider, Hornene og Indskriften tilhörer; de lade sig vanskeligt skjule, og maatte saaledes rimeligviis blive et Bytte for Röverhaand.

---

[1]) I Annales Fuldenses ad ann. 853 nævnes desuden Holsteinboerne som *Holsingi*, hvilket kun er den overtydske Form for *Holtingi* (*holt* = höitydsk *holz*).

Heller ikke er der noget i Indskriften, der tyder paa nogen særdeles Fjernhed ved „Gjesternes" Hjemstavn; tvertimod medförer den snarere, uden at dog noget udtrykkeligt derom nævnes, en dunkel Forestilling om Nærhed og godt Naboskab mellem begge Parter; denne Forestilling vækkes maaskee især af det uden videre Betegning angivne Folkenavn „*Holtingam*", der synes at forudsætte et nærmere Bekjendtskab til „*Holt*" eller „*Holstein*", end man hos fjærnere boende Folk kunde vente. Holtingerne udgjorde for liden en Deel af Saxernes Stamme, til at man kan antage at de særskilt vilde blive udhævede som Holtinger, ikke som blotte Saxer, uden af nærmere, med Særforholdene mere fortrolige, Folk. Og desuden, fra hvilket fjernere *gotisk* Folk skulde det vel være at „Gjesterne" havde faaet Gaven? Man vil her maaskee anföre *Theodorich* i Övreitalien, om hvilken Jornandes (Cap. 3) udtrykkelig fortæller, at han blev besögt af en Kong *Rodulf* fra Landene hiinsides Östersöen, ligesom vi ogsaa vide at han modtog Gesandter og Gaver fra Esterne, til hvilke han med Gesandterne ogsaa sendte Brev og Gaver tilbage (Cassiodori varia V. ep. 2.). Men ved den christne Theodorichs Hof vilde de Fremmede dog neppe have faaet Gaver, heelt igjennem prydede med hedenske Afbildninger, endog af blodige Menneskeoffringer, ja endog maaskee selv bestemte til Brug ved Afgudsdyrkelse; man vilde neppe i Indskriften have anvendt Runer, men de paa den Tid blandt Goterne i Italien brugelige møsogotiske Bogstaver, ja man vilde vel ikke engang have fundet det Umagen værdt at forfatte Indskriften paa Gotisk, naar Theodorich ei fandt sig foranlediget til at tilskrive Esterne paa andet Sprog end Latin; ikke at tale om, at Afbildningerne, hvis de havde været forarbeidede i Italien, maatte have röbet langt större Smag og Kunstfærdighed. Endnu mindre kan man tænke paa de bigotte vestgotiske Konger

i Spanien. Kunne vi saaledes hverken blive staaende ved disse, eller ved Östgoterne i Italien, maae vi gaa længere op i Tiden, og henvises da, om man end ikke lægger an paa at holde sig til de allernærmeste Egne om Holstein, dog til en Periode, i hvilken Goternes Rige berörte Östersöen; og standser man for Exempel ved det 4de Aarhundrede, bliver det dog altid langt rimeligere at söge Hlevas Hjem i de Dele af Riget, der laa Holstein nærmest, end i de yderste Egne ved det sorte Hav. Vi komme saaledes ligefuldt til Egnene ved Östersöen. Men naar man nærmere betragter Sagen, kan man ei heller blive staaende derved. Den overveiende Sandsynlighed, som er for at antage Hlevas Hjem saa temmelig i Nærheden af Holstein, kunne vi ikke andet end sætte i Forbindelse med den efter troværdige Sagaers Vidnesbyrd aldeles bestemte Vished, at de vestlige Östersö-Lande, fornemmelig Danmark, kaldtes *Gotland* eller *Goternes Land*, og inddeeltes i *Reiðgotland* (Fastlandet, eller den jydske Halvö og de sydlige Östersö-Lande) og *Eygotland* (Öerne, hvortil og Skaane regnedes). Det bliver derfor altid det rimeligste, at söge Hlevas Hjem etsteds i Danmark eller Skaane, saameget-mere som man, hvad Finn Magnusen i det ofte citerede Værk paa flere Steder har viist, fornemmelig i Danmark eller rettere de Lande, som i Oldtiden udgjorde det danske Rige, finder Indskrifter med lignende Bogstaver, deels paa Stene, deels paa Guldsager; og af hine Lande igjen fornemmelig i Skaane og Bleking. I Skaane er netop den Bracteat funden, hvis Alfabet vi have lagt til Grund ved Horn-Indskriftens Dechiffrering, og de blekingske Runestene, hvis Indskrifter forstörstedelen indeholde de samme Bogstaver, men hvis Forklaring hidtil har været saagodtsom umulig, ere bekjendte nok. Forfatteren af disse Linier har paa et andet Sted, i et Skrift der snart vil udkomme (i Anmærkninger til den yngre Edda og forskjellige

Uddrag af Sagaer i det under Pressen værende Skrift Antiquités Russes et Orientales, som vort Selskab udgiver) viist, som han tror, med temmelig Evidents, at de egentlige *Goter*, eller, som de og kaldtes, *Viter*, *Vider*, *Vither*, der i ældgamle Tider beboede Danmark, nærmest ere at söge i Landene *östenfor* Storebelt, hvilke derfor ifölge den udtrykkelige Beretning i *Chronicon Erici regis* (Scriptt. rerum danicarum Vol. I, p. 149) kaldes *Withesleth*, medens derimod Beboerne af de jydske Lande, d. e, Jylland og Fyen, der vistnok ogsaa kaldtes *Gotland* og *Vitland* i udvidet Forstand[1], vel ogsaa regnedes under Hovedbegrebet *Goter*, men dog hörte til en anden, ikke saa reengotisk, Afdeling, de saakaldte *Geátas* eller *Gauter*, samt at virkelige Nedertydskere eller Angelsaxer boede i Sönderjylland. Oldlevningerne med de Runer, som vi nu, efterat Hornindskriften paa det Bestemteste er viist at være egte gotisk, med fuld Ret kunne kalde *gotiske*, bestyrke dette paa det klareste, og vi slutte med saamegen Sikkerhed, som man efter Omstændighederne kan fordre, *at Hornene og Indskriften hidröre fra et af de ældre danske Landskaber östenfor Storebelt.*

Med Hensyn til Indskriftens og Hornenes Ælde kunne vi nu drage lidt bestemtere Slutninger. Forelöbigt bemærkes, at Indskriftens udtrykkelige Ord vise, at den er samtidig med Hornenes Forarbeidelse. Figurerne paa disse lede ei til noget bestemt Resultat. Mest Lighed have de med Afbildningerne paa de smaa Sölvmynter, som ere fundne i den frankiske Kong Childerik I.s Grav fra 481, afbildede hos Montfaucon (Monuments &c. Vol. I, p. 16); dog vidne de om

---

[1]) I Ottars Reiseberetning kaldes Jylland og Fyen tilsammen *Gotland*. Til „*Gautar*" og „*Gotar*" maatte i Gotisk svare „*Gáutôs* og *Gutans*; Gautland maatte hedde *Gáutland*, og Gotland *Gutland*. Udtalen af begge Navne vilde ifölge det ovenfor udviklede blive næsten eens.

langt ældre og raaere Tider, end disse. Ovenfor have vi viist, at Sprogformen synes at være noget ældre end i de gotiske Bibeloversættelser. Antage vi Orthographien i disse for at være ordnet af Vulfila, som levede i Midten af det 4de Aarhundrede, saa have vi her en nogenlunde bestemt Grund til at rykke Hornindskriften idetmindste op til 300 Aar efter Christus, snarere noget tidligere. Vi henvises saaledes ogsaa ad denne Vei til en Tid, som nærmer sig den, da Goter endnu i nogenlunde Mængde boede i de danske Lande; og omvendt, antage vi det sandsynligst, at den er forfattet i Sjælland, Laaland, Falster, Möen, Skaane eller Bleking, maa den, siden den er *reengotisk*, være bleven til paa en Tid, da Goter endnu vare talrige i de nysnævnte Egne, fölgelig i et af de nærmeste Aarhundreder efter Christi Födsel, snarest det förste, andet eller tredie. Alle Omstændigheder tyde saaledes hen herpaa. Dette leder til et for os særdeles vigtigt Resultat. Man vil nemlig ifölge det Foregaaende neppe betvivle, at Alfabet-Bracteaten maa være omtrent samtidig med Hornene. Men nu höre Bracteaterne ganske bestemt til en Culturperiode, da Brugen af *Jærn* og *Jærnutensilier* var udbredt og almindelig i Norden (see f. Ex. Worsaae, „Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhöje", p. 45). Vi erfare altsaa heraf, hvad vi for vor Part rigtignok aldrig have betvivlet, men hvad dog Enkelte have benegtet, *at Goterne i Danmark i de nærmeste Aarhundreder efter Christus allerede havde Jærnkulturen.*

Med Hensyn til den nærmere Betegning af de Goter, hos hvilke vi efter det Foregaaende have antaget at Hornindskriften er forfattet, kunde maaskee og noget mere lade sig udfinde. Om Goternes ældste Udvandring fra *Scandza*, eller som det vel ogsaa her rettest maa læses, *Scandja*, og deres videre Fremrykken mod Syden meddeler Jornandes et ældgammelt Sagn, der paa en mærkelig Maade er ana-

logt med Sagnet om Jydernes, Anglernes og Saxernes Tog til Britannien. Ligesom det nemlig om disse fortælles, at de allerförst droge afsted paa 3 Skibe, saaledes hedder det og hos Jornandes, at Goterne have sat over fra *Scandja* til den modsatte Kyst af Östersöen paa 3 Skibe. Han lægger til, at det tredie Skib ankom noget sildigere end de to andre, og at dets Besætning derfor af Mandskabet paa disse kaldtes til Spot *Gepider*, hvilket Navn efter hans Sigende skal være opstaaet af *gepanta*, „doven" (Cap. 3. 4. 17.). Fra disse 3 Skibsbesætninger skulle de tre gotiske Hovedstammer, Östgoter, Vestgoter og Gepider nedstamme. Östgoterne og Vestgoterne skulle være dragne videre mod Syden, medens Gepiderne endnu bleve tilbage en Tidlang paa det Sted, hvor de först slog sig ned, fornemmelig ved Weichselens Arme, hvor siden paa Jornandes's Tid de saakaldte *Vidivarier* boede; Weichsel-Öerne eller Deltaet kaldte Gepiderne selv „*pro patrio sermone*" *Gepidos*, eller efter den vistnok bedre Læsemaade i de fleste Codices, *Gepidojos*. Dette dunkle Sagn kan naturligviis ei forstaaes bogstaveligt. Vi lære deraf kun, at Östgoter, Vestgoter og Gepider ere Grene af det store gotiske Folk, som i fjerne Tider havde haft hjemme i og ved „Scandja", og at Gepiderne opholdt sig længere i disse nordlige Egne, end de andre gotiske Grene, hvorfor man og bekvemt kan give dem Navnet „Nordgoter". Navnets Etymologi er hos Jornandes yderst usikker, ja haandgribeligen fejlagtig. Formen *gepanta* forekommer ikke i det gotiske Ordforraad, ja neppe engang i de andre, rigere oldgermaniske Sprog; Brugen af Bogstavet *p* i en saadan Forbindelse maa endog i Gotisk næsten ansees umulig (see Gabelenz og Loebes Gramm. p. 46), saaat man snarest her maa tænke sig en Feilskrift, f. Ex. *p* istedetfor *v*, hvilket let var muligt. Men alligevel kunde ei *gepanta* sammendrages til *Gepida*, og Betoningen af dette

Ord er desuden ifölge Accentuationen hos græske Forfattere og dets Plads i enkelte Vers hos latinske Digtere (f. Ex. Panegyr. in laud. Justini min. fragm. apud Jaeger v. 12, Corippus in laud. Just. min. S. 254) *penultima brevis: Gepida* (⏑⏑⏑). Ogsaa i dette Navn er Bogstavet *p* mistænkeligt, og röber en Forhærdelse, foretagen af latinske Forfattere, der blandt Tydskerne nærmest kjendte Oldhöitydskerne. Stavelsen *gip* findes ikke blandt de nuværende gotiske Sproglevninger, og Navnet skrives desuden af den mærkelige longobardiske Anonym (i Ritters Fortale til Cod. Theodos.) overalt conseqvent med *b*, *Gibidi*, *Gibedi*, *Gebedi*. Det kan ei være noget andet Folk end dette, der af Angelsaxerne (see Travellers Song i Kembles Beovulf Vol. I, p. 231 og i Codex Exoniensis, udgiven af Thorpe, S. 322) kaldes *Gefþas*. Den rette gotiske Form af Navnet synes saaledes at være *Gibidôs*, singul. *Gibiþs*. Navnet paa Weichselöerne, *Gepidojos*, eller efter det foranförte rettere *Gibidôjôs* betyder ligefrem „de gepidiske Öer", thi ligesom det gotiske *mavi*, egentlig *máuj*, svarer til det oldn. *mey*, *háujis* til *hey*, *fráuja* til *frey*, saaledes maa og til *ey*, *ø*, have svaret et *avi* eller *áuja*, i plur. *áujôs* eller *ôjôs*, ligesom *táui* har genit. *tôjis*. Af *avi* er *áujôs* regelmæssig Plural[1]. Seer man nu, og vistnok med Rette, bort fra det indskrænket-locale i det af Jornandes meddeelte Sagn, og forklare „Gepidöerne" simpelthen med „Öer udenfor Weichselmundingen";

[1]) Paa samme Maade er *Scandinavia* heller ikke andet end den gotiske Form for *Skáney*, thi *Skandin* assimileres i vort Oldsprog efter samme Analogi til *Skán*, som *standa* i daglig Tale til „*staa*" ɔ: *stá*, og *avia* er *avi* eller *áuja*, Ö, oldn. *ey*. Formen *Scandinavia* hos de romerske Forfattere er altsaa ligeledes et ypperligt Beviis paa at Landet paa deres Tid var beboet af gotisktalende Folk. Den anonyme Longobarder skriver *Scatenauge*.

tager man derhos Hensyn til de i Syden, fornemmelig gjennem Plinius og Ptolemæos, udbredte og herskende Forestillinger om den cimbriske Halvöes og de skandiske Öers östligere Beliggenhed, og hele dette Halvö- og Ö-Systems mere i Öst og Vest langstrakte Form[1]: saa bliver den Slutning temmelig naturlig, at de af Jornandes omtalte Gepid-Öer ingen andre ere end *de danske Lande östenfor Storebelt*, de samme, som vi ovenfor have kaldet de egentlige gotiske, og som i K. Eriks Krönike kaldtes *Withe-sleth.* Endog den hos Jornandes forekommende Benævnelse „*Vidivarier*" om de senere Beboere af de samme Öer tyder hen herpaa; thi han, som levede i det 6te Aarhundrede, da nordiske Folkeslag allerede herskede i Danmark, kan let have hört noget om deres Modification og Forkortning af Navnet, som snart skal omtales, og overfört det paa Landets senere Herrer. *Eygotland*, *Withesleth* og *Gibidaujôs* bliver saaledes eenstydigt, hvilket passer særdeles vel med at *Jörmunrek*, Östgoternes Konge, i Travellers Song (Kemble S. 227, Thorpe S. 319) kaldes *Hréð-cyning* ɔ: Reidgoternes Konge. Sagnet, som Jornandes meddeler, bliver altsaa kun dette, at ved Go-

---

1) See Ptolemæos II cap. 11 (i Wilbergs og Grashofs Udg. cap. 10) i den latinske Oversættelse: Super *cimbricam* chersonesum aliæ tres insulæ, quæ *Alociæ* dicuntur; — orientem versus a chersoneso quattuor, quæ dicuntur *Scandiæ*, tres minores —, una vero maxima et *maxime orientem versus ad ostia Vistulæ fluvii.* Derfor afbildes og paa de efter Ptolemæos' Angivelse forfattede Karter den jydske Halvö som strygende næsten i Vest og Öst. Man maa ei glemme, at Ptolemæos var de fölgende Aarhundreders, ja næsten hele Middelalderens, geographiske Orakel, saaat Jornandes neppe har vidst andet, end at de danske Öer laae lige i Weichselmundingen. I de *alokiske* Öer, hvorved vi ei kunne undlade at tænke paa den i det ældgamle angliske Slægtsregister i Chron. Sax. (Ingrams Udg. p. 23) forekommende *Aloc*, gjenkjende vi Fyen med omliggende Öer, i de *skandiske* Öerne östenfor Beltet.

ternes almindelige Fordrivelse og Flytning fra de nordligere Egne, bleve de danske Öers Beboere, *Gepiderne,* længere tilbage, eller maaskee rettere, at paa den Tid, da Goter beboede begge Sider af Östersöen, boede Öst- og Vestgoter söndenfor denne, i det egentlige *Reiðgotland,* Gepiderne paa de danske Öer, *Eygotland.* Betragter man nu nærmere Navnet *Gibidôs*, og undersöger, hvilken oldnordisk Form efter de conseqvente Overgangsforhold skulde være den tilsvarende, bliver det *Giviðar, Giviþar,* hvilket enten sammendraget *Gviðar*, let kunde blive til *Viðar*, (da *gv* ei vel taales i Oldnordisk, men let kan gaae over til *v*, og omvendt), det samme Navn der forekommer i *Withesleth*, eller omdannet til *Gyðar*, *Gyþar*, ligesom *Björgyn* af *Björgvin*, minder om Ptolemæos's *Gythones*, hvilke han, skjönt han nævner *Gutæ* blandt det egentlige Scandia's Beboere, dog senere (l. III, c. 5) omtaler som allerede bosatte ved Weichselen, nærmest Venederne. *Withesleth* og *Gibidaujôs* blive saaledes endog i selve Navnet eenstydige, og at den samme Contraction af Gepidernes eller Nordgoternes Navn forekommer overalt i Norden, hvor Goter have boet, er altsaa aldeles i sin Orden. Derfor kaldtes ogsaa Jylland, som vi ovenfor have seet, *Vidland* (annalista Sax. ad ann. 952[1]), endog i et Diplom fra 14de Aarhundrede (Westphalen script. rerum German. T. III p. 362), ja som en Fordrejelse af dette Navn maa ogsaa, hvad Werlauff sindrigt har viist i sit lærde Skrift „Forsög til at oplyse og forklare Procops Efterretninger om de nordiske Lande", dennes *Brittia* ansees. Ogsaa Ottar Helgelænder omtaler *Vitland* ved Weichselen, grændsende til *Veonodland* eller Wenden[2].

[1]) Den nye Udg. af Ann. Sax. i Pertz's Monumenta har her „Judland", men neppe rigtigt, da der isaafald burde staa „Jutland". — [2]) I „Travellers song" forekommer en mærkelig Opregnelse af Folkeslag omkring Östersöen, hvorved ogsaa *Gefþas*

Er altsaa Indskriftens og hele Folkets *gotiske*, og specielt taget, *nordgotiske* eller *gepidiske* Nationalitet lagt for Dagen, bliver det en let Sag at forklare Navnet *Tuva*. Efter den gotiske Grammatik svarer Substantivformen paa *-a* ganske til de Oldnordiske paa *-i*, saaledes *hana* til *hani*. „*Tuva*" svarer saaledes til *Tuvi* eller *Tufi*, et Mandsnavn, der ofte forekommer især paa danske Runestene (see Thorsens Beskrivelse og Forklaring af den söndervissingske Runesteen S. 13, 14); i Sagaerne som *Tofi*, men sjelden om andre end Folk fra Danmark eller Sydsverige, netop Egne, hvor Goterne have boet, og hvor altsaa dette gotiske Navn, som maaskee flere udelukkende danske eller svenske, har holdt sig. Navnet skulde efter Vulfilas Orthographi skrives *Tuba;* det er saaledes conseqvent gepidisk, at der her staar *Tufa*. Til Mandsnavnet *Tufi*, *Tofi*, svarer Kvindenavnet *Tufa (Tofa)*, der forekommer paa den söndervissingske Runesteen, og er historisk bekjendt som Tovelilles Navn.

(Gepiderne) komme i Vendernes Naboskab, og derved sættes paa samme Plads, hvor Ottar sætter *Vitland:*

Ic väs mid Húnum
and mid Hréð-gotum,
mid Svéom and mid Geátum,
and mid Súð Denum;
mid Venlum ic väs and mid Värnum
and mid Vícingum;
mid Gefþum ic väs and mid Vinedum. o. s. v.

(Kemble p. 231, Thorpe p. 322).

d. e. jeg var hos Huner, Reiðgoter, Svear, Gauter, Syd-Daner (ɔ: egentlige Daner), Venler (enten Viniler eller Vandaler), Varner (i de nedre Elb-Egne), Vikinger (?), *Gepider*, og *Vender* o. s. v.

Man kunde fristes til at troe, at Sagnet om Dan og Danp, hvilket Chr. Er. regis sætter i Forbindelse med *Withesleth*, hentyder paa den förste Occupationstid af Danerne, som dengang endnu ikke havde givet Landet deres Navn.

Sammenfatte vi nu altsaa i Korthed Resultaterne af de foregaaende Undersögelser, saa blive de disse:

1. At Hornindskriften er *reengotisk*, tildeels fra et ældre Stadium end den hos os gjennem Vulfilas Bibeloversættelse bekjendte Sprogform; den er rimeligviis fra det 1ste eller 2det Aarhundrede efter Christus, og charakteristisk derved at den udtrykker baade aabent *i* og *ai* ved *e*, aabent *u* og *au* ved *o*, samt det indlydende *b* ved *v*.

2. At den saavelsom Alfabetet er affattet etsteds i det östlige Danmark eller *Eygotland*, og nærmest er at henföre til den *gepidiske* Green af Goterne.

3. At *Vitherne* eller Indbyggerne af *Withesleth* ere identiske med *Gepiderne*, *Eygotland* med *Gibidáujôs*.

4. At Gepiderne eller Goterne i Danmark i 1ste og 2det Aarhundrede efter Christus, og rimeligviis fra deres förste Fremtræden i disse Egne, vare i Besiddelse af fuldstændig *Jærnkultur*.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM VÖLUSPÁ;

VED BRYNJOLF SNORRASON.

Fölgende Bemærkninger ere nærmest fremkaldte ved en ny Udgave af de eddiske Digte, som udkom i Christiania sidstafvigte Vinter under fölgende Titel: *Den ældre Edda*, Samling af norröne Oldkvad, indeholdende Nordens ældste Gude- og Heltesagn, udgivet efter de ældste og bedste Haandskrifter, og forsynet med et fuldstændigt Variant-Apparat af P. A. Munch. Denne Udgave af de herligste Levninger af vor fælleds Oldtidsliteratur, er et nyt Beviis for, hvor megen Interesse samme nu har vundet blandt Norges Lærde, og hvor megen Umage man gjör sig for

at forplante denne Interesse til Folket; den er nemlig udkommen som Program ved Christianias Universitet, og derved gjort tilgængelig for hele det norske Folk, idet enhver Nordmand, der interesserer sig for Fædrelandets Oldliteratur, kan erholde et Exemplar frit, en Liberalitet man ikke noksom kan rose! Glædeligt maa ethvert Bidrag være, som tjener til at fjerne de Hindringer, som deels Mangel paa Udgaver, deels de ældre Udgavers Utilstrækkelighed alt for længe have lagt i Veien for Studiet af vor Oldtidsliteratur og dens Udbredelse. Mange af vore Forfædres skriftlige Frembringelser, der ere os opbevarede i Haandskrifter, ligge endnu utrykte og ere kun tilgængelige for dem, som have Adgang til de faa Bibliotheker, hvor de gjemmes, og desuden have Tid til at stave sig igjennem de ofte lidet læselige Membraner. Hvor meget der vilde vindes ved disses Udgivelse, er saa indlysende, at man næppe behöver at före noget Beviis derfor. Her vil jeg kun som Exempel nævne den store Mængde Ridderromaner fra Middelalderen, som endnu ligger utrykt. Vel ere mange af dem Oversættelser eller snarere Bearbeidelser af fremmede Romaner og Sagn, hvortil Originalen endnu kan findes, ligesom de heller ikke i sproglig Henseende kunne sættes ved Siden af de bedste af Sagaerne, og derfor ikke have Krav paa saa omhyggelig Udgivelse som disse, men de ere dog i flere Henseender höist vigtige og interessante. For ikke at tale om de Oplysninger disse Skrifter give om vore Forfædres Opfattelses- og Behandlings-Maade af fremmede Sagn og Skrifter, ville deraf kunne ventes vigtige Bidrag til Nordens ældre Kulturhistorie, ligesom de heller ikke ere uden literaturhistorisk Interesse for andre Nationer. Det samme gjælder ogsaa om de mange Levninger vi have af theologiske Skrifter fra den katholske Tid. Flere af disse höre vistnok til de ældste skriftlige Levninger vi have, og ere derfor höist mærkelige i sproglig

Henseende, men de indeholde ogsaa vigtige Oplysninger om Kristendommens Tilstand og Opfattelse i Norden i den tidlige Middelalder. Men omendskjönt man paa den ene Side maa tilstaae, at mange Oldskrifter endnu henligge utrykte og uafbenyttede, og at der saaledes er meget at gjöre, förend et omfattende Studium af vor Oldtidsliteratur kan komme istand, kan man dog paa den anden Side ikke nægte, at der allerede er udrettet meget, idet mange af de vigtigere Skrifter, navnlig de historiske, ikke allene ere trykte, men af mange af dem endog haves flere Udgaver. Dette sidste gjælder, blandt andre, ogsaa om den ældre Edda. Förend den nye Udgave udkom i Christiania, i Begyndelsen af 1847, var den alt tidligere to Gange fuldstændig udgivet, nemlig i Stockholm 1818, besörget af den lærde Sprogforsker R. K. Rask, og i Kjöbenhavn 1787-1828, paa det arnamagnæanske Legats Bekostning. Hvad den stockholmske Udgave angaar, saa er Texten vistnok omhyggelig udgivet efter de Haandskrifter, Rask havde for sig, men den lider dog af adskillige Mangler, der snarere maae tilskrives de fulgte Haandskrifter end Udgiveren. I den kjöbenhavnske Udgave er derimod den ældste og bedste Codex lagt til Grund, og den maa derfor langt foretrækkes for den förstnævnte. Skjöndt den kjöbenhavnske Udgave i det Hele taget vidner om megen Flid og Omhyggelighed i Textens Behandling, og de tilföiede Noter og mythologiske Register om udmærket Lærdom og næsten mageslös Sagkundskab, kan jeg dog ikke nægte, at denne ellers fortræffelige Udgave, lader adskilligt tilbage at önske, navnlig hvad Texten angaar, da der paa flere Steder i samme have indsneget sig Feil, der have givet Anledning til en mindre heldig Oversættelse og Forklaring. Det er derfor saa langt fra at de ældre Udgaver gjöre en ny kritisk Textudgave overflödig, at en saadan snarere maa ansees som höist nödvendig, baade for at böde paa de

tidligere Udgavers-Mangler, og tillige for at faae en Udgave, hvis Omfang og Pris gjör den tilgængelig for alle Yndere af den nordiske Literatur. Dette er ogsaa Hensigten med den nye norske Udgave, og hvad det sidste angaar, er denne Hensigt opnaaet, thi den er af et passende Omfang, og i det Hele taget smukt udstyret. Om Texten derimod er behandlet med den Omhyggelighed og Kritik, disse Digte, ifölge deres höie Værd og Ælde, have Krav paa, eller svarer til de Forventninger man efter Fortalen er berettiget til at gjöre sig om denne Udgaves Fortræffelighed, er noget, ikke kan afgjöres, med mindre man nöiagtig gjennemgaar hele Texten, og sammenligner den med de kritiske Hjælpemidler Udgiveren har benyttet og han selv anförer i Fortalen, hvor han tillige gjör fuldstændigt Regnskab for den Plan og Fremgangsmaade, han har fulgt i Haandskrifternes Afbenyttelse og Textens Behandling. Efter at Udgiveren nemlig har begyndt sin Fortale med den Yttring: at den ældre Eddas „Text her forelægges Publicum i en kritisk, efter Originalhaandskrifterne [1] nöi-

[1]) Da det vistnok ikke kan være Udgiverens Hensigt at fremföre den Paastand, at det er „Originalhaandskrifter" i egentlig Forstand, hvorefter Texten er bearbeidet, kan jeg ikke forklare mig denne ellers temmelig tvetydige Benævnelse anderledes, end ved et andet Sted i Fortalen S. V, hvor Udgiveren omtaler den af Biskop Brynjulf Sveinsson i Aaret 1643 opdagede gamle Membrancodex, hvilken han senere sendte til Kjöbenhavn ledsaget af en Afskrift paa Pergament. Her hedder det nemlig om den gamle Membrancodex: „Fra denne Original nedstamme middelbart eller umiddelbart alle de Papirsafskrifter af samme Indhold, man nu kjender". Var denne Paastand rigtig, kunde vel denne Codex i en vis Henseende kaldes Originalhaandskrift, medens denne Benævnelse i ingen Henseende kan passe paa de andre Haandskrifter, som ere blevne benyttede ved denne Udgave. Med Hensyn til den ovennævnte Paastand, maa jeg ellers bemærke, at den uden Tvivl ikke er rigtig. Vel har vor udmærkede Antiqvar, Arne Magnusson,

agtigen bearbeidet Udgave", siger han (S. XII) at dens Hensigt er: „at levere en saavidt muligt renset, og til de Fordringer, Videnskabens nuværende Standpunkt medförer, nogenlunde svarende Text". Dernæst fremhæver han den vistnok uomtvistelige Sandhed, at de ældste Haandskrifter tillige ere de paalideligste, og misbilliger den Fremgangsmaade, man har fulgt ved de tidligere Udgaver af den ældre Edda, idet man har stolet for meget paa Papirshaandskrifter, hvilke han frakjender næsten al kritisk Betydning. „Ved nærværende Udgave er derimod Oldbögernes Text fulgt saa nöie som muligt, og den egentlige Hovedcodex, som den fuldstændigste og i de fleste Kvad den eneste, lagt til Grund. Da Hensigten ikke er at levere et

---

været af lignende Mening, jfr. den af ham forfattede Vita Sæmundi multiscii i den kjöbenhavnske Udg. T. I, S. VIII, hvor han udtrykker sig saaledes: Harum membranarum vetustiorem, antiquam scilicet illam, Brynjulfo primitus oblatam, omnes ejusdem argumenti libri, in Islandia et alibi sub Eddæ Sæmundi nomine extantes, pro matre venerari coguntur; men dette er allerede noget berigtiget i den til dette Sted i Udgaven tilföiede Anmærkning, og Nordens störste Oldgrandsker, Finn Magnusen, har i Fortalen til sin Oversættelse af den ældre Edda, 1ste Deel S. XVI, udtalt den modsatte Mening, idet han udtrykkelig siger: at nogle af Papirshaandskrifterne „öiensynlig ere skrevne efter andre nu forsvundne Membraner". Da jeg har gjennemgaaet de fleste af de herværende Papirshaandskrifter af den ældre Edda, kan jeg af egen Erfaring bekræfte, at den sidste Mening er den ene rigtige, idet flere af Haandskrifterne i den Grad afvige fra den saakaldte codex regius, at det er aldeles utænkeligt, at de, enten middelbart eller umiddelbart, nedstamme fra samme. Afgjörelsen af dette Spörgsmaal er af stor Vigtighed med Hensyn til Textkritiken, thi det er en Selvfölge, at der af de Haandskrifter, som enten umiddelbart eller middelbart nedstamme fra cod. reg., ikke kan ventes noget kritisk Udbytte, medens de Haandskrifter, der ere skrevne efter andre gamle nu tabte Membraner, bör benyttes ved Siden af de forhaandenværende Skindböger.

diplomatarisk nöiagtigt Aftryk af Oldskrifterne selv, men en kritisk Bearbeidelse af deres Text, ere aabenbare Feil blevne rettede, Conjecturer anbragte, og i de Stykker, der forefandtes i begge Oldböger af den ældre Edda, eller som ere anförte i Snorra Edda, de Læsemaader optagne, som ved Sammenligning mellem Varianterne fandtes at være de bedste; men for alle saadanne Forandringer eller Afvigelser fra Grundtexten er der gjort fuldstændigt Regnskab i de bagved föiede Noter". At den her antydede Hensigt og Fremgangsmaade er den rigtige, derom kunne der vistnok ikke være to Meninger, og at Udgiveren troer at have naaet Maalet, viser allerede den ovenanförte Begyndelse af Fortalen, men det bliver dog endnu klarere af nogle Udtryk i en Anmærkning S. XIII, hvor han gjör opmærksom paa, at Læsemaaderne af forskjellige Texter i nærværende Udgave paa flere Steder aldeles afvige fra de Læsemaader, som angives i den kjöbenhavnske Udgave; her hedder det nemlig: „at alle saadanne Uovereensstemmelser mellem hiin Udgave og denne ere at ansee som ligesaamange Feil i den förstnævnte". En slig Dom röber unægtelig uindskrænket Tillid til egne Præstationers Fuldkommenhed! Efter dernæst at have givet etslags Charakteristik af Hovedcodex, som er lagt til Grund, og i Noterne betegnes ved Bogstavet R, henviser Udgiveren til et Facsimile af samme, som findes bagved 1ste Deel af den kjöbenhavnske Udgave, „der dog i det Hele taget maa kaldes mislykket og som derfor ikke giver nogen ordentlig Forestilling om Skriftens Charakter". For at böde paa denne Mangel, meddeles et „nöiagtigt Aftryk" af Membranens 1ste Side. Ved at sammenligne dette med Membranen finder man dog deri enkelte Unöiagtigheder, f. Ex.: i 6te Linie i Aftrykket staaer „ser" for „sęr"; i 9. L. „suna" for „sunan"; hvilket desuden i Noterne feilagtigen anföres som Skrivfeil i cod.; i 19. L. staar

„Hv'r" for „hv'r", hvorved Aftrykket giver den feilagtige Forestilling, at her begynder en ny Strofe i Mbr., hvilket dog ikke er Tilfældet; i 29. L. staar „dvalins" f. „dvalins"; i 31. L. „draupn" for „draupnir" og i 32. L. „hlęvangr" for „hlevangr". Skjöndt man maa önske saadanne Feil borte i et Aftryk som selv udgiver sig for „nöiagtigt", kan man dog vistnok undskylde Aftrykkets Mangler, naar man betænker at Udgiveren ikke har haft codex ved Haanden, men kun en Afskrift af samme, tagen for flere Aar siden. Det er saaledes muligt at Aftrykket nöiagtig gjengiver Afskriften, men denne fortjener da ikke Prædicatet „yderst nöiagtig", som Udgiveren tillægger den.

Da man, som jeg allerede har bemærket, ikke kan have nogen sikker Mening om Textens Bearbeidelse, med mindre man nöiagtigen gjennemgaar de kritiske Hjælpemidler, hvorefter den er bearbeidet, har jeg ogsaa valgt denne Fremgangsmaade. Men at gjennemgaae alle Digtene paa denne Maade, vilde fordre langt större Tid og Vidtlöftighed, end der ligger i min Plan. Jeg har derfor indskrænket mig til et eneste Digt, nemlig Völuspá, baade fordi dette Digt i kritisk Henseende hörer til de vanskeligste, og fordi deraf findes de fleste Pergamenthaandskrifter. Foruden den saakaldte kongelige codex, der vistnok er den bedste og tillige fuldstændigste Membran som haves af de eddiske Digte, findes der ogsaa en Afskrift af Völuspá paa Pergament, vedföiet den ene saakaldte Hauksbók (Arnamagnæanske Samling Nr. 544. 4to). Desuden ere 26 Strofer af Völuspá citerede i Snorra Edda, og af denne haves der 3 Hovedcodices, alle paa Pergament, nemlig: den saakaldte codex regius, codex wormianus og codex upsaliensis. Alle disse afvige mere eller mindre baade fra hinanden indbyrdes og fra de to ovennævnte Haandskrifter. Man har saaledes paa en Maade en femdobbelt Text eller 5 gamle codices at bearbeide Texten efter. Ved at

gjennemgaae disse codices, har jeg fulgt den samme Fremgangsmaade Udgiveren selv har fulgt ved Textens Bearbeidelse. Jeg har saaledes först sammenlignet Udgiverens Text med den til Grund lagte codex, og hvor jeg har fundet Afvigelser fra denne, har jeg seet efter i Noterne, hvor der, som det hedder i Fortalen, „er gjort fuldstændigt Regnskab for alle saadanne Forandringer eller Afvigelser fra Grundtexten"; dernæst har jeg sammenlignet de i Noterne anförte Varianter med de codices, hvoraf de ere tagne. Paa denne Maade har jeg gjennemgaaet hele Völuspá og Resultatet af denne Sammenligning er fölgende Bemærkninger.

Den förste kritiske Unöiagtighed, man stöder paa, er, at der foran Digtet sættes Navnet Völuspá, uden at der i Noterne gjöres Regnskab for, hvorfra det er taget. Det findes nemlig hverken i R[1] eller A, medens derimod Digtet citeres under dette Navn i alle codd. af Snorra Edda. Det findes ogsaa i alle de Papirshaandskrifter, jeg har seet.

1. Strofe. Her er, i 5. Verslinie, Formen valfaþur, som staar i R, forandret til Valföðrs, hvilken Læsemaade findes i A; der bemærkes desuden i Noterne, at hvis man beholdt Læsemaaden „Valföðr" maatte det ansees som Vocativ og de fölgende Linier interpungeres saaledes:

vildu at ek, Valföðr! fornspjöll fira
vel framtelja þau er fremst um man?

men dette er ingenlunde nödvendigt. Skjöndt Ordet nemlig efter Analogier i R, baade kan læses „Valfoðr" og Valfoður, da denne cod. ikke altid skjelner mellem r og ur i Enden af Ord, sætter dog Sammenligningen med A det uden for al Tvivl, at der paa dette Sted bör læses „Val-

[1]) I det Fölgende betegnes Haandskrifterne med de samme Bogstaver som i Udgaven. R betyder saal. codex regius; R af Sn. E., cod. reg. af Snorra Edda; A., Afskriften i Nr. 544; W., codex wormianus; U., codex upsaliensis.

föður" hvilket er den velbekjendte Genitivform af Nominativformen „Valfaðir", der forekommer ved Siden af den anden „Valföðr", hvoraf Genitivformen „Valföðrs" er dannet. Formen „vildu", der staar i Begyndelsen af samme Verslinie, har Udgiveren uden Tvivl taget for 3. Pers. Plur. Impf. Activ., da der ikke staar Spörgsmaalstegn ved Enden af Sætningen. Men dette er, efter min Mening, ikke rigtigt, thi Formen „vildo" i codex staar vistnok istedenfor „vilþu" og er 2. Pers. Sing. Ind. Act., hvorved Tidsfölgen imellem de 2 Tidsord, „vildo" og „fyrtelja", bliver naturlig, medens den i det andet Tilfælde vilde være unaturlig. Dette bestyrkes ogsaa ved A's Læsemaade, thi der læses „villtv" men ikke „vilka", som der feilagtigen angives i Noterne. I den sidste Verslinie er efter A Pronominet „ek" indskudt efter Relativet „er". Dette forekommer mig fra Sprogets Side en unödvendig Tilsætning, og tjener kun til at gjöre Verslinien for lang. Efter min Mening bör altsaa den sidste Halvdeel af Strofen læses og interpungeres saaledes:

viltu at ek Valföður fornspjöll fira
vèl framtelja, þau er fremst um man?

2. Str. Her er i 6. Verslinie Læsemaaden „íviði", som staar i R, forandret til „íviðjur", hvilket findes i A. Til denne Forandring kan jeg ikke see nogen tilstrækkelig Grund, tvertimod forekommer R's Læsemaade mig at være den bedste. Ordet „íviðja" forekommer nemlig baade i den yngre og den ældre Edda, og synes ikke at kunne betyde andet end en Jættinde der boer i Skov (af Præp. í og viðr); men hvorledes Valaen her paa dette Sted kunde komme til at omtale 9 Jættinder, og sætte dem i Forbindelse med de 9 Verdener og „askr Yggdrasils" det vilde være en næsten ulöselig Gaade. Ordet „iviðr" eller „íviði", hvis sandsynligste Derivation synes at være af í = ei eller æ, stedse, og „viðr" og saaledes rimeligvis betyder

arbor perennis, forekommer mig derimod at give en god Mening paa dette Sted, idet det er saare naturligt at man har tænkt sig, at hver af de 9 Verdener havde sit Verdens Træ, og at de omtales i Forbindelse med disse, er ogsaa i sin Orden; dette bestyrkes ogsaa derved at Valaen, netop ved at omtale dem, synes at ledes til foreløbigen at nævne vort Verdenstræ, thi andet kan der dog vist ikke forstaas ved „mjötviðr"; thi at oversætte Ordene „mjötviðr mœran" ved „Vædskens klare Skov"[1] og forklare det om Havet, forekommer mig alt for sögt.

4. Str. Til Adv. „áðr", det förste Ord i denne Strofe, anföres i Noterne „unz" som forskjellig Læsemaade i A. Dette er imidlertid ikke rigtigt, thi A har samme Læsemaade som R, kun med den Forskjel at Ordet i A skrives „Aaðr".

5. Str. Her staar, i 4. Linie, „himinjódýr", hvilket i Noterne siges at være R's Læsemaade; men det er aldeles usikkert om Ordet skal læses saaledes i R; der staar nemlig „himin iodyr" hvilket baade kan læses h-jódýr og h-jódyr. A har derimod Læsemaaden „jódvr", men himin er udeladt, formodentlig ved en Skrivfeil. Ved Sammenligning af disse to Læsemaader sættes det næsten uden for al Tvivl, at der ogsaa i R bör læses h-jódyr (ɔ: himinjódyr, de himmelske Hestes Dör) og denne Læsemaade foretrækkes for hiin.

6. Str. Ved Slutningen af 4. Linie i denne Strofe staar Kolon i Udgaven, men der bör uden Tvivl sættes Punctum eller Semikolon, thi Pronominet „þat" gaar her ikke paa det Efterfölgende men paa det Foregaaende; det som fortælles i 5. Str. er nemlig det, hvorom de „gættusk". Det forekommer mig saaledes ingen Grund til at antage at denne Strofe indeholder Brudstykker af 2 Strofer[2].

---

[1]) Jfr. Annaler for Nord. Oldkyndigh. 1840-41. S. 75-76. Anm. — [2]) sst. S. 67-68.

Vel kan det ikke nægtes at Konstruktionen er mere naturlig paa de to andre Steder (Str. 9 og 29), hvor den selvsamme Formel forekommer, hvor det, hvorom de gættusk fölger efter som en Afhængighedssætning, men Konstruktionen paa dette Sted er dog rigtig, og giver en god Mening.

7. Str. Her ere de to Linier: „afls kostuðu | alls freistuðu", optagne efter A, hvorved Strofen kommer til at bestaa af 10 Verselinier, medens den baade i A og R kun bestaaer af 8. A udelader nemlig Strofens 3. og 4. Linie, „þeir er hörg og hof | hátimbruðu", men indsætter, isteden for disse, de ovennævnte to Linier, der bære et tydeligt Præg af en senere Tilsætning, og ere derfor med fuld Ret forkastede som uægte, baade af Bergmann og N. M. Petersen. Afskriveren har rimeligvis ikke erindret hvad der skulde staae, og derfor indsat disse to Linier, maaskee selvdigtede, for at udfylde Strofen; det forekommer mig saaledes ikke rigtigt, ved deres Optagelse, at forstyrre den smukke, og vistnok oprindelige Text, som findes i R.

13. Str. Her ere Navnene „Billingr Bruni | Bildr Búri" ikke alene optagne i Texten, men i Noterne citeres ogsaa R for Læsemaaden „Bildr"; men hverken dette eller noget af de andre tre Navne findes i R; de ere optagne i Texten uden at der i fjerneste Maade gjöres Regnskab for, hvorfra eller hvorfor de ere optagne. Der anföres kun at Læsemaaden „Bildr" findes baade i R og A, og at den sidste ikke har Biltor som den Arnamagnæanske Udgave angiver.

15. Str. Uagtet der i Aftrykket af R (S. XVI Fortalen) staar „dræpn", anföres dog i Noterne „Draupnir" som R's Læsemaade; derimod er Navnet „Hlævangr" ikke rettet til „Hlévangr", som der staar i R. Med Ordene, Fjalar ok Frosti o. s. v. begynder en ny Strofe i Udgaven. Da dette ikke i Noterne anföres som Afvigelse fra R, skulde man troe at her begyndte ogsaa en ny Strofe i cod.,

men det er ikke Tilfældet. 15. Str. bestaar i R af 14 Verslinier og gaar fra: „þar var Draupnir" til „Lofars hafat". Denne Strofe har Udgiveren deelt i to Strofer, og da den ene (den 16.) af de saaledes dannede nye Strofer kun kom til at bestaae af 6 Linier, er denne udfyldt ved at optage 2 Verslinier, som kun findes i Papirshaandskrifter, om hvilke Udgiveren selv siger (Fort. S. XII) at de Afvigelser som findes i dem „næsten alle ere ligesaa mange Urigtigheder og Fordreielser".

17. Str. Baade i R og A bestaar denne Strofe af 12 Linier og gaar til „nè litu góða", medens 18. Str. kun bestaar af 4 Linier. I Udgaven ere derimod de 4 sidste Linier af den 17. Strofe föiede til den 18. saaledes at begge komme til at indeholde 8 Verslinier. Da det vistnok er ubevisligt, at Völuspá oprindelig har udelukkende bestaaet af regelmæssige otteliniede Strofer, kan jeg ikke indsee nogen tilstrækkelig Grund til en slig Afvigelse fra begge Codices, og i al Fald burde man gjöre Regnskab derfor i en kritisk Udgave. I 1. Linie af 17. Str. er Talordet „þrjár", som staar urigtig i R, forandret til „þrír" og i Noterne citeres A for denne Læsemaade. Dette er urigtigt, thi dette Ord er raderet i A, og intet skrevet istedenfor samme, men man kan dog see at der her har staaet „þrjár" ligesom i R, ikke „þrír".

20. Str. Denne Strofe sluttes i R med 8. Linie — „Skuld ena þriðju" — og de 4 fölgende Linier udgjöre en Strofe for sig. I A staar Punctum efter disse Ord, men der fölger et lidet Bogstav efter. I Udgaven staar derimod Kolon efter disse Ord, baade imod Sammenhængen og begge codices, og de to Strofer ere uden videre sammenföiede til een.

I det Fölgende er Strofernes Orden heelt anden i Udgaven end baade i R og A, uden at dette omtales i Noterne. Istedenfor nemlig at der næst efter 20. Str. i R

fölger 25. i Udgaven, ere der i mellem denne og hiin indskudte 3 (4) Strofer, der i R staae som 26, 27 og 28. Disse Strofer mangle i A.

21 - 22. Str. i Udgaven udgjöre kun een Strofe i R. I 22. Str. er 4. Linie saal.: „hvar þú auga falt þitt"; men Possessivet „þitt" skal efter R gaae ud, thi Afskriveren har sat Prikker under det i Membranen; det udelades ogsaa i alle codd. af Snorra Edda. I den fölgende Linie anföres ikke den dog ellers mærkelige Variant i R af Sn. E. „or hinum mœra" istedenfor „í hinum mœra" hvilket baade R og de andre codd. af Snorra Edda have.

24. Str. bestaar i R af 12 Linier, men i Udgaven ere de 4 sidste udeladte af Texten og anföres kun i Noterne. Vel er det sandt at disse Linier ere noget matte, og Texten vilde snarere vinde end tabe ved deres Bortkastelse, men da de findes baade i R og alle Papirshaandskrifterne, ogsaa dem, der ikke nedstamme fra R, forekommer det mig temmelig dristigt at udelade dem af Texten.

28. Str. Her ere Verslinierne saaledes omsatte, at de 4 Linier, som i R og A udgjöre den förste Halvdeel af Strofen, i Udgaven udgjöre den sidste og omvendt. Denne Afvigelse fra begge codd. nævnes ikke i Noterne.

32. Str. Til Ordene „sat" i förste Linie og „fœddi" i 3. Linie anföres som forskjellig Læsemaade i A „býr" og „fœðir". Dertil kan föies, at denne Læsemaade findes ogsaa i alle codd. af Snorra Edda. Ved at optage denne Læsemaade vilde der opstaae en naturlig Tidsfölge imellem disse Tidsord og det efterfölgende „verðr".

37. Str. Her ere 4 Verslinier, der i R udgjöre den förste Halvdeel af en Strofe, og andre 4 som i cod. udgjöre den sidste Halvdeel af den efterfölgende Strofe, saaledes sammenföiede, at de i Udgaven udgjöre kun en eneste

Strofe, og de 2 Strofe-Halvdele, hvortil de höre, aldeles udeladte. I cod. læses nemlig saaledes:

Varð af þeim meiði,
er mèr sýndisk,
harmflaug hættlig,
Höðr nam skjóta.
Baldrs bróðir
var of borinn snemma,
sá nam Óðins sonr
einn ættr vega.

Þó hann æva hendr
nè höfuð kembði,
áðr á bál um bar
Baldrs andskota,
en Frygg um grèt
í Fensölum
vá Valhallar.
Vituð èr enn eða hvat?

Som alt bemærket, er den 37. Strofe i Udgaven dannet af den förste og sidste Halvdeel af disse to Strofer, og de andre to Halvdele, der i Noterne anföres som en Strofe for sig, aldeles bortkastede, fordi de, som det hedder i Noterne, rettere synes at höre til Digtet „Baldrs draumar". Vel er det sandt at de 6 af de bortkastede Linier findes i Vegtamskviða (S. 57 L. 17ª-22ª) som Svar paa et Spörgsmaal Vegtam forelægger Valaen, og der passe de unægtelig meget godt, men altfor dristigt forekommer det mig, at bortkaste dem derfor paa dette Sted som en senere Tilsætning, skjöndt de findes i det ældste og bedste Haandskrift og i alle Papirshaandskrifter. Som Grund for deres Uægthed har man anfört[1], at de forstyrrede Tankegangen, idet Begivenhederne ikke fortaltes i den naturlige Orden. Mig derimod forekommer det saare naturligt at der paa Fortællingen om Balders Drab, fölger umiddelbart Fortællingen om Balders Hævn, thi de to Begivenheder hænge temmelig nöie sammen, og deraf, at Hævnen fortælles förend Friggs Sorg, fölger ingenlunde, at Frigg först begyndte at sörge efter at Balder var hævnet. Tankegangen er simpel og naturlig: Da Balder blev dræbt af Höder, blev hans Broder saa forbittret derover, at han ikke tænkte paa andet

[1]) Ann. f. Nord. Oldkh. 1840-41. S. 69.

end Hævn; Freyja derimod græd i sin Hal over den skete Ulykke. ValesHævnelyst, der ikke kunde tilfredsstilles, förend Balders Banemand var bragt paa Baalet, og Friggs Sorg, ere saaledes to sideordnede Momenter, af hvilke det ene ligesaa godt kan fortælles först, som det andet, uden at Tankegangen forstyrres. Hvad Sammenhængen angaar, synes saaledes ingen Grund til at antage at disse Linier ikke höre her hjemme, eller ere overförte fra Vegtamskviða; dette kan desuden kun gjælde om de 6 sidste af de udeladte Linier, thi de 2 förste findes ikke i Vegtamskviða, og dog höre de paa dette Sted uadskillelig sammen med de fölgende Linier; de maatte altsaa være tagne andetstedsfra. Da der vistnok ikke kunne være to Meninger om, at Völuspá er et ældre Digt end Vegtamskviða, forekommer mig derimod intet urimeligt i at antage, at dens Forfatter har gjort Anvendelse af ovennævnte Sted af Völuspá, og Bergmann har vistnok Ret deri, at han, netop af dette Sted, slutter sig til, at Forfatteren af Vegtamskviða har kjendt og benyttet Völuspá.

De 4 Linier, der i Udgaven staae som 39te Strofe, findes ikke i R, men ere optagne efter A, hvor de udgjöre den 1ste Halvdeel af 38te Strofe; denne Strofe læses nemlig

i R saaledes:	i A derimod saaledes:
Hapt sá hon liggja	þá kná Vala
undir hvera lundi	vígbönd snúa
lægjarn líki	helldr voru harðgjör
Loka áþekkjan;	höpt ór þörmum;
þar sitr Sigyn	þar sitr Sigyn
þeygi um sínum	þeygi um sínum
ver vel glyjoð.	ver vel glýjuð.
Vituð þèr enn eða hvat?	Vitu þèr enn eða hvat?

Ved at sammenligne disse 2 Strofer, seer man at deres sidste Halvdele ere de samme, de förste derimod forskjellige, og der kan næppe være nogen Tvivl om, at de

4 Linier, som udgjöre Strofens 1ste Halvdeel i R, passe langt bedre til de 4 fölgende, end de, man læser i A. Medens nemlig Forbindelsen mellem Strofens 1ste og 2den Halvdeel i R er naturlig og uden Vanskeligheder, savner man i Strofens 1ste Halvdeel, saaledes som den læses i A, et Sted, hvortil Stedsordet „þar", i dens sidste Halvdeel, kunde henföres. Allerede dette vækker Mistanke om, at de ere tilsatte senere af en Afskriver, der ikke erindrede hvad der skulde staae. Denne Mening bestyrkes ogsaa derved at de 4 Linier, som i R udgjöre Strofens förste Halvdeel, mangle aldeles i A, og omvendt. Her finder altsaa sandsynligvis ingen Forvexling Sted, men A's Afskriver, der ikke erindrede Strofens rigtige Begyndelse, har uden Tvivl tilsat disse Linier, for at udfylde Hullet. Efter min Mening bör de derfor aldeles udelades, som en uægte Tilsætning, men ikke sættes bagefter 38. Strofe som et Brudstykke.

Som 44de Strofe staae i Udgaven 4 Linier, der i R og A udgjöre den sidste Halvdeel af en otteliniet Strofe, hvis förste Halvdeel, der lyder saaledes:

Geyr Garmr mjök	festr mun slitna
fyr Gnípa-helli	en freki renna.

er aldeles udeladt, uden at det, end sige Grunden dertil, omtales i Noterne.

45. og 46. Strofe udgjöre baade i R og A og alle codd. af Sn. E. kun en Strofe, dog med den Forskjel, at den i R og codd. af Sn. E. kun bestaar af 12 Linier, medens den i A bestaar af 14. Strofen, som den findes i R, lyder saaledes:

Brœðr munu berjask	skeggöld, skálmöld
ok at bönum verða,	skildir 'ro klofnir,
munu systrungar	vindöld, vargöld
sifium spilla;	áðr veröld steypisk;
hart er í heimi	mun eingi maðr
hórdómr mikill,	öðrum þyrma.

Imellem 10. og 11. Linie i denne Strofe indskyder A fölgende 2 Linier:

grundir gjalla gífr fljúgandi.

Ved at sammenligne dette med Udgaven, vil man see, at der i denne ere foretagne betydelige Forandringer, uagtet Noterne ikke give os nogen Oplysning derom, paa „verðask" nær, der anföres som A's Læsemaade. Disse Forandringer forekomme mig imidlertid ikke alene unödvendige, men ogsaa kritisk uberettigede. Det förste Misgreb er, at de to Linier: „grundir gjalla | gífr fljúganði", ere optagne i Texten. Disse Linier ere allerede af indre Grunde mistænkelige, thi paa det Sted, hvor de er indskudte i A, staae de saa löse at de endog mangle den behörige grammatikalske Forbindelse. Hertil kommer at de mangle i alle de andre Membran. codd., der alle uden Tvivl ere ældre end A. Baade indvortes og udvortes Vidnesbyrd synes saaledes at tale for at de ere uægte, og dog ere de ikke allene optagne i Texten, men ogsaa indsatte paa et andet Sted, hvor de staae ligesaa löse som paa deres forrige Sted i A. Hertil kan dog den Omstændighed, at de findes i A, ikke give nogen kritisk Berettigelse. Dernæst er den Orden, hvori Verslinierne staae i alle codd., stiltiende forandret. For ikke at omtale, hvor vilkaarlig en slig Fremgangsmaade er, kan jeg heller ikke indsee at der er vundet noget ved disse Forandringer, hverken fra Indholdets eller Formens Side. Strofen, som den findes i R og de andre codd., er en fortlöbende Skildring af de Rædsler og Uaar, som skulde danne etslags Forspil til Ragnarök; de skildres snart som tilkommende (Brœðr munu berjast — munu systrungar sifium spilla — mun engi maðr öðrum þyrma), snart som allerede indtraadte (hart er í heimi o. s. v.), hvilket er et almindeligt Særkjende paa en profetisk begeistret Stiil. Jeg troer saaledes at der er ligesaa liden Grund til at kalde denne

Strofe „uformelig" eller antage at den er „fyldt med Brudstykker af en anden", som at forandre Versliniernes Orden, tvertimod alle codd.s eenstemmige Vidnesbyrd.

47. og 48. Strofe udgjöre vel 2 Strofer i R, men de ere anderledes inddeelte end i Udgaven. I R bestaar nemlig 47. Str. af 12 Linier, 48. derimod kun af 4. I Udgaven ere heraf dannede 2 otteliniede Strofer.

Det anföres ikke, at de förste 4 Linier af 47. Strofe udelades i alle codd. af Snorra Edda, og de 4 sidste Linier af denne, og de 4 förste af næste Str., hvis sidste Halvdeel ogsaa udelades i Snorra Edda, der udgjöre en Strofe. I 48. Str. er 5. Linie saaledes i Udgaven: „Geyr Garmr mjök" men i R læses: „Geyr nu g (ɔ: Garmr)". I den fölgende Linie staar i Udgaven „Gnúpa helli", men paa det eneste Sted, Ordet er fuldstændigt skrevet i R, læses „Gnípahelli". Disse Afvigelser fra Grundtexten omtales ikke i Noterne. I 49. Str. L. 2 staar i Udgaven „fyrir", i R derimod „fyr". I Fortalen S. XIV anföres det som en Egenhed ved denne codex „at Præpositionen fyrir forkortes til fyr, naar den staar foran det af den styrede Ord; kommer den derimod efter samme, har den sin længere Form, ligesaa, naar den staar absolut. Denne Egenhed er bibeholdt i Udgaven". Det forekommer mig imidlertid at Udgiveren har gaaet videre, end at bibeholde denne „Egenhed", hvor den findes i cod.; thi jeg har, foruden paa dette Sted, hvor der i cod. tydelig staar „fyr", som i Udgaven er forandret til „fyrir", paa flere Steder truffet paa den samme Forandring, t. Ex. Hávam. Str. 1, L. 6 og Str. 7, L. 6, hvor den selvsamme Forandring er foretaget.

51-52. Str. ere omsatte i Udgaven, thi i R staar den 52. först. Denne Afvigelse angives ikke i Noterne.

55. Str. lyder saaledes i R:

þá kömr inn mœri
mögr Hlóðynjar,
gengr Óðins sonr
við úlf vega,
drepr hann af móði
Miðgarz veor,

munu halir allir
heimstöð ryðja,
gengr fet níu
Fjorgynjar burr
neppr frá naðri
níðs ókvíðnum.

Sammenligner man denne Text med Udgaven, seer man at 3. og 4. Verslinie, „gengr Óðins sonr | við úlf vega", ere aldeles udeladte, uden at dette i fjerneste Maade antydes i Noterne. Endvidere er „hann" i 5. Linie forandret til „orm" og i 6. Linie „Veor" til „Veorr" hvilke to sidste Forandringer anföres som Conjectur. Endelig ere 7. og 8. Linie „munu halir allir | heimstöð ryðja" udeladte paa det Sted, de staae i cod., og satte bag efter som et Brudstykke. Grunden til den förste Afvigelse fra codex er uden Tvivl den samme, som för er bleven anfört mod de to udeladte Liniers Ægthed, den nemlig: at de ikke staae paa deres rette Sted, thi Thor kjæmpede ikke med Fenrisulven men med Midgaardsormen[1]. Men dette Beviis hviler paa en ubevist Forudsætning. Man gaar nemlig ud fra, at Ordet „úlfr" paa dette Sted ikke kan forklares om andet end Fenrisulven, med hvilken jo Odin kæmpede. Dette forekommer mig imidlertid ikke nödvendigt. Vel er det sandt at Lokes og Angrbodas Afkom, Uhyret Fenrir, paa flere Steder baade i den ældre og yngre Edda kaldes „úlfr", og at dette Ords oprindelige Betydning er en Ulv (moesogothisk „Wulfs" af „vilvan" plyndre, röve). Men ved Siden af denne almindelige Betydning, forekommer Ordet ogsaa i andre Betydninger, t. Ex. Snorra Edda 119, 2., hvor Jætten Thjassi kaldes „úlfr snótar" ɔ: Kvinde-Röver, fordi han bortförte Idun. I Kormakssaga

[1]) Jfr. Ann. for nord. Oldkh. 1840-41, S. 70.

12, 1 forekommer „úlfr" om et frygteligt og fordærveligt Menneske o. s. v. Men dette beviser kun at Ordet „úlfr" ogsaa bruges i uegentlig Betydning, og at det paa dette Sted, fra Sprogets Side, ikke er uundgaalig nödvendigt, at forklare det om Fenrisulven. See vi derimod hen til de Navne, som tillægges Midgaardsslangen, ville vi ogsaa let kunne overtyde os om, at det aldeles ikke er usandsynligt, at den paa dette Sted kaldes „úlfr". I Völuspá 49. Str. kaldes nemlig Midgaardsslangen „jörmungandr". Dette Ord er sammensat af jörmun (sax. irmin) stor og „gandr", hvis oprindelige Betydning er Ulv, og er aldeles eensbetydende med „úlfr", idet dette Ord, ligesom hiint, ogsaa bruges i uegentlig Betydning om det, som er fordærveligt eller ödelæggende. Da vi saaledes paa den ene Side have flere Exempler paa, at Ordet „úlfr" bruges i en uegentlig Betydning, *ikke alene* om levende Væsener, *men ogsaa om döde* Ting, og at et eensbetydende Ord, paa den anden Side, netop i det samme Digt bruges til at betegne Midgaardsslangen, er det vistnok mindre dristigt at forklare Ordet „úlfr" paa dette Sted om Slangen, end at bortkaste 2 Linier, som findes baade i R og A og desuden i de fleste Papirshaandskrifter af den ældre Edda. I codd. af Snorra Edda staae disse to Linier som Begyndelse til den næstforegaaende Strofe (jfr. Noterne). Men læser man Stroferne i Sammenhæng, saaledes som de staae i R, kan man neppe tænke sig, at den Begyndelse til 54. Str., som der findes, er en senere Tilsætning, og at der oprindelig har staaet noget andet; den er ogsaa bibeholdt i Udgaven. Et nyt Bevis for at de 2 bortkastede Linier staae paa deres oprindelige Plads, afgiver Texten selv. Hvis de udelades, bliver nemlig Prominet „hann" aldeles uforklarligt, da det Ord, hvorpaa det gaar, netop er udeladt; derfor har Udgiveren ogsaa forandret „hann" til „orm", hvorved der först bringes

Mening og Sammenhæng i de tilbageblevne Linier. Men hele denne Operation forekommer mig overflödig, thi man behöver kun at rette „veor", der öiensynlig er en Skrivfeil i cod., til „veorr", hvilken Læsemaade codd. af Sn. E. ogsaa fölge. Efter som dette Ord er skrevet i R, maa det antages som Objekt for Tidsordet „drepr", og Meningen bliver enten at Miðgaardsormen dræbte Thor, — hvilket strider baade imod det Fölgende, og Beretningen derom i Snorra Edda — eller at Thor dræbte „Midgarz veor", som altsaa maatte forklares om Slangen. Men Benævnelsen „Miðgarz veorr" (d. e. Midgaards Forsvarer, Beskytter, af et ubrugeligt Tidsord „vea" — beslægtet med „ve", helligt Sted — at indvie, sikkre, forsvare) kan ingenlunde passe paa Slangen, der overalt skildres som Guder og Menneskers Fjende, og her netop fremtræder som Surts vigtigste Forbundsven i Kampen mod dem. Thor derimod fortjener dette Navn fremfor alle andre, thi „han sad sjælden stille", naar han fik Nys om at Jætter nærmede sig Asgaard og var utrættelig i at knuse deres Hoveder med sin tunge Hammer. Han kaldes ogsaa i Snorra Edda udtrykkelig „veriandi Miðgarz"[1] d. e. Midgaards Forsvarer, og der sigtes maaskee netop til dette Sted i Völuspá. Desuden forekommer „Veorr" som Egennavn paa 3 Steder i „Hýmiskviða"[2], hvor der udtrykkelig siges, at Thor hedder „Veorr". Jeg anseer det derfor uden for al Tvivl, at der ved „Miðgarðs veor"[3] paa dette Sted, ikke kan forstaaes nogen anden end Thor, men saa maa „veor" ogsaa rettes til „veorr" og antages for Subjekt for „drepr"; „hann" derimod gaar paa „úlfr", og er Objectet for „drepr". Ved at beholde R's Læse-

---

[1]) Snorra Edda S. 101. — [2]) Jfr. Hymiskv. Str. 11, 17, 21. — [3]) I Udg. staar, formodentlig ved en Trykfeil, „miðgarðs Veorr" istedenfor Midgarðs veorr, thi „veorr" er öiensynlig her ikke et Egennavn.

maade, opnaar man saaledes den store Fordeel, at man, uden at foretage nogen virkelig Forandring, kan faae en smuk og regelmæssig Text, blot ved at rette en mangelfuld Retskrivning, hvorpaa der haves mange Exempler i den samme codex, thi i R skrives ofte r for ʀ (d. e. r for rr) og n for ɴ (d. e. n for nn) i Enden af Ord. De to Linier „munu halir allir | heimstöð ryðja" staae baade i R og codd. af Snorra Edda midt i Strofen, dog i disse ikke paa samme Sted som i hiin, men Sammenhængen er dog omtrent den samme, nl. denne: da Thor dræber Midgaardsslangen, ville alle Mennesker forlade deres Opholdssteder i Verden. Hvorledes Digteren har tænkt sig dette, lader sig ikke nöiere bestemme, og derom giver Snorra Edda os ingen Oplysninger. Det kan ikke nægtes, at disse Linier forstyrre Sammenhængen, saaledes som de staae i R, da baade för og efter Talen er om Udfaldet af Thors Kamp med Slangen; men slige löse Sætninger, der strengt taget ikke höre med til Sammenhængen, ere saa almindelige i den nordiske Poesi, at man deraf ikke kan slutte, at de ei staae paa deres oprindelige Plads. Det forekommer mig saaledes temmelig dristigt at afvige fra alle codd. og sætte dem bag efter, som et Brudstykke.

56. Str. Den förste Linie i denne Strofe er saaledes i Udgaven: „Sól tekr sortna" og i Noterne anföres dette som R's og A's Læsemaade. Dette er ogsaa rigtigt, hvad A angaaer, men i R staar: „Sol ter sortna", hvilket (ter) muligen er en Skrivfeil, enten for „fer", som nogle Papirshaandskr. have, eller for „tekr" hvilket er den almindeligste Læsemaade, I 5. Linie staar Formen „eimr" i Udgaven, medens der i alle codd. læses „eimi". Efter denne Strofe fölger baade i R og A. Geyr Garmr mjök o. s. frd., men er udeladt i Udgaven, og omtales ikke i Noterne.

58. Str. Om 5. og 6. Linie i denne Strofe bemærkes i Noterne, at de mangle i R; derimod anföres ikke, hvorefter de ere optagne i Texten; de findes nemlig i A.

63. Str. Det er ofte blevet bemærket, at denne Strofe i kritisk Henseende er höist mistænkelig, og det ikke uden gode Grunde, medens det kun er saare lidet som taler for dens Ægthed. Det kan nemlig ikke noksom fremhæves, at Forfatteren af Snorra Edda ikke allene undlader at citere denne Strofe, men udelader ogsaa dens Indhold aldeles af Beretningen om Tilstanden efter Ragnarök, uagtet han, baade i Skildringen af Ragnarök og den fornyede Tilstand, saa troligen benytter Völuspá, at han, naar man undtager denne og den sidste Strofe, næsten ikke lader et eneste Ord deraf ubenyttet, og kan heller ikke fortælle os stort andet, end hvad der findes, ligesom han ogsaa lader „Hár" slutte sin Fortælling med den Bekjendelse, „at han aldrig har hört noget Menneske fortsætte den videre". Der er saaledes stor Grund til at antage, at Snorre Sturluson i det 13de Aarh. ikke kjendte noget til denne Strofe. Dette er det ældste Vidnesbyrd vi have. Det næste Vidnesbyrd afgiver den kongelige codex, fra den 1ste Halvdeel af det 14de Aarhundrede. Denne udelader, som bekjendt, hele Strofen, og det ligger uden Tvivl langt nærmere at antage, at den har været Afskriveren ubekjendt, end at han har udeladt den af kritiske Grunde. Gaae vi længere ned i Tiden, finde vi den i A, fra Slutningen af det 14de Aarhundrede; men den Skikkelse, hvori den her træder os imöde, tjener kun til at nære Tvivlen om dens Ægthed. Her staar nemlig kun dens 1ste Halvdeel, der lyder saaledes:

Þá kemr hinn ríki	Da kommer hiin Mægtige
að regin-dómi,	til den store Dom,
öflugr ofan,	hiin Stærke fra det Höie,
sá er öllu ræðr.	som raader over alt.

Mere har Afskriveren sikkert ikke kjendt af Strofen, og det er saaledes rimeligt, at dens sidste Halvdeel existerede endnu ikke paa Afskriverens Tid, medens den 1ste Halvdeel er opstaaet i det Tidsrum, som ligger imellem R og A's Affattelse. De 4 sidste Linier, der lyde saaledes:

semr hann dóma	han dömmer
ok sakar leggr,	og dysser Trætte,
vesköp setr,	bestemmer hellige Skjæbne,
þau er vara skulu;	som ikke skal rokkes;

findes derimod kun i Papirshaandskrifter, og selv de fleste af disse stemple baade dem og den hele Strofe, som et senere Tillæg, ved at bemærke om dem i Margen: „addunt chartæ". Naar hertil kommer, at denne Strofe, mere end nogen anden i Völuspá, bærer Præg af den christelige Religions Indflydelse, idet Indholdet ikke allene er monotheistisk, men har desuden en saa paafaldende Lighed med et af de christelige Dogmer, at man, ved at læse den igjennem, uvilkaarlig kommer til at tænke paa den yderste Dom; saa troer jeg at der er tilstrækkelig Grund til at udelade denne Strofe, som hidrörende fra en christen Forfatter, i en langt sildigere Tid, end Völuspá selv. Fra Udgiverens Standpunct vilde dette ogsaa i al Fald have været det ene rigtige, med Hensyn til de 4 sidste Linier, eftersom han er af den Mening, at alle de Papirsafskrifter vi have, nedstamme fra R, thi under den Forudsætning er det jo conseqvent, at ansee de Afvigelser og Tilsætninger, som findes i dem, for lige saa mange Urigtigheder.

64. Str. Med Hensyn til Pronominet „hon" i sidste Linie, bemærkes i Noterne, at baade R og A læse saaledes. Dette er ogsaa fuldkommen rigtigt, hvad A angaar, men Læsemaaden i R er saa usikker, at det ei kan afgjöres med Vished om her skal læses „hann" eller „hon". Da imidlertid denne sidste Læsemaade findes baade i A

og næsten alle Papirshaandskrifter, bör den uden Tvivl foretrækkes.

Saaledes har jeg bestræbt mig for at löse den Opgave, jeg oprindelig foresatte mig, idet jeg har fuldbragt Sammenligningen af Udgavens Text af Völuspá med de benyttede Haandskrifter. Jeg har sögt at gjöre dette saa nöiagtig, som det har været mig muligt, men jeg maa beklage, at Udbyttet svarer ikke til min Umage. Vel har jeg paavist enkelte Feil og Unöiagtigheder i Udgaven, hvoraf nogle, efter min Mening ikke ere uvæsentlige, andre derimod af mindre Betydning; men, skjöndt jeg overalt har sögt at fastholde det Resultat, som jeg ved sund Kritik har kunnet udlede af den simple Betragtning af Haandskrifterne, men, saavidt muligt, afholdt mig fra alle uhjemlede Gjætninger, kan det dog let hænde sig, at netop det, jeg har anseet for feilagtigt, bliver af andre anseet for rigtigt, og omvendt, hvilket er en naturlig Fölge af Digtets Uklarhed og de mange forskjellige Læsemaader, hvori de forskjellige Meninger kunne finde Tilhold.

JERNALDERENS BEGYNDELSE I DANMARK, OPLYST GJENNEM GRAVFUND,

af J. J. A. Worsaae.

Ved Behandlingen af de skandinaviske Folks Oldtidshistorie gik man, som bekjendt, tidligere ud fra den Forudsætning, at hvor Efterretninger om et enkelt Folks Tilstand i en vis Retning eller i et vist Tidsrum savnedes, kunde man uden Videre udfylde det Manglende ved Beretninger, som nærmest gjaldt et af de andre skandinaviske

Folk. Det er först senere, ja egentlig först ganske nylig, man har begyndt tilfulde at fremhæve de nordiske Landes og Folks Eiendommeligheder ligeover for hinanden, og derved bestemtere at udsondre de historiske Efterretninger, som angaae hvert enkelt Land. Efterat man er blevet opmærksom paa, at Nordboerne vel i Oldtiden havde meget tilfælles, men at der dog ved Siden deraf fra de alleræIdste Tider som Fölge af Landenes Beliggenhed, Beskaffenhed, og derved udviklede politiske Forhold, bestod væsentlige og gjennemgribende Forskjelle, tör man i det Höieste kun med megen Varsomhed og sædvanlig med ikke ubetydelige Modificationer overföre Beretninger om eét Land og eet Folk til et andet.

Det var derfor intet Under, at Oldforskerne paa den Tid, de först vendte deres Hu mod Undersögelsen af Nordens materielle antiqvariske Mindesmærker fra Hedenskabets Dage, maatte forudsætte, at Oldtidsminderne i hele Norden vare saagodtsom fuldkommen eensartede. Saalænge Oldforskerne hverken havde store Samlinger af nationale Oldsager til deres Raadighed eller vidtstrakte Erfaringer om de nordeuropæiske Oldtidsminders Beskaffenhed og indbyrdes Forhold, maatte deres Virksomhed naturligviis være indskrænket til at udfinde de enkelte Oldsagers Alder og formodede Brug, samt i det Hele at erhverve de meest forelöbige Erfaringer. Da de endnu ikke vare istand at angive, hvorledes Oldtidsminderne danne et heelt nyt Grundlag for vor Kjendskab til Nordens ældste Bebyggelse, og de skandinaviske Folks tidligste Samqvem, kunde de heller ikke med tilbörlig Kraft træde op mod de hidtil gjældende historiske Hypotheser og historiske Fordomme. Hertil kom, at baade Historieforskerne og Folk i Almindelighed dengang havde en altfor stor Tiltro til Paalideligheden af de skriftlige Efterretninger, idet man ikke noksom skjelnede mellem Sagn-

tiden og den historiske Tid. Historikerne, som dog burde vide, hvor tidlig Norden er bleven bebygget, samt hvor sildig vore historiske Efterretninger ere nedskrevne, foreholdt gjentagende Oldforskerne, at de vel *i Enkeltheder* maatte oplyse Nordens Historie gjennem Oldtidsminderne, men at de med Hensyn til de store *Hovedomrids*, selv hvor det gjaldt den alleræeldste Bebyggelsestid, ikke turde gaae udenfor de formeentlige historiske Efterretninger.

Imidlertid opstod der efterhaanden Samlinger af nationale Oldsager i Nordens forskjellige Lande. Ved at ordne og opstille disse Oldsager, hvis Antal, især i Kjöbenhavn, var meget betydeligt, blev man opmærksom paa, at der forud for den Tid, i hvilken vore Fædre havde havt Kjendskab til Jernet og dets Brug, var gaaet to i de historiske Efterretninger fuldkommen uberörte Tidsrum, den saakaldte Steen- og Broncealder, i hvilke alle skjærende Redskaber og Vaaben havde været forfærdigede næsten udelukkende af Steen eller Bronce. Man begyndte derhos at opdage, at Oldsagerne fra de nævnte to Tidsrum vare almindeligst i Danmark, men bleve sjeldnere og sjeldnere, jo længere man gik nordpaa, i Sverige og Norge.

Videre kunde man endnu ikke komme; thi til at afgjöre, hvorvidt der overhovedet for Sverige og Norge kunde være Tale om nogen Steen- eller Broncealder, fattedes der nöiagtig Kjendskab saavel til de for disse Tidsrum eiendommelige Grave og Mindesmærker, som overhovedet til de tre nordiske Rigers Gravhöie og övrige Oldtidsminder. Disse vare nemlig hverken i Danmark eller i Sverige og Norge bragte i noget videnskabeligt System. Overalt i historiske og antiqvariske Skrifter inddeelte man dem efter deres ydre Former og sammenblandede paa denne Maade Mindesmærker fra de forskjelligste Tider og Folkefærd. I det Höieste kunde man nære Formodninger om, at Steen- og Broncealderens Mindesmærker ogsaa manglede

i det nordlige Sverige og Norge. Men derom vare Alle enige, at JERNALDERENS Oldsager, Gravhöie og andre Mindesmærker maatte være de selvsamme over hele Norden. Man turde vistnok neppe tvivle om, at de skandinaviske Folk ved deres Ankomst her til Norden havde medbragt Jernet og at de ved dets Hjelp havde underkuet eller fortrængt de fra ældre Tid gjennem Steen- og Broncealderen herboende Stammer. Jernalderens Begyndelse baade i Sverige og Norge og i Danmark rykkedes saaledes meget langt tilbage i Tiden.

Dette Standpunkt indtog den for sin Tid saa höist fortjenstfulde „Ledetraad til nordisk Oldkyndighed", der blev udgivet af Oldskriftselskabet i Aaret 1836. Efter dette förste Forsög (af *Thomsen)* paa at bringe de jordgravede *Oldsager* i System og derved at yde et vægtigt Bidrag til et nyt og paalideligt Grundlag for vor Kundskab om de nordiske Folks Indvandringer og tidligste Tilstand, fulgte snart et större Værk „Skandinaviska Nordens Urinvånare" af *Nilsson*, der især gik ud paa en mere omfattende comparativ Undersögelse af Steenalderens Oldsager, hvortil knyttedes allehaande vigtige Oplysninger om Steenalderens og Broncealderens Mindesmærker i Provindsen Skaane. Ved disse Iagttagelser bragtes vel altid Spörgsmaalet om det indbyrdes Forhold mellem de skandinaviske Landes Oldtidsminder sin Afgjörelse nærmere; men de ældre historiske Hypotheser gjorde sig dog endnu altformeget gjeldende og virkede derved hæmmende paa Oldkyndighedens selvstændige, frie Udvikling. Ligesom *Nilsson* sögte at lempe sine ad den antiqvariske Vei vundne Resultater derhen, at Nordens Indbyggere i Steen- og Broncealderen ikke kunde være andre, end Grene af de i Historien omtalte *Finner* og *Kelter*, saaledes vidste *Keyser* ad den reent historiske Vei i denne samme Henseende at tilveiebringe Overeensstemmelse mellem de skrevne

Efterretninger og de archæologiske Resultater. Det blev endnu bestandig forudsat, at Broncealderens Levninger nödvendig maatte have tilhört et Folk, der beboede Norden inden vore Fædres Ankomst, thi at disse havde medbragt Jernet og Jernalderens Cultur til Norden og at altsaa ogsaa Jernalderens Mindesmærker maatte være omtrent eensartede i de tre nordiske Riger, blev anseet for hævet over al Tvivl. Dette Postulat havde tjent Keyser og Munch som Grundlag for Theorien om Nordens Bebyggelse af skandinaviske Stammer fra Norge af,. ligesom det overhovedet havde dannet et i al Fald underforstaaet Udgangspunkt for alle tidligere Undersögelser om Nordens Bebyggelse.

Ved imidlertid efterhaanden at anstille Undersögelser af en Mængde Oldtidsminder rundtomkring i Danmark, saavelsom ved nærmere at gjennemgaae de Fund af Oldsager, der i Tidens Löb vare indkomne til Museet for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn, blev det mig snart klart, at Mindesmærkerne fra Jernalderen i Danmark hverken vare saa talrige eller af en saadan Beskaffenhed, som Jernalderens Mindesmærker i Sverige og Norge, ifölge de antiqvariske Beretninger, nödvendig maatte være. Paa den anden Side syntes der at finde et heel omvendt Forhold Sted med Mindesmærkerne fra Broncealderen, hvis Antal i særdeles paafaldende Grad var overveiende i Danmark.

I denne Anledning udtalte jeg, allerede for otte Aar siden (i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1840-1841 S. 158-160) *forelöbig*, at med Hensyn til Danmark var den Mening vistnok aldeles ugrundet, at gotiske Stammer ved deres Indvandring hertil skulde, Aarhundreder för Christi Födsel, have medbragt Jernet og Kundskaben om dets Brug. Jeg maatte tvertimod ansee det for höist sandsynligt, at „Redskaber og Vaaben af Bronce (i Danmark) vare blevne anvendte langt ned i Hedenskabet, ja

maaskee endogsaa til henimod Christendommens förste Begyndelse (826)".

Paa de antiqvariske Reiser, jeg nogle Aar efter (1842 og 1845) foretog i Sverige og en lille Deel af Norge, blev jeg yderligere overbeviist om, at ikke alene dette paa det nærmeste maatte forholde sig rigtigt, men at i det Hele de skandinaviske Oldtidsminder vare indbyrdes overmaade forskjellige. Idet jeg derfor i „Danmarks Oldtid, oplyst af Oldsager og Gravhöie" (Kbhvn 1843) for förste Gang sögte at bringe de danske Oldtidsminder i et videnskabeligt System, ved at ordne dem efter Tidsfölger og ved at paavise deres Forhold til Mindesmærkerne i andre Lande, udtalte jeg som mit endelige Resultat, hvorledes „Gravhöiene samstemme fuldkomment med Oldsagerne i at vise, *at* Steenalderen og Broncealderen ikke gjelde saaledes for Norge og Sverige, som for de gamle danske Lande, samt *at* den nyere Jernalder vel omfatter alle tre Riger, men at den dog nærmest har sit Hjem i Norge og Sverige, hvorfra den först seent har strakt sig ud over Danmark" (S. 89). Som den rimeligste Tid for Jernalderens fuldstændige og grundfæstede Overvægt i Danmark, angav jeg omtrentlig det ottende eller niende Aarhundrede (S. 58-59).

Men baade „Danmarks Oldtid" og et Aaret efter (1844) trykt Foredrag „om Forholdet mellem de skandinaviske Folk i Oldtiden", hvori der gaves en kort Udsigt over Nordens Bebyggelse efter Oldtidsminderne, vare af en altfor populair Natur til at kunne indeholde en nöiere Dröftelse af et saa specielt Spörgsmaal, som det om Jernalderens Begyndelse i Danmark. At oplyse saavel dette, som især det hele indbyrdes Forhold mellem de skandinaviske Oldtidsminder, blev af den Grund ogsaa Gjenstanden for en mere omfattende antiqvarisk Undersögelse: „Blekingske Mindesmærker fra Hedenold, betragtede i deres Forhold til de övrige skandinaviske og europæiske Oldtidsminder"

(Kbhvn 1846, 4to). Ifölge nyere Iagttagelser maatte jeg nu vel antage, at med Hensyn til Jernalderens Begyndelse i Danmark, synes Bronce- og Jernvaaben m. m. at have været brugte her ved Siden af hinanden i Löbet af omtrent eet til to Aarhundreder, „indtil henved Aar 700 hele Broncecultureu maa være bleven aldeles fortrængt" (S. 78); jeg sögte altsaa, om endogsaa kun ubetydeligt, at modificere min tidligere Anskuelse, at Broncealderen först var ophört i Danmark henimod Aar 826. Men i Hovedsagen forandrede dette naturligviis Intet i Spörgsmaalets indgribende Betydning. Stærkere, end nogensinde för, udhævede jeg paa samme Tid, i hvilken mærkværdig Grad de for Jernalderen eiendommelige Grave og Steensætninger, som ere saa hyppige i Sverige og Norge, mangle i Danmark, hvorledes i det Hele Jernalderen utvivlsomt maa være begyndt langt sildigere her, end i Sverige og Norge, og hvorledes endelig Mindesmærkerne fra Broncealderen, der ere saa aldeles overveiende i Danmark, hverken, som för almindelig antaget, have tilhört et keltisk og heller ikke et tydsk-gotisk Folk, men derimod de ældste skandinaviske Indbyggere i Norden: *de gammeldanske Stammer.*

Det var en Selvfölge, at Anskuelser som disse, der fuldkomment strede mod de engang gjeldende Meninger, ikke strax kunde finde Indgang hos Oldforskerne. Isærdeleshed i Begyndelsen mödte de fra alle Sider den bestemteste Modsigelse. Ved Bedömmelsen af deres Rigtighed gik man dog ikke ud fra et saa omfattende Overblik over de skandinaviske og nordeuropæiske Oldtidsminder, som de nödvendig forudsatte. Sædvanligst vilde man gjendrive dem ved eensidigen enten at holde sig til de i Danmark fundne Oldsager eller til enkelte Yttringer i skrevne, saakaldte historiske Efterretninger. Stundom gav man sig end ikke Tid til at opfatte dem, för man allerede vilde modbevise dem. Anderledes kan det neppe forklares, at

Professor P. A. Munch endnu i foregaaende Aargang af dette Tidsskrift (S. 24 og 61) tillægger mig saa urimelige Meninger som den, at Danerne först skulde være indvandrede til Danmark henimod det ottende eller niende Aarhundrede, og det fordi jeg har sagt, at Jernalderen neppe kan have været grundfæstet i Danmark för ved denne Tid. Munch har endnu i den Grad været gjennemtrængt af den gamle Anskuelse, at Jernalderens Begyndelse og de skandinaviske Folks Ankomst til Norden var samtidig, at han ogsaa forudsætter den hos mig. Overeensstemmende med den i Norge af Keyser fremsatte Hypothes, at de Goter, som beboede det sydlige Skandinavien för Svearnes og Nordmændenes Indvandring, vare *tydske* Stammer, maa Munch altsaa ogsaa have ladet mig henföre Broncealderens Mindesmærker til et fra de skandinaviske Stammer forskjelligt gotisk eller tydsk-gotisk Folk, uagtet jeg netop i „Danmarks Oldtid" med udhævet Tryk har sagt (S. 110), at „Indbyggerne i Broncealderen ingenlunde vare et fra Goterne forskjelligt, ældre Folk, men snarere den förste gotiske eller *gammeldanske* Stamme." Gjentagne Gange har jeg gjort opmærksom paa den Synderlighed, at medens Sverige og Norge ved Svearne og Nordmændene fik en heel ny Befolkning, vedblev den ældre skandinaviske Stamme, Goterne, at boe i de gammeldanske Lande; den Indvandring af enkelte Svear og Nordmænd, som efterhaanden synes at være foregaaet hertil, kan forholdsviis kun have været af ringe Betydning.

Det maa dog heller ikke forbigaaes, at man udenfor Kjöbenhavn og Danmark hidtil har savnet den allervæsentligste Betingelse for en upartisk Dom om disse Forhold, idet man nemlig ingensteds har havt tilstrækkelig omfattende Beskrivelser af Fundene fra Jernalderens Grave i Danmark. Man har hverken tilfulde kjendt deres Antal eller deres Eiendommeligheder, men man har som Fölge

deraf a priori forestillet sig dem baade som talrigere og mere overeensstemmende med de svenske og norske Fund, end de virkelig ere. I de danske antiqvariske Tidsskrifter findes vel hist og her Beskrivelser over Fund fra Jernalderens Grave, men enten ere de ufuldstændige eller mangle Afbildninger; for at give en klar Forestilling om et Fund, maa man naturligviis aabenbart ledsage Beskrivelsen med Afbildninger af *alle* de charakteristiske Gjenstande. Ved at sammenligne en heel Deel Beskrivelser af denne Art, er det först, at Mangelen paa locale Undersögelser nogenlunde vil kunne erstattes.

Spörgsmaalet om Jernalderens Begyndelse i Danmark er et af de allervigtigste, ja for Öieblikket maaskee endog det vigtigste i den nordiske Archæologi. Paa dets Afgjörelse beroer det ikke alene, hvorledes Forholdet mellem Befolkningen i Bronce- og Jernalderen maa antages at have været, men ogsaa, hvorledes Norden i det Hele er blevet bebygget af de skandinaviske Stammer. Da det altsaa fornemmelig gjelder om at skaffe dette Spörgsmaal afgjort gjennem omfattende, sammenlignende Undersögelser af Jernalderens Mindesmærker saavel i som udenfor Norden, hvortil der udkræves Samvirken af Oldforskere i mange forskjellige Lande, har jeg troet at kunne yde et ikke uvæsenligt Bidrag til Opgavens Lösning, ved i dette Tidsskrift efterhaanden at beskrive *alle de Fund, som bestemt vides at hidröre fra Jernalderens Grave i Danmark.* Det vil da bedst vise sig, hvor mærkværdig faa de ere, ligesom man ogsaa, naar samtlige Fund foreligge, vil kunne opfatte det Eiendommelige ved dem. Det er dog en Selvfölge, at jeg tilsidst, for Sammenligningens Skyld, vil komme til at omhandle endeel i det Kjöbenhavnske Museum værende Oldsager, som vel ikke hidröre fra Grave, men som dog af andre Kjendemærker sikkert kunne antages at henhöre til Jernalderen.

Det er tillige min Hensigt at beskrive Fundene i hver Provinds for sig. Ligesom man har opdaget Forskjelligheder mellem de tre nordiske Rigers Mindesmærker, saaledes er det ganske naturligt, at man ogsaa vil kunne spore Nuancer indenfor de enkelte Landes Grændser. Jeg vil ikke tale om, at Island i antiqvarisk Henseende bestemt slutter sig til Norge, eller at Bornholm synes at nærme sig mere til Bleking, end til Danmark, men det kan allerede forelöbig bemærkes, at de for Jernalderen eiendommelige almindelige Begravelsessteder med Skeletter o. s. v., der ere opdagede i Sjælland og Fyen, hidtil ikke vides at være fundne i Jylland. Saavel her som i Slesvig (paa Föhr) synes der i Jernalderen endnu at have været opkastet Gravhöie, i hvilke Ligene, idetmindste stundom, vare brændte. Paa Östkysten af Holsteen turde igjen almindelige Begravelsespladser forekomme, men her kunne de være af vendisk Oprindelse. Museet i Kiel gjemmer allerede enkelte vendiske Oldsager fra disse Egne.

Naar paa denne Maade Fundene ere sammenstillede, vil det neppe længe kunne vedblive at være os en uoplöst Gaade, hvorledes og naar Jernalderens Cultur er indkommet til Danmark, og om den kan antages at være indkommet ad een eller, hvad der vistnok er rimeligere, ad flere forskjellige Veie.

A. SJÆLLAND.

I. TJÆREBY-FUNDET (KJÖBENHAVNS AMT).

Ved at grave i en Bakke paa Tjæreby Mark, tæt Sydost for Roeskilde, fandtes Levninger af fem ubrændte Liig og ved dem fölgende Oldsager, som (i Aaret 1847) indsendtes af Sognefoged Hans Olsen til Museet i Kjöbenhavn, hvor de opbevares under Nr. 9642 til 9646.

1) *En udmærket Naal af Sölv,* formodentlig en Haarnaal, afbildet i naturlig Störrelse paa Tab. II (Fig. 1). Hovedet, der bestaaer af flere Afdelinger, danner forneden et fladt gjennembrudt Kors. (9643.)

2-3) *Tvende Fibulaer eller Spænder af Sölv,* aldeles eens, hver med en Kam, belagt med en tynd Guldfletning; afbildede i heel Störrelse, men sete fra forskjellige Sider paa Tavle II (Fig. 2 og 3). (9644).

4) Et Fragment af *et Bronce- eller Messingspænde,* belagt med fire smaa Sölvfletninger; afbildet i fuld Störrelse paa Tavle II (Fig. 4). (9644.)

5) *En Berlok af Electrum* eller sölvblandet Guld (huul) med paalagte Zirater og med en Böile af flettet Arbeide; see Tavle II (Fig. 5). (9642.)

6) *En Sax af Messing* (Bronce), af Form som Nutidens Uldsaxe og med indgravede Zirater; den er i fuld Længde afbildet Tavle II (Fig. 6). (9645.)

7) Dele af Beslagene til to Drikkehorn (9646); disse bestaae *af to flade Ringe,* der med Sölvnagler have været fæstede som *Mundstykker* til Hornenes brede Ender; over Mundingerne selv have været anbragte omfaldende Bronceringe paa samme Maade, som man forhen har iagttaget paa Beslag til Træspande, der ere fundne i andre Grave fra Jernalderen[1]. Af disse hinanden fuldkommen lignende Mundstykker er eet afbildet i $\frac{2}{3}$ Störrelse paa Tavle III (Fig. 7 a). Paa Afbildningen er det ved et imagineret Horn, som derfor ogsaa er angivet med svagere Tryk, sat i Forbindelse med *eet af de to, ligeledes fundne tilsvarende Endestykker* (Fig. 7 c), der ere fuldkommen eens. Ogsaa det er aftegnet i $\frac{2}{3}$ Störrelse. Hvad der utvivlsomt godtgjör, at vi her have Levninger af Beslag til to Drikkehorn for os, er at man i begge Endestykkerne, der ere hule saalangt ned som paa Afbildningen (Fig. 7 c) Prikkerne angive, har fundet nogle Levninger af en Masse, som, ifölge en af Professor Zeise foretagen chemisk Undersögelse, har viist sig at *være Enderne af Dyrehorn!*

---

[1]) Jfr. Annaler for Nord. Oldkynd. 1844-1845, Tab. XII fig. 115.

Desuden fandtes en heel Deel smaa, tildeels afbrudte Messingstykker, af hvilke nogle af de bedst vedligeholdte ere afbildede i fuld Störrelse paa Tavle III (Fig. 8-13). Hvortil de under Fig. 11-13 afbildede Fragmenter have været anvendte, turde være vanskeligt at afgjöre. Det kan kun bemærkes, at den runde Knap ved Enden af Fig. 12 er Hovedet af en Nagle og overtrukken med en tynd Sölvplade. Derimod synes de under Fig. 8, 9 og 10 afbildede Bronce-Zirater at have været anbragte som Beslag paa Drikkehornene omtrent paa den Maade, der er angivet Fig. 7. d. e. f. b. Paa Fig. 8 og 9 ere Naglerne af Messing, men Hovederne belagte med tynde Sölvplader; paa Fragmentet Fig. 10 ere Naglerne derimod heelt af Sölv.

Uagtet det kan ikke Andet, end være paafaldende, at Drikkehorn saaledes skulle have været nedlagte i Gravene i Oldtiden, maa det dog her forelöbig erindres, at et Drikkekar af Glas, i Form af et Oxehorn, blev fundet for en Deel Aar siden i een af de mange mærkelige Grave fra Jernalderen i Nærheden af Himlingöie under Stiftet Vallö, hvortil vi senere skulle komme tilbage. Det findes afbildet i Annalerne for 1844-1845, Tab. XII fig. 111. Desuden opbevares der i Museet i Kjöbenhavn to Endebeslag til Drikkehorn, der have en paafaldende Lighed med de ovenfor omtalte (Fig. 7 c). Ligesom de hidindtil have været betragtede som Gjenstande af ukjendt Oprindelse og Bestemmelse, saaledes veed man heller ikke nu nærmere at angive deres Findested. Men da de alt i længere Tid have henligget blandt de i Jernalderens Grave fundne Oldsager, er der al Sandsynlighed for, at de i sin Tid ere indkomne til Museet i Forbindelse med saadanne.

Gravene laae i Udkanten af et naturligt Höidedrag af anseeligt Omfang. Ifölge Beretning af Hr. Assistent Herbst, som i 1847 besögte Findestedet, var der fra dette gravet et godt Stykke længere ind i Bakken, uden at man dog havde truffet paa flere Grav- eller Oldsager.

TILLÆGSBEMÆRKNING TIL AFHANDLINGEN OM Hr. HAUK ERLENDSSÖN; VED P. A. MUNCH.

Efterat Afhandlingen var trykt, er jeg bleven opmærksom paa, et der ogsaa i det kgl. danske Selskabs Diplomsamling, nu afgiven til det historisk-genealogiske Archiv, findes et af Hauk Erlendssön udstedt Brev, og skrevet med samme Haand, men i Aaret 1310, altsaa 8 Aar senere end det som ovenfor (S. 214-215) er aftrykt, et yderligere og stærkere Beviis paa, at Brevene, og fölgelig alt andet med samme Haand, virkelig ere skrevne af ham selv, da det neppe er tænkeligt, at een og samme Secretair skulde have fulgt ham i mange Aar, og paa hans mange forskjellige Opholdssteder, i Oslo, Bergen og paa Island. Brevet, hvoraf Facsimile neppe gjöres nödvendigt, da allerede Orthographien er tilstrækkelig til at vise, at det er skrevet af samme Mand som Brevet af 1302, lyder saaledes:

Ollvm monnvm þeim sem þetta bref sia eða heyra sendir Havkr logmaðr q. g. ok sina Halvarðr bondi a Stafni ok Arni Jorvnnar svn komv firi mik a stefnv i konvngsgarði i Biorgvin ok kiærði Arni at Halvarðr hafði vloglega tekit af honvm fiski vatn eitt þat er þeir hofðv nockora stvnd vm kiært ok Logrin heitir en Hallvarðr bar þar fram bref vars herra konvngsens ok herra Sigvatz a Leirholvm ok fleiri dvgande manna þau er her erv með læst [1] hver er segia at þeirra mal er profat ok dœmt sva sem þav bera siolf vitni vm þa var þat min orskvrðr með samþykt herra Vna Petrssvnar ok margra annaʀa dvgande manna fyrst at allr sa domr sem dœmðr var af herra

[1]) Kan vistnok forklares af *at læsa*, tillaase, vel ogsaa ved et paatrykt Sigill at forbinde, uagtet *fest* er det sædvanlige. Skrivfeil af *l* for *f* kan dog ei her tænkes, da Hauk efter sin conseqvente Orthographi aldrig vilde have skrevet *fæst* f. *fest*. Brevet hænger endnu sammen med 3 andre, det sidste Kongens, med velbevaret Sigill.

Sigvati a Leirholvm ok oðrvm dvgandi monnvm eftir boði vars herra konvngsens millim fyrnefndra manna skal allr standa eftir þvi sem hann er dœmðr ok þar með skal Arni lvka Hallvarði fiora manaðar mati i kost þan er Hallvarðr hafþi i þersi ferð ok .íij. manaðar mati i domróf innan þers manaðar er þeir koma heim nv at sinni ok til sanz vitnis bvrðar gaf ek ok herra Uni ockor insigli firi þetta bref er gort var i Biorgvin vetrar dag en fysta a .xij. ari rikis vars virðulex herra .H. Norex konvngs.

TILLÆGSBEMÆRKNINGER TIL AFHANDLINGEN OM GULDHORN-INDSKRIFTEN; VED P. A. MUNCH.

En yderligere Bestyrkelse paa, at de gotiske Diphthonger *au* og *ai* udtaltes som *å* eller *o* og *æ* eller *e*, ligeledes at det korte *i* i Rodstavelser omtrent udtaltes som *e*, endelig at *b* imellem to Vocaler, i de samme Ord, hvor Oldnordisken har *f*, udtalt *v*, ogsaa i Gotisk udtaltes *v*, indeholdes i de Notitser om de gotiske Bogstaver og deres Udtale, som Wilhelm Grimm i sin interessante Afhandling „*zur Literatur der Runen*", har meddeelt efter en Codex i det wienske Hofbibliothek *(membr. Salisb. Nr. 140, olim Salisb. LXXI)*, i Wiener Jahrbücher der Literatur, 43de Bind, Juli, August, September 1828. Denne Codex er, som W. Grimm paa dette Sted S. 3 viser, enten medbragt fra England af Alcuins Broder Arno i det 8de Aarhundrede, eller afskreven efter en af ham medbragt Codex; man kunde föie til, at den vel og kan være skreven under hans Opsigt i Salzburg, hvor han var Erkebiskop; i alle Fald er den ikke yngre end det 8de Aarhundrede, altsaa fra en Tid, da det gotiske Sprog endnu levede, thi man har Walafried Strabo's udtrykkelige Vidnesbyrd om, at der endnu i det 9de Aarhundrede holdtes Gudstjeneste i det *gotiske* Sprog blandt de i de nedre Donau-Egne boende Goter *(de rebus eccles. cap. 7)*.

I denne Codex forekommer, foruden et angelsaxiskt Rune-Alfabet med tilföiede gotiske Bogstaver, ogsaa et gotisk Alfabet med tilföiede Bogstav-Navne, og desforuden nogle Pröver paa den gotiske Udtale, bestaaende i et Par korte Sætninger, med Udtalen tilföiet mellem Linjerne efter oldhöitydsk Retskrivning. Ælden af Codex, og isærdeleshed Nærheden af dens egentlige Hjem, Salzburg, med Egne, hvor der paa den Tid taltes Gotisk, maa her borge for, at Udtalen i det Hele taget er rigtig opfattet og gjengiven, fornemmelig Diphthongernes, hvis Gjengivelse i ethvert Tilfælde maatte være yderst let og ligefrem. Her staae de gotiske Ord *vaurþun uþþan afar* overskrevne *uuortun otan auar* (*wortun otan avar;* v ɔ: f.) ; *aivaggeljô þairh lôkan* ovskr. *euangeliû ther lukan; vaurþun afar þô* ovskr. *uuorthun* (*worthun*) *auar thuo; jah qvêþun* ovskr. *ia chuatun.* Endelig staaer nedenfor *jah libaida* læst *gah libeda*, med det udtrykkelige Tillæg: diptongue *ai* pro *e* longa. Vi have altsaa *vaur* — to Gange gjengivet *wor* — ; *ai* i *aivaggeljô*, *þairh* og *libaida* gjengivet *e*, foruden det nysnævnte Tillæg. Tydeligere Beviis for Diphthongernes enkelte Udtale kan neppe fordres. Endvidere staaer *uþþan* gjengivet *otan* (at den oldhöitydske Udtale ei kjendte þ, men gjengiver det med *t* og *th* ifleng, er os her uvedkommende). I Bogstavnavnerækken, som man ved förste Öiekast erkjender for at indeholde de sædvanlige tydske Rune-Navne efter gotisk Sprogform, er Navnet paa G, (angels. *gifu*), skrevet *geuua* (ɔ: *gewa*). Den gotiske Form efter Vulfila's Skrivemaade vilde være *giba;* altsaa viser Formen *geuua*, baade at det korte *i* udtaltes omtrent som *e*, og at *b* mellem to Vocaler svarede i Udtalen til det tydske *w;* ligesom *otan* f. *uþþan* viser at det korte *u* löd omtrent som *o*. Efter den i denne Codex antydede Udtale maatte saaledes den vulfilanske Form *hlaiba* udtrykkes ved *hleuua* (ɔ: *hlewa*), hvil-

ket netop er den paa Hornindskriften forekommende Form; *hult* maatte udtrykkes *holt;* *haurna* maatte udtrykkes *horna:* altsaa hersker den fuldkomneste Conseqvens. Vi finde i denne Navnerække ogsaa *ng*, hvilket Vulfila betegner *gg*, gjengivet *ng*, thi *aivagg-* gjengives *euang-*, og det Navn, som i angelsaxiske Runealfabeter kaldes *ing*, skrives her *enguz*, ɔ: *ingus* eller efter Vulfilas Skrivemaade *iggus*. Dette, *ingus*, *iggus* eller *ingvs*, *iggvs*, er saaledes den gotiske Form for det samme Navn, der i Oldn. brugtes i den aabne Form, *Ingi*, *Ingvi*, *Yngvi*.

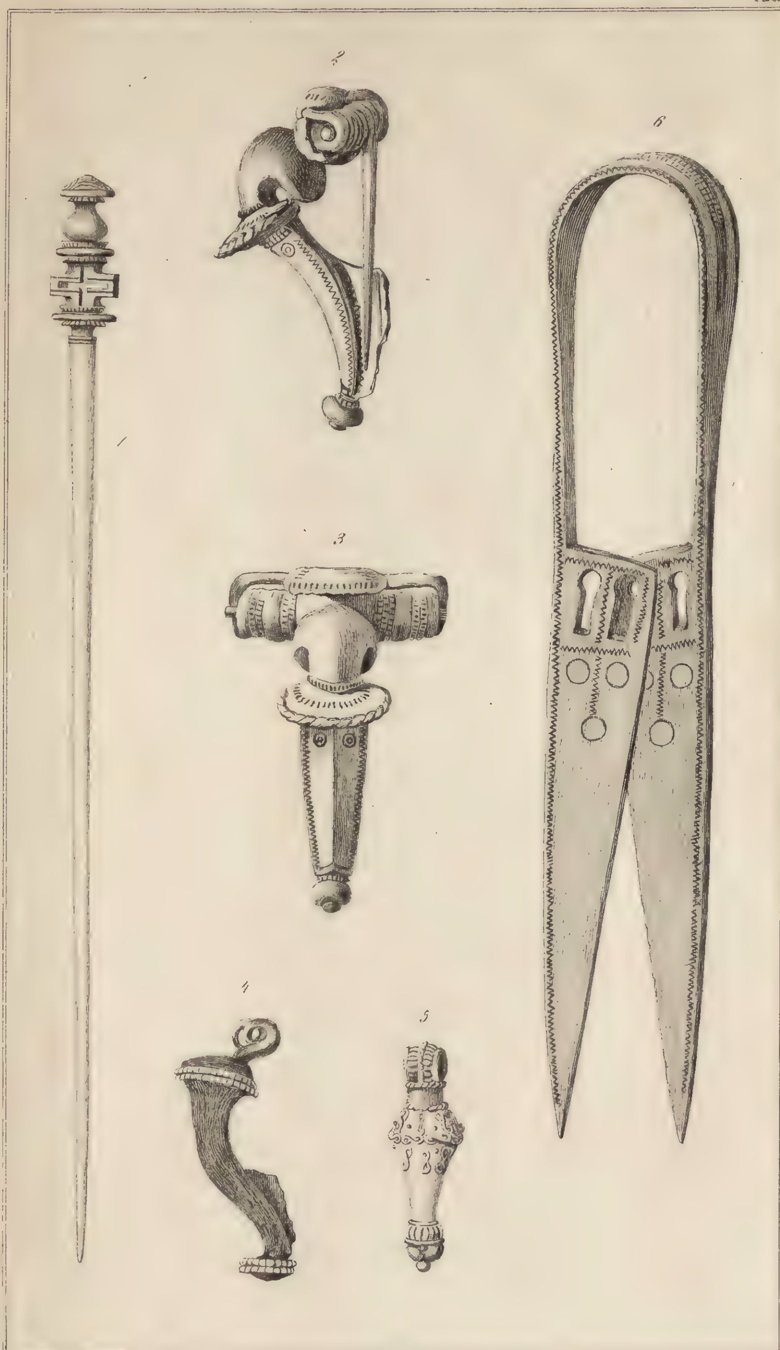
Jeg kan ved denne Leilighed heller ikke undlade at bemærke, hvorledes denne Navnefortegnelse m. m. klarligen bestyrker, hvad jeg i dette Tidsskrifts forrige Bind, 1846, Side 228 allerede efter Sproganalogien har antaget, at *ê* hos Vulfila regelmæssigt er en Sammendragning af *aa*, thi Bogstavet J, der i angelsaxiske Runealfabeter kaldes *geár*, (ɔ: Aar), skrives her *gaar*, medens Vulfila skriver *jêr;* at *j* udtrykkes ved *g* er her blot en tilsyneladende Urigtighed, efterdi der senere gjöres Regnskab for dets Udtale med de Ord: ubi dicitur *genuit* (ɔ: *jenuit*, *g* foran *e* udtalt *j*), J ponitur, ubi *Gabriel* G ponitur. Ligeledes er *qvêþun* gjengivet *chuatun* (ɔ: *kvathun*). Det synes heraf at indlyse, at der endnu paa Arno's Tid, og da rimeligviis stedse, har været gotiske Stammer, der virkelig udtalte *ê* eller *aa* som et langt *a*.

Vulfilas Form for det gotiske J, nemlig G, hvis Lighed med det latinske cursive *g* har bragt Flere til at antage, at han har optaget dette Bogstav af Latinen, skjönt det ei betegner G, men blot J, kan efter mine Tanker ligesaavel, og maaskee bedre, ansees som en ubetydelig Modification af den nysnævnte Rune ꟼ, der netop betyder J. Man tænke sig nemlig blot Vertikalstregen indenfor Böilen, afbrudt som ꟼ, saa har man allerede Vulfilas Bogstav i dens Hovedtræk.

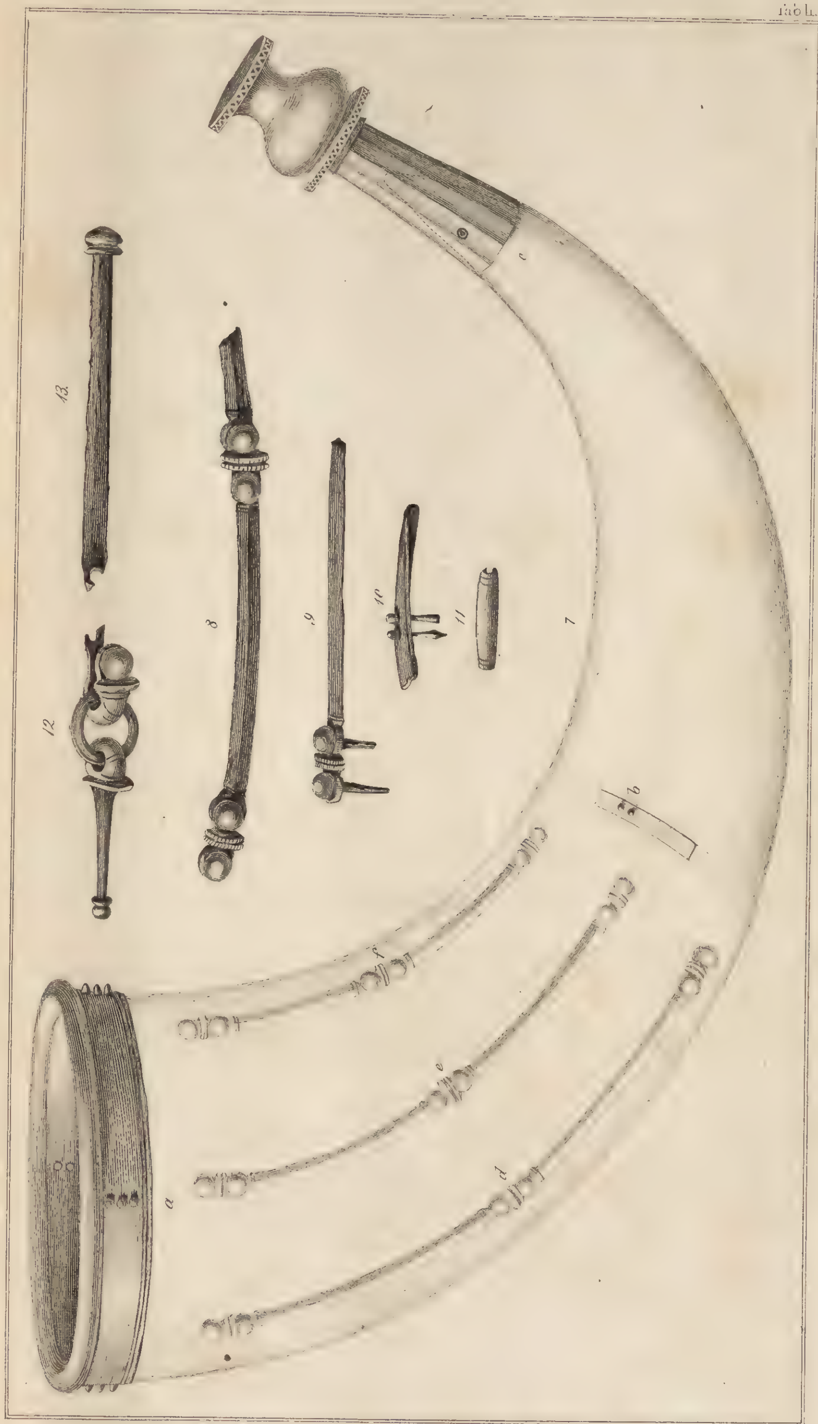
INDHOLD AF AARGANGEN 1847.

1.

Ollum monnum þeim sem þetta bref sia eda heyra sendir haukr erlendz sun logmadr i oslo Q. G. ok sina ek vil yder
kunnigt gera at botilldr lysti firir mer at hon ok bondi hennar sa er gudbrandr het hefdi misst .vi. aura bols i gerf
stodum þess er þorgardr a haugum fadir hennar gaf henni eftir sik sem þeir baru vitni firir mer hallkell ok þor
dr er hia voru giofinni ok handsalinu hia vandradsstu er jordina varde ok af þui at þeir baru vitni a logþingi
i oslo þordr langr aunundr a kleif þorvalldr hallvarde a skotu rode ok skotu sva sinu male til guds at þeir voru hia
ok heyrdu at gudbrandr heimte landskylld af simoni mage simoni af fyrr nefndri jord ok kærdi
at hann hafdi rænt hann en simon tok exi sina ok lop at gudbrandi ok var hann halldinn sagdi simon at hann sk
yllde fyrir hafa ufagnad af honum en nockora penninga sva baru ok vitni a logþingi aunundi ok þordr at
þar voru þeir hia ok sa at alla er simon ok botilldr atte logdu þetta mal til logþingis ok kom botilldr en alta eigi
a biorgyn sem yder er synt þa sagda ek en logrettu menn domdu botilldi .vi. aura bol i ge
rstodum utan þat geti provat med skilrikum vitnum at þorgardr atte minna i jordinne þa var henni
sva mikit domt sem hann atte ok allar landskylldir þær er af hafa gengit sipan simon tok af
þeim jordina nu hvort sem þetta ryfr þa hofr hun slikt sem þeir er ryfr logmanz orskurd ok þing
manna dom ok til sannz vitnisburdar gaf ek firir þetta bref mitt innsigli er gort var ok domit sunnu
dag hinn nesta firir kyndilmesso a .iii. ari rikis mins herra hakonar konungs hins krononada

TJÆREBY-FUNDET.

TJÆREBY - FUNDET.

